

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
FILOLOĢIJAS FAKULTĀTE
BALTU VALODU KATEDRA

INETA KURZEMNIECE

**ŽOGU NOSAUKUMI
LATVIEŠU VALODAS IZLOKSNĒS**

PROMOCIJAS DARBS
FILOLOĢIJAS DOKTORA GRĀDA IEGŪŠANAI
VALODNIECĪBAS ZINĀTNES NOZARES
LATVIEŠU DIAHRONISKĀS VALODNIECĪBAS APAKŠNOZARĒ

RĪGA 2002

Saturs

Ievads.....	3
1. Žogu nosaukumu analīze ģeolingvistiskā skatījumā.....	12
1.1. Daži ģeolingvistikas teorijas jautājumi.....	13
Ieskats ģeolingvistikas teorijas attīstībā.....	13
Ģeolingvistikas problēmas un metodes.....	21
1.2. Žogi un to nosaukumi latviešu valodas izloksnēs.....	29
Etnogrāfiskas ziņas par žogiem Latvijā.....	30
Žogu nosaukumi ģeolingvistiskā, semantiskā un cilmes aspektā.....	39
2. Žogu nosaukumu darināšana.....	145
2.1. Sinhroniskais aspekts.....	145
Ar derivatīvām galotnēm darināti nosaukumi.....	151
Ar izskaņām atvasināti nosaukumi.....	152
Vārdkopu izmantojums žogu nosaukšanā.....	158
Salikteņu darināšana.....	163
2.2. Diahroniskais aspekts.....	165
Ar derivatīvām galotnēm darināti nosaukumi.....	166
Ar izskaņām atvasināti nosaukumi.....	167
3. Žogu nominācija.....	171
3.1. Tiešā nominācija.....	175
Žogu nominācija, saistīta ar to īpašībām.....	175
Žogu nominācija, saistīta ar cilvēku, viņa praktisko darbību.....	179
Žogu nominācija, saistīta ar to izmantošanu.....	180
3.2. Pastarpinātā nominācija.....	182
Metaforiskie pāresumi.....	182
Metonīmiskie pāresumi.....	183
Kopsecinājumi.....	189
Izmantotā literatūra un avoti.....	192
Saīsinājumi.....	211
Pielikumi.....	

Ievads

21.gadsimts pasaulē ir sācies ar globalizācijas tendencēm, tautu kultūras saplūšanu un nivelēšanos; kā pretreakcija tam iezīmējas cilvēku vēlēšanās saglabāt to īpatno, vienīgi savai tautai vai novadam raksturīgo kultūras daļu, kas atšķir tautas citu no citas. Būdama kultūras neatņemama sastāvdaļa, valoda kā spogulis ataino tautas psiholoģiju, filozofiju un bieži vien ir vienīgā tautas vēstures un gara paudēja, tāpēc jo īpaši saudzējama, kopjama un pētāma. Tām tautām, kurām rakstu avoti nav tik seni, galvenās bagātības glabājas izloksnēs un folklorā. Rezultatīvs izlokšņu pētīšanas veids, kā zināms, ir atsevišķu leksikas tematisko grupu izpēte, kas allaž ir bijusi viens no latviešu dialektoloģijas virzieniem. Īpaša uzmanība veltāma ar iedzīvotāju materiālo kultūru saistītās leksikas izpētē, jo sevišķi tās analīzei ģeolingvistiskā aspektā. Izmantojot ģeolingvistisko metodi, iespējams noteikt precīzas reāliju nosaukumu robežas, salīdzināt tās ar arheologu, etnogrāfu noteiktajiem areāliem, tā iegūstot vērtīgas ziņas etnoģenēzes jautājumu izpētei. Kā viena no nozīmīgākajām leksikas tematiskajām grupām šai sakarā jāmin žogu nosaukumi. Žogi ir nozīmīgs tautas materiālās kultūras elements un ir cieši saistīti ar tās vēsturi, jo tieši žogu nosaukumu izpētei sevišķi aicinājis pievērsties J. Endzelīns, uzsverot: “Sekojoš A.Bīlensteina paraugam, derētu reizē ievākt arī ziņas par materiālās kultūras formām, (piem., par dažādajām sētu vai žogu formām), kas atšķir apgabalus citu no cita. Šādi dati tad varētu noderēt arī seno cilšu robežu nospraušanai” (DI III, 2. d., 105). Žogiem Latvijas teritorijā raksturīga ne tikai formu bagātība, bet arī nosaukumu daudzveidība. Tie veido plašu leksikas tematisko grupu – latviešu valodas izloksnēs konstatēts ap 340 žogu nosaukumu (kopā ar to fonētiskajiem un morfoloģiskajiem variantiem). Šādu nosaukumu daudzveidību izloksnēs ietekmējuši gan lingvistiski, gan ekstralingvistiski faktori. Minētajā leksikas tematiskajā grupā interesi izraisa nosaukumu viennozīmīguma trūkums. Tāpēc viens no promocijas darba mērķiem un uzdevumiem arī ir noskaidrot žogu nosaukumu daudzveidības un neviennozīmības cēloņus latviešu valodas izloksnēs.

Dažādas konstrukcijas un izskata žogi jau izsenis ir sargājuši cilvēkus, lopus, arī pagalmus, dārzus, laukus, pat pļavas no meža zvēriem un nelūgtiem viesiem. Pirmie nožogojumi pilskalnu malās, pēc arheologu atzinumiem, Latvijas teritorijā sākti būvēt ar pirmo gadu tūkstoti pirms Kristus. Tie bijuši masīvi no baļķiem celti žogi, kas vēlākajos gadsimtos iežogojuši arī senākās Latvijas pilsētas. Laika gaitā žogu forma ir mainījusies. Pirmatnīgo stāvkoku un guļbaļķu žogu vietā pakāpeniski ieviesti žogu veidi, kam nepieciešams mazāk kokmateriāla, piemēram, zedeņu, kāršu žogi. Līdz mūsdienām saglabājušies tikai vienkāršākie no tiem (piemēram, kāršu, latu žogi), turpretī mūsdienās tiem plaši lietotas konstrukcijas no rūpnieciski apstrādātiem materiāliem: dzeloņstieplēm, stieplu pinuma, dzelzs kalumiem u. c., tā rezultātā vecie žogu nosaukumi strauji izzūd, daudzi no tiem jau ir pavisam zuduši. Būtiski minēt arī to, ka no cilvēku atmiņas izzūd arī veco žogu nosaukumi. Arī žogu izmantojums nav palicis nemainīgs. Bez aizsargātājas un norobežotājas funkcijas tiem mūsdienās ir arī dekoratīva un stilistiska nozīme.

Žogu formu un nosaukumu bagātība, to mainība ir pievērsusi dažādu nozaru zinātnieku uzmanību. Arheologus un etnogrāfus žogi interesējuši lielākoties kā etnogrāfiska reālija. Arheologs V. Sedovs ir pētījis baltu cilšu materiālo dzīvi trijos gadu tūkstošos, raksturojis to apmetnes un konstatējis, ka ap pilskalniem jau 1. g. t. pirms Kr. celti nožogojumi. Arheologi J. Urtāns, A. Vasks, A. Stubavs, J. Apals, Ē. Mugurēvičs pētījuši seno un viduslaiku apmetņu novietojumu, apbūvi (skat. literatūras sarakstu), pēc apmetnēs atrastajiem priekšmetiem spriežot par to iemītnieku etnisko piederību, nodarbošanos u.c. Aprakstot apmetņu aizsardzības sistēmu, uzmanība pievērsta žogu izveidei. Konstatēts, ka ap vissenākajām apmetnēm Latvijas teritorijā izmantoti stāvkoku žogi, bet vēlāk arī guļbaļķu žogi.

Etnogrāfi žogu konstrukcijas un to lietojumu ir pētījuši saistībā ar lauku sētas iekārtojumu. Pirmās visai izsmeltošas ziņas par žogu ierīkošanu un izmantošanu sniegtas A. Bīlenšteina darbos (skat., piemēram, Bielenstein 1907). Līdzās zemnieku saimniecību etnogrāfiskajam aprakstam viņš minējis arī žogu nosaukumus. Etnogrāfi P. Kundziņš, J. Jaunzems, A. Krastiņa, S.

Cimermanis (sīkāk skat. literatūras sarakstā) pievērsuši uzmanību žogiem kā lauku sētas ierobežotājiem. Etnogrāfu darbos raksturoti žogu veidi, minēti to nosaukumi un apvidus, kurā tie lietoti.

Žogu nosaukumu reģistrējumi sastopami arī rakstu avotos kopš 17. gs. – G. Manceļa (Lettus), J. Langija (Lg), K. Elvera (El), G. F. Stendera (St), K. Ulmaņa (U), J. Dravnieka (D) vārdnīcās, vairākos preses izdevumos, piemēram, laikraksta “Dienas Lapa” etnogrāfiskajā pielikumā (Etn.), žurnālos “Latvijas Saule” (LS), folkloras publicējumos, piemēram, K. Barona un H. Visendorfa “Latvju Dainās” (LD), P. Šmita “Latviešu tautas ticējumos” (LTT), K. Strauberga “Latviešu tautas paražās” (Straubergs 1944), arī pēckara trimdas latviešu izdevumā “Dzeive” (Latkovskis).

Valodnieku uzmanība vairāk pievērsta žogu nosaukumiem un to reģistrācijas areāliem, mazāk žogu konstrukcijas savdabībai. Daudz žogu nosaukumu ir reģistrēti K. Mīlenbaha un J. Endzelīna “Latviešu valodas vārdnīcā” (ME I – IV) un tās papildinājumos (EH I – II). Vārdnīcā dotas arī norādes uz žogu nosaukumu izplatību un cilmi.

Žogu nosaukumi ir pētīti atsevišķu izlokšņu grupās. Rietumvidzemē sastopamās žogu konstrukcijas, lietojumu un nosaukumus ir aprakstījis K. Kurcalts (Kurcalts 1934, 39 – 43). Darbā ietvertas norādes par žogu senumu.

V. Rūķe-Draviņa raksturojusi žogus Ziemeļrietumvidzemē ap Kauguriem (Rūķe-Draviņa, 1995). Ziņas par žogiem salīdzinātas ar A. Bīlenšteina un K. Kurcalta darbiem.

Žogu nosaukumi areālā aspektā pētīti arī citās valodās, piemēram, lietuviešu valodas atlanta leksikas daļā (LKA I 60. – 64. lpp. un kartē nr. 19), bet žogu nosaukumu izplatībai, to darināšanai un nominācijai bijušās Vladimiras Suzdaļas kņazistes teritorijā, respektīvi, Jaroslevļas apgabalā Krievijā pievērsies valodnieks G. Meļņičenko (Мельниченко 1974).

Žogu nosaukumu fiksējumi valodnieku darbos atrodami pastarpināti atsevišķu izlokšņu leksikas aprakstos – Paulu Līzbetes, E. Zirnīša, K. Draviņa un V. Rūķes, M. Graudiņas, S. Raģes, A. Reķēnas, E. Kagaines un S. Raģes, K.

Ancīša, I. Indānes, B. Bušmanes, R. Grabja, H. Stroda, V. Ūseles, E. Ādamsona un E. Kagaines darbos (skat. bibliogrāfiju darba noslēgumā).

Bagātīgs materiāls žogu nosaukumu pētīšanai atrodams nepublicētos vākumos no dažādiem Latvijas novadiem. Kā senākie no tiem minami Latviešu valodas krātuves materiāli (LVK) – fragmentāri vākumi par žogu veidiem un to nosaukumiem 30. un 40. gados (Popē, Ziemeļvidzemē u.c. LU Latviešu valodas institūta dialektologu savāktajos materiālos (LVDA) atrodamas atbildes uz LVDA materiālu vākšanas programmas 479. un 480. jautājumu¹ (479. *sēta, žuogs...*; 480. *zediņi, nīšu sēta...*), kuras iegūtas no apmēram 500 latviešu valodas izloksnēm. Kaut gan savāktais materiāls nav viendabīgs un ne vienmēr pilnībā atklāj vārda nozīmi, tomēr tajā atrodamas ziņas arī par jautājumos neietvertajiem žogu veidiem. Žogu nosaukumi sastopami arī LU Latviešu valodas institūta Latviešu apvidvārdu kartotēkā (Apv). Tomēr ne no visām izloksnēm savākts vienlīdz bagātīgs materiāls. Izmantoti arī atsevišķi LU studentu kursadarbi un diplomdarbi (LU). Materiāli par žogu veidiem, to uzbūves īpatnībām katrā novadā glabājas Latvijas Vēstures muzeja Etnogrāfijas nodaļas bijušajā Pieminekļu valdes dokumentu kolekcijā (VMP). Kaut gan galvenā uzmanība šajos dokumentos pievērsta žogu uzbūvei, materiālam un lietojumam, tomēr etnogrāfisko reāliju attēliem blakus nereti pierakstīti arī to vietējie nosaukumi. Atsevišķi žogu nosaukumi sastopami arī Latviešu folkloras krātuves (LFK) un Latvijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja (LBM ZM) zinātniskajos materiālos aprakstos par zemnieku saimniecības iekārtojumu.

Kā redzams, žogi un to nosaukumi līdz šim zinātniskā literatūrā aplūkoti tikai fragmentāri, trūkst apkopojoša pētījuma par tiem. Tāpēc žogu nosaukumu

izpētei kopš 90. gadu otrās puses pievērsusies šī darba autore, vācot un papildinot materiālus no izloksnēm par žogu konstrukcijām un nosaukumiem (A.), publicējot rakstus par guļbaļķu, slīpkoku, zedeņu žogu nosaukumu izplatību un semantiskajām īpatnībām izloksnēs, par to darināšanu un cilmi. Žogu nosaukumiem veltīti arī autores bakalaura un maģistra darbi, kuru

¹ LPSR ZA Valodas un literatūras institūts, Latviešu valodas dialektoloģijas atlanta materiālu vākšanas programma. – R.: LPSR ZA izd., 1954., 127.

secinājumi izmantoti arī promocijas darbā. Turpinot darbu pie izlokšņu materiālu vākšanas, papildināšanas un precizēšanas promocijas darbam, jāatzīst, ka šīs leksikas tematiskās grupas specifika ir tā, ka mūsdienās praktiski nav iespējams savākt jaunus materiālus, jo vecās daudzveidīgās reālijas ir gandrīz zudušas no aprites, līdz ar to arī no cilvēku atmiņas. To labi apliecināja autores veiktā aptauja jau 1995.gadā, kā arī materiālu vākšana, pārbaude un precizēšana vēlākos gados, kad lielākoties tikai vecākās paaudzes informanti spēja apbildēt uz uzdotajiem jautājumiem, taču nereti jaucot gan nosaukumus, gan arī žogu veidus. Vairāku gadu laikā veiktie pētījumi par šo tēmu apkopoti promocijas darbā “Žogu nosaukumi latviešu valodas izloksnēs”, kas ir pirmais šai leksikas tematiskajai grupai veltītais darbs latviešu valodniecībā – tas arī nosaka šī darba novitāti, jo pirmoreiz latviešu valodniecībā apkopoti un pētīti žogu nosaukumi visos latviešu valodas dialektos, izmantojot kā publicētos, tā arī npublicētos izlokšņu materiālus un dažādus rakstu avotus. Promocijas darbā aplūkoti galvenokārt tie nosaukumi, kuri apzīmē žogu veidus un paveidus, kādi Latvijas teritorijā radušies līdz 20. gs. 20. un 30. gadiem. Darbā nav iekļauti dzeloņstieplu žoga, kombinētā ķieģeļu un dzelzs kalumu (dēļu, latu u. c.) žoga un sietu žoga apzīmējumi, jo par šīm žogu formām trūkst gan etnogrāfiskā, gan lingvistiskā materiāla. Minētā leksikas tematiskā grupa pirmo reizi analizēta no nosaukumu darināšanas un leksiski semantiskās motivācijas viedokļa, mēģināts noteikt žogu nosaukumu seniskumu un izsekot to nozīmju attīstībai.

Promocijas darba uzdevumi:

- 1) latviešu valodas izloksnēs reģistrēto žogu nosaukumu apkopošana saistībā ar to etnogrāfisko raksturojumu;
- 2) žogu nosaukumu izplatības un cilmes skaidrojumi;
- 3) žogu nosaukumu darināšanas un nominācijas paņēmieni, līdzekļu un tipu analīze, kā arī nominācijas modeļu salīdzināšana ar radu valodām (iespēju robežās).

To izpildē izmantota galvenokārt deskriptīvā, salīdzināmi vēsturiskā, ģeolingvistiskās analīzes metode.

Darba uzbūve veidota atbilstoši promocijas darba uzdevumam. Tajā ir ievads, 3 nodaļas, aiz kurām doti secinājumi, kopsecinājumi, literatūras un saīsinājumu saraksts, izlokšņu saraksts, kā arī 2 pielikumi.

Promocijas darba pirmajai nodaļai “Žogu nosaukumu analīze ģeolingvistiskā skatījumā” ir divas apakšnodaļas. Pirmajā apakšnodaļā aplūkoti daži ģeolingvistikas teorijas jautājumi. Vispirms dots ieskats ģeolingvistikas attīstībā pasaulē no tās rašanās 19. gs. otrajā pusē līdz raksturīgākajām tendencēm 20. gs. beigās un 21. gs. sākumā, kad līdz ar moderno tehnoloģiju izmantošanu valodniecībā areālie pētījumi tiek izstrādāti ar vairāku novatoru metožu palīdzību. Tad aplūkota dialektu izpēte areālā aspektā Latvijā, kas aizsākusies 19. gs. beigās un ir nozīmīga pētījumu daļa lingvistikā arī mūsdienās. Apakšnodaļas noslēgumā sniegts pārskats par ģeolingvistikas problēmām, metodēm un secināts, ka žogu nosaukumu izpētē izvirzīto mērķu un uzdevumu sasniegšanai visefektīvāk nosaukumus pētīt ar ģeolingvistikas metodēm lielākoties no sinhroniskā aspekta.

Otrā apakšnodaļa veltīta žogu nosaukumu analīzei latviešu valodas izloksnēs. Vispirms sniegtas etnogrāfiskas ziņas par žogiem Latvijā, kas nepieciešamas, lai radītu priekšstatu par žogu uzbūvi. Raksturoti arī darbā lietotie termini. Hronoloģiski aplūkoti žogu veidi un paveidi no to pirmsākumiem līdz 20. gs. trīsdesmitajiem gadiem, kad pakāpeniski sāk izzust daļa senāko žogu konstrukciju un parādās jaunas žogu formas. Iespēju robežās mēģināts noskaidrot žogu veidu rašanās laiku pēc arheologu un etnogrāfu publikācijām. Šim nolūkam izmantoti pētnieku A. Stubava, J. Urtāna, V. Sedova, A. Vaska, Ē. Mugurēviča, S. Cimermaņa, A. Bīlenšteina, K. Kurcalta, J. Jaunzema, A. Krastiņas, P. Kundziņa, kā arī J. K. Broces darbi (sīkāk skat. literatūras sarakstu).

Tālāk žogu nosaukumi aplūkoti areālajā, semantiskajā un cilmes aspektā, par pamatu ņemot npublicētos vākus no dažādiem Latvijas novadiem un izmantojot publicētos valodnieku un etnogrāfu darbus, rakstu avotus kopš 17. gs., preses izdevumus un folkloras publicējumus (poētiskas izteiksmes žogu nosaukumi promocijas darbā netiek analizēti). Sniegts detalizēts žogu

nosaukumu izklāsts. Tā sākumā dots žogu nosaukumu vispārīgs apskats un vispārināto žogu apzīmējumu analīze. Tai seko konkrētu žoga nosaukumu raksturojums. Tie kārtoti šķirkļos alfabēta secībā. Šķirkļi apvienoti vārdu fonētiskie un morfoloģiskie varianti, vārdu savienojumi un salikteņi, kuru neatkarīgais, respektīvi, otrais komponents ir vispārināts žoga apzīmējums, bet atkarīgais jeb pirmais – šķirkļa vārds. Nosaukumi šķirkļī varētu būt izkārtoti arī, piemēram, pēc etnogrāfiskās reālijas specifikas, pēc vārdkopu un salikteņu neatkarīgā jeb otrā komponenta, pēc raksturīgās motivējošās pazīmes, bet tādā gadījumā materiāla specifikas un komplicētības dēļ daļa nosaukumu atkārtotos. Lai izvairītos no atkārtotības, lai būtu labi pārskatāma nosaukumu areālā izplatība un nozīmes attīstība no senākām žogu formām līdz jaunākām, žogu apzīmējumi nodaļā kārtoti pēc pirmā jeb atkarīgā komponenta. Pilna šķirkļa struktūra ir šāda:

- nosaukuma un tā variantu reģistrējums izlokšņu materiālu vākumos (kā pirmais dots literārais variants) ar ilustratīvo materiālu un izplatība;
- nosaukuma un tā variantu reģistrējums rakstu avotos;
- norāde uz motivējošo pazīmi (parasti žoga detaļām, materiālu u.c.);
- žoga detaļu, materiāla u. c. apzīmējuma reģistrējums vārdnīcās (vārdu, kas ME vai EH doti ar nozīmi ‘žoga detaļa’ fiksējums izlokšnēs, dažādos rakstu avotos);
- nosaukuma nozīmes pāmesuma reģistrējums vārdnīcās (izlokšnēs, dažādos rakstu avotos);
- cilmes skaidrojums;
- norādes uz paralēlēm lietuviešu, krievu un baltkrievu valodā.

Ja vārdu apvienošana vienā šķirkļī ir problemātiska, tie izdalīti atsevišķi ar norādi uz iespējamo šķirkļu savstarpējo saistību. Izlokšņu materiāli ilustratīvajos piemēros doti latviešu dialektoloģijā pieņemtajā tradicionālajā transkripcijā (skat. Rudzīte 1964, Rudzīte 1993, Leksika), taču dažādu laikposmu un vācēju pierakstos tā ir nedaudz atšķirīga². Tautasdziesmās no

² Atsevišķos gadījumos, kad izlokšņu materiālu pierakstos ir acīmredzamas kļūdas, tās labotas.

Latgales, proti, no Daugavpils, Ludzas un Rēzeknes apriņķa līdzskaņu palatalizācija, kura dainās apzīmēta ar komatu zem līdzskaņa, disertācijā dota ar fonētiskajā transkripcijā ierasto (') zīmi, nevis ar komatu zem līdzskaņa. Intonāciju sakritums (ar ²) teksta vieglākas uztveres labad nav rādīts.

Vārda etimoloģijās dotas atsauces galvenokārt uz K. Mīlenbaha un J. Endzelīna (ME), J. Endzelīna un E. Hauzenbergas (EH), K. Karuļa (LEV), E. Frenkeļa (Fraenkel 1962), F. Klūges (Kluge 1975), J. Zēvera (Sehwers 1918; 1936), M. Fasmers (Фасмер 1964 – 1973), V. Dala (Даль 1989 – 1991) vārdnīcām, kā arī citiem pētījumiem (piemēram, A. Sabaļauska (Sabaliauskas 1963), S. Raģes (Raģe 1986), V. Zepa (Zeps 1962) darbiem).

Norādes uz paralēlēm radu valodās veidotas, par pamatu ņemot lietuviešu valodas atlanta leksikas daļas (LKA I) un baltkrievu valodas atlanta (ДАБМ) materiālus, kā arī G. Meļņičenko pētījumu (Мельниченко 1974).

Otrā nodaļa “Žogu nosaukumu darināšana” veltīta nosaukumu darināšanas analīzei. Aplūkoti žogu nosaukumu darināšanas paņēmieni, līdzekļi, tipi, to produktivitāte un izplatības areāli sinhroniskajā aspektā. Atsevišķi žogu nosaukumi (piemēram, tādi nosaukumi kā *sēta*, *žuogs* u.c., kuri no mūsdienu viedokļa jau ir primāri) aplūkoti diahroniskā aspektā. Žogu nosaukumu darināšanas analīze balstīta lielākoties uz E. Soidas (Soida 1970; 1992₁; 1992₂), V. Ņemčenko (Немчено 1979), E. Zemskas (Земская 1973), D. Šmeļeva (Шмелев 1968), J. Apresjana (Апресян 1974), R. Bērda (Beard 1981); J. Endzelīna (Lgr), V. Rūķes-Draviņas (Rūķe-Draviņa 1959), P. Skardžus (Skardžius 1943), S. Ambraza (Ambrazas 1993) teorētiskajiem atzinumiem.

Trešajā nodaļā “Žogu nominācija” nosaukumi analizēti apakšnodaļās atkarā no tā, vai motivējošā pazīme izteikta tieši, t.i., ar vārdu, vārda celmu, vai aprakstoši. Vienā apakšnodaļā apvienotie nosaukumi grupēti pēc nominācijas modeļiem. Motivācijas analīzē izmantoti vairāki teorētiski darbi (piemēram, Paegle 1980, Апресян 1974, Номинация, Способы, Павел 1983, Телия 1986, Jakaitiene 1988, Вежбицкая 1997 (skat. bibliogrāfiju darba noslēgumā)), bet par pamatu ņemts krievu valodnieka V. Gaka darbs “Сопоставительная

лексиколоия” (Гак 1977). Žogu nominācija latviešu valodā salīdzināta ar šīs leksikas tematiskās grupas nosaukumu veidošanas modeļiem lietuviešu valodā (pēc LKA I nomināciju pētījusi promocijas darba autore), atsevišķās krievu valodas izloksnēs, kur ir pētījumi par šo tēmu, piemēram, ap Jaroslavļu (pēc Мельниченко 1974) un baltkrievu valodā (pēc ДАБМ Нр. 246).

Katras nodaļas beigās pievienoti secinājumi.

Darba noslēgumā doti kopsecinājumi, avotu, izmantotās literatūras un saīsinājumu saraksts, izlokšņu saraksts. Darbam pievienoti divi pielikumi – pirmais ir etnogrāfisks pielikums ar žogu veidu un paveidu zīmējumiem; otro veido kartes, kurās atspoguļota žogu nosaukumu un to variantu izplatība.

Promocijas darbs “Žogu nosaukumi latviešu valodas izloksnēs” ir aizsākums plašākam lingvistiskam pētījumam par leksiku, kas saistīta ar zemnieku saimniecībām, un kas varētu dot ieskatu ar šo materiālās kultūras nozari saistīto nosaukumu leksiski semantiskajām īpatnībām un vārda nozīmju attīstību saistībā ar paša objekta (žoga) izejmateriāla un funkciju izmaiņām. Vienlaikus tā būtu arī liecība par cilvēku domāšanas veidu un valodu kontaktiem. Darbs var būt noderīgs arī citu nozaru speciālistiem (etnogrāfiem, vēsturniekiem) latviešu etnoģenēzes jautājumu risināšanā.

1. Žogu nosaukumu analīze ģeolingvistiskā skatījumā

Valoda ir tautas kultūrvēstures daļa, ar kuru tautas uzkrātā pieredze tiek nodota nākamām paaudzēm. “Paaudzes aiziet, bet valoda paliek; katra paaudze valodu jau atrod priekšā, pie tam stiprāku un varenāku, nekā tā pati ir, nekad to neizdibina pilnībā un atstāj to nākamai paaudzei; valodas raksturu, tās savdabīgumu var izziņāt tikai visā paaudžu rindā, bet valoda saista tās visas, un visas atainojas valodā; var saskaitīt, ko valodai devuši atsevišķi laikmeti, atsevišķi cilvēki, bet ko visi palikuši tai parādā, nekad nav nosakāms”. Šie V. fon Humbolta vārdi mūsdienu globalizācijas laikmetā kļuvuši īpaši aktuāli, jo strauji zūd valodas lokālās īpatnības, tāpēc jo svarīgi un aktuāli ir pētīt valodas vēsturi kopsakarā ar pārējo tautas kultūru, aktualizēt izlokšņu materiālu vākšanu un pētīšanu, jo tieši dialektoloģija vistiešākajā, visuzskatāmākajā veidā “ceļ tiltu” starp valodas pagātni un tagadni – tā parāda un izskaidro valodas attīstību procesā un sistēmā no aizlaikiem līdz šai dienai, dodot arī ieskatu novadu valodas jeb izlokšņu nākotnes perspektīvā. Tāpat izlokšņu valodas materiāls, kas vieno vienas tautas visdažādākās paaudzes, ļauj realizēt arī tālejošus mērķus – tas nodrošina atsevišķo novadu tradīcijas pārmantojamību valodas, folkloras un kultūrvēstures sfērā.

1.1. Daži ģeolingvistikas teorijas jautājumi

Ieskats ģeolingvistikas attīstībā

Katras tautas kultūrvēstures, tai skaitā valodas vēstures izpēte nav iedomājama bez vairāku valodniecības apakšnozaru līdzdalības. Kā viena no tām ir dialektoloģija. Pārskatu par dialektoloģijas attīstības vēsturi ir devis vācu zinātnieks H. Leflers (H. Löffler), kurš šo valodniecības apakšnozari nosacīti iedala sešos attīstības posmos: 1) normatīvajā attīstības posmā 16. un 17. gs., kad daudzām Eiropas tautām veidojās standartizētas rakstu valodas un provinciālismi tiek pretstatīti vienotai literārai valodai kā kultūras un izglītības nesējai; 2) lietotajā attīstības posmā 18. gs., kad tiek vākti dialektu materiāli; 3) dokumentārajā posmā 19. un 20. gs., laikā, kad liela uzmanība tiek pievērsta runātajai valodai, tai skaitā folklorai un tās pierakstīšanai, eksperimentālajai fonētikai, transkripcijai, runas konstelācijai; 4) lingvistiskajā attīstības posmā 19. un 20. gs., šajā laikā attīstās skaņas fizioloģija, dialektu gramatika, ģeolingvistika, vārda lauka teorija, strukturālā dialektoloģija; 5) kultūrģeogrāfiskajā posmā 20. gs., kad valodnieki pievēršas skaņas un vārda ģeogrāfijas ekstralingvistiskai interpretācijai; 6) sociolingvistiskajā attīstības posmā 20. gs., kad tiek pētītas attiecības starp dialektu un sabiedrības struktūru, dialektu un skolu, dialektu un augstskolu, kā arī aktuāli kļūst jautājumi par dialektu kā valodas barjeru (pēc Lewandovski 1990 I 222 – 223).

Tātad ģeolingvistika ir salīdzinoši jauna lingvistikas apakšnozare. Šaurākā nozīmē tā tiek uzlūkota par zinātnes apakšnozari, kas pētī dialektu ģeogrāfisko izplatību. Plašākā nozīmē ģeolingvistika ir zinātne par valodu ģeogrāfisko izplatību, to statusa politiskajiem un ekonomiskajiem aspektiem (Gunnemark 1991, 229). Tā ir interdisciplināra nozare, cieši saistīta gan ar dažādām citām valodniecības nozarēm, gan ar ģeogrāfiju, vēsturi, kultūrvēsturi, etnogrāfiju, etnoloģiju, antropoloģiju un socioloģiju, pēdējā laikā arī ar datorzinātnēm, metodoloģiju u. tml. Ģeolingvistikas attīstības vēsturei veltīti daudzu valodnieku darbi, un promocijas darba autore izvēlējusies vairākus no

tiem: Gunnemark 1991, 229; Aronoff & Rees – Miller 2001, 92 – 96; Лэс 1991, 267 – 268; Языкознание 1973, 121 – 168; Эдельман 1968, 7 – 77; Проблемы 1974, 136 – 140 (sīkāk skat. bibliogrāfiju darba noslēgumā).

Kā patstāvīga nozare ģeolingvistika, kā zināms, radusies 19. gs. otrajā pusē. Tās veidošanos sekmēja divi galvenie cēloņi – jaunu uzskatu izkristalizēšanās jautājumos, kas saistīti ar indoeiropiešu valodu izcelsmi un jaunu metožu lietošana dialektu pētījumos.

Par ģeolingvistikas veidošanās pirmsākumu uzlūkojams laiks, kad jaungramatiķu skolas ietvaros rodas dažādas teorijas, kas skaidro indoeiropiešu valodu izcelšanos. Pazīstamākā no tām ir A. Šleihera izveidotā ģeoloģiskā shēma, kas balstīta uz hipotēzi, ka valodu saimes un atsevišķas indoeiropiešu valodas cēlušās pirmvalodas sairšanas rezultātā.

Tomēr daļu valodnieku minētie uzskati neapmierina, jo ir pretrunā ar valodu un dialektu faktiem. Tā 1872. gadā Vācijā iznāk J. Šmita darbs “Die Verwandtschaftsverhältnisse der indogermanischen Sprachen”, kurā valodnieks oponē A. Šleihera izveidotajai valodu ģeoloģiskajai klasifikācijai un norāda uz tās nepilnībām. J. Šmits izvirza viļņu teoriju, kas balstīta uz lingvistiskās nepārtrauktības ideju (domu par lingvistisko nepārtrauktību pirmoreiz jau 1859. gadā minējis A. Pikte (A. Pictet “Les origines Indoeuropéens”). Pēc J. Šmita uzskata, nekādas izteiktas robežas starp eiropiešu valodām nav pastāvējušas. Katru indoeiropiešu valodu pēc attieksmēm pret citu var uzskatīt par pārejas valodu, un visas tās ir saistītas savā starpā. J. Šmits secina, ka ģeogrāfiski tuvāk esošās valodas ir līdzīgākas nekā tālu viena no otras atrodošās, ka pastāv pakāpeniska pāreja no indiešu valodām caur irāņu un slāvu un no tām uz baltu valodām. Cenšoties izskaidrot lingvistisko nepārtrauktību, J. Šmits izsaka pieļāvumu par inovāciju izplatīšanos no noteikta centra. Šīs inovācijas izplatās vispirms ģeogrāfiski tuvākajās valodās, bet tālāk no centra esošajās valodās pakāpeniski samazinās kā viļņi no ūdenī iemesta akmens.

Tādējādi J. Šmits izveido vairākus principus, kuri vēlāk kļūst par pamatu ģeolingvistikas metožu attīstībai.

Ģeolingvistikas rašanos veicina arī jaungramatiķu skolas pārstāvja H. Paula izteiktā doma par dialektu krasu robežu neesamību, par jauktajiem dialektiem, par to, ka katra valodas parādība attīstās savās noteiktās robežās. Pakāpeniski dažādu valstu dialektologu vidū izveidojas pārliecība par dialektu robežu neesamību (P. Meijers). Šo ideju savā zinātniskajā darbībā attīsta arī G. Parī, kurš uzskata, ka dialektu robežas neeksistē, pastāv vienīgi dažādu valodas faktu izplatības areāli (G. Paris “Les parlars de France”). Tātad ģeolingvistika kā atsevišķa valodniecības apakšnozare rodas kā pretreakcija vācu jaungramatiķu skolas doktrīnām, kas bija pārāk dogmātiskas, absolūtas un zināmā mērā atrautas no reālās dzīves, saistīta ar pāreju uz pilnīgi jaunu dialektu aprakstīšanas formu, kas izpaužas dialektālu atlantu sastādīšanā. Faktiski šī jaunā virziena izveidotājs bija vācu skolotājs G. Venkers. Viņš 1876. gadā sastāda pirmo jautājumu programmu no 40 īsām frāzēm un to izsūta Reinas apgabala skolotājiem. Pēc atbilžu saņemšanas tās apkopotas brošūrā (G. Wenker “Das rheinische Platt” (1877)). Pakāpeniski pētāmā teritorija paplašinās un ietver Prūsiju un vairākas mazās valstiņas Vācijas ziemeļos un vidienē. Pēc faktu apstrādes G. Venkers izdod Vācijas ziemeļdaļas un vidienes dialektu atlantu (G. Wenker “Sprach-Atlas von Nord- und Mitteldeutschland. Aus Grund von systematisch mit Hilfe der Volksschullehrer gesammeltem Material aus circa 30 000 Orten bearbeitet, entworfen und gezeichnet von Georg Wenker” (1881)). Pēc šī atlanta nākšanas klajā G. Venkers un F. Vrēde sāk darbu pie vācu dialektu atlanta. tomēr darbs ieilgst.

Par jaunu pavērsieni ģeolingvistikas attīstībā uzlūkojams Ž. Žiljerona un E. Edmonta publicētais franču valodas atlants 9 sējumos (J. Gillieron, E. Edmont “Atlas de linguistique” (1902 – 1910)). Pēc tipa tas ir leksikas atlants, tajā nav karšu, kas veltītas kādai fonētiskai, morfoloģiskai vai sintaktiskai Franču valodas dialektu īpatnībai. tomēr precīzais vārdu fonētiskais pieraksts daudz faktu dod fonētikas tālākiem pētījumiem. Atlanta lielākā vērtība ir tā, ka Ž. Žiljerons nav pierakstījis kādas izvēlētas formas, kā to darīja viņa priekšgājēji, bet valodu kopumā. Tas ir sinhronisks skatījums uz valodu noteiktā attīstības posmā, kas balstīts uz apjomīgu faktu materiālu, un tāpēc dod

iespēju no cita skatpunkta palūkoties uz dažām jau zināmām vispārīgās un salīdzināmās valodniecības problēmām.

Franču valodas atlants izraisa lielu zinātnieku interesi un sekmē tālāku ģeolingvistikas metožu attīstību. Darbs pie lingvistiskajiem atlantiem attīstās ļoti strauji, tie nāk klajā gan Itālijā, Rumānijā, gan Spānijā, Šveicē, gan citur. 1933. gadā ir publicēti jau 13 atlanti un 16 atrodas sagatavošanā (sīkāk skat. Laumane 1984, 37 – 48). Izdoti arī atsevišķu apgabalu un provinču atlanti. Visi šie atlanti papildina valodniecību ar jauniem, interesantiem faktiem. Tā, piemēram, vārdu un formu areālā izpēte ļāvusi konstatēt dažādu faktoru ietekmi uz jaunu vārdu rašanos (piemēram, kādreizējos kolonizācijas ceļus). Lingvistisko atlantu materiāli uzskatāmi apstiprina vairāku valodnieku jau agrāk pausto viedokli, kurš noliedza dialektu krasas robežas, jo starp dialektiem ir atklātas pārejas zonas, kas apvieno dažādu dialektu pazīmes. Viena dialekta īpatnības nereti iestiepjas cita dialekta teritorijā, veidojot sarežģītas savstarpējās attiecības. Tādējādi ģeolingvistikas metožu izmantojums dialektoloģijā ir izraisījis būtiskas izmaiņas. Jauns pavērsiens ģeolingvistiskās domas attīstībā sākas 20. gs. 20. gados līdz ar mēģinājumiem ģeolingvistikas metodes piemērot valodas vēstures, kā arī ar valodu saimju rašanos saistītās problemātikas izpētē. Par vienu no ievērojamākajiem minētās problemātikas pētniekiem uzlūkojams itāļu neolingvistiskās skolas pārstāvis M. Bartolli, kurš par galvenajiem neolingvistu uzdevumiem uzskatījis hronoloģisku attieksmju izveidošanu starp lingvistiskiem faktiem, inovācijas centru konstatēšanu un tās cēloņu skaidrošanu. Darbā “Introduzione alla neolinguistica”, kurš publicēts 1925. gadā, zinātnieks izvirza uzdevumu – noteikt attieksmes starp vvalodas parādību ģeogrāfisko izplatību un to senumu. M. Bartolli konstatē vairākus savstarpējo attieksmju tipus: 1) arhaiskākas vārda formas parasti saglabājas izolētās teritorijās; 2) senākas vārdu formas biežāk rodama perifēros ģeogrāfiskos apgabalos; 3) arhaiskākas vārdu stadijas saglabājas teritoriāli plašākos apgabalos, t.i. rajonos ar lielāku runātāju skaitu; 4) senākas valodas parādības vērojamas vēlāk kolonizētās teritorijās; 5) ja no divām valodas parādībām viena gandrīz vai pilnībā vairs netiek lietota, bet otrs vēl tiek lietota, tad pirmā parasti

ir seniskāka. Lielu uzmanību M.Bartolli veltījis arī inovāciju centru konstatēšanai.

Otrs ģeolingvistikas vēsturē ievērojams valodnieks ir francūzis A. Meije, kura 1922. gadā iznākušais darbs “Les dialectes indo-européens” klasificējams kā pirmais mēģinājums izveidot indoeiropiešu valodu dialektoloģiju. Izmantojot gan valodu ģeoloģiskās klasifikācijas teoriju, gan interpretējot sasniegumus ģeolingvistikā, A. Meijē izveido teoriju par divām vēsturiski lingvistiskā procesa fāzēm; pirmā fāze – lieli apvienošanās un tikpat nozīmīgi atdalīšanās procesi, kuri veido valodas vēsturi un kurus lielākoties izraisa ekstralingvistiskie faktori. Šādi procesi saskalda valodas un tiek atspoguļoti ģeoloģiskās shēmās. Otra valodas vēstures fāze – mazāk svarīgas, daļējas izmaiņas, kuras notiek nepārtraukti dažādās lingvistiskās kopībās. Šī otrā fāze bieži satur faktus, kas nav tik nozīmīgi, bet ir pretrunā pirmajai fāzei. Pamatojoties uz šo pieņēmumu, ievērojamais valodnieks pievēršas trim lielām valodu grupām – indoirāņu, itāļu-ķeltu un baltu-slāvu grupām. Ar izoglosu palīdzību A. Meije nosaka līdzīgās parādības un secina, ka indoirāņu grupas valodām kādreiz bijis kopīgs attīstības periods. Tāds bijis arī itāļu-ķeltu valodu grupai, toties baltu un slāvu valodu kādreizējo kopību valodnieks noliedz. Līdzīgās baltu un slāvu valodu īpatnības, pēc viņa domām, radušās paralēlas attīstības rezultātā. Zinātnieks pievēršas arī dažādu indoeiropiešu pirmvalodai raksturīgu īpašību problemātikai dažādās tās pēctecēs. Rezumējot teikto, autors nonāk pie secinājuma par indoeiropiešu valodu rietumu un austrumu areālu pastāvēšanu.

Arī 20. gs. vidū un otrajā pusē ģeolingvistikas metodes lietotas dažādu lingvistikas problēmu risināšanā, izmantojot ne vien valodniecības paveikto, bet arī citu zinātņu atziņas.

Kā viens no spilgtākajiem šā laika pārstāvjiem minams valodnieks V. Porcigs, kura 1964. gadā izdotajā monogrāfijā “Членение индоевропейской языковой области” ar ģeolingvistikas metožu palīdzību sintezēti līdzšīnējie sasniegumi indoeiropiešu valodu savstarpējo attiecsmju jomā. Izmantojot leksikas, fonētikas un morfoloģijas dotumus, zinātnieks sniedz jaunus

pierādījumus hipotēzei par rietumu un austrumu areālu eksistenci. Šajā sakarā interesanta ir G. Zolta monogrāfija “Die Stellung der armenischen im Kreise der indogermanischen Sprachen. Eine Untersuchung der indogermanischen Bestandteile des armenischen Wortschatzes”. Tās autors raksturo dažādus armēņu valodas vārdus pēc to areālās izplatības. Nozīmīgs ir arī G. Devoto 1962. gadā iznākušais darbs “Origini indoeuropee”, kurā valodnieks, pamatojoties uz zinātnes sasniegumiem gan salīdzināmā valodniecībā, gan arheoloģijā, salīdzināmā mitoloģijā, folkloristikā, gan vēsturē un socioloģijā, sniedz detalizētu indoeiropiešu leksikas vienību raksturojumu. Ievērtības cienīgs ir V. Žimunska darbs “О некоторых проблемах лингвистической географии”. Balstoties uz milzīgu faktu materiālu, zinātnieks izveido teoriju, kas skaidro pretrunas gan starp skaņu likumiem un atsevišķu parādību areāliem, gan starp ģeoloģiskā koka teoriju un izoglosu interpretāciju.

Ieguldījumu ģeolingvistikas attīstībā ir devuši arī tādi valodnieki kā H. Krāc, V. Abajevs, A. Makajevs, B. Larins, F. Fiļins V. Zeps un daudzi citi.

Jauns attīstības posms ģeolingvistikā iezīmējas 20. gs. beigās līdz ar moderno tehnoloģiju izmantošanu valodniecībā. Areālie pētījumi tiek izstrādāti ar vairāku novatoru metožu palīdzību, piemēram, vācu un angļu izlokšņu pētnieki dialektālās variācijas nosaka ar ģeogrāfiskā attāluma efekta palīdzību, izmantojot Šveices vācu valodas atlanta vai datorizētā Anglijas lingvistiskā atlanta materiālus, ir izstrādātas speciālas automātiskās kartografēšanas programmas (pēc Stafeca & Timuška 1997, 167 – 168). Tāpēc strauji attīstās dažādu lingvistisko atlantu veidošana ar datortehnikas palīdzību. Tiek izstrādāti ne tikai tradicionālie areālās dialektoloģijas un onomastikas atlanti, bet arī, piemēram, atsevišķu dialektu vai izlokšņu grupas atlanti, dialektālo parādību biežuma intensitātes, dažādu vecuma grupu runātāju valodas atlanti u. tml.

Raksturīgi, ka pēdējā laikā izdotie dažādu valodu dialektu atlanti kļūvuši ļoti “ekonomiski” – apjomīgajiem ģeolingvistiskajiem atlantiem parasti nav (vai tikpat kā nav) komentāru, tāds, piemēram, ir “Диалектологический атлас карельского языка”. Ļoti plaši komentāri (faktiski pētījumi) toties ir Eiropas valodu atlantam (“Atlas Linguarum Europae”), tajos nereti tiek analizēta arī

semantiskā motivācija. Darbs pie atlanta veidošanas vēl nav pabeigts un intensīvi turpinās. Īsi, lakoniski komentāri ir Lietuviešu valodas atlantam (LKA). Tie neatkārto visu kartes materiālu, bet sniedz tikai svarīgākās norādes, piemēram, tiek uzrādītas izloksnes, kurās lieto paralēlforms, ir norādes arī par vārda lietošanu, minētas nozīmju niansas un neskaidrās nozīmes, dažādās picrakstu vai nedrošās, reti sastopamās vai nekartografētās formas. Bez tam leksikas daļas komentāros doti arī vārdu cilmes skaidrojumi, uzrādītas atbilstošās orgīnālvalodas formas, kā arī etimoloģiskā un etnogrāfiskā literatūra (par Lietuviešu valodas atlanta leksikas daļu sīkāk skat., piemēram (Laumane 1979., 150 — 155)).

Veidojot dažādus starptautiskus projektus, valodnieki ir apjautuši nepieciešamību apvienoties, lai iegūtu pieredzi, diskutētu, popularizētu savus pētījumus. Tā 90. gados nodibināta Starptautiskā Dialektologu un ģeolingvistu biedrība (International Society for Dialectologists and Geolinguists), kura ik gadus izdod rakstu krājumu, kas veltīti dialektoloģijas un ģeolingvistikas jautājumiem ("Dialectologia et Geolinguistica. Journal of the International Society for Dialectology and Geolinguistics" Nr. 1 – 9, 1992 – 2001). Ir notikuši arī vairāki starptautiski dialektologu un ģeolingvistu kongresi: 1993. gadā Budapeštā, 1997. gadā Amsterdamā, 2000. gadā Ļubļinā, bet 2003. gadā tāds kongress paredzēts Rīgā.

Minētie kongresi, kā arī kontakti ar citu valstu zinātniekiem, liecina, ka ne visur pasaulē dialektoloģijas un ģeolingvistikas attīstības līmenis un problēmas ir vienādas, atšķirības un specifika jūtama pat kaimiņvalstu starpā, tomēr kopumā vienojošā tendence ir pretošanās tai dzīves un domāšanas veida, tātad arī valodas, unifikācijai, ko rada tehniskā civilizācija, kas izstumj no plašākas nacionālās vērtības. Tieši tādēļ pašlaik raksturīga padziļināta zinātniska interese par lokālajām lingvistiskajām īpatnībām – dialektiem un izloksnēm kā tīro tautas valodu.

Latvijā atšķirībā no daudzām citām pasaules valstīm vēl joprojām samērā labi saglabājušies vēsturiskie dialekti. To izpēte areālā aspektā ir

aizsākusies 19. gs. beigās, kad vācu etnogrāfs, vēsturnieks un valodnieks A. Bīlenšteins publicē pirmās ģeolingvistiskās kartes kā papildinājumu 1892. gadā izdotajai grāmatai “Die Grenzen des lettischen Volkstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert”. 20. gs. 20. un 30. gadi latviešu dialektoloģijā ir intensīvs materiālu vākšanas laiks, lai iegūtu izlokšņu datus no visiem pagastiem un varētu veidot dialektu atlantu. 1933. gadā J. Endzelīns izvirza latviešu valodniecībai uzdevumus, kas “..nav pa spēkam vienam vai vairākiem” (DI III, 2.d., 105), norādot uz nepieciešamību vispusīgi izpētīt latviešu valodas izlokšnes, tā “..rezultātā mums tad radīsies latviešu valodas dialektoloģija un lingvistisks atlants” (DI III, 2.d., 105). Tiek izstrādāts izoglosu atlanta projekts, tomēr iecere paliek nerealizēta. 30. gadu beigās V. Rūķe publicē pētījumus “Latgales izlokšņu grupējums” (Rūķe 1939, 113 – 118) un “Kurzemes un Vidzemes lībiskais apgabals” (Rūķe 1940₁, 75 – 128), kuros rodami daudzi valodas parādību areāli un robežas. Tiem sagatavota un publicēta arī programma izlokšņu aprakstiem (Rūķe 1940₂), kura ir viens no materiālu vākšanas programmas priekšdarbiem latviešu valodas dialektu atlanta izveidē. 1941. gada pirmajā pusē atlants tiek iekļauts Latviešu valodas krātuves darba plānā. Līdz 1944. gada otrai pusei tiek izstrādātas arī pirmās izmēģinājuma kartes (Leksika 6 – 9). Vēlāk dažas no tām V. Rūķe ir publicējusi ārzemju izdevumos (piemēram, Rūķe 1992, 55 – 62).

Atlanta sagatavošanas darbu pārtrauc karš. Pēc Otrā pasaules kara tas tiek atsākts toreizējā LPSR ZA valodas un literatūras institūtā J. Endzelīna vadībā. 1947. gadā nāk klajā leksikas aptauja, bet 1954. gadā – izlokšņu materiālu vākšanas programmas galīgais variants. 60. – 80. gados turpinās intensīvs dialektu atlanta materiālu vākšanas, apkopošanas un precizēšanas laiks pēc izstrādātās programmas. Šajā laikā savākta un apstrādāta informācija no apmēram 500 latviešu valodas izlokšnēm. Plašu latviešu valodas dialektu atlanta tapšanas vēstures aprakstu devusi B. Laumane (Leksika, 6 – 9). Latviešu valodas dialektu atlanta Leksikas daļa publicēta 1999. gadā, darbs turpinās vēl pie Fonētikas un Morfoloģijas daļu sagatavošanas datorvariantā (Stafecka 2000, 41 – 43).

Līdztekus darbam pie latviešu valodas dialektu atlanta kopš 1977. gada latviešu dialektologi vāc un sagatavo latviešu valodas materiālu Eiropas valodu atlantam, kas saucas "Atlas Linguarum Europae". Latviešu valoda atlantā ir pārstāvēta ar 36 izloksnēm. Izloksnes izvēlētas tā, lai tās pārstāvētu dialektus un galvenās izlokšņu grupas (sīkāk skat. Laumane 1984, 37 – 48). Pašlaik rit darbs pie atlanta 2.sējuma.

Bez minētajiem lielprojektiem Latvijā tāpat kā citviet pasaulē tiek veidoti atsevišķu izlokšņu grupu atlanti, piemēram, A. Breidaka "Augšzemnieku dialekta latgalisko izlokšņu fonētiskais atlants" (Breidaks 1996).

Ģeolingvistikas pētījumi Latvijā notiek arī dažādu leksikas tematisko grupu, piemēram, par ēdienu nosaukumiem (piemēram, Bušmane 1986, 1997, 1999₁, 1999₂, 2000), lauksaimniecības darbarīku apzīmējumiem (Paegle 1973), zivju nosaukumiem (Laumane 1973), zvejniecības leksiku Latvijas piekrastē (Laumane 1990), galvas un plecu segu nosaukumiem (Jansone 1993, 1999), žogu nosaukumiem (Kurzemiece 2000₄, 87 – 110) ietvaros.

Ģeolingvistikas pētījumos iekļaujami arī atsevišķi izlokšņu apraksti, piemēram, par Nīcas izloksni (Bušmane 1989), Vidzemes sēliskajām izloksnēm (Poiša 1985 – 1999).

Ģeolingvistikas metodes plaši lietotas arī pētījumos par valodu kontaktu jautājumiem, kas nereti var liecināt par iedzīvotāju migrācijas procesiem, tirdzniecību utt.(skat., piem., Лаумане 1977), par dažādu novadu leksiku, (piemēram, Stafecka 2001), par morfoloģijas jautājumiem, piemēram, par adjektīvu ar *-inis*, *-ine* derivāciju (Vulāne 1986, 73 – 85), par deminutīvu darināšanu (Rūķe-Draviņa 1959) u. c.

Ģeolingvistikas problēmas un metodes

Ģeolingvistikas attīstības gaitā pakāpeniski ir izkristalizējies valodniecisku problēmu loks, ko veiksmīgi vai mazāk veiksmīgi var risināt ar kartografēšanas metožu palīdzību. Arcālās lingvistikas problemātikai veltīti

daudzu valodnieku darbi. Tā kā ģeolingvistika ir relatīvi jauna valodniecības nozare, tad vairums problēmu aplūko jautājumus, kas saistīti ar konkrēta materiāla vākšanu, kartografēšanu vai interpretāciju. Tie ir ļoti daudzveidīgi, jo atkarīgi no konkrētā materiāla specifikas (skat., piemēram, šādus rakstu vai tēžu krājumus: Бородина 1966, darbs veltīts viena franču valodas dialekta noteikšanai un izpētei, tajā analizēti ar materiāla vākšanu, sistematizēšanu, izoglosu zīmēšanu, transkripciju un karšu interpretāciju saistītie ģeolingvistikas jautājumi; Эдельман 1968, pētījumā bez ģeolingvistikas vēstures un vispārēju jautājumu aplūkošanas ietverts konkrēts materiāls par indoīraņu valodām; Лингвогеография 1973, kurā apvienoti daudzu valodnieku raksti par lingvistisko atlantu tipiem, sastādīšanas principiem un kritērijiem; Проблемы 1974, rakstu krājums veltīts dažādu kartografēšanas problēmu risināšanai valodniecībā un etnogrāfijā; Исследования 1985, tēžu krājums apvieno konkrētu lingvistisko atlantu izveides un faktu interpretācijas jautājumu risinājumus; Dialectologia 1992 – 2001, ikgadējs žurnāls, kurā ievietoti valodnieku raksti no visas pasaules, par dažādām ar dialektoloģiju un ģeolingvistiku saistītām problēmām un metodēm (sīkāk skat. bibliogrāfiju)).

Dialektoloģijai un ģeolingvistikai raksturīgi divi galvenie valodas elementu izpētes aspekti – sinhroniskais un diahroniskais, kaut gan ne visos gadījumos iespējams tos stingri nodalīt, jo dažas problēmas risināmas kompleksi. Galvenie ar ģeolingvistikas metodēm saistītie problēmjaudājumi no sinhroniskā un diahroniskā skatījuma, pēc promocijas darba autores domām, veiksmīgi sistematizēti un detalizēti aplūkoti darbā Языкознание 1973, tāpēc tas izmantots par pamatu šīs apakšnodaļas veidošanā.

Valodnieku līdzšinējā pieredze liecina, ka no sinhroniskā aspekta pētāmas problēmas, kas saistītas ar dialektu vai izlokšņu grupu noteikšanu. Kā zināms, līdz ar ģeolingvistikas metožu izmantošanu dialektoloģijā, krasi mainījās sākotnējie uzskati par dialektu kā monolītu lingvistisku vienību ar izteiktām teritoriālām robežām. Dialekts izrādījies sarežģīts neviendabīgu un savā starpā krustojošos valodas vienību savijums, kurām bieži nav izteiktu robežu un atsevišķu valodas parādību izplatība var iesniegties citu dialektu

teritorijā. Tādēļ jo svarīgāks kļuvis dialektologu un ģeolingvistu uzdevums – izdalīt to izoglosu kopas, kuras raksturo dialektālo īpatnību centrus, noteikt dialektu un izlokšņu grupu zonas. Lai šo uzdevumu veiktu ar areālās lingvistikas metožu palīdzību, nepieciešami trīs galvenie darba posmi: 1) sagatavošanās posms, kurā ietilpst kartografēšanas tīkla izstrāde, kartografēšanas principu izveide, aptaujas rakstura noteikšana (tieši vai ar anketēšanas metodi), informantu atlase un atlases kritēriji (pēc vecuma, sociālā statusa, profesijas, dzīvesvietas u. c.), anketas vai jautājumu programmas izstrāde, izoglosu zīmēšanas metodika īpaši grūtos gadījumos, fonētiskās transkripcijas principu izveide, dažādu rakstu avotu izmantošanas metodika u. c.; 2) savākto materiālu kartografēšana un dialektu atlanta karšu izgatavošana; 3) karšu izpēte un interpretācija. Pirmie divi posmi galvenokārt saistīti ar dialektu izpētes tehnisko pusi, bet trešais – ar dialektu lingvistisko analīzi. Lai sniegtu vērtējumu kāda dialekta izplatībai, vispirms nepieciešams iepazīties ar kartografēto materiālu kopumā novērtēt dažādās izoglosas un noteikt to kopas. Tad tiek atlasītas tās izoglosas, kam raksturīga dialektālā diferenciācija. Visbeidzot tiek noteikta teritoriālā iedalījuma hierarhija, kurā mazākās vienības iekļaujas lielāka jeb augstāka iedalījuma sastāvā.

Var pievienoties valodnieku viedoklim, ka aplūkotā dialektu pētīšanas metodika ir visai pilnīga, jo vizuāli ļoti uzskatāmi atklāj kādas valodas dialekta vai izlokšņu grupas parādības. Apstiprinājums tam ir fakts, ka pasaulē vēl joprojām ļoti daudzi valodnieki strādā pie dažādu lingvistisko atlantu sastādīšanas un izdošanas, jo atlanta dotumi efektīvi izmantojami arī pašreizējā valodas stāvokļa noteikšanā, literārās valodas vārdu un dialektismu savstarpējo attiecsmju noskaidrošanā un valodu kontaktu analīzē. Dialektu pētīšana areālā aspektā ir nozīmīga arī dažādu sociāli politisko procesu būtības noskaidrošanai. Tā, piemēram, imigrantu valodu izpēte cieši saistīta ar dialekta pētniecību izolētā jeb citvalodu vidē. Imigrācijas rezultātā veidojas imigrantu etnisko grupu valodu reģionālie varianti, piemēram, ASV somu, flāmu u. c. etnisko grupu valodu reģionālie varianti (par to skat. plašāk Stafecka 2000, 42). Iekšējās migrācijas rezultātā daudzās valstīs zūd tradicionālie vēsturiskie

dialekti (Latvija ir to nedaudzo valstu skaitā, kur tie joprojām relatīvi labi saglabājušies, tomēr izlokšņu grupu, it sevišķi atsevišķu izlokšņu iezīmes strauji nivelējas).

Tomēr, neraugoties uz daudzām priekšrocībām, dialektu pētīšanai ar ģeolingvistikas metodēm piemīt arī vairāki trūkumi: ar šo metožu palīdzību nav iespējams kādu dialektu izpētīt pilnībā, jo dialektu atlants zināmā mērā ir fragmentārs un neaizstāj monogrāfisku aprakstu. Kartēs redzamie fakti nevar aizstāt vēsturiskos dokumentus un atklāt tos ekstralingvistiskos faktorus, kuri ietekmē aplūkojamo dialektu vai izlokšņu grupu. Tāpēc, lai gan pēdējā laikā vērojama tendence dialektu atlantus dot bez komentāriem (skat. iepriekš), šķiet, būtu lietderīgi arī turpmāk pievienot kartēm izvērstus komentārus ar pētāmo parādību etnogrāfisko materiālu, vēsturisko attīstību, dokumentējumu rakstu pieminekļos, atsevišķām nozīmes niansēm vai sporādiskiem reģistrējumiem, ekstralingvistisku procesu ietekmi u. c.

Ģeolingvistikas pētījuma objekts var būt arī toponīmi. Šim nolūkam nepieciešams savākt plašu materiālu no dažādiem avotiem un klasificēt atkarā no veidojamās kartes tipa: ja kartografējamais materiāls ir daudzslāņains, var atspoguļot tikai kādu slāni; var veidot kartes, kas rāda divu vai vairāku areālu pārejas zonas vai kāda areāla atsevišķas detaļas. Grūtības toponīmisko areālu noteikšanā vērojamas gadījumos, kad par izpētes objektu izvēlēti mikrotoponīmi, jo tiem, kā zināms, raksturīgi ļoti daudzveidīgi nosaukumu veidošanas tipi.

Analizējot areālās izpētes metožu izmantošanu sinhronā valodniecībā, jāsecina, ka tās ir visai rezultatīvas. Turklāt patlaban pasaulē nav vērojams to noriets, bet gluži otrādi – līdz ar moderno tehnoloģiju izmantošanu valodniecībā, tās tiek pilnveidotas (skat., piemēram, dažādus pētījumus žurnālā *Dialectologia* 1992 – 2001) un lietotas ne tikai lingvistikā, bet arī arheoloģijā, etnogrāfijā (skat., piemēram, *Исследования* 1985, 21 – 23, 57 – 59, 137 – 139; *Исследования* 1983, 159 – 166, 173 – 181, u. c.), folklorā (skat., piemēram, *Исследования* 1985, 121 – 123).

No diāhroniskā viedokļa aplūkojamas tās areālās lingvistikas problēmas, kas saistītas ar arhaismu un inovāciju noteikšanu. Arī šajā gadījumā kartografēšana pati par sevi neatrisina minētās problēmas. Šim nolūkam izmantojama M. Bartolli izstrādātā arhaismu noteikšanas metodika, ar kuras palīdzību tiek noteikti areāli, kuros iespējama ilgāka arhaismu saglabāšanās (sīkāk par to skat. iepriekš). Jāpievienojas valodnieku, piemēram, E. Koseriu, V. Pizani atzinumiem, ka M. Bartolli izstrādātās metodika lietojama ar lielu uzmanību un nav pietiekami efektīva. Labākajā gadījumā tā sniedz vispārīgus norādījumus par iespējamo arhaismu vai inovāciju eksistenci. Vairumā gadījumu nepieciešamas citas papildus metodes. Viena no tādām ir seno rakstu pieminekļu izmantošana. Gadījumos, kad tādi nav pieejami, nākas lietot citus arhaismu un inovāciju noteikšanas paņēmienus. Kā piemēru minēšu dažus no tiem: 1) ar sufiksu atvasināts vārds uzlūkojams par jaunāku salīdzinājumā ar vārdu bez tā; 2) pilnāka vārda forma uzskatāma par arhaiskāku nekā īsāka vārda forma (šeit iespējami arī izņēmumi); 3) jauktās valodas formas radušās vēlāk par to komponentiem; 4) vārda trūkums pirmvalodā un dažādās tā formas radu valodās visbiežāk liecina, ka šie pēc ārējās formas dažādie vārdi ir vēlāki darinājumi; 5) kādai valodai netipiskie vārdi un formas lielākoties uzlūkojamas par sekundārām; 6) uz aplūkojamās valodas parādības sekundāru veidošanos bieži norāda tās ierobežotā izplatība radu valodās; 7) ja kāda parādība valodā attīstījusies pilnībā, bet radu valodās rodami tikai tās pirmsākumi, tad šī parādība ir jaundarinājums; 8) ja viena valodas parādība attīstās, bet cita paliek otrajā plānā, tad pirmā parādība bieži ir vēlākas izcelsmes; 9) vārdu atvasinātās nozīmes, kā likums, radušās vēlāk; 10) vārds, kurš etimoloģiski nav saistīts ar citiem aplūkojamās valodas vārdiem, lielākoties uzlūkojams par aizguvumu; 11) dažādu arhaismu mantotāji bieži vien ir salikteņi.

Jāsecina, ka nepieciešamība izmantot iepriekš minētos vai citus paņēmienus arhaismu un inovāciju noteikšanā lieku reizi pierāda ģeolingvistikas metožu ierobežotās iespējas šajā jomā, it īpaši tas attiecināms uz inovāciju cēloņu noteikšanu.

Ar nelielām sekmēm ģeolingvistikas metodes tiek izmantotas valodas vienību izplatības centru noteikšanā. Kā zināms, neviena inovācija valodā nerodas visiem tās runātājiem vienlaicīgi. Tās autors vienmēr ir kāds indivīds, kas dzīvo ierobežotā teritorijā. Šajā teritorijā tad arī inovācija pamazām izplatās. Tātad katrai inovācijai vienmēr ir centrs, no kura notiek tālākā izplatība. To noteikt ir diezgan grūts uzdevums. Ar ģeolingvistikas metožu palīdzību valodas vienību izplatības centru var atrast tikai atsevišķos gadījumos: 1) ja kāda parādība valodā konstatēta divās blakus esošās teritorijās, tad par inovācijas rašanās centru uzlūkojams tas rajons, kurā minētā valodas vienība lietota biežāk; 2) novēroti arī tādi gadījumi, kad kāda parādība valodā saglabājusies nosacīti izolētā teritorijā, bet tās centrs meklējams ārpus tās vietās, kur minētā parādība jau izzudusi; 3) par vienu no inovāciju noteikšanas pazīmēm var būt areāla konfigurācija. Sadrumstalots vai pakāpienveida areāls liecina par inovāciju klātbūtni tajā.

Jāpiekrīt darbā *Языкознание* 1973, 148 teiktajam, ka rezultatīvāka inovācijas centru noteikšana iespējama tad, ja kopā ar ģeolingvistikas metodēm tiek lietoti citi paņēmieni. Kā viens no tiem ir veco rakstu pieminekļu izmantošana. Piemēram, ja divās blakus esošās teritorijās izplatīta kāda valodas vienība, bet rakstu pieminekļos tā reģistrēta tikai no vienas, tad par aplūkojamās valodas parādības centru tiek uzskatīta tā teritorija, no kuras ir reģistrējums rakstu pieminekļos.

Lietderīgi ir areālās lingvistikas metodes lietot kopā ar vēsturiskajiem, kultūras u. c. faktiem. Piemēram, ja viena no teritorijām bijusi amatniecības, tirdzniecības u.t.t. centrs, bet citi apgabali ne, tad pirmā teritorija visticamāk varētu būt arī inovāciju centrs.

Ģeolingvistikas metodes izmantojamas kaimiņu valodu savstarpējo ietekmju noteikšanā. Ar izoglosu palīdzību uz kartes tiek atveidotas pētāmo valodu līdzīgās parādības. Karšu interpretācijas rezultātā tiek noskaidrots, kuras kaimiņu valodas ietekmē aplūkojamā parādība valodā ieviesusies.

Nozīmīgu vietu ģeolingvistikas attīstībā ieņem ar valodu savienību areālu noteikšanu saistītā problemātika. Šos jautājumus risinājuši tādi pazīstami

valodnieki kā B. Kopitars, kurš pirmais ievēroja vairākas kopīgas iezīmes Balkānu pussalas tautu valodās, F. Miklošičs, H. Šuharts, H. Meijers, M. Veigands, Kr. Zandfelds u. c. Minētajai problemātikai pievērsies arī valodnieks V. Zeps, konstatējot virkni kopīgu tipoloģisku īpatnību esamību fonoloģijā un ievērojamu kopīgu vārdu skaitu latviešu, lībiešu un igauņu valodā (Zeps 1962).

Metodoloģiski valodu savienību areālu noteikšana vispirms saistīta ar šīm valodām raksturīgo īpatnību noskaidrošanu. Tam seko kopīgo valodu pazīmju kartografēšana, turklāt katra no tām tiek atspoguļota atsevišķi.

Salīdzinoši sekmīgi areālās lingvistikas metodes tiek izmantotas ar valodas substrātu saistīto jautājumu risināšanā. Šo metožu lietošana sniedz iespēju kartografēt tās valodas parādības, kuras uzlūkojamas par substrāta paliekām. Lai substrātu varētu noteikt pilnībā, nepieciešams ievērot vairākus nosacījumus: 1) substrāta ietekmei vajadzētu izpausties dažādās valodas sfērās – fonētikā, leksikā, morfoloģijā, sintaksē, turklāt fonētikas, morfoloģijas un sintakses fakti nedrīkst būt fragmentāri, tiem jāatspoguļo valodas sistēmiskā organizācija; 2) kāda valodas parādība var tikt klasificēta kā substrāta daļa tikai tad, ja to nevar skaidrot kā adstrāta sekas; 3) valodas substrāta pētīšanai izmantojami arī dotumi toponīmijā un hidronīmijā. Tomēr nākas secināt, ka visu šo nosacījumu vienlaicīgs apvienojums reti kad ir iespējams.

Taču praksē valodas substrāta noteikšana ar aplūkotās metodes palīdzību sakaras ar pretestību. Īpašas grūtības rada fakts, ka pētāmais valodas substrāts bieži ir nezināms lielums, tāpēc tikpat kā nav iespējams valodnieku veiktos pieņēmumus pārbaudīt vai precizēt. Grūtības rada arī valodas substrāta sistēmiskās organizācijas noteikšana. Problemātiski ir konstatēt valodas substrāta leksiku, ja tā ir radniecīga valoda. Valodnieku darbu šajos gadījumos atvieglo toponīmijas fakti, jo tie diezgan precīzi ļauj noteikt valodas substrāta areālu.

Ar ģeolingvistikas metožu palīdzību var tikt risinātas vēsturiskās dialektoloģijas problēmas, viena no tām – pirmvalodas dialektu izplatības areāla noteikšana. Lai gan iespējas veikt šo uzdevumu ir ierobežotas, jo izveidot precīzu pirmvalodas dialektu karti, kas atspoguļo to izplatību noteiktā

vēstures posmā, pagaidām nav izdevies, un vienīgais, ko var vairāk vai mazāk precīzi noteikt, ir kādas mūsdienu valodas piederību senākai valodiskai kopībai, tomēr daudzi valodnieki ir mēģinājuši šo problēmu risināt. Minētā uzdevuma veikšanai zinātnieki ir izvēlējušies dažādus pētīšanas ceļus. Viena no efektīvākajiem varētu būt metodika (to lietojis, piemēram, valodnieks V. Porcijs), ar kuras palīdzību tiek noteiktas fonētisko, gramatisko un leksisku izoglosu kopas. Otrs ceļš pirmvalodas dialektu izplatības areālu noteikšanā ir toponīmijas izmantošana (to lietojis valodnieks H. Krāe). Trešais veids, ko valodnieki, piemēram, H. Zolta izmanto aplūkojamās problēmas risināšanā, ir statistikas metožu lietojums (sīkāk skat., piemēram, Языкознание, 155 – 166).

Kopumā ģeolingvistikas metožu izmantojums diahroniskajā aspektā pētāmās valodniecības problēmās, it īpaši vēsturiskajā dialektoloģijā vēl nav pietiekami efektīvs un pilnīgi izstrādāts. Ar šo metožu palīdzību pagaidām nevar atrisināt tādas potenciāli risināmas problēmas kā, piemēram, pirmvalodas dialektu izplatības areālu noteikšana noteiktā vēstures posmā, seno dialektu iedalījuma noteikšanā kādā konkrētā valodā u. c. Iespējams, ka nākotnē līdz ar moderno tehnoloģiju attīstību, panākumiem gēnu pētīšanā un antropoloģijā tiks izstrādāta jauna, pilnīgāka metodika un atrisināti daudzi valodniecības noslēpumi.

Aplūkojot ģeolingvistikas problēmjaudājumus un dažādo metožu izmantojumu to risināšanā gan no sinhroniskā, gan diahroniskā viedokļa, jāsecina, ka promocijas darba ievadā izvirzīto mērķu un uzdevumu sasniegšanai žogu nosaukumus lietderīgi pētīt ar ģeolingvistikas metodēm lielākoties no sinhroniskā viedokļa, salīdzinot tos arī ar reģistrējumiem senākos rakstu avotos.

1.2. Žogi un to nosaukumi latviešu valodas izloksnēs

Neapzināta un kompleksi neizpētīta joma latviešu valodniecībā ir tā dialektālās leksikas daļa, kas saistīta ar žogu nosaukumiem, jo līdz šim latviešu valodniecībā rodami tikai fragmentāri žogu nosaukumu pētījumi, bet trūkst apkopjoša darba, kurā žogu nosaukumi būtu sistematizēti un aplūkoti areālā, semantiskā un cilmes aspektā, analizētas to darināšanas un nominācijas īpatnības, daudzos gadījumos dotas atsauces uz iespējamo žogu nosaukumu senumu. Te noder ģeolingvistikas metodes, žogu nosaukumus pētot lielākoties sinhroniskajā aspektā, salīdzinot tos ar reģistrējumiem senākos rakstu avotos. Promocijas darbā risinātas šādas ar žogu nosaukumu analīzi saistītas problēmas:

- cik liela ir žogu nosaukumu daudzveidība latviešu valodas izloksnēs un kādi ir tās galvenie cēloņi;
- kādi nosaukumi katram žoga veidam ir raksturīgākie un kādi ir to izplatības areāli;
- vai žogu nosaukumiem ir raksturīgs neviennozīmīgums un kādi ir tā cēloņi;
- kuri žogu apzīmējumi uzlūkojami par aizguvumiem, kāds ir to īpatsvars žogu apzīmēšanā;
- kādu valodu kontakti atspoguļojas aplūkojamās leksikas tematiskajā grupā.

Šo jautājumu risinājums var sniegt jaunus, nozīmīgus faktus latviešu valodas vārdu krājuma bagātināšanai un daudzveidībai, jo nav noslēpums, ka arī latviešu valodā globalizācijas ietekmē samazinās vārdu krājums, ikdienas lietojumā pastiprināti ienākot anglicismiem, rusicismiem, vienkāršotai izteiksmei u. tml. reālām, nekritiski pārņemtām valodas parādībām.

Detalizētas žogu nosaukumu izpētes rezultāti var būt derīgi tautas etniskās vēstures, kultūrvēstures, baltu cilšu (latgaļu, zemgaļu, kuršu, sēļu, žemaišu, aukštaišu un lietuviešu) vēsturisko robežu un radniecības sakaru noskaidrošanai.

Šādu uzdevumu var veikt tikai komplekss lingvistisks un etnogrāfisks (arī sociolingvistisks) pētījums (par to skat., piemēram, Павел 1983, 7 –8). Etnogrāfiskās parādības ir cieši saistītas ar vārdu kā tautas sadzīves priekšmetu nosaucēju, un to lingvistiskā analīze gan ģeolingvistiskajā, semantiskajā, gan arī cilmes aspektā nav iespējama bez žogu etnogrāfiskā apraksta, kurā raksturota to uzbūve un darbā lietotie termini. Tas ļaus promocijas darbu izmantot ne tikai valodniekiem, bet arī citu nozaru speciālistiem (piemēram, etnogrāfiem, vēsturniekiem).

Etnogrāfiskas ziņas par žogiem Latvijā

No seniem laikiem līdz pat mūsu dienām cilvēki ir centušies norobežot un aizsargāt kādu apmetni, piemiņas vietu, vēlāk lauku sētu, izmantojot dažādas konstrukcijas žogus. Latviešiem žogi bija tradicionāla tautas celtniecības un lauku kultūrainavas daļa, un tiem, kā norāda etnogrāfs S. Cimermanis, “.. bija šādi galvenie uzdevumi:

- 1) pasargāt cilvēka darba rezultātu – sējumus, stādījumus, īpaši kopjamus un saudzējamus laukumus – puķu, apiņu un bišu dārzus no mājas un meža dzīvniekiem un putniem;
- 2) uzturēt un virzīt mājdzīvnieku un sētas transporta kustību saimnieka izvēlētajos virzienos;
- 3) ierobežot zināma rakstura saimniecisko darbību šim nolūkam īpaši izvēlētos zemes gabalos – augļu, bišu, putnu un sakņu dārzos, aitu, cūku, teļu, zirgu un citos aplokos, laidaros un citur;
- 4) piešķirt sētai sakoptības un organizētības veidolu, kurš zināmos apgaisojuma apstākļos darbojās kā nozīmīgs dekoratīvs elements un mazināja apbūves vienmuļību” (Cimermanis 1996 IX-X, 14). Parasti žogu konstrukciju izvēlējās atbilstoši to uzdevumam.

Žogu veidus un lietojumu ir pētījuši gan arheologi, gan etnogrāfi. Arheologu uzmanību žogi ir saītijuši kā seno apmetņu, apbedījumu un viduslaiku piļu aizsargelements. Seno apmetņu un piļu nocietinājumus, resp., žogus ir pētījuši

A. Stubavs, J. Urtāns, V. Sedovs, A. Vasks, Ē. Mugurēvičs, J. Graudonis, bet to uzbūvi un funkcijas (kopā ar saimniecības ēkām) – A. Bīlenšteins, K. Kurcalts, J. Jaunzems, A. Krastiņa, P. Kundziņš, S. Cimermanis (sīkāk skat. literatūras sarakstu).

Balstoties uz arheologu, etnogrāfu un valodnieku pētījumiem, kā arī izlokšņu leksikas vākumiem, var iedalīt vairākus žogu veidus un paveidus:

1. Stāvkoku žogs³– aizsargsiena, aizsargžogs, kas veidots no augšgalā, retāk abos galos, nosmailinātiem un vertikāli zemē ieraktiem baļķiem vai mietiem. Latvijas teritorijā to sāka būvēt, sākot ar 1. g. t. pirms Kristus cilvēku un lopu aizsargāšanai no plēsīgiem zvēriem (Sedovs 1992, 34). Sākotnēji stāvkoku žogs būvēts, ierokot stabus zemē un nostiprinot ar akmeņiem, piemēram, Brikuļu nocietinātajā apmetnē (Vasks 1994, 10.–11.), Ziemeļvidzemē Valmieras rajonā Kauguru pagastā Pekas pilskalnā (Urtāns 1991, 40), Livonijas periodā Bauskas pilī (Mugurēvičs 1994, 104). Vēlāk apaļkokiem pa vidu izcirsts caurums un ievērtā kārts (Bielenstein 1907, 170). Lai ekonomētu kokmateriālu, starp stabiem tika atstātas atstarpes (VMP Nr. 2822).

A. Bīlenšteins uzskata, ka ar vārdu *sēta* Dobelē sākotnēji apzīmēts stāvkoku žogs, bet vēlāk jebkurš žogs. Arī vārds *pilsēta* radies no vārdiem *pils* un *sēta*, resp. stāvkoku žoga nosaukuma, kas iežogojis baltu cilšu pilsētas (Bielenstein 1907, 170). Stāvkoku žogi ap Latvijas teritorijas pilsētām redzami zīmējumos un skicēs kopš 16. gs.: 1612. g. Rīgas zīmējumā (Cimermanis 1996 III–IV, 13), J. K. Broces zīmējumos un aprakstos, piemēram, Rīgas pilsētas skatā, kas attiecas apmēram uz 1550. gadu, 1650. un 176[7]. gadu zīmējumos (Broce 1992 I 47, 63, 185), J. R. Šturna 1661. g. Alūksnes pils un Grobiņas pils un pilsētiņas skicēs (Cimermanis 1979, 34, 37).

Stāvkoku žogi saglabājušies vietumis Kurzemē un Latgalē līdz 20. gs. 30. gadiem (skat. 1. pielik. 1. zīm.).

³ Promocijas darbā žogu veidu un paveidu apzīmēšanai izmantoti etnogrāfa S. Cimermaņa darbos lietotie termini.

2. Guļbaļķu žogs – no guļbaļķiem celts žogs, kurā baļķu gali ielaisti resnos, zemē ieraktos stabos. Pēc arheologa V. Sedova atzinumiem, Latvijas teritorijā žogs sākts būvēt pilskalnu plakuma malās, sākot ar 1. g. t. pirms Kristus otro pusi (Sedovs 1992, 34), bet pēc LKV datiem – sākot ar 12. gs. (LKV XIX, 38424 – 38426). Arheoloģisko izrakumu apraksti liecina, ka guļžogi veidoti ap 8., 9. gs., piemēram, Ķentes pilskalnā, kas bijis apdzīvots no 5. līdz 9. gs. (Stubavs 1976, 40), Āraišu ezerpilī, kas celta ap 830. g. (Apals 1993, 6), Mežotnes pilskalnā, kas izveidots ap 8., 9. gs. (Sedovs 1992, 105). Sākotnēji celta viena aizsargsiena, bet ap 12., 13. gs. būvēti divi guļbaļķu žogi, aizpildot starpas ar akmeņiem vai māliem. Piemēram, Tērvetes pilskalnā 13. gs. māli zesti tieši uz aptēstajiem baļķiem vai arī uz baļķiem piestiprinātām tievām klūgām (Sedovs 1992, 103).

Guļbaļķu žogi ir ierobežojuši arī senās Latvijas pilsētas. Par to liecina Rīgas pilsētas zīmējums 1499. gadā, Rīgas pilsētas plāns ar “jauno bolverku” [guļbaļķu žogu – I. K.] 1630. gadā (Broce 1992 I, 19, 393), J. R. Šturna 1661. g. zīmējums, kurā baznīca, visticamāk, apjozta ar guļbaļķu žogu (Cimermanis 1996 III–IV, 13, 52. att.).

Vēlākos laikos saimniecības un lopu ceļu malās guļbaļķu žogus cēla zemnieki, kuri dzīvoja mežiem bagātās vietās. To taisīšanā sastopami vairāki paveidi:

- zemē apmēram 3 pēdu dziļumā ierakti 1,5 līdz 2,0 m gari stabi, kam abās pusēs iekaltas renes. Stabi rakti apmēram 3 līdz 7 m attālumā viens no otra. Starp stabiem likti dažāda resnuma koki, kuru gali nostiprināti stabu renēs (skat. 1. pielik. 2.1. zīm.);
- guļbaļķu žogi, kam stabos renes nav cirstas. Stabi pa divi blakus ierakti zemē, bet guļkoki pie tiem piestiprināti ar kārtīm (Bielenstein 1907, 170–171). Lai ietaupītu kokmateriālu, starp resnajām kārtīm likti klucīši (skat. 1. pielik. 2.2. zīm.).

Guļbaļķu žogi bija pazīstami visā Latvijā, bet, pēc etnogrāfu atzinumiem, visilgāk tie saglabājušies Kurzemē, Ziemeļvidzemē un Latgalē.

3. Akmeņu žogs – objekts, kas veidots no dabiskiem vai mākslīgiem materiāliem (kraujot tos vai sastiprinot ar javu). Tā pirmsākumi meklējami 1. gadu tūkstoša otrajā pusē pirms mūsu ēras: “Dažkārt koka nocietinājumu sistēmā pilskalnu plakuma malās izveidoja bruģējumu no sīku akmeņu joslām 2–3 m platumā. Nereti akmeņi likti vairākās kārtās, veidojot savdabīgu, līdz 40 cm augstu sienīņu” (Sedovs 1992, 35). Akmeņu žogi senāk izmantoti apmetņu aizsardzībai, piemēram, Mūkusalas apmetnē (Graudonis 1978, 26), Zobenbrāļu ordeņa piļu nocietināšanai, piemēram, Cēsu Riekstu kalna pilij 13. – 14.gs. (Mugurēvičs 1994, 95), pilsētu aizsardzībai: skat., piemēram, Rīgas skatu, kas datēts ar 1499. gadu (Broce 1992 I, 19). Kopš 17. gs. akmeņu žogi sastopami galvenokārt ap kapiem, parkiem un baznīcām, tie krauti arī ganu ceļu un dārzu malās zemnieku saimniecībās, kur apkārtnē daudz laukakmeņu. Zināmi divi akmeņu žoga paveidi:

- krauts akmeņu žogs, kurā akmeņi krauti viens uz otra, pa vidu liekot sīkākus akmeņus, zemi vai velēnas (skat. 1. pielik. 3.1. zīm.);
- mūrēts akmeņu žogs, kurā akmeņi sastiprināti ar javu (skat. 1. pielik. 3.2. zīm.).

No ķieģeļiem un citiem mākslīgiem materiāliem mūrēta žoga nosaukumi izlokšņu materiālos nav konstatēti.

4. Slīpkoku žogs – no plēstiem kokiem vai apaļkokiem slīpi celts žogs Latvijas teritorijā visbiežāk taisīts Kurzemē un Ziemeļvidzemē. Sastopami divi žoga paveidi:

- plēstu koku slīpžogs veidots no apmēram 1,5 m augstiem un 7 cm resniem mietiem, kuri iesisti zemē pa pāriem. Mieti savīti kopā ar klūgām. Starp mietiem ieslīpi krautas no 5 līdz 7 pēdas garas šķilas, kas plēstas no resniem egļu vai priežu bluķiem tā, lai šķila stieptos cauri trim mietu pāriem (Bielenstein 1907, 172; Kurcalts 1934, 39; Krastiņa 1963, 163; Rūķe-Draviņa 1995, 44; u.c.);
- apaļkoku slīpžogs taisīts, plēstu koku vietā izmantojot apaļus kokus (skat. 1. pielik. 4. zīm.).

Šādi žogi veidoti galvenokārt ap cūkaplokiem un laidariem, vietumis ap sakņu un augļu dārziem un redzēti vēl pat mūsu gadsimta 70. gados (Cimermanis 1996 VII–VIII, 15).

Neskaidra ir slīpkoku žogu izcelsme. Ir izteiktas hipotēzes par iespējamo reālības aizguvumu no lībiešiem vai igauņiem. A. Bīlenšteins iebilst pret šo hipotēzi, norādot, ka šāds žoga tips bijis pazīstams arī Lietuvā, kur par somugru ietekmi nevarētu runāt (Bielenstein 1907, 172; skat. arī LKA I 63.–64.).

V. Rūķes-Draviņas rīcībā esošie fakti balsta lībiskā substrāta hipotēzi Kauguru pagastā, “.. jo trīsdesmitajos gados šis sētu tips vislabāk bija saglabājies tieši tai Kauguru pagasta ziemeļrietumu nostūrī, kur arī valodas fakti, piemēram, lībiskas cilmes vietvārdi, īpaša veida salikteņi utt., liecina par apgabalu, kur senāk dzīvojuši lībieši” (Rūķe-Draviņa 1995, 45.–46.). K. Kurcalts piezīmē, ka “.. pagaidām materiāla trūkuma dēļ šo jautājumu nevaram izšķirt” (Kurcalts 1934, 39).

Problēmu pārliecinoši izskaidrojis etnogrāfs S. Cimermanis. Avīzē “Līvli” viņš raksta: “.. lai gan žogs bieži sastopams Igaunijā un tās salās, kā arī pie citām somu tautām, tas izplatīts arī daudzos tādos apvidos, par kuru sakaru ar igauņiem un pārējām somu tautām šajā jomā varam šaubīties (Latvijā Jēkabpils apkārtnē, Rucavā un citur, ārpus Latvijas – Austrijā, Norvēģijā, Rietumlietuvā, Rietumpolijā, Zviedrijā, dažādos Baltkrievijas un Krievijas apvidos). Visticamāk, ka slīpkoku žogs bija kopīgs sētas elements daudzu dažādu tautu apdzīvotos mežainos apvidos” (Cimermanis 1996 VII– VIII, 15).

5. Zedeņu žogs – no egļu vai paegļu zariem visbiežāk stāvus nopīts žogs. Tas ir sens, visā Latvijā ļoti populārs žoga veids. Liecības par to zināmas kopš 17. gs., kad tos minējis S. Guberts; 1661. g. pītu egļu zaru stāvžogu vai slīpžogu zīmējis J. R. Šturns no Lielaucē apkārtnes un Platones muižas (Cimermanis 1996 IX–X, 14; Cimermanis 1979, 36. 12. att., 40. 19. att.). Pīts egļu zaru stāvžogs redzams arī J. K. Broces zīmējumā “Jarusi [preču noliktavas] pie Rīgas bolverka 1794. gadā”. Aprakstā tas nosaukts par žogu no *riķiem* (“ein Zaun von Rickern”) (Broce 1992 I, 175). Sastopami vairāki tā paveidi:

- pīts egļu zaru stāvžogs, kas gatavots no mīctiem, kārtīm, nodarinātiem vai nomizotiem egļu, paegļu vai priežu zariem un bērzu, ievu vai kārkļu klūgām. Mieti iedzīti pa pāriem un divās vai trijās vietās sasieti ar kārkļu rīkstēm, virs sējumiem liktas kārtis: apakšējā kārts apmēram 10 cm no zemes, otrā zedeņu vidū, trešā tuvu zedeņu virsējiem galiem. Žoga augstums bijis mainīgs, caurmērā no 1,5 līdz 2 m.

Bijuši arī žogi bez apakšējās kārts. Tad zedeņu gali iedzīti vai iespiesti zemē. A. Bīlenšteins Dobelē redzējis žogus, kam zedeņu vietā pīti no 1–2 s platī skali zedeņu garumā (Bielenstein 1907, 177). Arī kārtis stabos iestiprinātas dažādi. Stabam vidū kāršu vietās ir izcirsti caurumi un izvērtas kārtis vai stabu malās iezāģēti robi, kuros ielaistas kārtis (skat. 1. pielik. 5.1. zīm.).

Zemnieku saimniecībās izskatīguma un praktiskuma dēļ tas pīts galvenokārt ap ābeļdārziem līdz pat 20. gs. 30. gadiem visā Latvijas teritorijā. Galvenais iemesls, kāpēc šādu žogu skaits samazinājies, laikam ir tas, ka žoga taisīšana prasa daudz darba un speciāla zaru materiāla;

- pīts egļu zaru (žagaru) guļžogs izplatīts lielākoties Zemgalē un Kurzemē vietās, kur meži bija izcirsti. Šādiem žogiem izmantoja nenodarinātus zarus, mazvērtīgus ievas, alkšņa, bērza žagarus apmēram 1,5 m garus. Žogs taisīts tā: no 80 cm līdz 1 m attālumā zemē sadzīti mieti. Starp tiem izlocīti žagari, kas ņemti pa 5 vai 6 kopā. Dažkārt virsū no stiprākiem zariem likta uzvija (skat. 1. pielik. 5.2. zīm.). Pinuma raksts žogam varējis būt dažāds. Žagarus pinuši no apakšas uz augšu, ieslīpi dažādā rakstā (skat., piemēram, Bielenstein 1907, 173). Žogs ierīkots ap augļu un sakņu dārziem, vietumis ap teļu aplokiem un ganībām;
- naglots zedeņu stāvžogs, kurā zedeņi nav pīti starp kārtīm, bet gan pienagloti pie tām (skat. 1. pielik. 5.3. zīm.). Šis ir jaunāks zedeņu žoga paveids;

- slīpi pīts egļu zaru (žagaru) žogs Latvijā sastopams daudz retāk. Žogs taisīts tāpat kā egļu zaru (žagaru) guļžogs, tikai zedeņi pīti ieslīpi dažādā rakstā, domājams, izskatīguma dēļ (skat., piemēram, Bielenstein 1907, 173; VMP Nr. 3061). Žogs ierīkots galvenokārt ap augļu un sakņu dārziem (skat. 1. pielik. 5.4. zīm.);
- kāršu caurumos ievērtu zedeņu stāvžogs konstatēts tikai VMP Nr. 1932 materiālos no Lenčiem. Žoga pagatavošanai lietoti nenodarīnāti zedeņi, kas nav pīti starp kārtīm, bet ievērti kāršu caurumos. Žoga lietojums nav zināms (skat. 1. pielik. 5.5. zīm.);
- krusteniski naglotu zedeņu žogs Latvijas teritorijā gatavots samērā reti. Žoga zedeņi, iespējams, izskatīguma dēļ likti krusteniski un pienagloti pie kārtīm (skat., piemēram, VMP Nr. 2945, 1. pielik. 5.6. zīm.).

6. Žagaru guļžogs – no sakrautiem vai pie žoga stabiņiem piesietiem žagariem taisīts žogs. Šis žoga veids konstatēts tikai dažviet Latvijas teritorijā, bet, iespējams, ir diezgan sens. Sastopami vairāki tā paveidi:

- krauts žagaru guļžogs aprakstīts izlokšņu materiālos no Puzes (Apv.) un no Rucavas (VMP Nr. 3153). Tas taisīts šādi: nenodarīnāti skujkoku zari gareniski sakrauti kaudzītēs pa to vietu, kur taisāms žogs. Katrā pusē kaudzītei zemē iedzīti stabī stāvus vai mieti tā, lai augšējie gali krustotos. Virsū likts kāds stiprāks žagars (skat. 1. pielik. 6. zīm.). Sakrauts žagaru guļžogs ierobežojis aploku;
- siets žagaru guļžogs ir konstatēts Ludzas apriņķī un taisīts tā: zemē ik pa gabaliņam iedzīti mieti. Pie tiem ar stiprāku klūgu gulēniski piesieti zari vai žagari (LS 1923 Nr.12, 113) (skat. 1.pielik. 6.zīm.).

7. Kāršu žogs – no pagariem, tieviem apaļkokiem taisīts žogs. Tas ir viens no Latvijas teritorijā izplatītākajiem un vēl šodien sastopamiem žogiem. Pēc etnogrāfu atzinuma, žogs pazīstams vismaz kopš 17. gs. sākuma, 1630. gadā to zīmējis Ā. Obārijs (Cimermanis 1996 VII–VIII, 15; III-IV, 13).

Kāršu žogs pamazām ieviesies senāku žogu veidu vietā, piemēram, Kauguru un Mūrmuižas (Mores) pagastā agrāk “..kāršu sēta nav bijusi

pazīstama, un tā tikai vēlāk ieviesusies šķilu sētas vietā, pa daļai pārņemot tās izlietojumu – ap sakņu dārziem, aplokiem utt.” (Rūķe-Draviņa 1995, 47.). Arī K. Kurcalts atzīst, ka kāršu žogs Vidzemes rietumos ir jaunāka parādība (Kurcalts 1934, 42). Žogi taisīti gar olnīcām, ap aplokiem, ceļa malām un dārziem. Parasti tie ir no 60 līdz 120 cm augsti, bet zirgu un cūku aplokiem līdz pat 150 cm un vairāk. Kāršu žogi veidoti no egļu, retāk bērzu, alkšņu, priežu u.c. koka. Vispirms zemē iedzīti mietu pāri, tad tie sasieti ar kārķu, bērzu vai ievu rīkstītēm. Uz sējuma liktas kārtis (skat. 1. pielik. 7. zīm.). Kāršu skaits žogiem var būt atšķirīgs:

- vienkārts žogi maz taisīti. Kāršu stiprinājums tiem bijis dažāds: tās balstījušās uz diviem paralēli iedzītiem mietiem, kas savīti ar klūgām, uz līdzīgi savītiem mietiem, no kuriem viens iedzīts horizontāli un otrs – slīpeniski; uz diviem slīpeniski iedzītiem mietiem, kam krustojuma vietas sasietas ar rīkstīti (skat. 1. pielik. 7.1. zīm.). Minēto paveidu vienkārts žogi sastopami dažādos novados, piemēram, V. Rūķe-Draviņa atzīst, ka pēdējā tipa žogs, kuru K. Kurcalts min kā Rietumvidzemei raksturīgu, Kauguru un Mūrmuižas (Mores) pagastā ir pilnīgi svešs. Diemžēl etnogrāfiskais materiāls par žogu veidiem Latvijā nav tik pilnīgs, lai precīzi norādītu uz attiecīgā žogu veida izplatību.

Latgalē raksturīgāks ir tāds vienkārts žogu paveids, kur kārts iespiesta starp iešķeltiem baļķēnu galiem (par to, piemēram, VMP Nr. 2592, 2822, 2671). Kārts vietā var tikt izmantots ar saknēm izgāzts zarains koks (bez vietas norādes žogs aprakstīts J. Strazdiņa rakstā (Strazdiņš 1931 Nr. 1, 8)).

Jaunāks vienkārts žogu paveids ir šāds: kārtis mietu galos pienaglotas ar koka tapām. Tas redzams jau 1797. gadā J. K. Broces zīmējumā (Broce 1992 I, 78).

- divkāršu, trīskāršu, četrkāršu žogi ir bieži lietoti. Tiem ir vairāki paveidi: kārtis balstītas uz klūgām, kas savītas starp diviem horizontāli zemē iedzītiem mietiem, piemēram, J. K. Broces 1786. g. skatā uz Rīgas pilsētu (Broce 1992 I, 74); izvērtas cauri stabā iecirstiem caurumiem;

kāršu gali balstīti uz mietos iecirstiem robiem, jaunākos laikos kārtis pie staba piesistas ar naglām (skat. 1. pielik. 7.2. zīm.);

8. Stāvžogs – žogs, kas ir veidots no vertikāliem, parasti koka, elementiem (LLVV VII₂ 202). Tas ir viens no jaunākajiem žogu veidiem un izplatīts visā Latvijas teritorijā arī tagad. Latvijas muižās un ap Rīgas ēkām tas veidots, sākot ar 18. gs., tas redzams 1785. gadā J. K. Broces zīmētajā Rīgas skatā ar Sv. Jēkaba baznīcas daļu, Ķeizarisko liceju līdzās baznīcai un Mazās Pils ielas vienu pusi; 1786. gadā zīmētajā Lielās ģildes fasādes ainavā; 1816. gada Rīgas pils apkārtnes zīmējumā (Broce 1992 I, 274, 279, 210). Zemnieku saimniecībās žogs ieviests ne vēlāk kā 20. gs. 30. gados (Cimermanis 1996 VII–VIII, 15).

Stāvžogi taisīti no nelieliem pusbaļķiem, nomaļiem, dēļiem un latām. Vecākie no tiem ir žogi, kas taisīti no 1,5 m gariem un 8 cm resniem baļķiem, kam augšējais gals notēsts smails un kas pāršķelti uz pusēm. Pāršķeltie baļķi ar naglām pienagloti pie diviem šķērskokiem tā, lai apaļā netēstā puse nāktu uz āru un starp baļķiem nebūtu spraugu vai tās būtu nelielas (skat. 1. pielik. 8. zīm.). Bez praktiskās nozīmes stāvžogiem ir arī dekoratīva nozīme, jo dēļi un latas var būt pienagloti dažādā rakstā vai izgriezti kokgriezumā.

9. Dzīvžogs – kociņu stādījums ciešā rindā, lai ko norobežotu, aizsargātu vai veidotu dekoratīvu fonu (LLVV II 470). Tas ir salīdzinoši jauns žogu veids un Latvijā pazīstams vismaz kopš 18. gs. vidus. Dekoratīvi veidots dzīvžogs redzams 1795. gadā datētā J. K. Broces zīmējumā “Kāda vieta Zundā Pārdaugavā” (Broce 1996 II 289).

Senāk dzīvžogi veidoti no cieši blakus sastādītām eglītēm. Tie apzāģēti, apgriezti un aizņem plašu vietu (skat. 1. pielik. 9. zīm.). Dzīvžogi stādīti dārzu ziemeļu pusē, kur aizvējā novietoti bišu koki. Vēlāk dzīvžogiem izmantoti dažādi dekoratīvi krūmi, kas ir sastopami arī mūsdienās.

10. Dzelzs kaluma žogs – žogs, kas taisīts no dzelzs kalumiem. Tas sākotnēji ierīkots muižās, ap baznīcām, kapsētās. Pēc Pirmā pasaules kara tas sastopams vietumis ap bagāto latviešu dārziem un mājām. Kaluma raksts var būt dažāds. Dzelzs kaluma žogi sastopami arī tagad.

Pēc Pirmā pasaules kara Latvijas teritorijā sāka ieviest dzeloņstiepleņu žogus, kombinētos dzeloņstiepleņu un kāršu žogus, jo pēc kara dzeloņstiepleņu materiāls bija plaši pieejams un traucēja tīrumu apstrādē. Sākot ar 20. un 30. gadiem parādījās arī kombinētie ķieģeļu un dzelzs kalumu (dēļu, latu u.c.) žogi, sietu žogi. Mūsdienās tie ir izplatīti visā Latvijas teritorijā un daudzviet aizstājuši senāos žogu veidus. Tā kā darbs ir veltīts līdz 20. gs. 20. gadiem radušos žogu veidu nosaukumu izpētei, žogi, kas ieviesti vēlāk, tajā netiks aplūkoti.

Tāpat žogi ar nolūku norobežot, aizsargāt cilvēku un lopu mītnes u.c. lietoti kopš seniem laikiem. Diemžēl Latvijā etnogrāfiskais materiāls par žogu veidiem nav tik pilnīgs, lai precīzi norādītu uz to ierīkošanas sākumiem, izplatību un īpatnībām Latvijas novados. Mūsdienās šādu pētījumu veikt vairs nav iespējams, jo vairums žogu veidu un paveidu ir neatgriezeniski izzuduši, bet to vietā lietoti rūpnieciski ražoti žogu gatavošanas materiāli (sieti, kalumi, ķieģeļi u.c.). Tāpēc, balstoties uz arheologu un etnogrāfu pētījumiem par žogu attīstības vēsturi, tos nosacīti pēc senuma var iedalīt:

- 1) senākos žogu veidos: stāvkoku žogs, guļbaļķu žogs, krauts akmeņu žogs, žagaru guļžogs (?);
- 2) žogu veidos, kas pazīstami vismaz kopš 17. gs. (skat. Cimermanis 1990, 196): slīpkoku žogs, zedeņu žogs, kāršu žogs;
- 3) jaunāki žogu veidi: stāvžogs, dzīvžogs, dzelzs kaluma žogs;
- 4) visjaunākie žogu veidi, kas ieviesti 20. gadsimtā: dzeloņstiepleņu žogs, kombinētie ķieģeļu un dzelzs kalumu (dēļu, latu u.c.) žogi, sietu žogi.

Žogu nosaukumi ģeolingvistiskā, semantiskā un cilmes aspektā

Kā iepriekš minēts, jebkura ģeolingvistiska pētījuma veikšanai nepieciešami trīs galvenie darbības posmi: 1) sagatavošanās posms; 2) materiālu kartografēšana; 3) izpētes un interpretācijas posms. Tie izmantoti arī promociju darba tapšanā.

1. Lai varētu veikt pēc iespējas detalizētāku žogu nosaukumu analīzi ģeolingvistiskā aspektā, svarīgi ir izmantot pēc iespējas vairāk materiālu par šo tēmu. Promocijas darba materiālu kodolu veido latviešu valodas izlokšņu materiāls. Tās galvenokārt ir atbildes uz “Latviešu valodas dialektoloģijas atlanta materiālu vākšanas programmas” (LVDA) 479. un 480. jautājumu. Šie vākumi aptver gandrīz 500 latviešu valodas izlokšņu, tie ir ļoti plaši un samērā detalizēti. Tomēr jāmin šo vākumu trūkumi: materiāli ir ļoti nevienmērīgi, respektīvi, ne no visām latviešu valodas izloksnēm savāktais materiāls ir izsmeļošs un drošs, kā arī nereti trūkst ilustratīvā teksta, kas pilnībā atklātu nosaukuma nozīmi jeb reāliju, ko šis nosaukums apzīmē. Lai šos trūkumus novērstu, izmantoti arī LU Latviešu valodas institūta Latviešu apvidvārdu kartotēkas, (Apv.), Latviešu folkloras krātuves (LFK) un Latvijas etnogrāfiskā brīvdabas muzeja (LBM ZM) vākumi, kā arī atsevišķu izlokšņu leksikas apraksti, piemēram, M. Graudiņas, S. Raģes, A. Reķēnas, E. Kagaines, K. Ancīša, I. Indānes, B. Bušmanes, R. Grabja u. c. darbi (skat. bibliogrāfiju darba noslēgumā). Visi minētie nepublicētie materiāli raksturo situāciju latviešu valodas izloksnēs 20. gs. 60. – 80. gados, proti, kāršu, zedeņu, žagaru, stāvžoga nosaukumi šajā laika posmā saglabājušies samērā labi, bet no cilvēku atmiņas izzudusi lielākā daļa senāko žogu konstrukciju apzīmējumu. Arī kāršu, zedeņu, žagaru un stāvžoga nosaukumi sāk izzust, tāpēc ir pēdējais laiks tos apkopot, izlokšņu materiālu pārbaudīt un precizēt.

Darbā žogu nosaukumi apkopoti un analizēti galvenokārt sinhroniskā skatījumā, taču promocijas darbs nebūtu pilnīgs, ja sinhroniskā aspektā analizēto materiālu nesalīdzinātu ar senāku un jaunāku laiku žogu nosaukumu reģistrējumiem. Tā žogu nosaukumus dažādos Latvijas novados kopš 20. gs. 90. gadu vidus vākusi, pārbaudījusi šī darba autore un konstatējusi, ka tieši šajā laika posmā gan dažādu strauju ekonomiski politisko pārmaiņu, gan paaudžu maiņas rezultātā žogu nosaukumu skaits strauji sarucis: vecākās paaudzes senāko žogu formu nosaukumus vairs neatminas, arī zedeņu un žagaru žogu apzīmējumi pamazām aizmirstas, toties jaunākā paaudze lielākoties nezina arī tos.

Interesantus datus par žogu nosaukumiem sniedz 20. gs. 20. – 40. gados veiktie vākumi, piemēram, Latviešu valodas krātuves materiāli (LVK) un Latvijas Vēstures muzeja etnogrāfijas nodaļas bijušās Pieminekļu valdes dokumentu kolekcija (VMP), daudzi žogu nosaukumi fiksēti K. Mīlenbaha un J. Endzelīna “Latviešu valodas vārdnīcā” (ME I – IV) un tās papildinājumos (EH I – II), žogu nosaukumi atrodami arī K. Kurcalta, J. Jaunzema, P. Kundziņa darbos (bibliogrāfiju skat. darba noslēgumā). Kā liecina minēto materiālu analīze, šajā laika posmā žogu senākās konstrukcijas un līdz ar to arī nosaukumi vēl ir labi saglabājušies.

Promocijas darbā izmantoti arī senākie rakstu avoti – G. Manceļa (Lettus), J. Langija (Lg), K. Elvera (El), G. F. Stendera (St.), K. Ulmaņa (U), J. Dravnieka vārdnīcas, J. Bīlenšteina pētījumu (Bielenstein 1907), vairāki preses izdevumi, piemēram, laikraksta “Dienas Lapa” etnogrāfiskais pielikums, žurnāls “Latvijas Saule”, folkloras publicējumi, piemēram, K. Barona un H. Visendorfa “Latvju Dainas” (LD), P. Šmita “Latviešu tautas ticējumi” (LTT), K. Strauberga “Latviešu tautas paražas” (Straubergs 1944) u. c. Tas ļauj konstatēt šo nosaukumu reģistrēšanas laiku un spriest par nosaukumu attīstību salīdzinājumā ar mūsdienu izlokšņu materiālu.

Lai apkopotu, kartografētu un pētītu šo tik dažādo un daudzveidīgo materiālu, nepieciešams izstrādāt transkripcijas principus. Promocijas darbā izlokšņu materiālu ilustratīvie piemēri doti latviešu dialektoloģijā pieņemtajā tradicionālajā transkripcijā (skat. Rudzīte 1964, Rudzīte 1993, Leksika), taču dažādu laikposmu un vācēju pierakstos tā nereti ir nedaudz atšķirīga. Lai atspoguļotu katra materiālu vākuma īpatnību, tā pieraksts atstāts nemainīts. Gadījumos, kur vācējs nav licis intonāciju (it īpaši vienzilbes vārdos), vārds atstāts bez tās. Tikai tad, ja izlokšņu materiālu pierakstos pamanītas acīmredzamas kļūdas, tās labotas. Tautasdziesmās no Latgales, proti, no Daugavpils, Ludzas un Rēzeknes apriņķa līdzskaņu palatalizācija, kura dainās apzīmēta ar komatu zem līdzskaņa, disertācijā dota ar fonētiskajā transkripcijā ierasto (') zīmi, nevis ar komatu zem līdzskaņa. Intonāciju sakritums (ar²) teksta vieglākas uztveres labad nav rādīts.

2. Ģeolingvistikā valodas parādību kartografēšanai var tikt lietoti dažādi (vairāk vai mazāk ērti, uzskatāmi) grafiski paņēmieni. Latviešu dialektoloģijas sākumposmā ģeolingvistikas karšu veidošanai izmantotas galvenokārt izoglosas (Bielenstein 1892). Analītisku faktu vispārinājums parasti rādīts ar izoglosu kopu vai krāsainiem laukumiem (Rūķe 1939). Mūsdienās lingvistisko parādību kartografēšanai visbiežāk izmanto grafiskas (melnbaltas) zīmes (piemēram, Braidaks 1996). Katram no šiem tehniskajiem paņēmieniem ir gan savas priekšrocības, gan arī trūkumi, piemēram, ar zīmēm pārblīvētas kartes ir vizuāli grūtāk uztveramas. Praksē iespējams arī dažādu kartografēšanas paņemienu (krāsainu laukumu, zīmju, izoglosu) apvienojums. Tā tas darīts, piemēram, Latviešu valodas dialektu atlanta leksikas kartēs. Izvēloties noteiktus kartografēšanas līdzekļus, var panākt samērā pilnīgu un izteiksmīgu valodas parādību atspoguļojumu.

Promocijas darbā žogu nosaukumu kartografēšanai izvēlētas galvenokārt grafiskas zīmes, jo ar to palīdzību valodas parādības var attēlot detalizētāk. Lai kartes būtu viegli uztveramas, plašu izplatības areālu atspoguļošanai lietoti ar svītrām vai punktiem klāti laukumi (krāsaini laukumi nav izmantoti tehnisku iemeslu dēļ). Zīmju pārblīvētības dēļ nav iespējams uz vienas kartes atveidot visus kāda žogu veida nosaukumus, tāpēc kartografēta atsevišķu leksēmu izplatība. Izņēmums ir zedeņu žoga nosaukumu karte, kurā valodas fakti atspoguļoti vispārīgāk. Tā pievienota nosaukumu daudzveidības ilustrēšanai.

3. Savāktais, sistematizētais materiāls un izveidotās kartes ļauj veikt žogu nosaukumu sinhronisku izpēti areālā aspektā, salīdzinot tos arī ar diahroniskās valodniecības faktiem, tādējādi ir iespējams risināt izvirzītos jautājumus par žogu nosaukumu senumu, valodu kontaktiem tajos utt. Ar žogu nosaukumu izpēti saistītie jautājumi pētīti, vispirms analizējot katra apzīmējuma izplatību, semantiku, cilmi, tad doti secinājumi un, visbeidzot, kopsecinājumi par atzinumiem aplūkojamo procesu izpētē. Lai efektīvāk risinātu izvirzītās problēmas, žogu nosaukumi grupēti šķirkļos pēc ligzdu principa. Šķirkļi kārtoti alfabētā neatkarīgi no nosaukumu izplatības. Latviešu valodas izloksnēs žogu nosaukšanai lietoti gan vispārināti, gan konkrēti

nosaukumi. Vispārināts literārs apzīmējums šķērslim, kas atdala, norobežo kādu platību (LVV 882; LLVV VIII 697) latviešu valodā ir substantīvs *žuogs*. Kā galvenais apzīmējums tas kopā ar variantiem plaši izplatīts Kurzemē, piemēram, Aizupē – *žuogu aptaisa, laj neiēt luōpi* (LVDA), Ancē – *us taīšē žuā:g, tagac vār valđet'* [govis], Asītē – *sauc par žuogu, žuogam viens staps nuōpuvīs, jāapmaīna* (LVDA); paralēli nosaukumam *sēta* vārds *žuogs* tiek lietots arī Zemgalē, piemēram, Misā – *ustaīs žuogu apkārt, un ir apluōks* (LVDA). Acīmredzot literārās valodas ietekmē vārds *žuogs* vietām ir ieviesies arī Vidzemē, kur dominē otrs vispārinātais nosaukums *sēta*, piemēram, Kalsnavā – *o:ptāisija žuogu lai nātiek vyłki, lai na-isklīst vi:stas* (LVDA); Alūksnē – *maītas uz žūga izlika vusu savu pōuru, lai izviedinās* (LVDA); Mālpupē – *arī tuōdus stūodījumus sauca par žūgu* (LVDA). Literārās valodas ietekmē vārds *žuogs* kā vispārināts apzīmējums sastopams arī vairākās Latgales izloksnēs, piemēram, Ozolainē – *ap myūsu mūoju ir apnasts žūgs* (LVDA); Zvirgzdenē – *apkūort uōbeļduorzām ir žūgs* (LVDA) (skat. 2. pielik. 1. karti).

Otrs vispārinātais literārais žoga nosaukums latviešu valodas izloksnēs ir *sēta* (LLVV VII₂ 407). Tas ir izplatīts kompaktā areālā Zemgalē un Vidzemē, piemēram, Ērgemē – *sētas bi mājām riņķī nuō kātīm istaīsītas; puķu dāzīnīm bi sēta nuō latām* (ĒIV III 339); Idū – *sēt's bij' visadak's taīsij' n"o kārtim, a griēstam rīkstem, bi vel vabin' sēts* (Apv.); Alojā – *ap dārz ir sēt, ir apluok sēt, gats sēt*; Līgatnē – *visas ir sētas: žurđīnu sēta; kārsu sēta* (LVDA); Iršos – *sā^xtas tō^r si:ī nuō kō^{er}t'iem lā:^etiņām* (LVDA); Rundālē – *aiz sētas ir mājas placis* (LVDA); Suntažos – *āztāisa sētū, lēi (tā!) vistas netiek* (LVDA); Vijciemā – *sēta bi nuō dēlīšiem. viēnu gabalu sēta bi pīta* (Apv.). Ārpus šī areāla vispārinātais nosaukums *sēta* reģistrēts arī vietumis Kurzemē – Alsungā, Asītē, Dundagā, Dzērvē, Kurmālē, Lībagos, Padurē, Popē, Turlavā, Usmā, Vandzenē, Vērgalē, kā arī Latgalē – Aglonā – *sāta ap duōrzu* (LVDA); Brigos, Līksnā, Mērdzenē, Šķaunē, Varakļānos (skat. 2. pielik. 1. karti). Šķiet, ka vārda

sēta ‘žogs’ reģistrējumi no Latgales ir apšaubāmi, jo vārdu *sēta* tur lieto ar stabilu nozīmi ‘lauku mājas’.

Kā vispārināts žoga apzīmējums daļā Zemgales un Vidzemes sēlisko izlokšņu lietots no vārda *sēta* atvasināts nosaukums *sētiņa*, piemēram, Kārdzabā – *sētiņa vél saglabàjusies nùo vēcìem làikiem, vél vira tàisita* (LVDA), Lubānā – *viená pus'ē blukàm iscyr:ta rēmš'tēli un útrijá pūs'ē. bluki ierāka z'ēm'ē. tamā rēmštelē kār̄c gol:y goāi. nu cik tu gribēi àukstý tū sēt'in'u tàis'it', tik kār'su lik'a. pa vydu kluc'itý ilik'i, lej tās kār'c' na:sakriūt vīņē iz útrýs i sēt'īņe gotouā* (LVDA); Vietalvā – *tā's sēti:-ņs uz dīu kōērc' tōisi:ī . vy:špòr sēt't'ņám sòu'c'* (LVDA).

Galvenokārt Latgalē kā vispārināts žoga apzīmējums tiek lietots saliktenis *sētmalis*, piemēram, Ružinā – *aplīk itai pilei sētmalis ar dzelza sienu* (Palīgs VIII 26); Bebreņē – *dāls iztāisēja jaunu sātмали* (LVK).

Diferencējot dažādus žogu veidus, vispārinātie nosaukumi *žuogs*, *sēta*, *sētiņa*, *sētmalis* lietoti kā vārdkopu neatkarīgie un salikteņu otrie komponenti, piemēram, *kāršu sēta*, *kāršu sētiņa*, *kāršu sētmalis*, *kāršu žuogs*, *žagarsēta*, *žagaržuogs*, tāpēc šķirkļu nosaukumu secību nosaka galvenokārt atkarīgais jeb pirmais komponents (žoga materiāla, žoga detaļu u.c. apzīmējums).

Vienā šķirklī apvienoti visi no vienas saknes darināto nosaukumu fonētiskie un morfoloģiskie varianti. Šķirkļa virsrakstā kā pirmais dots izplatītākais primārā žogu vai to detaļu nosaukuma variants, kurš žogu nosaukumos lielākoties ir daudzskaitļa formā, jo nosauc objektus, kuri parasti ir kopā lielā daudzumā (šādos gadījumos daudzskaitļa formu iesaka lietot terminologi (skat. Skujiņa 1994, 31)). Tālāk alfabēta secībā izkārtoti citi primārie un atvasinātie žogu vai žogu detaļu nosaukumi un to varianti, aiz semikola norādīti vārdkopnosaukumi un salikteņi, piemēram, *riķi*, *kriķes*, *riči*, *riķis*; *kriku sēta*, *riču žuogs*, *riku sēta*, *riku žuogs*, *rikžuogs*, *skujriķis*. Ja nav konstatēts vārdkopnosaukuma atkarīgā komponenta atsevišķs lietojums žoga

vai tā detaļu nozīmē, tad šķirkļa virsrakstā vispirms ir uzrādīts atkarīgais komponents, tā sakne vai celms ar defisi, pēc tam aiz semikola sakārtoti vārdkopnosaukumi alfabēta secībā, piemēram, *dēl-*; *dēlišu sēta*, *dēlišu sētmalis*, *dēlišu žuogs*, *dēļu sēta*, *dēļu sētmalis*, *dēļu žuogs*. Nedroši nosaukumi šķirklī tiek apzīmēti ar jautājuma zīmi (?).

Nosaukumi šķirklī varētu būt izkārtoti arī, piemēram, pēc etnogrāfiskās reālijas specifikas, pēc vārdkopu un salikteņu neatkarīgā jeb otrā komponenta, pēc raksturīgās motivējošās pazīmes, bet tādā gadījumā materiāla specifikas un komplicētības dēļ daļa nosaukumu atkārtotos. Lai izvairītos no atkārtotības, lai būtu labi pārskatāma nosaukumu areālā izplatība un nozīmes attīstība no senākām žogu formām līdz jaunākām, žogu apzīmējumi nodaļā kārtoti pēc pirmā jeb atkarīgā komponenta. Pilna šķirkļa struktūra ir šāda:

- nosaukuma un tā variantu reģistrējums izlokšņu materiālu vākumos (kā pirmais dots literārais variants) ar ilustratīvo materiālu un izplatība;
- nosaukuma un tā variantu reģistrējums rakstu avotos;
- norāde uz motivējošo pazīmi (parasti žoga detaļām, materiālu u.c.);
- žoga detaļu, materiāla u. c. apzīmējuma reģistrējums vārdnīcās (vārdu, kas ME vai EH doti ar nozīmi ‘žoga detaļa’ fiksējums izloksnēs, dažādos rakstu avotos);
- nosaukuma nozīmes pārnesuma reģistrējums vārdnīcās (izloksnēs, dažādos rakstu avotos);
- cilmes skaidrojums;
- norādes uz paralēlēm lietuviešu, krievu un baltkrievu valodā.

Ja vārdu apvienošana vienā šķirklī ir problemātiska, tie izdalīti atsevišķi ar norādi uz iespējamo šķirkļu savstarpējo saistību.

Šāds šķirkļa izkārtojums ļauj iedarīt secinājumus gan par žogu nosaukumu daudzveidību un tās cēloņiem, gan par nosaukumu izplatību. Žogu apzīmējumu izpēte semantiskā aspektā sniedz nozīmīgus faktus par tām pazīmēm, kuras ir nosaukumu veidošanās pamatā, kā arī par nosaukumu neviennozīmību un tās rašanās iemesliem. Ļoti būtiska nozīme ģeolingvistiskā pētījumā ir arī valodas

parādību cilmes aprakstam, jo etimoloģiskā analīze kopā ar ģeolingvistikas faktiem sekmē izlokšņu vārddarināšanas struktūras, leksiski semantisko attieksmju starp dažādas izcelsmes vārdiem, aizguvumu izplatības, valodu kontaktu izpēti. Savukārt leksisko vienību ģeogrāfijas pārzināšana etimologiem var daudz dot aizgūtu vārdu hronoloģijas, inovāciju izplatības un citu jautājumu noskaidrošanā.

- *akmeņ-, akmiņ-; akmeņa sētiņa, akmeņu krāvums, akmeņu sēta, akmeņu valles, akmiņu žuogs*

Nosaukumi ar vārdu *akmens, akmins* reģistrēti sporādiski: *akmeņa sētiņa* Sāvienā (VMP Nr. 2503); *akmeņu krāvums* Priekulē (LVK); *akmeņu sēta* Skultē (*pie baznīc^as bij akmeņ sēt^a*) (LVDA) un Braslavā (Kurcalts 1934, 43); *akmeņu valles* Sēmē (VMP Nr. 2904); *akmiņu žuogs* Puzē – *akm'īņ žuōks* (Apv.). Tie lietoti krauta vai mūrēta akmeņu žoga apzīmēšanai (skat. 1. pielik. 3. zīm.).

Vārds *akmens* ir arī literārās valodas vārds (LLVV I 145). Tas iekļauts žogu nosaukumos kā atkarīgais komponents un norāda uz žoga materiālu.

Vārds *akmens* ‘der Stein’ saist. ar liet. *akmuō* (sīkāk skat. ME I 64, LEV I 63).

- *alkšņu-; alkšņu žuogs*

Latviešu valodas izloksnēs ir izplatīti žogu nosaukumi (vārdkopnosaukumi), kuru atkarīgais komponents ir koka nosaukums. Tā, piemēram, Milzkalnē reģistrēts nosaukums *alkšņu žuogs*, kas apzīmē no nenodarīnātiem alkšņu zariem pītu guļžogu (VMP Nr. 2945) (skat. 1. pielik. 5.2. zīm.).

Vārds *alksnis* ‘Erle, Erlenbaum’ saist. ar liet. *alksnis, alksnys, aliksnis, eļksnis* (sīkāk skat. ME I 68; LEV I 66).

- apluoks; apluoku žuogs

1. apluoks – ‘iežogota vieta’.

Vārdam **apluoks** kā literārajā valodā, tā izloksnēs ir vairākas nozīmes. Nozīme ‘iežogota vieta’ ir gan literārajā valodā, gan izloksnēs. Daudzviet nozīmes ‘vieta’ un ‘žogs’ ir saplūdušas, kļuvušas sinkrētiskas, kaut vai *taisīt apluoku* – iekārtot lopu mitināšanai paredzēto vietu, gan arī *taisīt pašu žogu*, piemēram, Ērgemē – *mūms jāu àitu apluōks nūo nuōmalām viē i taisīc* (ĒIV II 427), Gaujienā – *aplūokus taisīja jāu vēcuōs lāikuōs, bet nūo kārtīm, nebīj jāu drāšu* (LVDA), tautasdziesmā no Lielvircavas –

Likumu likumiem aploku taisu,
Kur manai pāditei zirdziņu ganīt,
Vara stabi, zelta sēta,
Sudrabiņa vārtiņiem (LD 1558, 2. var.);

Saukas – Cērtiet, brāļi, garas kārtis,
Taisiet lielu aplociņu .. (LD 21150).

2. apluoks – ‘žogs’.

Žoga nozīme spilgtāk atklājas piemērā no Ēdoles – *nuō sklañdām bi apluōki*. (LVDA).

Etnogrāfiski šim nosaukumam atbilst kāršu žogs (skat. 1. pielik. 7. zīm.).

Substantīvs *apluoks* ‘der von einem Zaun umgebene Rossgarten’ saist. ar verbu *apluocīt* (sīkāk skat. ME I 103).

Nosaukums pārņemts no veseluma *apluoks* ‘ierobežota vieta’ uz tā daļu.

Pagaidām tikai no Raņķiem zināms vārdkopnosaukums **apluoku žuogs** ‘kāršu žogs’ (VMP Nr. 3061). Nosaukuma atkarīgais komponents norāda uz nolūku, kādam žogs paredzēts.

- ārku-; ārku žuogs

Nosaukums **ārku žuogs** ir reģistrēts Rendā – *piē tām mājām bi ārķ žuōks* (LU). Nav zināms, kāda žoga apzīmēšanai nosaukums lietots. Iespējams, tas

apzīmējis no mietiem, mietiņiem vai zarotām kārtīm taisītu žogu, jo *ārķis* pēc ME I 243 'ein Pflock, eine gegabelte Stange; eine Gabel'.

Nosaukuma atkarīgais komponents norāda uz žoga daļām, no kurām gatavots žogs.

Vārds *ārķis* 'ein Pflock, eine gegabelte Stange, eine Gabel' aizgūts no līb. *ar̄k* vai ig. *har̄k* 'Gabel' (ME I 243).

- *balkas* (?)

Žoga nosaukums *balkas* pēdējos gadu desmitos pierakstīts Brigos – *bòtkys* (?) (LVDA). ME I 254 vārds *balka* ar nozīmi 'žogs' nav reģistrēts.

Nav īsti skaidrs, kādu žogu apzīmē nosaukums. Tā kā vārds *balka* resp. *bolka* Latgalē lietots ar nozīmi 'baļķis', tad, iespējams, nosaukums lietots stāvkoku vai guļbaļķu žoga apzīmēšanai (skat. 1. pielik. 1. vai 2. zīm.).

Vārds *balka* ar kr. valodas starpniecību aizgūts no v. valodas: *balka* laikam no kr. *бáлка* 'ein Querbalken' (ME I 254); *бáлка* 'брус, бревно' no vlv. *balke* (Фасмер 1986 I 115).

Nosaukums ir skaidrojams ar metonīmisku nozīmes pārnēsumu no atsevišķas priekšmeta daļas uz pašu priekšmetu.

- *baļķēnu-*; *baļķēnu sēta*

Guļbaļķu žoga nosaukums *baļķēnu sēta* sastopams Kūdumā – *baļķēnu sēt š lika leīderiēm un cūkām, tuŗ jaū vaīga tād š stiprāks. stabiem katrā pusē riēvīna. lika tād's pusbaļķēn's iēkšā tamī renē, vai nu plēsc's vai apaļ's* (Apv.); Kauguros (LVK) (skat. 1. pielik. 2. zīm.).

Nosaukuma pirmajā daļā ietverta norāde uz žoga daļām, no kurām taisīts žogs: sal. *baļķis* 'nozāgēts, no zariem atbrīvots (resns) koka stumbrs' LLVV II 34; *baļķis* 'der Balken' ME I 261.

Cilmes ziņā vārds *baļķis* 'der Balken' līdz ar liet. *báلكis* un ig. *pal'k* aizgūts no vlv. *balke* 'Balken' (ME I 261, Schwerts 1936, 8; LEV I 105).

- blankas; blanku sēts

Vārdkopnosaukums **blanku sēts** ar nozīmi ‘guļbaļķu žogs’ reģistrēts apvidvārdu vākumos 1936.gadā Svētcieņā – *blaīķk sēc. stabu sānuos ir ruobi, kuruos saliek blankas, tagad gludus biezus dēļus, agrāk rešnas, apaļas kārtis, kam tad aptēsa tikai galus, kas nāk ruobuos* (skat. 1. pielik. 2. zīm.).

Nosaukuma *blanku sēts* atkarīgais komponents norāda uz žoga daļām, no kurām taisīts žogs: sal. *blànka* ‘Planke, Bohle’ ME I 309.

Vārds *blànka* ir aizgūts no vlv. *blanke* ‘Planke, Bohle’ (ME I 309, Schwers 1936, 13).

- bulverķis, bulveķis, bulverģis, bulveris, bulvēģis; bulverka žuogs, bulverķu žuogs

1. bulverķis – ‘žogs’.

Guļbaļķu žoga nosaukums **bulverķis** konstatēts senākos rakstu avotos kopš 18. gs., piemēram, *bulverķis* ‘Bollwerk’ St I 31; U I 40; *bulverķis* ‘no gariem resniem kokiem taisīta sēta’ Blīdienē Etn. III, 162. Nosaukums minēts arī tautasdziesmā, kas pierakstīta Rundālē –

..Pavasará izšaudis [pulveri – I. K.]

Pa tiem Rīgas bulverķiem (LD 13017, 8. var. [1]).

Nosaukumam izloksnēs un rakstu avotos konstatēti vairāki varianti, piemēram, variants **bulveris** ‘ein Bohlwerk’ rodams J. Langija vārdnīcā (Lg 40), variants **bulveķis** sastopams dainā no Mežotnes –

.. Pavasarā izšaudis [pulveri – I. K.]

Pa Jelgavas bulveķiem (LD 13017, 8. var.),

bet variants **bulverģis** sastopams Zvārdē un Lutriņos (VMP) (skat. 2. zīm. 1. un 2. var.).

Ar nozīmi ‘kāršu žogs (no masīvām kārtīm)’ reģistrēts variants **bulvēģis** Ciecērē – *būlvēģis*: mietam abās pusēs *renes*, tanīs kāršu gali; starp kārtīm *kluciši nepilnu pēdu, lai cūkas nevār izlīst caūri* (LVDA). Šāda variantu bagātība parasti raksturīga aizguvumiem, (ja tie neietilpst leksikas pamatfondā),

jo “..dzirdot runā kādu svešu, mazpazīstamu vārdu, tas ne vienmēr tiek uztverts adekvāti izrunātajam, un līdz ar to iespējami dažādi individuāli pārveidojumi” (ĒIV 1993, 12; par to skat. arī Jansone 1998, 75).

2. *bulverķis* – ‘žoga detaļa’.

Vārds *bulverķis* var tikt lietots arī ar nozīmi ‘žoga, nocietinājuma daļa’.

Tā nosaukums *bulverķu žuogs* pierakstīts Kurzemē un apzīmē:

1) guļbaļķu žogu, piemēram, etnogrāfiskajos apcerējumos par Kurzemi – “Vēlākos laikos .. taisīja t.s. “bulverķa” žogus, kas arī bija cieši nostrādāti, stabos iegropējot guļkokus (Kundziņš 1974, 254); “.. šur tur vēl redzams uzbūvē masīvais, senatnīgais gulckoku, tā saucamais “bulverķu” žogs, kam gulckoku gali nostiprināti posmu stabos iekaltās gropēs vai starp diviem blakus ieraktiem stabiem” (Jaunzems 1943, 20), Stendē – *bulvērķ žuōks* ‘ein Zaun aus dicker Holzstangen’ (Mund. St. II 75), Pastendē, Upesgrīvā, Vandzenē (VMP Nr. 2945);

2) kāršu žogu (no masīvām kārtīm), piemēram, Engurē (VMP Nr. 2904).

Variants *bulverķa žuogs* ‘guļbaļķu žogs’ sastopams Laidzē, Strazdē, Spārē, Lubezerē un Lībagos (VMP Nr. 2945) un Strazdē (BDM ZM Nr. 4223).

Minētā vārdkopnosaukuma atkarīgais komponents ir semantisks pārnesums: ‘žogs, nocietinājums’ → ‘žoga, nocietinājuma daļa’ un norāda uz žoga daļām, no kurām taisīts žogs: sal. *bulvērķs* ‘Bollwerk, dicke Zaunstange’ (Mund. St. II 75); *bulverķi* ‘kārtis’ Laidzē (VMP Nr. 2945).

Vārds *bulverķis* un tā varianti aizgūti no vlv. *bolwerk* ‘Schanz-, Befestigungs-, Festigungswerk’ (Schwers 1936, 20; sal. skat. arī EWD, 156; H VII 91).

- *buldriķis*

Nosaukums *buldriķis* reģistrēts Dundagā ar nozīmi ‘ein ziemlich hoher, zwischen Gebäuder befindlicher *guļžuogs* mit grossen Pfählen’ (EH I 250). Tas minēts arī 1943. gada etnogrāfu pierakstos no Dundagas: “buldrik” žogs (BDM ZM Nr. 5990).

Vārds *buldriķis*, iespējams, aizgūts no vlv. *bolle* ‘Bohle’ + *rick* ‘lange Stange’ (EH I 250).

- *dabiņu sēta* skat. *vabas*
- *daigas, daiga, daigi, daigs, naigas; daigu sētmalis*

1. *daigas* – ‘žoga detaļas’.

Žoga nosaukums *daigu sētmalis* ‘pīts egļu zaru stāvžogs’ reģistrēts Ciblā (*dàigu sàtmàls*) (A) un Prodē (LVDA, VMP Nr. 2822). Tā pirmajā daļā ietverta norāde uz žoga detaļām, no kurām taisīts žogs, sal.: *daīga* ‘ein Zaunstecker’ Aulejā EH I 302; *daīga* ‘zedenis’ Kalupē – *pajēm kuôdu daïgu i sadût suņam* (KIV I 236).

Vārds *daigi* rodams rakstu avotos kopš 18. gs. ar citu nozīmi, piemēram, *daigi* ‘die Pfahle an den Fischwehren’ St I 33; variants *daija* ‘Stange zu den Bachwehren’ L II 71, St I 33; *daija* (no **daja*?) ‘t.p.’ (?) ME I 430.

2. *daigas* – ‘žogs’.

Vārds *daigas* izloksnēs tiek lietots arī pīta egļu zaru stāvžoga apzīmēšanai: *daīga* ‘ein aus Tannenreisern geflochtener Zaun’ no Skaistas EH I 302. Tā daudzskaitļa nominatīva forma *daigas* sastopama šaurā areālā Dienvidlatgalē ap Aizkalni (*daïgys b'eja nu egļu zorim* (LVDA)); Kalupi (*šytuos daïgys jàu nu s'èņ god'im stùov* (LVDA)), Višķiem (LVDA), Auleju (LVDA). Vārds minēts arī A. Reķēnas vākumos Dienvidlatgalē – *daïgys* ‘no egļu zariem pīts žogs’ *jir nu màiks't'eņu p'eîtys. p'i stùlpu p'isyt kùorc'. daïgài l'ik v'ïnu голу àis tùos kùort'is', a ùtru àis cytys kùort'is' i tuô sapyn daïgys* (Reķēna 1975, 192), Kalupē – *m'it'i sadz'eit'i i treis' kùorc'; v'ïnu zoru l'ik iz v'ïnu pus'i, ùtru iz ùtru pus'i. ka satàisa, tùlàiķ sàuc pàr daïgòm* (KIV I 236); *daigas* ‘ein Sprickerzaun’ konstatēts Līksnā (EH I 302) (skat. 2. pielik. 2. karti).

o-celms *daigs* reģistrēts Dagdā (LVDA), bet dsk. formā *daigi* – Ciblā (LVDA). Variants *naigas* ‘=*daigas*’ pierakstīts Etn. IV 148 un ME II 689 bez

norādes uz izplatību. Minētās formas lietotas pīta egļu zaru stāvžoga apzīmēšanai.

Žoga nosaukums *daigas* veidots ar metonīmisku nozīmes pārnese: ‘žoga daļa’ → ‘žogs’.

Vārds I *daiga* ‘eine lange, dünne Stange’ sal. ar liet. *daigas*, latv. *diēgt*, *dīgt* (sīkāk skat. ME I 430; LEV I 217).

- *dārzs*, *dārziņš*; *dārza sēta*, *dārza žuogs*

1. *dārzs* – ‘*dārzs*’.

Vārdkopnosaukumi *dārza sēta*, *dārza žuogs* ir apzīmējumi žogam, kas ierobežo dārzu, piemēram, Bilskā – *dārza sēta ap dārzu riņķī* (LVDA), LD Vidzemē, Kurzemē –

..Kalnā man rozēs zied,

Pakalnē parozites;

Garam manu *dārza žogu*

Tek vīnotis ūdentīpis.. (LD 25950, 5. var.).

To atkarīgais komponents norāda uz vietu, ko ietver žogi, sal.: *dārzs* ‘īpaši ierīkots zemes gabals dažādu sugu, šķirņu kultūraugu u.c. audzēšanai’ LLVV I 268; *dārzs* ‘der Garten’ UI 42; ME I 448.

2. *dārzs* – ‘*žogs*’.

Vārds *dārzs* izloksnēs tiek lietots arī kāršu žoga apzīmēšanai, piemēram, Nautrēnos – *gūs' lākdama salaūzā dūorzu* (A.) (skat.1. pielik. 7. zīm.).

Ar nozīmi ‘žogs’ reģistrēta deminutīvforma *dārziņš* Dundagā (*dārziš*) (LVDA).

Nosaukums *dārzs* un deminutīvforma *dārziņš* varētu būt veidoti ar metonīmisku nozīmes pārnese: ‘veselums’ → ‘veseluma daļa’. Taču iespējams, ka te saglabājusies vārda sākotnējā nozīme un nozīmes pārnese notices pretējā virzienā ‘sēta, žogs’ → ‘ar sētu apņemta platība’ → ‘platība noteiktām augu kultūrām’ LEVI 202.

Vārds *dārzs* 'der Garten' saist. ar liet. *daržas* (sīkāk skat. ME I 448 – 449, LEV I 202).

Vārdkopnosaukumi ar atkarīgo komponentu *daržas* lietoti žogu nosaukšanai arī lietuviešu valodas izloksnēs, piemēram, *daržēlio tvorà* 'lentelių tvorà' Brides (LKA I 61).

- *dēl-*; *dēlišu sēta*, *dēlišu sētmalis*, *dēlišu žuogs*, *dēļu sēta*, *dēļu sētmalis*, *dēļu žuogs*

Vārdu savienojumi *dēļu sēta*, *dēļu sētmalis* un *dēļu žuogs* ir vispārināti no dēļiem gatavotu žogu nosaukumi. Atkarīgais komponents šeit norāda tikai uz materiāla veidu, sīkāk nediferencējot dažādas žogu konstrukcijas. Tie var būt gan stāvžogi (piemēram, Ērgemē – *muīžā dāzām bi dēļu sēta riņķī* (ĒIV I 339); Kūdumā – *ziēmeļ^a galā ar dēļ^a vai biēz^a kārs^a sēt^a nuô viēn^as siēn^as līdz uótrai bi nuódalīt^a aīt^a būd^a* (Grabis 1991, 40); Iecavā – *reṭi kuṛ biḡ tādās dēļu sētas, tādīēm bagātākiēm* (Apv.), Vecatē – *ap dārzim taisīja latu vai dēlišu sētu* (LVDA) (skat. 1. pielik. 8. zīm.)), gan guļdēļu žogi (baļķu vietā izmantoti dēļi), piemēram, Pļaviņās (A.) (skat. 1. pielik. 2. zīm.), gan arī plēstu dēļu slīpžogi Pļaviņās (A.) (skat. 1. pielik. 4. zīm.).

Vārdu savienojumi ar deminutīvformu kā atkarīgo komponentu norāda uz žoga daļu lielumu, resp. uz to, ka šis žogs taisīts no nelieliem dēļiņiem (skat. 1. pielik. 8.1. zīm. var.).

Vārds *dēlis*, *dēle* līdz ar liet. *déle* ir aizgūts no vlv. *dele* 'das Brett' (ME I 463, 462; Sehwers 1936, 26; LEV I 207).

- *divkāršu sēta* skat. *kārtis*
- *dvors* (?)

Nosaukums *dvors* (?) ar nozīmi 'guļbaļķu žogs, kas savieno ēkas' reģistrēts Ezerniekos (skat. 1. pielik. 2. zīm.). Iespējams, vārds *dvors* dažās pierobežas izloksnēs tiek lietots ar nozīmi 'lauku mājas' (piemēram, Kārsavā –

juošu iz dvoru ‘braukšu mājās’, *vakār nab'eju dvorā* (LVDA)), tad žoga nosaukums ir semantisks pārnesums: ‘ēku komplekss ar žogu’ → ‘žogs’.

Nosaukums *dvors* aizgūts no kr. vai bkr. *дворъ* (par tālāku cilmi skat. Фасмер 1986 I 489).

- *dzēlz-*; *dzēlzis sēta*, *dzēlžu sēta*

Žoga nosaukums *dzēlzis sēta* (variants *dzēlžu sēta*) zināms pagaidām tikai no Valmieras (LVDA) bez norādes, uz kādu žogu tas attiecināts, un tautasdziesmā, kas pierakstīta Trapenē –

Bur man buri, skauž man skauģi,

Nevar manis izpostīt:

Dieviņš taista dzēlžu sētu

Apkārt manu māju vietu (LD 32468).

Vārdkopnosaukuma atkarīgais komponents norāda uz materiālu, kas izmantots taisot žogu: sal. *dzēlzis* ‘metāls; šī metāla sakausējumi; tērauds’ LLVV II 439. Tautasdziesmā tas var būt lietots pārnestā nozīmē un norādīt uz žoga pazīmi – stiprumu, izturību.

Vārds *dzēlzis* ‘das Eisen’ saist. ar liet. *gelžis* (sīkāk skat. ME I 543-544; LEV I 247).

- *dzīv-*; *dzīvā sēta*, *dzīvais žuogs*, *dzīvs žuogs*, *dzīvžuogs*

Nosaukums *dzīvžuogs* ir kopnosaukums žogiem, kas veidoti, sastādot eglītes, citus kociņus vai krūmus rindā cieši vienu pie otra (skat. 1. pielik. 9. zīm.). Atšķirībā no citiem žogiem, tam ir arī dekoratīva nozīme. Nosaukums ir arī literārās valodas vārds (LLVV II 470) un pazīstams visā Latvijas teritorijā ar fonētiskajiem un morfoloģiskajiem variantiem, piemēram, Pālē – *pīt sēt souc par žuog, stādit par dzīvžuog* (LVDA); Dundagā – *dzīvžuogs* ‘žogs no apgrieztiem krūmiem’ (Apv.).

Vārdkopnosaukums *dzīvā sēta* reģistrēts Džūkstē (Apv.); *dzīvais žuogs* literārās valodas ietekmē pazīstams Dienvidlatgalē, piemēram, Kalupē – *tagat jāu ap sūodu sādynoju i dz'eivū žūgu* (Reķēna 1975, 194).

Mīnētie nosaukumi sastopami vārdnīcās kopš 20. gs. sākuma, piemēram, *dzīvs žogs* ‘lebendiger Zaun’ D 1296; *dzīvžuogs* ‘die Hecke’ EH I 363; *dzīvžogs* ‘bieži sastādīti apgriezti vai neapgriezti augi, kas veido žogu’ LKV II 6670. To pirmā daļa norāda uz žogu veidojošā materiāla pazīmi, proti, ka tas sastāv no dzīviem augiem.

Vārds *dzīvs* ‘lebendig, frisch, wach’ saist. ar liet. *gyvas* (sīkāk skat. ME I 560).

- *egl-; eglīšu sēta; egļu žuogs*

Valmieras apkārtnē reģistrēts dzīvžoga nosaukums *eglīšu sēta* (*rēti kur, kur rēž eglīšu sētu, kas jāapzāgē, jāapgriež, tās kupluo un aizņem plašu vietu. ja kur ir, tad ziemas pusē, kur aizvējā nuovietuo bišu kuokus, mājiņas, saimes* (Apv.)), bet Launkalnē – pīta egļu zaru stāvžoga vai gulžoga apzīmējums *egļu žuogs* (LVDA, VMP Nr. 2415) (skat. 1. pielik. 9., 5.1. un 5.2. zīm.). Vārdkopu atkarīgajā komponentā ietverta norāde, ka žogs gatavots no egles koka.

Vārds *egle* ‘die Fichte, Rottanne, Gräne’ saist. ar liet. *ēglē* (ME I 565 – 566; LEV I 261 – 262).

Arī lietuviešu valodas izloksnēs vietumis zedeņu žoga apzīmēšanai lietoti nosaukumi ar vārdu *ēglē*, tā variantiem un atvasinājumiem: *ēgliaus tvorà; ēglinė tvorà; eglėšakių tvorà; ēglių šakų tvorà* (LKA I 62).

- *ērcešu-; ērcešu žuogs*

Latviešu valodas izloksnēs, kur ar nozīmi ‘paeglis’ lieto vārdu *ērcis* vai tā variantus (skat. Leksika, 9. karte), sastopami žogu nosaukumi (vārdkopnosaukumi), kur atkarīgais komponents ir šī krūma nosaukums. Tā, piemēram, nosaukums *ērcešu žuogs* reģistrēts Cīravā (LVDA), tautasdziesmā no Bārtas –

Jājati, vedeji,
 Glužiņi sētā;
 Mēs meža ļautiņi,
 Ērcešu žogi (LD 16243).

Tautasdziesmā žogs nav tuvāk raksturots. Šķiet, ka tas varētu būt no paegliem pīts stāvžogs vai guļžogs (skat. 1. pielik. 5.1. un 5.2. zīm.).

Minētajā nosaukumā ietverta norāde, ka žogs gatavots no paegliem.

Vārds II *ērcis* izplatības dēļ tiek uzskatīts par kursismu; sal. ar *ēršķis* u.c. (ME I 574; LEV I 269; Hirša 1987, 77).

- *gatve; gatvejas žuogs*

1. *gatve* – ‘ganu ceļš’.

Vārdkopnosaukums *gatvejas žuogs* // *sklandas* sastopams Sēmē un lietots kāršu žoga apzīmēšanai (VMP Nr. 2904). Nosaukuma atkarīgais komponents norāda uz vietu, ko ierobežo žogs, sal. *gatveja* ‘ganu ceļš’ Sēmē (VMP Nr. 2904).

2. *gatve* – ‘žogs’.

Lai gan vārds *gatve* ir literārs un latviešu valodā lietots vairākās nozīmēs, kur viena no tām – ‘ganu ceļš’ (LLVV III 85), izlloksnēs tas var apzīmēt arī kāršu žogu, piemēram, Vecaucē – *gatve* // *sklaņdas* // *kārtis*: ja žogs taisīts gar ganu ceļa malām, tad to [žogu – I. K.] sauca par *gatvi* (LVK).

Žoga nosaukums *gatve* ir radies semantiska pārnese rezultātā: ‘lopu ceļš ar žogu’ → ‘žogs’.

Vārdi *gatva, gatve, gatuve* ‘ein zu beiden Seiten eingezäunter Weg, Viehweg’ līdz ar liet. *gātvē* ‘Viehtrift’. iespējams, aizgūts no ģermāņu valodām (sal. go. *gatwō* ‘Gasse’) (ME I 609). Pēc K. Karuja uzskatiem, *gatve* varētu būt baltu (kuršu) cilmes (LEV I 294).

- *gruopu-; gruopu žuogs*

Pagaidām tikai no Kursīšiem zināms guļbaļķu žoga nosaukums *gruopu žuogs* (VMP Nr. 3153) (skat. 1. pielik. 2. zīm.).

Nosaukuma pirmajā daļā ietverta norāde uz žoga daļu apstrādes rezultātu, sal. *gruōpe* ‘die Hohlkehle, Nute, Rinne, Falze’ ME I 671.

Vārds *gruōpe* ‘die Hohlkehle, Nute, Rinne, Falze’ ir aizgūts no vlv. *grope* (ME I 671; LEV I 318).

- *gul* (*gul-*) -; *gulā sēta*, *gulkuoku žuogs*, *gulu sēta*, *gulu žuogs*, *guldēlu sēta*, *gul(gul-)sēta*, *gulzedeni*, *gul(gul-)žuogs*

Saliktenis *gulžuogs* ir literārs apzīmējums no gulčkokiem celtam žogam LLVV III 173 un lietots visā Latvijas teritorijā. Tas reģistrēts arī vārdnīcās, piemēram, U I 83 ‘ein Zaun von horizontal liegenden Halbbalken’; ME I 680.

Vārdu savienojums *gulkuoku žuogs* ‘gulļbaļķu žogs’ sastopams vairākās izloksnēs, piemēram, Puzē – *laīdarvidam bi apkārt gulkuōk žuōks gruōpt'ęs stab'ęs* (LVDA). Tas minēts arī LLVV III 173.

Vietumis Kurzemē un Vidzemē pierakstīts nosaukums *gulsēta*, kas apzīmē dažādus žogu veidus:

- 1) gulļbaļķu žogu, piemēram, Dzērvē – *gulšēt^a* – *nuō sklañdām, apluōkim liķ^a* (LVDA); Sakā – *gulšēt^a nuō kārtīm gul^as* (LVDA), Jaunpiebalgā – *gulsēta* ‘gulžogs no kārtīm’ (LS 1925 Nr. 28—30, 316) (skat. 1. pielik. 2. zīm.);
- 2) pītu egļu zaru (žagaru) gulžogu, piemēram, Taurkalnē (LVDA), Vecsaulē (LVK) (skat. 1. pielik. 5.2. zīm.).

Tas minēts arī rakstu avotos, piemēram, *gulsēta* ‘gulļbaļķu žogs’ (Bielenstein 1907, 170–171); *gulsēta* Bārbelē, *gulšēta* Stāmerienē (ME I 678).

Tikai dažās izloksnēs sastopami žogu nosaukumi *gulu sēta*: ar nozīmi ‘pīts egļu zaru (žagaru) gulžogs’ nosaukums reģistrēts Vecaucē (LVDA), bet ar nezināmu nozīmi – ME I 679 un tautasdziesmā EH II 483; *gulā sēta* // *gulu sēta* Kauguros pierakstīta ar nozīmi ‘pīts egļu zaru stāvžogs vai gulžogs’ (LVK) un ‘gulļbaļķu žogs’ (Rūķe-Draviņa 1995, 46). Nosaukums *gulu žuogs* reģistrēts

Basos (LVDA) un Snēpelē ‘guļbaļķu žogs’ (BDM ZM Nr. 5537₁); *guldēļu sēta* ‘guļbaļķu žogs’ un *gulzedēni* ‘egļu zaru guļžogs’ zināmi no Jaunpiebalgas (A.).

Minēto vārdkopnosaukumu un salikteņnosaukumu pirmajā daļā ietverta norāde uz žoga daļu novietojumu.

Vārds *gulu* ‘liegend’ lietots adverbiālā nozīmē, saist. ar verbu *gulēt* (liet. *gulėti*) (sīkāk skat. ME I 679; LEV I 324).

Nosaukumi ar sakni *gul-* sastopami arī lietuviešu valodas izloksnēs dažādu žogu veidu nosaukšanai, piemēram, *gulsčià tvorà*, *gulstinė tvorà* ‘karčiņu tvorà’; *gulsčióji tvorà*, *gulsčių tvorà*, *gulstinė tvorà* ‘žagaru tvorà’ (LKA I 62, 64).

- *kadeģu-*; *kadeģu žuogs*

Ziemupē reģistrēts no paeģļiem pīta stāvžoga nosaukums *kadeģu žuogs* – *kadeģu žuōks: kadeģus sapiņ ap sklaņdiņām* (LVDA) (variante *kadeģis* izplatību skat. Leksika, 9. karti). Nosaukumā ietverta norāde uz žoga materiālu.

Vārds *kadeģis* ‘der Wacholder’, iespējams, ir lituānisms ME II 131; sal. liet. *kadagys* ‘spygliuotis krūmas juodomis uogomis’ LKŽ V 39. A. Sabaļausks domā, ka liet. *kadagys* varētu būt somiskas cilmes vārds (Sabaliauskas 1963, 132). Somu valodas etimoloģiskajās vārdnīcās pieļauts abējāds aizgūšanas virziens: minētais lietuviešu vārds līdz ar latv. *kadiķis* varētu būt aizgūts no Baltijas jūras somu pirmvalodas, taču iespējams arī, ka s. *kataja* un radniecīgie vārdi citās Baltijas jūras somu valodās ir baltismi (SKES I 170; SSA I 377).

- *kampenī, kampine, kampinīs, kampīns*

Pagaidām tikai vecākos izdevumos sastopami nosaukumi ar sakni *kamp-*, kas apzīmē žogu sastāvdaļas. Ar piedēkli *-in-* atvasinātais *ē-celma* vārds *kampine* ar nozīmi ‘kriteris, žoga koks, ko ieliek starp diviem stabiem gulēniski’ minēts Etn. I 121 Nīcā un pārņemts ME II 151, bet EH I 580 vārds *kampine* dots no Dunikas.

ījo-celms *kaĩpinis* ‘eine kleine, zum Hinübersteigen [mit Stufen] eingerichtete Zaunschicht’ [droši vien identisks ar *kampine*] reģistrēts Nīcā un Kalētos, bet *kampĩns* ‘t.p.’ Dunikā (ME II 151).

Ar priedēkli *-en-* atvasinātais *ījo*-celma vārds *kampenis* ‘die Stelle, wo man über einem Zaun steigt’ reģistrēts Priekulē EH I 582.

Žogu nosaukumi ar sakni *kamp-* nav konstatēti.

Vārds *kaĩpinis* ‘das Krummholz’ saist. ar liet. *kaĩpinas* ‘Bogen’ (ME II 151).

- *kārklu-*; *kārklu sēta*, *kārklu vija*, *kārklu žuogs*

Žoga nosaukumi, kuros atkarīgais komponents ir vārds *kārkli*, zināmi pagaidām tikai no tautasdziesmām. Tā dainā no Vidzemes un Kurzemes reģistrēts nosaukums *kārklu sēta* –

Sīku *kārklu sētu* viju

Lai nelīda siveniņi;

Lielu ļaužu sievu ņēmu,

Lai nenīka dzīvošana (LD 22313 [1]);

tautasdziesmā, kas pierakstīta Vietalvā, minēta *kārklu vija* –

Snauda daiļa tautu meita,

Azaidiņu vāridama;

Es aptinu *kārklu viju*,

Lai nekrita ugunī (LD 21973; 6. var. [3]);

bet dainā no Mēdzūlas un Blīdienes minēts nosaukums *kārklu žuogs* –

Sīku *kārklu žogu* pinu,

Lai suveni nelodā;

Labu ļaužu bērnu ņēmu,

Lai ļautiņi neniecina (LD 22314).

Vārdkopnosaukumu pirmajā daļā ir norāde uz materiālu, no kā žogs taisīts, sīkāk nediferencējot dažādas žogu konstrukcijas.

Vārds *kārklis* ‘die Bachweide, Weidenstrauch’ saist. ar liet. *karklas* (ME II 196).

Līdzīgi kā latviešu, arī lietuviešu valodas izloksnēs ir sastopami ar vārdu *karklas* darināti žogu nosaukumi: *kařkļu tvorà* ‘žagaru tvorà’ Bartninkos, *kařklinė tvorà* ‘t.p.’ Naujoji Ūtā; *karklinė tvorà* ‘t.p.’ Šlapāberžē, Girdžos (LKA I 64).

- *kārsteklis*

Pagaidām tikai no Lubejas un Vestienas zināms nosaukums II *kārsteklis* ‘ein ganz nachlässig gemachter Zaun’ (*tāds kārsteklis nav ne kāds aizžogs tādiem nezvēriem*) (EH I 604). Iespējams, nosaukums apzīmē jebkuru pavirši taisītu žogu.

Vārds atvasināts ar piedēkli *-ekl-* un galotni *-is* no verba *kārstīt* (liet. *kārstyti*) ‘hängen’ (ME II 199).

- *kārtis*; *divkāršu sēta*, *kāršu sēta*, *kāršu sētena*, *kāršu sētmalis*, *kāršu žuogs*, *kārtiņu sētmalis*, *kārtiņu žuogs*, *kārtu žuodzinš*, *kārtu žuogs*, *trīskāršu sēta*, *kāršžuogs*

1. *kārtis* – ‘žoga detaļas’.

Vārdkopa *kāršu žuogs* ir literārās valodas vārds LLVV IV 191 un LVV 368 un kopnosaukums no kārtīm taisītam žogam. Tas sastopams arī Kurzemes izloksnēs, resp., areālā, kur vispārinātais nosaukums ir *žuogs*, piemēram, Klosterē – *vēl ir kārš žuogs* (LVDA), Virbos – *kāršu žuogs* (LVDA), dainā no Rudbāržiem –

Sīku *kāršu žogu* pīnu,

Lai siveni nelodā.. (LD 7311).

Nosaukums lietots dažādu kāršu žogu apzīmēšanai (skat. 1. pielik. 7. zīm.).

Ziemeļkurzemē reģistrēts arī saliktenis *kāršžuogs* ‘kāršu žogs’, piemēram, Spārnē – *te jo tāis kāršžuogs* (LVDA).

Vārdkopnosaukums *kāršu sēta* ir lietots Vidzemē un vietumis Zemgalē.

Ar to apzīmē vairākus žoga veidus:

- 1) apaļkoku slīpžogu, piemēram, Valkā – *vis agrāk taīsiši kā'šu sēt's – ieslīpi* (LVDA) (skat. 1. pielik. 4.2. zīm.);
- 2) kāršu žogu, piemēram, Kūdumā – *kāršu sēta: dius miēt's sit līžās, viēnu vidū mazāk' uñ us tuõ liēk kārti. cit's kārt's liēk us pačgļa vai bērza vicīnām* (Apv.); Skaņkalnē – *laīdaram apār sēta – kāršu sēta* (LVDA), Džūkstē – *aplūokiēm apkārt bi kāršu sētas* (LVDA) (skat. 1. pielik. 7. zīm.);
- 3) pītu egļu zaru žogu: nosaukums *kāršu sēta* ar nozīmi 'rickern Zaun' minēts St II 717. Tas sastopams vairākās tautasdziesmās, piemēram, Vilcē –

Biezu *kāršu sētu* pinu,

Lai siveni nelodā;

Gudru mātes meitu ņēmu,

Lai nenīku dzīvodams (LD 22313, 1. var.)

(skat. 1. pielik. 5.1.; 5.2.; 5.4. zīm).

- 4) naglotu zedeņu stāvžogu, piemēram, Trikātā (LVDA) (skat. 1. pielik. 5.3. zīm.).

Vārdkopnosaukumi ar komponentu *kārts* var norādīt arī kāršu skaitu, piemēram, Biržos (A.) un Valmierā (A.) reģistrēts nosaukums *divkāršu sēta*; vietumis Vidzemē – *trīskāršu sēta* ar nozīmi 'kāršu žogs' (A.).

Nosaukums *kāršu sēteņa* 'kāršu žogs' sastopams Lazdonā un Dignājā – *kō'ršu s'ēt'eņa* ap olnīcu (Indāne 1986, 166).

Latgalē vietumis reģistrēts nosaukums *kāršu sētmalis* 'kāršu žogs', piemēram, Rēznā – *kūoršu sātmaļs: ài vīnu kūorti sātmaļi vējēna (?) [taisīja] ap gūvu, zjrgu ganeībòm, ài d'iv'ejòm kūortim ap zādorklu ['laidars kūts priekšā'] i ap dīndūorzu ['ar žogu norobežots laukums, kur sadzen govīs vasarā – netālu no mājām']*, *ài trejom kūortim ap vušku ganeībòm* (A.).

Rubeņos reģistrēts nosaukums *kārtiņu sētmalis* (LVDA). Tas apzīmē pītu egļu zaru vai naglotu zedeņu stāvžogu (skat. 1. pielik. 5.1. un 5.3. zīm.).

Nosaukumi *kārtu žuodziņš* Vircavā (LVDA), *kārtu žuogs* Milzkalnē (VMP Nr. 2904) un *kārtiņu žuogs* Zūrās (A.), Milzkalnē (VMP Nr. 2904) lietoti pīta egļu zaru vai naglota zedeņu stāvžoga vai stāvžoga apzīmēšanai. Šajā gadījumā vārds *kārts* (*kārtiņa*) nozīmē nemizotus egļu, kadiķu kociņus vai latas, sal. *kārtiņas* ‘latas’ Milzkalnē (VMP Nr. 2904).

Minētie vārdkopnosaukumi un salikteņnosaukumi ir semantiski motivēti. To atkarīgie komponenti *kārts*, *divkāršu-*, *trīskāršu-* norāda uz žoga daļām, no kurām žogs taisīts, vai arī uz žoga daļu skaitu.

2. *kārtis* – ‘žogs’.

Vārds *kārtis* ‘kāršu žogs’ reģistrēts Vecaucē – *kārtis ‘žuogs ar stabuos iecirstiem trim caurumiem. tajuos iebāzta kārtis’* (LVK). Nosaukums pārņests no priekšmeta daļas un pašu priekšmetu.

Vārds *kārts* (liet. *kārtis*) ‘die Stange’ atvasināts no verba *kārt* (skat. ME II 202 un LEV I 387).

Kāršu žogs un nosaukumi ar komponentu *kārts* resp. *kārtis* izplatīti arī Lietuvā. Tā nosaukums *kārčiū* (*/kārtinė*) *tvorà*, kur *kārtis* ‘ilgas plonas medis, virptis, šatra’ veido kompaktu areālu Lietuvas ziemeļos, rietumos no Mažeikiem, Telšiem, Raseiņiem, dienvidos līdz Kauņai un Viļņai, bet austrumos līdz Utenai, Molētiem; vietumis tas reģistrēts pārējā Lietuvas teritorijā (LKA I 60 – 64, ž. Nr. 19).

- *katuks* (?)

Nosaukumu *katuks* (?) ‘neliels ($\approx 4 \times 6$ m) uz riteņiem pārbīdāms aploks cūku vai aitu ganīšanai sevišķi mazās ganībās’ minējis H. Strods (Strods 1991 1991, 22). Tas varētu būt aizgūts no baltkrievu vai krievu valodas; sal. bkr. *кат'ух* ‘адгорожанае места ў гасподарчым будынку; яслі’; kr. *катать* ‘оборачивать колесом, подвигать обращая; тащить’ (Фасмер 1986 II 96).

- knuop-; knuopžuogs

Saliktenis **knuopžuogs** reģistrēts Lubezerē un lietots tāda kāršu žoga apzīmēšanai, kurā kārtis izvērtas caur stabos iecirstiem caurumiem (VMP Nr. 2945) (skat. 1. pielik. 7.2. zīm.).

Nosaukuma atkarīgais komponents, iespējams, norāda uz darbības veidu, kuras rezultātā tapis žogs, sal. *knuōpēt* ‘knöpfen’ (ME II 251).

Vārds *knuōpēt* ir aizgūts no vlv. *knopen* ‘knöpfen’ (ME II 251; sal. skat. arī vlv. *knoppe* ‘Knoten, Bündel, Knospe’ EWD, 682; H, 358).

- kretenu-; kretenu sēta

Pagaidām tikai no ME II 274 zināms nosaukums *kretenu sēta* = “*sēta, kur šķilas cita uz citas saliktas virsū*” (tātad ‘guļbaļķu žogs’) bez vietas norādes.

Nosaukuma cilme un semantiskā motivācija ir neskaidra. Pēc autores domām, vārds, iespējams, saist. ar *kretēt* (liet. *kretėti* “*kreketi*”) ‘gerinnen’, jo šķilas pēc žoga izveidošanas izžuva, respektīvi, sastinga.

- kribiņi, skriba; skribu žuogs, kribiņšēta, kribiņšēts

Pīta egļu zaru stāvžoga nosaukums **kribiņšēta** // **kribiņšēts** pierakstīts Tūjā – *jātaīs egļ kribiņšēt // -c* (LVDA) un Vainižos – *kribiņšēt visvaīrak taīsiļ nuô egļ zariņ, iēluôciļ egļ za:rs starp kārtiņ. biēs: iznāc, tā ka ne vists netik coūr* (VIV I 411—412). Nosaukuma pirmajā daļā ietverta norāde uz žoga daļām, no kurām taisīts žogs: sal. *kribiņi* ‘zedeņi, stikāļi, riķi’ Ērgļos Etn. IV 98. Balstoties uz Etn. IV 98 reģistrējumiem, vārds minēts arī ME II 277 *kribiņi* ‘die Stäbe, Spricken im Sprickenzaun’. Nodarīnātu egļu zaru nosaukums *kribiņi* sastopams arī Tūjā – *jāiēt uz mēž kribiņš sacīrst. kribiņ cīrst nuô egļ zariņ, kuô nuô mēž vēd māja* (LVDA) un Vainižos – *kribiņi* ‘zedeņi’. *kārstouđrēb peic piēn iskāšaņ izmazgeļ piē ak: uñ uzlik us kribiņiņ, us sētiņ, lai žūst* (VIV I 411).

Vārds sastopams arī rakstu avotos kopš 18. gs. ar citu nozīmi, piemēram, *kribes* ‘zusammengebundene Stäbe, so über die Holzschlitten statt Boden gelegt werden’ L II 158, St I 117; *kribas* ‘das Geschlecht, das den Boden des Bauerschlittens bildet’ U I 121.

Variants *skriba* ‘Fichtenäste, deren Zweige abgehackt sind’ reģistrēts Īvandē (*pa priekšu uztaisīja divsklandu žuogu, un tad tur iekšā pina skribas*) (EH II 509), bet ar to darināts nosaukums *skribu žuogs* (*dārzaîm apkârt skrib žuôks*) Rendā (LU). Līdzskanis *s* vārda sākumā lībiskajās izloksnēs var būt pielikts nebalsīgu troksneņu (šajā gadījumā *k*) priekšā (Rudzīte 1964, 193; Sarkanis 1989, 123).

Vārds *kribis* ‘Krippe, Leiter am Wagen’ ir aizgūts no lv. *kribbe* ‘Krippe’ (Sehwers 1936, 58). No minētā substantīva celma ar izskaņu – *iņ-i*, domājams, darināts žoga zedeņu apzīmējums *kribiņi*.

- *kriķes* skat. *riķi*
- *kritis, kriteni, kritinis, krītenis; kriteņa žuogs, kriteņu žuogs, kritiņu žuogs*
1. *kritis* – ‘žoga detaļa’.

Nosaukums *kriteņu žuogs* reģistrēts Grobiņā ar nozīmi ‘guļbaļķu žogs’ – *bi tâdi kritinâti žuôgi – rešni stabi, izjina a tâdu platu ēveli tâdu riêvu un ta tik tâ kritinâja iêkšâ – pa kriteņu žuôgu saûca. ta jau tâdu naglu nebi. nuô priêdeles, âlksņus, tâdus bêrzeļus – kritinâja iêkšâ apaļus kuôkus* (Apv.) (skat. 1. pielik. 2. zīm.).

Variants *kriteņa žuogs*, kur *kritis* ar nozīmi ‘dünne Balken od. dicke Stangen, deren Enden man in die Rinnen zweier Pfosten eines Zaunes von oben hineinfallen lässt’ minēts no J. Janševska darba EH I 656, bet Nīcā reģistrēts variants *kritiņu žuogs*, kur *kritinis* ‘ein dünne Balken od. dicke Stangen, deren Enden man in die Rinnen zweier Pfosten von oben hineinfallen last; auch der auf diese weise gemachte Zaun’ ME II 281.

Nosaukuma *kriteņa (-u) žuogs; kritiņu žuogs*, pirmajā daļā ietverta norāde uz žoga detaļām, kuru gali iekritināti žoga stabu renēs, sal. *kritis*

(vārda nozīmi skat. iepriekš) Grobiņā, Lazdonā ME II 281; *kritinis* ‘eine kleine zum Hinübersteigen [mit Stufen] eingerichtete Zaunschicht’ Dunikā EH I 656.

Senākos rakstu avotos vārds rodams kopš 19. gs., piemēram, *kriteņi* ‘Bauhölzer, die zwischen zwei Stängern von oben hineingesenkt werden’ U I 122.

2. *kritenis* – ‘žogs’.

kritenis, *kritinis* izloksnēs lietots arī guļbaļķu žogu apzīmēšanai: ME II 281 *kritenis* ‘auch der auch diese Weise gemachte Zaun’ (skat. *kritenis* ‘baļķis, kārts’) literatūrā; EH I 656 *kritinis* (nozīmi skat. *kriņņa žuogs*) Dunikā. LLVV IV 439 *kritenis*, *krītenis* apv. ‘žogs, kura šķērskoku gali balstās stabu gropēs’.

Žoga nosaukums *kriteņi*, *kriņņi*, *krītenis* radies semantiska pārnesuma rezultātā: ‘žoga daļa’ → ‘žogs’.

Vārds *kritenis*, *kritinis* ‘dünne Balken od. dicke Stangen, deren Enden man in die Rinnen zweier Pfosten eines Zaunes von oben hineinfallen lässt’ saist. ar verbu *krist* (liet. *krīsti*).

- *kuok-*; *kuoka sēta*, *kuoka sētiņa*, *kuoku žuogs*

Žoga nosaukumi ar atkarīgo komponentu *kuoks* ir reģistrēti atsevišķās Kurzemes, Zemgales un Vidzemes izloksnēs.

Nosaukums *kuoka sēta* pierakstīts Misā (LVDA) un vietumis Vidzemē, piemēram, Stopiņos – *muīns i kuok^a sēt^a* (LVDA), dainā no Ērgļiem –

Cieta koka sētu taisu

Lai siveni nelodaja;

Gudru ļaužu bērnu ņēmu,

Lai dzīvite neputeja (LD 22313, 3.var.).

Šī tautasdziesma ietverta arī EH II 483.

Vārdu savienojums *kuoka sētiņa* minēts Sunākstē (LVDA), bet *kuoku žuogs* tautasdziesmā, kas pierakstīta Kuldīgas Kalnamuižā [?—I. K] –

Sīku koku žogu pinu,

Lai nelīda suveniņi;
 Tuju radu sievu jēmu,
 Lai radiņi neizklīda (LD 13239).

Atkarīgais komponents norāda uz materiālu, no kā žogs taisīts, sīkāk nediferencējot dažādas žogu konstrukcijas.

Vārds *kūoks* ‘der Baum’ saist. ar liet. *kúokas* (skat. ME II 342–343; LEV I 413).

- *kērpas*

Pagaidām tikai no ME II 376 zināms nosaukums *ķērpas* ‘Zaunstaken’ bez vietas norādes. Žoga nosaukums, kas būtu darināts ar vārdu *ķērpas*, nav reģistrēts.

Vārds *ķērpas* sal. ar *ķēрпиņи* ‘Erbсенstaken’, kas aizgūts no ig. *kārp* ‘ein Stamm mit den Aststummeln, Trockengerüst auf dem Felde’ (skat. ME II 376 šķirkļus *ķērpas* un *ķēрпи*).

- *lāču-*; *lāču žuogs*

Nosaukums *lāču žuogs* ‘stāvkoku žogs’ reģistrēts rakstu avotos Kurzemē (Kundziņš 1974, 254; Jaunzems 1943, 20) ar norādi, ka senāk tas kalpojis kā nožogojums pret meža zvēriem un sirotājiem (skat. 1. pielik. 1. zīm). Ar šo nozīmi nosaukums *lāču žuogs* reģistrēts arī Kurmenē (VMP Nr. 1918). Izlokšņu vākumos tas nav konstatēts.

Vārdkopnosaukuma atkarīgais komponents, acīmredzot, norāda uz žoga funkciju – aizsargāt mājlopus no lāčiem.

Vārds *lācis* ‘der Bär’ saist. ar liet. *lokỹs* (sīkāk skat. ME II 434; LEV I 481).

- *lata, lakta, laktas, lakte, late; lakšu žuogs, laktas žuogs, lakiņu žuogs, laku sēta, laku žuogs, latīņu sēta, latīņu žuogs, latu sēta, latu žuogs*

Vārdu savienojums *latu žuogs* ir literārs LLVV IV 608; LVV 433 un izloksnēs sastopams Kurzemē, resp. areālā, kur dominējošais vispārinātais nosaukums ir *žuogs*. Tas lietots stāvžoga nosaukšanai.

Nosaukums, kura atkarīgais komponents atvasināts ar piedēkli *-iņ-*, *latiņu žuogs* // *riķu žuogs* reģistrēts Embūtē ar nozīmi ‘naglots zedeņu stāvžogs’ (LVDA).

Vārdkopnosaukums *latu sēta* ar nozīmi ‘stāvžogs’ reģistrēts vietumis Vidzemē un Zemgalē, piemēram, Vecatē – *ap dārzim taisīja latu jeb dēlišu sētu* (LVDA); Zaubē – *ka nuò latām taīsa, tad vār teikt – latu sēta* (LVDA); Bruknā – *latu sēta, kur sistas latas klāt* (LVDA), bet nosaukums ar atkarīgo komponentu lietots deminutīvformā – *latiņu sēta* reģistrēts Biržos (A.), Sēļos (LVK) un Stelpē – *zediņu sētas nebij, latiņu sēta ir* (LVDA) (skat. 1. pielik. 8.2. zīm.).

Minēto nosaukumu pirmajā daļā ietverta norāde uz lielāka vai mazāka izmēra žoga daļām, no kurām taisīti žogi: sal. *lata* ‘die Latte, Dachlatte’ ME II 424.

Izloksnēs līdzās žogu nosaukumiem ar vārdu *lata* sastopami to fonētiskie varianti ar *k* iespraudumu (par *k* iespraudumu skat. Lgr §114; LVDA 98. karti).

Vārdu savienojums *laktu sēta* ‘pīts egļu zaru vai naglots zedeņu stāvžogs’ sastopams Elejā – *laktu sēta – nuò egļu zariēm* (LVDA); Vilcē – *jāuztais^a sēt^a. lakt^a sēt^a – nuò laktām* (LVDA) (skat. 1. pielik. 5.1. un 5.3. zīm.).

Vārdkopnosaukums *laktu žuogs* reģistrēts vietumis Kurzemē un kompakto arālu neveido. Tas apzīmē vairākus žogu veidus:

- 1) pītu egļu zaru stāvžogu, piemēram, Nīgrandā – *laktu žuòks. sēnāk pina nuò egles zariēm, skujām* (LVDA) (skat. 1. pielik. 5.1. zīm.);
- 2) latu stāvžogu vai naglotu zedeņu stāvžogu, piemēram, Grobiņā – *laktu žuògi – te kuòkus ar^h naglām piēnagluò* (LVDA); Snēpelē – *lakt*

žuōgs, tās i lakts, kuó sit klât (LVDA) (skat. 1. pielik. 8.2. vai 5.3. zīm.);

3) latu stāvžogu, piemēram, Kalētos (LVDA) (skat. 1. pielik. 8.2. zīm.).

Variants *laktas žuogs* // *stādagu žuogs* ‘stāvžogs’ sastopams Matkulē (VMP Nr. 2904).

Variants *lakšu žuogs* reģistrēts Puzē ar nozīmi ‘stāvžogs’ – *lakš žuōks taisīts stāvus nuo kuociņiem, kuriem visas četras malas apzāgētas un gali smaili. pagalmu un augļu dārzu žuogs* (Apv.); Kursīšos ar nozīmi ‘naglots zedeņu stāvžogs’ (VMP Nr. 2904).

Stāvžoga nozīmē lietots arī *laktiņu žuogs*, piemēram, Ziemupē, Bārtā – *laktiņu žuōgu tāisa nuó dēlīšiēm. tuō izgriēž gataris* (LVDA), Vārmē – *tāg^a jau visūr i laktiņ^u žuōgⁱ* (LU), bet Klosterē, Nīcā un Nīkrācē (*laktiņ^u žuōgⁱ nu vaīrāk* (LVDA)) *laktiņu žuogs* apzīmē stāvžogu vai naglotu zedeņu stāvžogu.

Vārds *lata* ‘die Latte, Dachlatte’ aizgūts līdz ar ig. *lat't* ‘Latte’ (ME II 424) no lv. *latte* (Schwers 1936, 69); sal. arī vav. *latte* un vlv. *latte* (EWD, 770; H, 406).

Līdzīgi kā latviešu valodas izloksnēs, arī lietuviešu valodā žogu nosaukumi vietumis darināti ar vārdiem *lotà*, piemēram, *lati̯ tvorà* Kojēļos, Priekulē, Pēžaičos; *loti̯ tvorà* Prišmančos, Birbinčos u.c. ‘lentelių tvorà’, *loti̯* (// *lotinë*) *tvorà* kompaktā areālā Lietuvas dienvidos, kā arī vietumis pārējā Lietuvas teritorijā – ar nozīmi ‘lotēlių tvorà’. Šie nosaukumi vienotu areālu ar latviešu izloksnēm neveido. (LKA 61 – 62., ž. Nr. 19).

Ar vārdu *laktà* lietuviešu valodas izloksnēs darināts nosaukums *laktu* (‘?’) *tvorà* ‘karčių tvorà’, kas minēts Veģerē Latvijas pierobežā (LKA I 62).

- *leiši-*; *leišu žuogs*

Vārdkopnosaukums *leišu žuogs* reģistrēts Bukaišos ar nozīmi ‘pīts egļu zaru guļžogs’ (VMP Nr. 1918). Izlokšņu un citos literatūras avotos nosaukums nav sastopams.

Nosaukuma pirmajā daļā ietverta norāde uz tautu, kurai raksturīgs minētā žogu veida lietojums: sal. *leītis* ‘der Litauer’ (ME II 447).

Vārds *leītis* ‘der Litauer’, iespējams, ar kursisku *ei* no *ie* ir sal. ar liet. *lietūvis* (ME II 447; LEV I 529).

- *lubīnu-*; *lubīnu sēta*

Pagaidām tikai Brenguļos zināms kāršu žoga nosaukums *lubīnu sēta* – *lubīnu sēta* (LVDA) (skat. 1.pielik. 7.zīm.). Vārdkopnosaukuma atkarīgais komponents norāda uz žoga daļām, no kurām taisīts žogs: sal. *luba* ‘das Brett’ ME II 509.

Vārds *luba* ‘das Brett’ saist. ar liet. *lubà* (sīkāk skat. ME II 509). LEV I 545 dota vārda nozīmes attīstība: ‘nolobītā, noplēstā miza’ → ‘plēsta koksnes kārta, plēsta šķila’ → ‘plēsts (ne zāgēts) dēlis’.

- *maigle*, *maegli*, *maigles*, *maigļi*; *maigles sēta*, *maigļišu sēta*, *maigļu sēta*, *maiglsēta*

Vārdkopnosaukums *maigļu sēta* izplatīts Ziemeļvidzemē, piemēram, Kauguros – *maigļu sēta pīta nūo egļu zariēm* (LVDA); Mazsalacā – *mums jau te vis apkārt bija maigļu sēta, tad plēsa nuōst un nuodežināja* (LVDA); Kocēnos – sētas ir kāršu, maigļu, reti vēl kur gulus jeb šķēpu sētas redzamas (LFK 23, 4087). K. Kurcalts to pierakstījis Sēļos, Braslavā, Skaņkalnē, Vecatē, Mazsalacā, Bauņos, Lēdurgā u.c. (Kurcalts 1934, 39), bet V. Rūķe-Draviņa Ziemeļvidzemē ap Valmieru šādu nosaukumu nav sastapusi (Rūķe-Draviņa 1995, 46.–47.). Nosaukums apzīmē zedeņu žogu paveidus:

1) pītu egļu zaru stāvžogu, piemēram, Rencēnos – *maigļu sēta nūo egļu kūokim pīta* (LVDA);

2) naglotu zedeņu stāvžogu – “maigļu sētas jaunāks veids, kur nav pīti maigļi starp kārtīm, bet gan pienagloti pie tām ..” (Bičole 1934, 39) (skat. 1. pielik. 5.1., 5.3. zīm.).

Nosaukums *maigļu sēta* ‘der Sprickenzaun’ pierakstīts Burtniekos, Lielvārdē, Vecatē un F. Bārdas darbos (ME II 548).

Variants *maigles sēta* reģistrēts Lašos ar nozīmi ‘pīts egļu zaru stāvžogs’ (VMP Nr. 2822). Žogs bijis īpatnējs ar to, ka pīšanai izmantoti zaraini egļu zari.

Pīta egļu zaru stāvžoga nosaukums ar deminutīva formu atkarīgajā komponentā *maiglišu sēta* zināms Burtniekos (LVDA).

Dažviet minētajā areālā pīta egļu zaru stāvžoga apzīmēšanai konstatēts saliktenis *maigļsēta*, piemēram, Katvaros – *maigļsēt biġ nuô zariġm, nuô paegļiġm, egleġm* (LVDA); Pociemā – *maigļsēt sapīt nuô egļzariġm* (LVDA).

Nosaukumu *maigļu sēta*, *maiglišu sēta*, *maigļsēta* pirmajā daļā ir norāde uz žoga daļām, no kurām gatavots žogs: sal. *maigle* ‘die Spricke’ Milzkalnē ME II 550; *maegļi* ‘Zaunspricken’ Dikļos EH I 776.

Rakstu avotos tas reģistrēts kopš 18. gs., piemēram, *maiglis* ‘ein Holz’ L II 184; *maiglis* ‘Holzgabel’ St I 152; *maigles* // *maigļi* ‘Zaunspricker’ Lielvārdē U I 150; *maigļi* // *zediņi* // *ziediņi* ‘die Spricker’ Bielenstein 1907, 177.

Substantīvs *maigle* ‘die Spricke’ saist. ar latv. verbu *miēgt* (liet. *mýgti*) ‘drücken’ (ME II 548—549, 651).

- *maili*, *mailini*, *mailīni*, *mailītis*; *mailīšu sēta*, *mailu sēta*

Nosaukums *mailu sēta* ‘pīts egļu zaru stāvžogs’ sastopams Ķieģeļos (LVDA). ME II 550 tas pierakstīts ar nozīmi ‘ein Sprickenzaun’, atsaucoties uz U I 150, bet EH I 778 reģistrēts nosaukums *mailīšu sēta* Limbažos.

Vārdkopnosaukuma atkarīgais komponents norāda uz žoga daļām, no kurām taisīts žogs: sal. *maili* // *mailiņi* ‘Spricker, Zaunstaken’ U I 150 bez vietas norādes. Tas pārņemts ME II 550; *mailītis*² “*vibiņa*” EII I 778 minēts Limbažos. Zedeņa nosaukums *maile* konstatēts Vainižos – *alkšņ un lę:gzd mailiš bi, tād vibiņ* (VIV I 497).

Rakstu avotos vārds minētajā nozīmē rodams vēl U I 150 *maiļi // maiļiņi* ‘Spricker, Zaunstaken’.

Vārds *maiļi* ‘Spricker, Zaunstaken’ saist. ar verbu *miet* (sīkāk skat. ME II 550, 655 – 656) (skat. arī *miēti*).

- *mastains*

Adjektīvs *mastains* “*nīšu-*; Spricken-” reģistrēts Varakļānos (ME II 565). Semantiski acīmredzot tas saistāms ar verbu I *masīt* ‘stricken’, sal. liet. *mastyti* ‘обметать, плести, stricken’ un norāda uz darbības veidu ‘pīt’ (?), kā gatavots žogs (ME II 565).

- *miēti, miēts, miētiņi, miētures; miētu žuogs, miētžuogs*

1. *miēti* – ‘žoga detaļas’.

Vārdkopa *miētu žuogs* un saliktenis *miētžuogs* ir vispārināti no miētiem gatavotu žogu nosaukumi. Pirmā daļa šeit norāda uz žoga daļām, no kurām žogs taisīts, sīkāk nediferencējot dažādas žogu konstrukcijas. Tie var būt gan pīti egļu zaru vai nagloti zedeņu stāvžogi, kuros miēti – ‘nodarināti egļu zari’, ‘zedeņi’ (piemēram, Elkšņos (LVDA), Īslīcē (Straubergs 1944, 70), Jērcēnos (Straubergs 1944, 70) (skat. 1. pielik. 5.1. un 5.3. zīm.)), gan, iespējams, arī kārsu žogi (piemēram, Dundagā – *gā^anbēm, aploūķem un pļavam apkārt bi miētžuog, tiem ceļvietes bi dvars (izvēlķam kārts (Apv.))* (skat. 1. pielik. 7. zīm.).

Ar nozīmi ‘žoga koks’ vārds *miēts* rodams vienīgi vecākajās vārdnīcās, piemēram, Zaunsteck ‘*miēts*’ Lettus 202; *miēts* ‘ein Pfahl oder Zaunstecken’ Lg, 164; Zaun Pfahl ‘*miēts*’ El 296; Zaunpfahl ‘*miēts*’ L I 593; *miēts* ‘Zaunpfahl’ St I 159. Vēlāk vārds acīmredzot ieguvis vispārinātāku nozīmi: sal. *miēts* ‘der Pfahl, der Staken, die Hopfenstange, Bohnenstange’ U I 155.

Nosaukums *miētures*³ ‘Ruten zum Zaunbinden’ minēts Litenē un Veclaicēnē (ME II 656).

2. mieti – ‘žogs’.

Ar nozīmi ‘zedeņu žogs’ deminutīvforma *mietiņi* reģistrēta Lazdonā (LVDA) un Ļaudonā (VMP Nr. 2503). Nosaukums pārņemts no priekšmeta daļas uz pašu priekšmetu.

Substantīvs II *miets* (liet. *miētas*) ‘der Pfahl; der Staken, die Hopfenstange, Bohnenstange’ saist. ar verbu *miet* (sīkāk skat. ME II 655 – 656) (skat. arī *maiļi*).

Ar vārdu *miets*, resp. liet. *miētas* reģistrēti žogu nosaukumi arī lietuviešu valodas izloksnēs, galvenokārt netālu no Latvijas robežas starp Ventu un Lielupi: *miētų tvorà; mietūkų tvorà, miētīnė tvorà* ‘basliņų tvorà’ (LKA I 63).

- mūrīši; mūra sēta, mūra žuogs

Nosaukumi *mūra sēta* un *mūra žuogs* ir vispārināti mūra žoga nosaukumi. Atkarīgais komponents norāda uz materiālu, no kura žogs taisīts, sal. *mūris* ‘celtnes daļa, celtnes elementa daļa, arī atsevišķs objekts, kas veidots no dabiskiem vai mākslīgiem materiāliem’. LLVV V 294.

Rakstu avotos minēts mūra žoga nosaukums *mūrīši*, kas pierakstīts Kurzemē – “apvidos, kur dabā daudz laukakmeņu, lieto arī no akmeņiem sakrautus žogus, tā saucamos *mūrīšus* jeb *vaļņus*” (Jaunzems 1943, 21) (skat. 1.pielik. 3.1.zīm.). Piedēklim *-īt-* šajā gadījumā pamazinājuma funkcija zudusi.

Vārds *mūris* ‘die Mauer’ līdz ar liet. *múras* vistīcamāk aizgūts no vlv. *mure* (ME II 678—679; Schwers 1936, 82; LEV I 609; skat. arī Kluge 1975, 381).

- nārstekļi

ME II 701 Gaujienā reģistrēts nosaukums *nārstekļi* ar nozīmi ‘die Stäbe, Spricken im Sprickenzaun’. Citos avotos un izlokšņu vākumos šāds nosaukums nav konstatēts.

Nosaukums, iespējams, saistāms ar verbu *nařstít* I. (liet. *nárstyti* ‘untertauchen’) ‘einfädeln, einziehen’ un norāda uz priekřmeta funkciju, lietojumu vai nolūku, kādam priekřmets paredzēts (ME II 701, 693).

- *nītis, nīte, nītes, nīts; nīšu sēta, nīšu žuogs, nīřžuogs, trinītis*

Nosaukums *nīřu sēta* reģistrēts Vidzemē no Ērgemes, Valkas un Cirgaļiem ziemeļos, Valmieras, Kauguriem rietumos līdz Drabeřiem un Raunai dienvidos, Palsmanei austrumos un veido kompaktu areālu. Tas apzīmē divus zedeņu žogu paveidus:

1) pītu egļu zaru stāvžogu, piemēram, Bilskā – *nīřu sētu nūo egļu zariņ satāisīja. tādas glumas nūotāisīja ūn salūocīja iekř kārtim* (LVDA); Launkalnē – *nūo tādīm kūocīnīm savīta, agrāk^u s laik^u s tā pa zedīnīm viē sāuca* (LVDA); Trikātā – *nīřu sētas bija, tās jāu pašas pīrmās. pīna tuōs egļu zarus iekřā, tā skāitijās nīřu sēta* (LVDA); Sunākstē – *nēiřu sāta ir nūo stādaīgiēm* (LVDA) (skat. 1. pielik. 5.1. zīm.);

2) naglotu zedeņu stāvžogu, piemēram, Jērcēnos – *nīřu sēta, ku bi ar naglām sisc klāt* (LVDA) (skat. 1. pielik. 5.3. zīm.).

Nosaukums *nīřu sēta* konstatēts arī rakstu avotos kopř 18. gs., piemēram, *nīřu sēta* ‘ein Sprickenzaun’ L II 209, ‘Steckenzaun’ L I 592; ‘Steckenzaun’ St I 181 un St II 717; ‘ein Sprickerzaun’ U I 171; *nīřu sēta* ‘der Sprickerzaun’ Smiltēnē, Trikātā un Valmierā ME II 748; *nīřu sēta* ‘zedeņu žogs’ Ziemeļvidzemē (Rūķe-Draviņa 1995, 46 - 47).

Vārdkopnosaukums *nīřu žuogs* pierakstīts P. Kundziņa žogu veidu aprakstā (Kundziņš 1974, 254) – “Mājas kustoņu, īpaři cūku un putnu, atturēšanai noderēja arī *riķu* jeb *nīřu žogi*, ko izpina no egles zariem” Kurzemē, bet saliktenis *nīřžuogs* –Spārnē (LVDA). Abi nosaukumi lietoti pīta egļu zaru stāvžoga apzīmēšanai.

Minētie nosaukumi ir semantiski motivēti. To pirmā daļa norāda uz žoga detaļām, no kurām gatavots žogs: sal.: *nītis* ‘der Zaunpfahl’ Valmierā; *nīts* ‘die

Zaunspricke' Valmierā un Raunā ME II 748; Cirgaļos un Valkā EH II 27. Nosaukums *nītis* 'nelieli dēlīši, kārtis' izplatīts Vidzemē, piemēram, Ērgemē – *tai sētīnāi i kāda nīc pušu* (ĒIV II, 377).

Vārds minētajā nozīmē rodams rakstu avotos kopš 18. gs., piemēram, Sprikker 'nītes' L I 493; *nītes* 'Spricker' St I 181; *nīte* 'Spricker zu Zäunen' U I 172; *nītes* 'Spricker' Raunā Bielenstein 1907, 177.

Nosaukums *nītis* (arī *nīte*, *nītes*, *nīts*) 'žoga daļas' radušies semantiska pārnesuma rezultātā: sal. *nīts* 'metāla vai kokvilnas pavedienu pāris vai pavediens' (LLVV V 484), kam pamatā ir abu priekšmetu formas līdzība.

Vārds *nīts* 'die Zaunspricke', pēc darba autores domām, semantiski saistāms ar *nīts* (liet. *nýtis*) 'Faden, Webwrttrum' (ME II 748; LEV I 629), tomēr jāņem vērā vārdu atšķirīgās intonācijas. Lauztā intonācija, domājams, varētu būt radusies vēlāk uzsvara vietas maiņas dēļ (par to skat. Rudzīte 1993, 101 – 102).

Pagaidām tikai Sēļos (VKM) zināms pīta egļu zaru stāvžoga nosaukums *trīnītis* – *trīnīc*, kas ir semantisks pārnesums: 'auduma pinums, ko veido ar trim nīšu kārtīm un kam raksturīgs diagonāls raksts' (LLVV VII₂ 629) → 'žogs', balstoties uz priekšmetu gatavošanas līdzību.

- *nuomaļu-*; *nuomaļu sēta*, *nuomaļu žuogs*

Nosaukums *nuomaļu žuogs* sastopams Puzē ar nozīmi 'stāvžogs' – *nuomaļu žuogs*: taisīts tā kā dēļu žuogs, tikai no nuomaļiem jeb šāļiem uz *ārpusi ar apzāgētuo pusi* (Apv.), bet vārdkopnosaukums *nuomaļu sēta* reģistrēts Asūnē ar nozīmi 'stāvžogs' (VMP Nr. 2671) (skat. 1. pielik. 8.1. zīm.). Tā atkarīgais komponents norāda uz žoga daļām, no kurām taisīts žogs: sal. *nomalis* 'garenvirzienā zāgēta kokmateriāla malējais atgriezums (ar zāgējumu vienā pusē)' LLVV V 605.

Vārds *nuōmalis* (un var.) 'ein Schalbrett, die Scahlkante', pēc autores domām, saist. ar vārdu *I mala*, liet. *lygmalis* 'bis zum Rande voll' (sīkāk skat. ME II 555 – 556).

- parkana, parkani

Nosaukums **parkani** reģistrēts Asūnē (LVDA), kā arī Asūnē un Rēzeknē (VMP Nr. 2671, 2592). Tas apzīmē trīs žogu veidus:

- 1) stāvkoku žogu Rēzeknē (VMP Nr. 2592) (skat. 1. pielik. 1.2. zīm.);
- 2) dēļu stāvžogu – *nu d'ieļēišu pàrkany, a nu kùc'aņu – sàtmaļēic* Asūnē (LVDA) (skat. 1. pielik. 8. zīm.);
- 3) pītu egļu zaru vai naglotu zedeņu stāvžogu (LVDA, VMP Nr. 2671) (skat. 1. pielik. 5.1. un 5.3. zīm.).

Sieviešu dzimtes forma **parkana** 'stāvžogs' pierakstīta Dagdā (VMP Nr. 2671).

Pēc cilmes vārds **parkani** līdz ar liet. *parkānai* 'Lattenzaun' aizgūts no p. *parkan* (Fraenkel 1962, 541), kur *parkan* 'plot, sztachety' (Brückner 1970, 396).

Žoga nosaukums *parkānai* un tā varianti izplatīti lietuviešu valodas žemaišu izloksnēs līdz Veiviržēniem, Gomaļiem dienvidos un Mickiškei austrumos ar nozīmi 'lentelių tvorà'; vietumis Lietuvas teritorijā ar nozīmi 'tarp stulpų gulsčiai sudētų apvalių rāstų ar karčių tvorà' un Butimoņu izloksnē ar nozīmi 'karčių tvorà' (LKA I, 61). Nosaukums latviešu un lietuviešu izloksnēs vienotu areālu neveido.

Žoga nosaukums *паркан* 'плот из 3 жердак' sastopams arī dažviet Baltkrievijas vidienē un dienviddaļā (ДАБМ, к. Нр.246), bet *паркан* 'изгородь' lietots Krievijā izloksnēs ap Jaroslavļu un Kostromu (Мельниченко 1974, 110).

- pidi(-ņi), pidinš; pidīnu sēta, pidinsēts

Pīta egļu zaru stāvžoga nosaukums **pidinsēts** reģistrēts Svētcimā un Salacā – *pidinšēc – egļ zars izluōca, iēt kā gaņģs* (Apv.), bet vārdu savienojums *pidīnu sēta* – EH II 230 Salacā. Tā pirmajā daļā ietverta norāde uz žoga daļām, no kurām gatavots žogs: sal. *pidi(-ņi)* 'Fichtenäste, aus denen man

Zaunspricken anfertigt' Salacā EH II 230 *pidiņi* – Salacā (LVDA), bet *pidiņš* ar neskaidru nozīmi reģistrēts Svētciemā (LVK).

Vārds *pidi(ņi)* 'Fichtenäste, aus denen man Zaunspricken anfertigt' aizgūts no līb. *pide tara* 'Sprickenzaun', sal. ig. *pide* 'Stäbchen' (EH II 230; Kettunen 1938, 285; Raģe 1986,75; Zeps 1962, 164).

- *pīku-*; *pīku žuogs*

Pagaidām tikai no Engures zināms vārdkopnosaukums *pīku žuogs* 'naglots zedeņu stāvžogs' (VMP Nr. 2945).

Nosaukuma pirmajā daļā ietverta norāde uz materiāla asumu, smailumu un novietojuma veidu, jo minētajam žogam lietoti zedeņi ar nosmailinātiem galiem.

Nosaukums *pīkis* veidojies kā semantisks pārnese, pamatojoties uz formas un pazīmes līdzību: sal. *pīkis* 'duramais ierocis – garā kātā nostiprināts smails asmens' LLVV VI₂, 177.

Latv. *pīkis* 'ein Pfeil, Bajonett, Spiess, Pieke' līdz ar liet. *pykīs*, ig. *pīk* 'Pieke' vistīcāmāk aizgūts no vācu val. (ME III 231); sal. vlv. vai vav. *pieke* (EWD, 1010).

- *pīt-*; *pīta(-ā) sēta*; *pīt(-ai-)s sētmalis*; *pīt(-ai-)s žuogs*; *pīts žagaru žuogs*

Nosaukums *pīta(-ā) sēta* reģistrēts vietumis Zemgalē un Vidzemē, kā arī Varakļānos. Tas apzīmē trīs zedeņu žogu paveidus:

1) pītu egļu zaru stāvžogu, piemēram, Ērgemē – *pīta sēta. tā* [sēta] *bi nūo egļu zarim pīta. trīsas kātis starp stabim iesistas starpā* (ĒIV III 95) (skat. 1. pielik. 5.1. zīm.);

2) krusteniski pītu egļu zaru žogu Raunā (VMP Nr. 2415). Džūkstē – *pinuma raksts sētai varējis būt dažāds. varējuši pīt zarus nuo apakšas uz augšu, ieslīpi un citādi* (LVK) (skat. 1. pielik. 5.4. zīm.);

3) pītu egļu zaru (žagaru) guļžogu, piemēram, Jērcēnos, Kalncempjos, Džūkstē – *sētas bi dažādas: vabu sētas, treliņu sētas, pītās sētas. pītajās sētās žagarus iēluōcīja iēkšā* (LVDA) (skat. 1. pielik. 5.2. zīm.).

Pīta egļu zaru stāvžoga nosaukums *pīt(-ai-)s sētmalis* reģistrēts Aulejā un Istrā – *pèitys sàtmàļs'* (LVDA).

Vārdkopnosaukums *pīt(-ai-)s žuogs* sastopams vietumis Kurzemē, kā arī Launkalnē, Pļaviņās, Ozolniekos – *pītuō žuōgu (citi sakⁿ – vabiņu sēta) var taīsīt nuō egļu zariēm, arī nuō lapⁿ kuōkiēm – iēžēn miētus, piēžēn trīs kārtis un tad iēluōka tuōs zarus* (LVDA). Tas lietots vairāku zedeņu žogu paveidu apzīmēšanai:

- 1) pītam egļu zaru stāvžogam, piemēram, Ozolniekos;
- 2) pītam egļu zaru (žagaru) guļžogam Spārē (VMP Nr. 2945); Brocēnos (VMP Nr. 2945);
- 3) krusteniski pītam egļu zaru žogam Saldū (VMP Nr. 3153).

Puzē reģistrēts pīta žagaru guļžoga nosaukums *pīts žagaru žuogs – bi ēr pīc žagār žuōks. e-žīn miēts, kā:d pus uōt'ēr suō^ēļ attāl viēn nuō uōt'ēr nuōst un pīn žagārs iēkš* (Apv.).

Minēto nosaukumu pirmajā daļā ietverta norāde uz darbību, kuras rezultātā tapis žogs: sal. *pīt* 'krusteniski, pamīšus liekot (kāda materiāla šķiedras..) pāri citu citam vai pamīšus virzot (tos) cauri kādam karkasam, veidot (to) savienojumu' (LLVV VI₁ 229).

Vārds *pīt* 'flechten' saist. ar liet. *pinti* (sīkāk skat. ME III 234 – 235; LEV II 56).

Līdzīgi kā latviešu valodas izloksnēs, arī lietuvieši ar vārdu *pinti* ir darinājuši žogu nosaukumus, kas reģistrēti galvenokārt Dienvidlietuvā, vietumis pārējā Lietuvas teritorijā: *pinūčiu tvorà* (/pinūčiai); *pīntinė tvorà* (/pintinė); *pintà tvorà* minēti ar nozīmi 'statinių tvorà'; nosaukums *pintinė tvorà* lietots ar nozīmi 'baslių tvorà' (LKA I ž. Nr. 19; 63).

- plots (?)

Nosaukums **plots** (?) // *sētmalis* ‘kāršu žogs’ reģistrēts Asūnē (VMP Nr. 2671) (skat. 1. pielik. 7. zīm.).

Vārds *plots* ir aizgūts no p. valodas; sal. *plot* ‘ogrodzenie plecione z chrostu’ (Słownik IV 264).

Ar nozīmi ‘žogs’ vārds *пном* izplatīts Baltkrievijas rietumos un vidienē (ДАБМ, Nr. 246), kā arī sastopams vietumis Krievijā bijušās Vladimiras Suzdaļas kņazistes teritorijas ziemeļaustrumos (Мельниченко 1974, 110).

- puosmu-; puosmu žuogs

Vārdkopnosaukums **puosmu žuogs** ‘kāršu žogs’ sastopams Milzkalnē (VMP Nr. 2904) (skat. 1. pielik. 7. zīm.). Nosaukuma atkarīgais komponents norāda uz žoga dalījumu posmos: sal. *posms* ‘atsevišķa (kā) daļa ar noteiktām īpašībām, pazīmēm’ LLVV VI₂ 321 – 322.

Vārds *puōsms* ‘eine Abteilung zwischen zwei Endpunkten’ saist ar kr. *пáсмо* ‘Fitze’ (sīkāk skat. ME III 458, LEV II 74).

- progona

Nosaukums **progona** reģistrēts 1995. gadā veiktajā aptaujā Ciblā, kur tas lietots kāršu žoga gar ganību ceļu un aploka vārtu apzīmēšanai (skat. 1. pielik. 7. zīm.). Nosaukums radies semantisk pārnesuma rezultātā: ‘lopu ceļš ar žogu’ → ‘žogs’.

Vārds *progona* aizgūts no kr. *прогонъ* ‘прогонная дорога в изгородах, где прогоняют скот на выгон или на водопой’, bet *прогонъ* < *про* un *гон* ‘место, где держат почтовых лошадей’ (Даль 1990 III 478; 475—476).

Žoga nosaukums *прогон* konstatēts Krievijā bijušās Vladimiras Suzdaļas kņazistes ziemeļaustrumos (Мельниченко 1974, 111).

- redel-; redelīnu sēta, redeļsēta

Vārdkopnosaukums *redelīnu sēta* zināms pagaidām tikai no Jaunpiebalgas (A.) ‘stāvžogs vai naglots zedeņu stāvžogs’ (skat. 1. pielik. 8. un 5.3. zīm.), bet saliktenis *redeļsēta* lietots Lenčos kāršu caurumos ievērtu zedeņu stāvžoga apzīmēšanai (skat. 1. pielik. 5.5. zīm.). Nosaukumu atkarīgais komponents norāda uz galveno žoga daļu līdzību ar citu priekšmetu.

Vārds *redele* ‘eine hölzerne Raufe, die auf den Boden des einfachen Bauernwagens gelegt wird, um das Hindurchfallen zu verhindern’ līdz ar ig. *redel* ‘Leiter, Raufe’ aizgūts no lv. *Reddel* (ME III 501–502). LEV II 111 ir norādīts, ka, pēc cita uzskata, latv. *redeles* varētu būt aizgūts no ig. *redel*.

- režģis

Nosaukums *režģis* ‘pīts egļu zaru stāvžogs vai guļžogs’ reģistrēts Auros un Rankā – *režģi pīn nūo egļu zarīm* (LVDA) (skat. 1. pielik. 5.1. vai 5.2. zīm.).

Pēc cilmes *režģis* ‘das Flechtwerk, Geflecht; etwas Verworrenes, ein Wirrsal, verworrenes od. verwickeltes Garn’ saist. ar liet. *rēksti* ‘stricken’, *rēkstis* ‘Heusack’ (sīkāk skat. ME III 516; LEV II 117).

- ribīnas, ribiņi; ribiņu sēta, ribiņu žuogs, ribīnsēta

1. *ribīnas* – ‘žoga detaļas’.

Nosaukums *ribiņu sēta* ‘pīts egļu zaru stāvžogs’ reģistrēts Vitrupē – *ribiņ sēt tād pīt* (LVDA), Bīriņos un Skultē (ME III521).

Saliktenis *ribīnsēta* pierakstīts Limbažos (*ribiņsēt ir zedeņu sēta nuo egļu zariem* (LVDA)), Vainižos (*ribiņsēts bi doūdz, apat dārzim ar, lai vists netiēk iēkša. kārtis bi iēpīt visvaīrak e:gl̥ za:r, paegl̥ bi ma:z* (VIV II 249)) un lietots pīta egļu zaru stāvžoga apzīmēšanai.

Nosaukums *ribiņu žuogs* reģistrēts Kurzemē, Vidzemē un apzīmē divus žogu veidus:

1) pītu egļu zaru, paegļu stāvžogu, piemēram, Skultē – *ribiņ žuogs. pina paegļs, miēt^s ciŗtⁿ* (LVDA) (skat. 1. pielik. 5.1. zīm.);

2) dēļu stāvžogu, piemēram, Lubezerē – *ribiņ žuōks* no dēļīšiem (LVDA) (skat. 1. pielik. 8.1. zīm.).

Minēto nosaukumu pirmajā daļā ietverta norāde uz žoga detaļām, no kurām žogs taisīts: sal. *ribiņas* ‘geschälte Fichtenstämmchen, woraus man Zäune anfertigt’ Ārlavā ME III 521; ar nozīmi ‘nodarināti egļu zari’ tas reģistrēts vākumos no izloksnēm, piemēram, Viļķenē – *sacērt ribiņs priekš žuōg* (LVDA).

2. *ribiņas* – ‘žogs’.

Vārds *ribiņas, ribiņi* izloksnēs tiek lietots arī no šķeltiem egļu zariem pīta stāvžoga apzīmēšanai, piemēram, Vitrupē – *ribiņas // ribiņ – tād pīt. nuó šķēltiņ kuókiņ aŗ taīsiņ* (LVDA).

Žoga nosaukums *ribiņas, ribiņi* ir semantisks pārneseums: ‘riba’, senāk ‘sānkauls’ (piemēram, Lettus 129; EI 222; St II 481; U I 224) → ‘žoga daļa’ → ‘žogs’.

Vārds *ribiņas* ‘geschälte Fichtenstämmchen, woraus man Zäune anfertigt’ līdz ar ig. *ribi* aizgūts no vlv. *ribbe* ‘Rippe’ (ME III 521; Sehwers 1936, 100; LEV II 117).

- *rīcagu-*; *rīcagu žuogs*

ME III 535 šķirkļa *rīcags* piemēros no Latvijas Izglītības biedrības gada grāmatas minēts teikums *caur rēsmu drāšu rīcagu žuogiem*. Pēdējo gadu desmitu izlokšņu materiālu vākumos nosaukums nav reģistrēts.

Spriežot pēc ME dotās *rīcags* nozīmes ‘ein dickes Tau (no U.)’; ‘das Ziehseil am Floss (no Bīlenšteina)’ un piemēra konteksta, *rīcagu žuogs* varētu būt no stieplēm (drātīm, trosēm) taisīts žogs. Atkarīgais komponents norāda uz žoga daļām, no kurām žogs veidots.

Vārda *rīcags* cilme neskaidra.

- *riķi, kriķes, riči, rikis, rikīši; kriķu sēta, riču žuogs, riku sēta, riku žuogs, rikžuogs, skujriķis* (?)

1. *riķi* – ‘žoga detaļas’.

Vārdkopnosaukums *riķu žuogs* izplatīts galvenokārt Kurzemē un Rietumzemgalē (skat. 2. pielik. 3.1. karti). Tas apzīmē četrus žogu veidus:

- 1) pītu zaru stāvžogu, piemēram, Aizputē – *riķ' žuōks. muṃs visiṃ bi tād. kaūt viṃš nuō alkšņiṃ pīc, nuō lagzdiṃaṃ. vidu tād žākl* [3 kārtis]; *es i piṃs puļk viṃs kalp laiķe* (LVDA); Bārtā – *riķu žuōgu pina nuō zariēm. vaīrāk nuō egles kuōka, kamēr vēl zaļi. lika trīs sklaīdas un caūri pina zarus* (LVDA); Grobiņā – *riķu žuōgi – tiē bi nuo tiēviēm kuōkiēm* (Apv.);
- 2) naglotu zedeņu stāvžogu, piemēram, Lutriņos – *riķu žuōgs: riķ's piēnagluōc gluc* (LVDA);
- 3) kāršu žogu, piemēram, Popē – *riķ žuō-ks: viēn zoīt bīj žuōgs taišej stāu, trīs riķs salik tā iēkš stabem* (LVDA); Puzē – *tais ē riķ žuōg ar. e-žīn miēts un krā riķs tūr iēkš* [mietus kopā ar stieples gabalu] (Apv.) (skat. 1. pielik. 5.1.; 5.3.; 8. un 7.2. zīm.);
- 4) latu vai dēļu stāvžogu, piemēram, Grobiņā – *riķu žuōks tāt stāus. riķu žuōgiem tādās laktas sita klāt. tiē bi a naglām piesisti* (Apv.); Dundagā – *ap dārzu un mājām taisīja riķu žuōgu. riķus dabūja nuo sažāvētām šprikām, t.i., nuo dēļu sānu atgriezumiem, kad baļķus sazāgē par dēļiem* (A.), Rucavā – *riķu žuōgs = dēlišu žuōgs* (LVDA).

Nosaukums *riķu žuogs* ‘der Sprickenzaun’ ME III 525 minēts ar atsauci uz J. Janševska darbiem; EH II 371 tas dots no Saldus, Skrundas, Grobiņas (*riķu dārzs = dārzs ar riķu žuogu*), kā arī J. Janševska un E. Birznieka –Upīša darbiem.

Fonētiskais variants *riču žuogs* pierakstīts Engurē un Sakā - *riču žuōgu tā taīsa: kārtis nuōliēk divas, un žagarus nuō egleṃ, kadiķiṃ pamīšus bāz iēkša* (LVDA).

Saliktenis *riķžuogs* ‘pīts egļu zaru stāvžogs vai egļu zaru gulžogs’ sastopams Kurzemes lībiskajās izloksnēs, piemēram, Laucienē – *mušs bi riķžuōks* (LVDA); Spārnē – *te jo taīs riķžuōgs* (LVDA).

Dažviet minētajā areālā pītu egļu zaru stāvžogu vai naglotu zedeņu stāvžogu apzīmēšanai konstatēts nosaukums *riķu sēta*, piemēram, Kabilē (*riķu sēta i tad, ja pin vicītes* (LVDA), Rubā; Sakā (*riķ^a sē^a– caūrspīdīg^a, nuō nūjiņām* (LVDA)). ME III 525 vārdkopnosaukums *riķu sēta* dots bez norādes uz izplatību.

Variants *kriķu sēta* “*nuo egles zariem taisīta sēta*” reģistrēts Ugālē. J. Endzelīns vārdu *kriķes* = *zediņi* salīdzina ar *riķi* (ME II 278).

Nosaukumu *riķu žuogs*, *riķžuogs*, *riķu sēta* un variantu pirmajā daļā ir norāde uz žoga daļām, no kurām žogs ir taisīts: sal. *riķis*, dsk. *riķi* ‘die Zaunspricken’ Dunikā, Ezerē, Līvberzē, Lutriņos, Nīgrandā, Talsos, Vānē, Zentenē ME III 525, *riķis* ‘ein Zaunstecken’ Asītē, Bārtā, Grobiņā, Īvandē, Rucavā EH II 371. Zedeņu, zaru nosaukums *riķi* ir izplatīts Kurzemē, Rietumzemgalē, piemēram, Ezerē – *riķi – nuō egļu zariēm* – tie vīti cauri. *sklaņdas – gariē kuōki – kuopā saucas žuōgs* (LVDA); Nīcā – [žoga] *staba^m bi caūrum^s iska^lc, un tu^š iššāva caūri tuō sklaⁿdu, ku^š iēpiⁿ tuō riķi* (Bušmane 1989, 289); Nīgrandā – *zediņu žuōks i nuō tādiēm asiēm kuōkiēm, mēs te saūca^m riķus* (LVDA); Virgā – *iēlika divus stabus, pie stabiēm trīs sklaⁿdus [šķērskokus]. riķus izvija caūri sklaⁿdiēm* (LVDA) (skat. 2. pielik. 3.1. karti). Vārds *riķi* sastopams rakstu avotos kopš 19. gs., piemēram, *riķi* ‘die quergelegten Stangen im Sprickenzaun’ Kawall [?-I. K.], *riķīši* ‘die Zaunspricken’ U I 225; ‘zediņi; kārtis, caur kurām izpīti zedeņi’ Bielenstein 1907, 176. Variants *riči* ‘Fichtenreiser als Zaunspricken’ reģistrēts Kursīšos ME III 522, *kriķes* ‘ = zediņi’ Ugālē ME II 278.

2. *riķi* – ‘žogs’.

Vārds *riķi* Nīgrandā pierakstīts ar nozīmi ‘žogs’. EH II 371 *riķi* “*sēta*” minēts Nīgrandā un Dunikā.

Ar nozīmi 'žogs' vārds *riķi* sastopams vairākās Kurzemē pierakstītajās tautasdziesmās, piemēram,

Grobiņā – Visi riķu posmi trīc,
 Nu pārveda saimenieci.
 Kā posmini netrīcēs,
 Sīva, dzedra saimeniece (LD 18677);

Kursīšos – Viņu nakti guleju
 Uz riķu posma,
 Gribeju redzēt,
 Kas agri cēlās... (LD 11563).

Žoga nosaukums *riķi* (līdzīgi kā vairāki citi nosaukumi šajā leksikas tematiskajā grupā) uzskatāms par semantisku pārnese: 'žoga daļa' → 'žogs'.

Latv. *riķi* 'die Zaunspricken' līdz ar liet. *rikē* 'Zaunstange' un ig. *rike* 'Zaunstecken' aizgūts no vlv. *rick* 'lange, dünne Stange' (ME III 525 – 526; Sehwers 1936, 101; Fraenkel 1962, 733 – 734; sal. skat. arī Kluge 1975, 481; EWD, 1126).

Vārds *rikē* 'tvoros ar kopēcių kartis' sastopams lietuviešu valodā LKŽ XI 602, kur ar to darināti arī žogu nosaukumi, piemēram, *riķių (/ rikinė) tvorà* 'kārčių tvorà'; *riķių tvorà, aprikiuota tvorà, rikiuoku tvorà* 'statinių tvorà'. Nosaukumi izplatīti galvenokārt Lietuvas rietumdaļā (skat. LKA I 62; ž. Nr. 19; 2. pielik. 3.2. karte).

Pagaidām tikai Dundagā zināms zedeņu žoga nosaukums *skujriķis* (?) (LVDA). Tā pirmajā daļā ietverta norāde uz materiālu (skuju koku zariem), no kura žogs taisīts.

- sads

Žoga nosaukums *sads* minēts dainā, kas pierakstīta Ludzas rajonā, Rēzeknē –

...D'e] tós vīnas skaistas rūžas
 B'ej maņ augstu sadu p'eit,
 D'e] tós vīnas tautu meitas

B'ej maņ garu c'eļu jót... (LD 33639, 7.var.).

Nav īsti skaidrs, kādu žogu nosaukums apzīmējis.

Pēc cilmes *sads* ir aizguvums no kr. *сад*, kas sal. ar ukr. *сад*, ssl. *садь* 'дерево, растение, роша, сад' u.c. (Фасмер 1971 III 544).

Semantiski nosaukums, iespējams, pārņemts no objekta *sads* 'dārzs' uz tā daļu.

Vārds *сад* žoga nozīmē lietots arī Krievijā bijušās Vladimiras Suzdaļskas kņazistes teritorijā. Te sastopami žoga apzīmējumi *сад*, *садик*, *садок*, *садочек*, *садчик* (Мельниченко 1974, 111).

- *sāmati*, *sāmats*, *zamots*, *zāmati*

1. *sāmati* – 'žoga detaļas'.

Nosaukums *sāmati* 'kriteņi, kuo ieliek starp diviem stabiem gulēniski' reģistrēts Etn. I 121 Rucavā, tas pārņemts ME III 803. Etnogrāfiski šim nosaukumam atbilst guļbaļķi.

2. *sāmati* – 'žogs'.

Vārds *sāmati* un tā varianti var tikt lietoti arī žoga nozīmē: ME III 803 *sāmats* pierakstīts ar nozīmi ' =*kriteņu žuogs*' Rucavā; ME IV 699 minēts variants *zāmati* 'ein Sprickenzaun' Rucavā, bet variants *zamots* 'zedeņu žogs' reģistrēts Istrā (LVDA).

Žogu nosaukumi ar vārdu *sāmati* uzlūkojami par metonīmisku pārnesumu 'žoga detaļas' → 'žogs'.

Latv. *sāmati* 'die Zaunstangen, die zwischen zwei Pfähle horizontal eingefügt werden' iespējams aizgūts no liet. *somatas* 'starkes Brett' ME III 803, kur *somātas* = *zomatas* LKŽ XIII 289. Fraenkel 1962, 1280 latv. *zāmati* 'Sprickenzaun' ir aizguvums no liet. *zomātas*, *somatas*; bet liet. to aizguvuši no ssl. *замоть*. Istrā nosaukums visticamāk aizgūts tieši no kr. *замоть*, *замотка* 'замотанное место, перемоть, обвязка' (Даль 1986 I 601).

- sāmiešu- ; sāmiešu žuogs

Pagaidām tikai no S. Cimermaņa etnogrāfiskā apcerējuma zināms slīpkoku žoga nosaukums *sāmiešu žuogs*: “Gar dārziem cēla blīvus plēstu vai apaļu slīpkoku žogus, ko pazīstam ar *vilku žogu* u.c. nosaukumiem. Ziemeļkurzemē tos nereti dēvēja par *sāmiešu žogiem..*” (Cimermanis 1990, 196; skat. arī Cimermanis 1996 VII – VIII 15).

Nosaukuma pirmajā daļā ietverta norāde uz etnonīmu *sāmietis*, *sāmītis* ‘igaunis, sāmsalietis’.

Vārds *sāms* aizgūts no lībiešu valodas (ME III 803; LEV II 152) vai saist. ar nosaukumu *suōmi* < * *sōm-* (LEV II 152).

- sāts

Nosaukums IV *sāts* ‘Zaun’ minēts ME III 809; vārds reģistrēts arī U I 245 *sāts* ‘=*sēta*’ vairākos Kurzemes novados, piemēram, Ēdolē, Sakā [? - I. K.] un Bielenstein 1907, 138 *sāts* ‘Zaun’. Vākumos no izloksnēm nosaukums *sāts* nav reģistrēts.

Cilmes ziņā (Raģe 1986, 93) “tas uzlūkots par diezgan drošu aizguvumu no lībiešu valodas (ar kādu vārdu saistīts? Taču ne ar *sōt* ‘Scheiterhaufen’, ko Kettunen 1938s uzlūko par aizguvumu no latv. *sāts*?); salīdzinājumam minēts ig. *sāt* ‘eingezäunter Platz, Rödung’. Abens vārdu *sāts* IV uzlūko par drošu aizguvumu no ig. *saat*. (Zeps par to nav gluži pārliecināts)”. Pēc K. Karuļa uzskatiem, apvidvārds *sāts(-a)* sākotnēji lietots ar nozīmi ‘pļava, ganība, lauks’, bet vēlāk pārnests uz apdzīvoto vietu nosaukumiem. Tā kā vietvārdi ar *sāt-* izplatīti galvenokārt Kurzemē, tad vārds varētu būt kuršu cilmes (LEV II 159; skat. arī šķirkli *pilsēta* 50—52).

- sedinis, sedīni skat. zedēni

- *sēta, sēte, sēts, sētene, sētena, sētine, sētina, sētīni, sētīnš, sētīna; sētmala, sētmale, sētmalenš, sētmal(i)s, sētmalītis, sētmaļi, sētstarpis*

Nosaukums *sēta* ir vispārināts žoga apzīmējums, tam izloksnēs ir vairāki fonētiskie un morfoloģiskie varianti (piemērus skat. nodaļas sākumā; 2. pielik. 4. karti valodai). *o*-celma forma *sēts* reģistrēta Vidzemes lībiskajās izloksnēs un Kurzemes lībiskajās izloksnēs Dzirciemā un Popē, piemēram, Liepupē – *aplak sēc i salūzs* (LVDA); Umurgā - *sēc aptāisic apar māj; apar ganib apart* (LVDA). Nosaukuma *ē*-celma forma *sēte* reģistrēta tikai Skrīveros, Svētciemā un Vandzenē – *sēte aptāisit* (LVDA), bet nav konstatēta Dienvidkurzemē un izloksnēs ap Alūksni, kur reģistrēti *ē*-celmi *lapse* un *aite* (skat. Bušmane 1989, 166–171; 6.att.).

Nosaukums *sēta* minēts rakstu avotos kopš 17. gs.: Zaun ‘*sēta*’ Lettus 202; *sēta* (*vija*) ‘ein Zaun’ Lg 232; der Zaun ‘*sēta* // *žuogs* // *vija*’ El 296; *sēta* ‘der Zaun’ L II 292; *sēta* ‘Zaun’ St I 258; *sēta* ‘der Zaun’ U I 255; Zaun ‘žogs // *sēta*’ D 1296; *sēta* ‘jeder Zaun’ Dobelē Bielenstein 1907, 169; *sēta* ‘der Zaun’ Valmierā, Raunā, Naukšēnos, Rūjienā, Salacā, Cirgaļos, Vecpicbalgā, Aizputē, Īvandē, *sēta*² Preiļos, Neretā, Sausnējā, Praulienā ME III 833. EH II 483 *sēta* ‘der Zaun’ reģistrēta daudzās Vidzemes un Zemgales izloksnēs.

Nosaukums *sēta* sastopams arī tautasdziesmās Zemgalē un Vidzemē, piemēram, Džūkstē –

Meitiņām, māsiņām
Liela skāde notikuse:
Zēni sētu salauzuši,
Cūkas rozes izrakušas (LD 6466);

Secē –

Puķe, puķe, roze, roze,
Sen tu mani karinaji:
Tu zied’ skaisti dārziņā,
Es pa sētu lūkojos (LD 6474);

Kabilē –

Kam, brāliši, saņēmāt

Svešu laužu kumeliņus?

Sien pie sētas, lai stāveja

Ar segliem, iemauktiem (LD 14543);

ticējumos, piemēram, Plāņos – ja jaunā mēnesī sētu taisa, tad mieti tiek izcelti laukā (LTT 26972).

Ja izloksnēs līdzās nosaukumam *sēta* lietots nosaukums *žuogs*, kas arī ir vispārināts apzīmējums, tad vietumis izloksnēs (kompaktus areālus neveidojot) vērojama abu nosaukumu semantikas diferencēšanās pēc vairākām pazīmēm:

1) pēc izmantotā materiāla, piemēram, Ropažos – *sēt^a nuô zediņiēm, latiņām, kārtiņām* (resp. no koka – I. K.), *žuōks – nuô drātēm* (LVDA); Mēdzulā – *nuo kùoka ir sēta, nuô drātīm – žuōks* (LVDA). Tas liecina, ka gan pati reālija, gan tās nosaukums ir jaunāks; Baižkalnā – *sēta nuô kārtīm, ja kārtis riņķī, tad ir tikai sēta, ja nuô kùociņiēm, tad žuōks, žuogi* (LVDA); Valgundē – *sēta i nuô kārtīm. žuōks skaitās tās, kas i aizžuoguoc priekš luōpiēm nuô miētiēm* (LVDA);

2) pēc taisīšanas paņēmiena un materiāla, piemēram, Nītaurē – *pīc nuô egļu zariēm žuōks. sēta vairāk hī, ja stabi iērakti* (LVDA); Remtē – *žuōks – tā senāk teīca, žuogi – tiē tādi šķēr^a sam pīti. sētas tagad taīsa – tās tā smuki sit klāt a nagliņām* (LVDA).

Tendence diferencēt *sētas* lietojumu sporādiski vērojama izloksnēs, kur līdz ar nosaukumu vārda *sēta* lietota tā deminutīvforma vai cits nosaukums: *sēta // sētiņa*, piemēram, Cesvainē – *sēta* '(stāvs) zediņu žuogs'; *sētiņa* '(gulu) kāršu žuogs' (EH II 483); *sātas // statiņi*, piemēram, Mārkalnē – *sātas – kārč uš kārč, kārč salyktas garumā* 'kāršu žogs'. *statiņi – ār noglām pīsistas klūot līstes* 'stāvžogs' (LVDA).

Kā vispārīgi žoga apzīmējumi daļā latviešu valodas izlokšņu lietoti no vārda *sēta* ar piedēkli atvasināti nosaukumi un to varianti (skat. 23. lpp. un 2. pielik. 5. karti).

Ar piedēkli *-iņ-* darinātais deminutīvs *sētiņa* izplatīts galvenokārt sēliskajās izloksnēs, piemēram, Kārzdabā – *sētiņa vél saglabàjusies nuò veçiem làikiem* (LVDA); Daudzesē – *aptàiseç ap màjàm sētiņ rìnkìe[tā!]* (LVDA); Galgauskā – *vējs šuonakt apgòzis sētiņu* (LVDA), Preiļos – augļu dorzam pidar biut apnastam ar augstu setiniu (LFK 381, 1159).

Variants ar *jo*-celma formu *sētiņš* sastopams Ilzenē – *ap pogołmu ir sietiņç* (LVDA); bet *sētiņi* – Sērenē (LVDA).

Nosaukums *sēteņa* reģistrēts Dienvidlatgalē, Latgalē izloksnēs ap Varakļāniem un Bērzpilī, Zemgales sēliskajās izloksnēs ap Zasu un Vidzemē Lubānā, piemēram, Vārkavā – *aptàis'ie s'iet'eņu ap dūorzu i nal'īn lūp'i* (LVDA); Višķos – *tàis'ēja s'ēten'is' i žyna gūt'eņis' gonūs* (LVDA).

Nosaukums *sētīna* konstatēts Vidzemē izloksnēs ap Launkalni, Palsmani, Vecpiebalgu (*sētīnā nāk ā trim kērtīm tāisāmā* (LVK)). Minētajiem atvasinājumiem ar *-iņ-* (*-eņ-* un *-īn-*) pamazinājuma nozīme daļēji ir izbālējusi.

Nosaukums, kas atvasināts ar piedēkli *-en-*, pierakstīts Mazzalvē – *sētene* (LVDA) un Taurupē (LVDA). Ar piedēkli *-in-* atvasinātais nosaukums *sētine* lietots Latgalē un vietumis Augšzemē, piemēram, Asūnē – *s'āt'iņā* (LVDA); Dignājā – *eļ tāisi sētiņu!* (LVDA); Sunākstē – *pu:ķu dōarziņç bej pìe u:stabas, tám aptàiseja sētiņu* (LVDA).

Minētie piedēkļi reāliju nediferencē.

Nosaukumi, kas atvasināti no vārda *sēta* ar dažādiem piedēkļiem minēti rakstu avotos kopš 18. gs.: El 296 Zaunlein 'sētiņa'; Zirnītis 1957, 125 *sētiņa* // *sēteņa* 'žuogs apluokam un meraziem' no Lubānas; ME III 833 *sētiņa* žoga nozīmē pierakstīta plašā arcālā Zemgalē un Vidzemē, bet ārpus tā – Snēpelē un Vērgalē; ME III 834 *sētene*, *sēteņš* 'žogs' rodami tautasdziesmās; EH II 483 –

484 *sētiņa* ‘žogs’ reģistrēta Barkavā, Lubānā, Sarkaņos un Varakļānos; *sétine*² ‘der Zaun’ Maltā; *sèteņa*² ‘kāršu žuogs’ Skaistā.

Deminutīvs *sētiņa* sastopams arī daudzās tautasdziesmās gan no areāla, kur tas lietots pēc izlokšņu materiāliem, gan ārpus tā, piemēram, Koknesē (iekļaujas areālā) –

Vakar mani māte trenca
Pār sētiņu kaņepēs;
Šodien jāja precinieki,
Visa zeme rībejās (LD 14343, 1. var.);

Odzienā (iekļaujas areālā) –

Pirmo gadu tautiešam
Rullēt kreklus sarulleju;
Jau otrā, jau trešā
Ap sētiņu apdauziju (LD 23045, 3. var.);

Ancē (ārpus areāla) –

Es pārlēcu pār novadu,
Kā kaziņa pār sētiņu;
Paliek mani ciema puīši
Kā gailiši klēgajam (LD 18079);

Ārlavā (ārpus areāla) –

Es domaju sav’ pūriņu
Tālu, tālu vizināt;
Dievs bij laimi novēlejis,
Par sētiņu vien pārceļt (LD 16829, 1. var.).

Tā kā deminutīvs tautasdziesmās bieži lietots ritma veidošanai, tad ne katrreiz iespējams noteikt, kurā gadījumā lietots žoga nosaukums *sētiņa* un kurā – *sēta*.

Vietumis izloksnēs vārda *sēta* atvasinājumi (deminutīvformas) un to varianti nav vispārīgs žoga apzīmējums, bet gan lietoti ar nozīmi ‘kāršu žogs’, piemēram, Jaunpiebalgā, Kalsnavā (*žuóks jāu biū píc* (no egļu zariem). *sētiņas vālák nāce, ka kártis sáka lietuót* (LVDA), Lizumā, Mārcienā (*sētiņu tàisa nùo*

kā'rtiem. zedeņus pyn nūo egļu zā'riem (LVDA), Vecpiebalgā (*sētīna nāk ā trim ķērtīm tāisāmā* (LVK)), ar nozīmi 'pīts egļu zaru vai naglots zedeņu stāvžogs' piemēram, Aizkalnē (LVDA), Andrupenē (LVDA), Aulejā (A.), Ezerniekos (A.), Prodē (VMP Nr. 2822). Ar nozīmi 'stāvžogs' nosaukums lietots, piemēram, Sāvienā (VMP Nr. 2503), I,audonā (VMP Nr. 2503), bet ar nozīmi 'krusteniski naglots zedeņu žogs' – Bebrenē (VMP Nr. 2822) (skat. 1. pielik. 7.; 5.1.; 5.3.; 8. un 5.6. zīm.).

Saliktenis *sētmalis* un varianti (ar galotni dsk. N. *sētmaļi*; ar celma maiņu *sētmals*; *sētmala (-e)*) reģistrēti kompaktā areālā Latgalē uz dienvidiem no Rugājiem, Tilžas un Kārsavas un Zemgales sēliskajās izloksnēs no Aknīstes, Dignājas līdz Lašiem un Pilskalnei, Secē, Saukā, kā arī ārpus areāla Nītaurē, Zentenē, Grenčos un Irlavā.

Nosaukums *sētmalis* un tā varianti lietoti vairākās nozīmēs:

- 1) 'stāvkoku žogs' Asūnē (VMP), Ciblā (VMP), Višķos (VMP) (skat. 1. pielik. 1.2. zīm.);
- 2) 'guļbaļķu žogs' Aulejā (A.) (skat. 1. pielik. 2. zīm.);
- 3) 'pīts egļu zaru vai naglots zedeņu stāvžogs' Aulejā, Ezerniekos, Gaigalavā (*sātmāl's nu kùort'īm vòì nu z'ed'īņim* (LVDA), Krāslavā, Lašos un Nirzā (skat. 1.pielik. 5.1. un 5.3.zīm.);
- 4) 'kāršu žogs' Latgalē, piemēram, Asūnē – *sātmāļs' – m'ity p'izeit'i, a tūlāikān kùort'an'is' p'i tūs m'itu p'is'itys, dýnduorzām sātmaļi var'a àistāis'eit'* (LVDA); Šķaunē – *is t'eiruma sātmaļs'. pāgl'is m'ic, a aps'is' kùorc'. cýtvāka myūžu nūstūov* (LVDA); Kalupē, Līksnā, Nīcgalē, Vārkavā – *sātmāļs' tuóc, kas satāis'eic nu garu kùoršu. ka tāisa sātmal':, pa d'iu m'it'i suplokā [blakus] sadzān, pùors'īn ār kùorklu klugu sātmaļa m'ic, l'ik kùorc tamā storpā. is klugys l'ik kùort'i. s'ēnuók pa ūln'eicys molāi i pa t'eiruma molāi b'ie sātmal'i aptāis'eit'i* (Reķēna 1975, 192); Tilzā – *p'i klāva b'ie dīndārzs, apl'eik b'ie sātmaļs'* (Ūsele 1998, 108) (skat. 1. pielik. 7. zīm.);

5) 'dēļu stāvžogs' Aulejā (žogus no apdarinātiem dēļšiem ierīkoja ap puķu dobēm, dažreiz noslēdza dārzu no ceļa puses (A.), Ezerniekos, Rēznā (*itaīdus sātmaļus [zīmējums] tais'eja ap kopim, a taīpat' ap nat'eirū pogòlmu storp kùorm'im; kap zagļi nàiļeistu* (A.). Sakstagalā (skat. 1. pielik. 8.1. zīm);

6) 'jebkurš žogs' (skat. iepriekš par vispārinātiem žogu nosaukumiem un 2. pielik. 5. karti).

Nosaukums *sētmalis* un varianti žoga nozīmē reģistrēti rakstu avotos kopš 18. gs.: St I 258 *sētmala* 'Zaun ums Gesinde'; ME III 834 *sētmalis* "nīšu jeb riķu žuogs" Deg. [? – I. K.]; "=*kāršu sēta*" Nautrēnos; EH II 484 *sētmalis* 'der Zaun' LD Bērzpilī, Vārkavā; *sētmaļi* Atašienē, Aulejā, Bebrenē, Bērzgalē, Varakļānos un Zvirgzdenē. Tas sastopams arī tautasdziesmās iepriekš minētajā areālā, piemēram, Bebrenē –

Laucenieku jauni zēni

Viena oda nenosita;

Dasējuši pie sētmala,

Ar pātagas plucināja (LD 12877, 1. var.);

Ārpus areāla *sētmals* 'žogs' reģistrēts tautasdziesmā, kas pierakstīta Zentenē –

Sajāja panāksti

Ar stulbiem zirgiem;

Visus mūs' sētmalus

Tie izdauzija (LD 19080).

Nosaukums *sētmals* reģistrēts paražās no Naujenes – Kūču vokorā meitas skrien bosom kojom da satmalam, tad apker, cik var, stodeigu, jo pa poram stodeigas, tad izīs pi veira (224, 341 D) (Straubergs 1944, 71). Šis piemērs, domājams, pierakstīts kļūdaini, jo nosaukumā jābūt palatalizācijai.

Deminutīvformas *sētmalītis*, *sētmaleņš* zināmas no Daugavpils apriņķī pierakstītajām tautasdziesmām –

Dūmòjóm, gòdavóm,

Kur byus' jemti sātmaļeņu,

Tekļeņai reši zūbi,

Tur byus' brangs sātmaļeņs (LD 20139).

Šajā gadījumā deminutīvam ir arī ritma veidošanas funkcija.

Vārds *sēta* 'der Zaun' (liet. *sēta* 't.p.') saist. ar *siet* 'binden' ME III 833; LEV II 175 un līdz ar piedēkļiem atvasinātajiem nosaukumiem apzīmē objektu, kas darināts ko sienot.

Saliktenis *sētmalis* un tā varianti darināts ar vārdiem *sēta* un *mala*, kur *sēta* 'lauku mājas' (LLVV VII₁ 407 3. noz.). Tātad *sētmalis* ir objekts, kas atrodas lauku māju malā vai norobežo tās no apkārtējās teritorijas.

- *skadiņi; skadiņu sēta, skadiņu žuogs, skadīnu sēta, šķedēnu sēta*

Vārdkopnosaukums *skadiņu* jeb *skadīnu sēta* 'pīts egļu zaru stāvžogs' reģistrēts Ērgemē (*skadīnu sēta bi âbêłdâzim ciêši nùopîta. pa skadīnim sâuca tuôs egļu zarus. zari nebi rešni, tâ kâ viņus vâr izliocît [starp kārtīm]. skadiņu nùo egļu zarim* (ĒIV III 340)); Kārķos (*nùo skadīnâm taīsija sētu, skadīnu sēta .. labâkuôs [egļu] zarus izlasija, nùoskûlbija skujas nuôstî. trîs kâtis vâidzēja, ûn ta viņus lùocija iekšâ* (LVDA).

Nosaukums *skadiņu žuogs* 'ein Flechtzaun' ME III 863 dots no Druvienas.

Nosaukumu *skadiņu* (*//skadīnu*) *sēta; skadiņu žuogs* atkarīgais komponents norāda uz žoga daļām, no kurām gatavots žogs: sal. *skadiņi* 'Zaunspricker' ME III 863 minēts Ērgemē, Rūjienā un Sējā; U I 258 *skadiņi* 'das Gitter'.

Vārdkopnosaukums *šķedēnu sēta* reģistrēts Kauguros ar nozīmi 'stāvžogs' – *šķedēnu sēta* taisīta tā: "ņemti apmēram 1.5m gari un 8cm resni balķēni, kam augšējais gals notēsts smails un kas pāršķelti uz pusēm. Šie *šķedēni* ar naglām pienagloti pie 2 šķērskokiem tā, lai apaļā, netēstā puse nāktu uz āru." (Rūķe-Draviņa 1995, 51). EH II 630 nosaukums *šķedēnu sēta* minēts Smiltēnē. Tā pirmajā daļā ietverta norāde uz žoga detaļām, no kurām gatavots

žogs: sal. *šķēdērn̄s* (> *šķēdēns*) 'ein gespaltenes Holzstück' ME IV 24; *šķēdēns* 't.p.' EH II 630.

Cilmes ziņā vārds *skadiņi* 'Zaunspricken' varētu būt saist. ar *šķēdēns*, *skadrs*, bet *šķēdēns* (< *šķēdērn̄s*) – ar vārdu *skadrs* 'leicht zu spalten' (sīkāk skat. ME III 863, IV 24).

- *sklandas*, *sklanda*, *sklande*; *sklandu žuogs*, *sklanžu žuogs*, *sklandžuogs*

1. *sklandas* – 'žoga detaļas'.

Vārdkopnosaukums *sklandu žuogs* 'kāršu žogs' reģistrēts Kurzemē, piemēram, Laidzē – *mūms apluókām apkārt i sklañd žuóks* (Graudiņa 1964, 274); Puzē – .. *pa priēkš aptēš priēž kuók stab'ēm viērs zēms dāļ, uz dīu kañt ùn izcērt katr'e stab'e trīs cō^uram:s, kur nāk iēkš riķ. stāb neaptēst'ēs gāls e-ruok zem'e. ùn tad cō^ur:m'ēs e-bāž ēgl vo priēž kuók riķs, tad i sklañd:s. juo trīs riķ žuóg sō^c pa sklañd žuóg* (Apv.), Vārmā – *sklañd^u žuóg^s taīsīj^a ap dārz^u* (LU) (skat. 2. pielik. 5. karti). Nosaukums minēts arī senākos rakstu avotos kopš 18. gs., piemēram, St. I 270 *sklandu žuogs* 'Stangenzaun', *sklandu žuogs* 't.p.' Dunikā, Spārnē; *sklanžu žuogs* 't.p.' folklorā ME III 881.

Saliktenis *sklandžuogs* konstatēts Lubezerē – *riķžuóks no kadiķ riķēm, sklañdžuóks, tik kāre vien ir* (LVDA), Snēpelē – *tādu gulžuogu taīs nuó kārtim, tuō saúc sklañdžuóks* (LVDA), Ulmalē un Vārmā. Arī šis nosaukums apzīmē kāršu žogu (skat. 1. pielik. 7. zīm.).

Nosaukumu *sklandu žuogs* un *sklandžuogs* pirmajā daļā ietverta norāde uz žoga daļām, no kurām taisīts žogs: sal. *sklañda* 'eine Stange' Dunikā, Grobiņā, Kalētos, Kursīšos, Saldū, Vērgalē un literatūrā ME II 881; *sklañdas* 'Zaunstangen' Grobiņā, Nīcā, Sakā un J. Janševska darbos EH II 504. Kārts nosaukums *sklandas* zināms Grobiņā, Nīcā – *žuógu ka taīsa, ta nuo staba us stabu liēk sklañdas* (Bušmane 1989, 293), Sakā. Vārds *sklandas* sastopams arī citos 20. gs. rakstu avotos, piemēram, D 1028 *kārts // sklanda* 'Stange'; Bielenstein 1907, 173 *sklanda* 'kārts, kāršu žogs'.

2. *sklandas* – ‘žogs’.

Vārds *sklandas* tiek lietots arī kāršu žoga apzīmēšanai, piemēram, Gramzdā – *sklaņas* – rets žogs no nomaļiem (LVDA); Ciecērē – *sklaņas* – *nūo ka:r^otīm* (LVDA) un ar nozīmi ‘divkāršu žogs ar stabos izcirstiem caurumiem (BDM ZM Nr. 3976).

Vārds *sklandas* ‘žogs’ minēts rakstu avotos kopš 17. gs., piemēram, Lg 262 *sklanda* ‘ein Zaun von Strauch oder Holz vor einem Garten gemacht’; St. I 270 *sklandas* ‘Stangenzaun’; U I 261 *sklanda* ‘ein Stangenzaun’ Kurzemē; Bielenstein 1907, 173 *sklanda* ‘kārts; kāršu žogs’; Paulu L. 1927, 35 *sklaņd* ‘kāršu žogs’ Zlēkās un Zūrās; ME II 881 *sklaņa* ‘ein Stangenzaun’ Zūrās, Dundagā un Zlēkās; *sklaņas* Blīdienē, Dundagā, Ezerē, Nīgrandā Rojā un Vandzenē; *sklandas* Dobelē, Kuldīgā, Kursīšos, Lutriņos, Saldū un Tukumā; *sklandes* Dundagā; EH II 504 *sklaņas* ‘Stangenzaun’ Bārtā, Dunikā, Grobiņā, Kalētos, Nīcā un Vērgalē.

Žogu nosaukums *sklandas* radies semantiska pārnese rezultātā: ‘žoga detaļas’ → ‘žogs’.

Latv. I *sklaņa* ‘Zaunstange, Stangenzaun’ kā kuronisms saist. ar liet. *sklindas* vai *sklāstis* ‘Riegel’, *sklēsti* ‘verriegeln’ (ME III 881; Fraenkel 1962, 733–734; LEV II 201). Lībieši vārdu *sklanda* ‘Zaunstange’ aizguvuši no latviešu valodas (Kettunen 1938, 372).

Vārds *sklandā* ‘kartis tvorai tverti’ sastopams lietuviešu valodā LKŽ XII 966, kur ar to darinātie arī žogu nosaukumi, piemēram, *sklaņas* // *sklandaī* // *sklandų* (// *sklandinė*) *tvorà* ‘karčių tvorà’ reģistrēti daudzās žemaišu izloksnēs un veido vienotu areālu ar dotumiem no Kurzemes (skat. LKA I ž. 19; 2. pielik. 5. karti).

- *skriba* skat. *kribiņi*
- *skujriķis* skat. *Riķi*

- *slīps-*; *slīpā sēta*, *slīpās sklandas(?)*, *slīpuo sklandu žuogs(?)*

Vārdkopnosaukums *slīpā sēta* reģistrēts Ziemeļvidzemē, piemēram, Ērgemē – *slipāll šķibā sēta – divi stabi līdzās. mietīnus, egļu zarus liek slīpi staŗp mietīm* (ĒIV III 340). Tas apzīmē slīpkoku žogu (skat. 1. pielik. 4. zīm.).

J. Jaunzema etnogrāfiskajā apcerējumā par Kurzemes zemnieku saimniecībām minēts nosaukums *slīpuo sklandu žuogs (?)* vai *slīpās sklandas (?)* (nav precīzas norādes) Ziemeļkurzemē ar nozīmi ‘šķeltu koku slīpžogs’ (Jaunzems 1943, 21). Šāds žogs pazīstams Ziemeļrietumvidzemē, bet no Ziemeļkurzemes to minējis vēl tikai A. Bilenšteins (Bielenstein 1907, 172).

Minēto nosaukumu pirmā daļa norāda uz žoga daļu novietojumu: *sal. slīps* ‘tāds, kas ar kādu plakni vai taisni veido šauru vai platu leņķi’ (LLVV VII, 596).

Latv. *slīps* ‘schräge’ saist. ar liet. *nūslimpa* ‘entschlüpft’, *slimpinēti* ‘entschlüpfen’ (sīkāk skat. skat. ME III 937; LEV II 229).

- *slita*, *slits*, *slite*, *slīte*, *slitainis*, *slitājs*, *slitenis*, *sliteni*, *slitina*, *slitinš*; *slitāja sēta*, *slitu sētina*

1. *slita* – ‘žogs’.

ā-celma forma *slita* reģistrēta sēliskajās izloksnēs, vietumis Latgalē – Dricēnos, Kalupē, Līksnā un Varakļānos, kā arī Sēļos. Tas apzīmē vairākus žogu veidus:

- 1) guļbaļķu žogu Bebreņē (EH II 526), Mētrienā (ME III 933), Zasā (ME III 933) (skat. 1. pielik. 2. zīm.);
- 2) krautu akmeņu žogu Sēļos – *taisīja sēmuos laikuos. apakšā sakrāva platākus akmeņus, augšā šaurākus. slita apm. 1 m augsta* (LVK) (skat. 1. pielik. 3.1. zīm.);
- 3) kāršu žogu Neretā, Viesienā – *tūo sli:t' āpuš uēln'icēi nuu i sā:tōr's ūš, nuu i viēglēk' go:nòm* (LVDA), Vietalvā (*āp tūo grēn'c'bedr' tā:gat ýr sli:tā vj's rīņķie* (LVDA)) (skat. 1. pielik. 7. zīm.).

ME III 934 vārdam I *slita* minētas vairākas nozīmes: 'ein Mauer' literatūrā; 'ein aus liegenden Hölzern gemachteter Zaun' Latgalē, Mētrienā un Zasā; ar atsauci uz Dēbnera materiāliem U I 266, bet EH II 526 rodama nozīme 'ein aus liegenden gespaltenen Hölzern gemachter Zaun und jeder einzelne dieser Hölzer' Bebreņē. LLVV VII₁ 597 vārds *slita* kā etnogrāfisms dots ar nozīmi 'no guļbaļķiem veidots žogs'.

ē-celms *slite* 'ein Zaun aus liegenden gespaltenen Hölzern' reģistrēts EH II 526 bez vietas norādes.

o-celma forma *slits* pierakstīta daudzās augšzemnieku dialekta izloksnēs un apzīmē četrus žogu veidus:

- 1) guļbaļķu žogu Lubānā, Nautrēnos, Neretā (ME III 933), Asūnē (VMP Nr. 2671) (skat. 1. pielik. 3. zīm.);
- 2) pītu egļu zaru stāvžogu Neretā (ME III 934) (skat. 1. pielik. 5.1. zīm.);
- 3) vienkārts žogu Dricēnos (*zemē īdzeiti parasni mīti vīns pī ūtra un jīm vērss sastyprynōts ar parasnu kōrteņu, īškeļūt mītim golūs un tymā škālumā īdzanūt kōrteņu. tys beja slyts* (Latkovskis 1956 Nr. 25, 10); Meirānos (*pā tu sli:c' o:pāks' izlīed, vālny, i vys' àit' bōrs àiz'it* (LVDA) (skat. 1. pielik. 7.1. zīm.);
- 4) stāvžogu Varakļānos, Kalupē, Līksnā, Nīcgalē, Vārkavā – *slyc b'ie nu d'ieļu vai pus'bālc'eņu. aūkstu slytu àistàisa, ka kas napuorkuoptu* (Reķēna 1975, 192); Galēnos – *nu kl'iec' da klàva b'ie istàis'eic slyc* (LU) (skat. 1. pielik. 8.1. zīm.).

Vārds *slits* pierakstīts arī Kalupē bez konkrētas nozīmes (EH II 526).

Ar piedēkli *-iņ-* no vārda *slita* (-s) atvasinātais nosaukums *slitiņa* // *slitiņš* 'kārsu vai zedeņu žogs' konstatēts Neretā – *āp oábēļēm aptàisīta slitiņa. us slitiņā kolst zý:rgu dēķi* (LVDA). Tas reģistrēts arī vārdnīcās, piemēram, *slitiņa* 'ein Sprickenzaun' U I 266 un ME III 934.

2. *slita* – ‘žoga detaļa’.

Vārdkopnosaukums *slitu sētiņa* ar nozīmi ‘ein aus liegenden Hölzern gemachter Zaun’ pierakstīts Zasā ME III 934, bet no Zalves zināms vārdu savienojums *slitāja sēta* ‘pīts egļu zaru stāvžogs’ – *slitāja sēta pita* (LVDA). Nosaukumu atkarīgais komponents, iespējams, norāda uz žogu daļām, no kurām tas taisīts; sal. *slita* ‘jeder einzelne Hölzer’ (ME III 934); ē-celma vārdu *slīte* ‘Zaunspricken’ Kalsnavā un Neretā (ME III 937), tā daudzskaitļa formu *slītes* ‘tas pats’ (Bielenstein 1907, 177); *slitājs* ‘jeder einzelne Pfahl von einem slits’ Neretā (ME III 934), *slitainis* ‘eine Zaunspricke’ (U I 266); ar piedēkli -*en-* atvasināto nosaukumu *slitenis*, kas pierakstīts Bikstos ar nozīmi ‘eine Zaunspricke’ ME III 934 un kā novecojis minēts LLVV VII₁ 598 ar nozīmi ‘sētas miets, zediņš’; nosaukuma daudzskaitļa formu *sliteņi*, kas sastopama Kalsnavā un lietota žoga kāršu nosaukšanai (VMP Nr. 2503).

Latv. *slita* un no tā darinātie nosaukumi līdz ar liet. *šlītē*, *šlītis* ‘Garbenhocke’ saist. ar latv. *sliet*, liet. *šliēti* (ME III 933–934; LEV II 230; Fraenkel 1962, 1006). Tātad nosaukumi apzīmē objektu, kas darināts, ko slienot vai kas ir sliets.

Arī Lietuvas ziemeļaustrumos vietumis reģistrēti žogu nosaukumi ar vārdu *šlītē*, *šlītis*: *šlitinių tvorà* ‘štatiņu tvorà’; *slitīnė tvorà* ‘t.p.’ (LKA I 62). Tie veido vienotu areālu ar latviešu valodas izloksnēm.

- *spriķi*, *spriķs*, *spriķis*; *spriķu sēta*, *spriķu žuogs*, *spriķgulžuogs*, *spriķžuogs*

Vārdkopnosaukums *spriķu žuogs* lietots Ziemeļkurzemē ar nozīmi ‘pīts egļu zaru vai naglots zedeņu stāvžogs’, piemēram, Ancē – *ka dabē spriķ žuā:g gatau, ta i miērs uz ilgēm laīķēm* (LVDA); Puzē – *sēčvidām, kas ir stārp istabēķ un klēt, i apkārt spriķ žuōks. tagad spriķ žuōgām riķs pe stab'ēm pesit a naglām klāt un spriķs pe riķēm ar a naglām' sit klāt* (Apv.) (skat. 1. pielik. 5.1. un 5.3. zīm.).

Salikteņnosaukums *spriķžuogs* registrēts Zūrās un Zirās – *tuō spriķžuō:g taīšę ap dā:rz, tas i tāt ciētāks, tur ne v^eēns netiēk caūr* (LVDA). Tas apzīmē pītu egļu zaru vai naglotu zedeņu stāvžogu.

Nosaukums *spriķgulžuogs* ‘pīts egļu zaru gulžuogs’ zināms no Puzes – .. *sāk taīs:t spriķgulžuōk:s. saciērt ēčš, nūo zen'ę tiēms viš zars nuōst. nūo rešn'ēm izmekl'ę miēts. miēt'ēm nūotēs rešn'ēs gāls spičs ūn a slāg tuōs e-žīn zemę iēkš .. ūn tad tūr gul's pīn ēč spriķs iēkš, viēn uōtrām pret. bi ęr pustā'ę spriķ[gul]žuōg, bet dikt mās* (Apv.) (skat. 1. pielik. 5.2. zīm.).

EH II 560 minēts nosaukums *spriķu sęta* Popē bez norādes uz nozīmi.

Minētie vārdkopnosaukumi un salikteņi ir semantiski motivēti. To pirmā daļa norāda uz žoga daļām, no kurām veidots žogs: sal. *spriķis* ‘=riķis’ Kawall [? – I. K.] U I 276; *spriķis, spriķi* ‘zedeņi’ Bielenstein 1907, 176 un ME III 1020 ar nozīmi ‘abgeschälter Tannenzweig’; *spriks* bez nozīmes un norādes uz izplatību (iespējams, saistāms ar vārdu *spriķis*) EH II 559.

Vārds *spriķis* ‘abgeschälter Tannenzweig’ aizgūts no vlv. *spriick* ‘dürres, abgefallenes Baumreis’ (Bielenstein 1907, 176; ME III 1020, Schwers 1936, 117).

- *sprungul-*; *sprungulsęta*

Saliktenis *sprungulsęta* ‘pīts egļu zaru stāvžogs’ konstatēts Vecumniekos – *senāk jaū taīsīja nuō tādiēm sacirstiēm kuōkiēm. tuōs saūc pa stikāļiēm – spruņguļsęta, stikāļsęta* (LVDA) (skat. 1. pielik. 5.1. zīm.). Nosaukuma pirmajā daļā ietverta norāde uz žoga daļām, no kurām gatavots žogs: sal. *sprungulis* ‘paīss, neliels koka zars vai tā daļa; paīss, neliels, iegarens koka gabals’ LLVV VII 2 150; *sprungulis* ‘ein kleines (rundes?) Stück Holz’ ME III 1024–1025.

Latv. *spruņgulis* ‘ein kleines (rundes?) Stück Holz’ ir sal. ar kursismu, respektīvi, lituānismu *sprunga(s), spranga* ‘ein Knüppel’ (ME III 1024–1025; LEV II 278–279).

- stabiņu- ; stabiņu sēta

Vārdkopnosaukums *stabiņu sēta* ar neskaidru nozīmi reģistrēts Olainē – *stabiņu sēta* (LVDA). Tā atkarīgais komponents norāda uz nelielām žoga daļām, no kurām veidots žogs: sal. *stabs* ‘vertikāli kādā pamatnē iestiprināts baļķis vai tam pēc formas līdzīga konstrukcija’ LLVV VII₂ 156; *stabs* ‘der Pfosten, Pfahl, die Säule, der Pfeiler’ ME III 1036. Tas reģistrēts arī tautasdziesmās, piemēram, Pļaviņās –

Dzīvo droši tu, māsiņa,
Netiks tautas sētiņā;
Bāliņam vara vārti
Sudrabiņa stabiņiem (LD 11742 [1]).

Piedēklīm *-iņ-* minētajā tautasdziesmā, iespējams, ir ritma veidošanas funkcija.

Latv. *stabs* ‘der Pfosten, Pfahl, die Säule, der Pfeiler’ saist. ar liet. *stābas* ‘t.p.’ (sīkāk skat. ME III 1036; LEV II 281).

- stādaigi, stadags, stadaugs, stadeki, stādadzis, stādadži, stādags, stādaiga, stādaigas, stādaigs, stādaiks, stādaikī, stādaini, stādaugs, stādegi, stādegs, stādeigas, stādeijes, stādeki, stādiņi, stādzeni, stādadziņi, stādaidziņi, stādedziņi, stādeziņi, stēdagi; stadaugu sēta, stādagu sēta, stādaigu sēta, stādaigu sētiņa, stādaigu sētmalis, stādaugu sēta, stādojsētiņa

Nosaukumi ar sakni *stād-* izplatīti kompaktā areālā Zemgales sēliskās izloksnēs un Dienvidlatgalē.

1. stādaigi – ‘žoga detaļas’.

Nosaukums *stādaigu sēta* sastopams Gārsenē – *stādāigu sēta ir veja* ar nozīmi ‘pīts egļu zaru stāvžogs vai guļžogs’ (Apv.) (skat. 2. pielik. 2. karti). Tas reģistrēts arī ME III 1049 *stādaigu sēta* ‘der Sprickenzaun’ no Biržiem.

ME III 1049 dotais zedeņu žoga apzīmējums *stādagu sēta* izlokšņu materiālos nav konstatēts.

Vārdu savienojums *stādaigu sētiņa* lietots pīta egļu zaru stāvžoga nosaukšanai un reģistrēts Zemgales sēliskajās izloksnēs ap Daudzesi, Dignāju – *bet mōusu dō^arzām ta apkō^art jir stō^adaīgu sēteņa* (LVDA), Raudu, Zasu – *egļu zari, sapīti nīšu rakstā: stōadaīgu sētiņa* (LVDA).

Bebrenē, Rubeņos un Secē reģistrēts pīta zaru stāvžoga nosaukums *stādaigu sētmālis*, piemēram, Rubeņos – *stōdaīgu sātmaļ's'. irokkti stobi, cāur kurim pīstyprynōti kūki ūn tī kūki aizpeiti ār tivōkīm kūkīm* (LVDA) (skat. 1. pielik. 5.1. zīm.).

Nosaukums *stādojsētiņa* izlokšņu vākumos minēts no Seces – *āgrāk stādōjsētiņa, tagod vōir nēu* (LVDA). Nosaukums lietots pīta egļu zaru stāvžoga apzīmēšanai.

ME III 1049 pierakstīts nosaukums *stādaugu sēta* ar nozīmi ‘der Sprickerzaun’, bet ME III 1037 – tā variants *stadaugu sēta* no Dignājas.

Minēto nosaukumu pirmā daļa norāda uz stāvus novietotām žoga daļām, no kurām taisīts žogs, sal.: *stādaigi* ‘Zaunspricker’ Sēlpilī – *sniegs salauzis visus stādaigus* ME III 1049; Raudā, Secē (LS 1927 Nr. 57-58, 645); mūsdienu vākumos no Višķiem – *padūd māņ vīnu stuōdaīgu!* (LVDA); *stādāigs*² ‘Zaunspricker’ Biržos, Dignājā, Sēlpilī, Zalvē, Zasā ME III 1049, *stādaigs* ‘Zaunspricke’ Secē; kā arī izlokšņu vākumos Aknīstē – *tagat c'īši rata l'īta; t'r'eīs' kōar't'iņas, pa toām pyn tū stōadaīgu* (Ancītis 1977, 41); *stādaīga*² ‘Zaunspricker’ Bebrenē EH II 572; *stādagi* izlokšņu vākumos Matkulē (LVDA).

ME III 1049 minēti arī tādi egļu zaru nosaukumu varianti, kas mūsdienu vākumos nav reģistrēti: *stādegs, stādadzis, stādeijes*, kurš rodams rakstu avotos kopš 18. gs., piemēram, *stādeijes* ‘Sprickeln zum Zaun’ St I 292; *stādeijes* ‘t.p.’ U I 277 un Bielenstein 1907, 177, *stādaiki* Alsungā, *stādaiņi* Sērenē, *stādaugs* Dignājā. ME III 1037 reģistrēts variants *stadags* ‘=stādags’ no tautasdziesmas, *stadaugs* ‘= stādags’ Dignājā, *stadeki* ‘Zaunpfähle, die gesetzt sind’. ME III 1111 no A. Bīlenšteina (Bielenstein 1907, 177) pārņemti egļu zaru nosaukuma varianti *stuodzeņi, stuodeziņi*, bet no U I 277 – *stuodeziņi*; EH II 572 rodams

variants *stādaiks* ‘=stādags’ no tautasdziesmas un *stādeigas* ‘=stādaigas (?)’ bez vietas norādes.

Vairāki varianti sastopami arī tautasdziesmu pierakstos, piemēram, *stādadziņi* Jaunrozē –

Dzīvo droši, man’ māsiņa,

Netaps tautas sētiņā:

Brālītim vara vārti,

Sudrabiņa stādadziņi (var. stādaidziņi pierakstīts Secē, stādegi, stēdagi, stādedziņi – Kabilē, bet stādadži – Cīravā (LD 11742)).

2. *stādaigi* – ‘žogs’.

Ar sakni *stād-* darinātie nosaukumi var tikt lietoti arī žoga nozīmē. Tā nosaukums *stādaigi* ar nozīmi ‘pīts egļu zaru stāvžogs’ reģistrēts Zemgales sēliskajās izloksnēs no Sērenes līdz Raudai un Dienvidlatgalē no Asūnes, piemēram, Sērenē – *stādaigi nuò zarēm nuòpi:ti bij* (LVDA); Dignājā – ļoti reti lieto *sāta*. Tai raksturīgi *z'e:d'eņi*, *stō^adaigi* (Indāne 1986, 166); Raudā – *st^oādaigi - nu egļu zorim sapeita sētiņa jira* (LVDA); bet forma *stādaigs* ‘pīts egļu zaru stāvžogs’ un ‘stāvžogs’ reģistrēta Ezerniekos (Apv.) (skat. 1. pielik. 5.1. un 8. zīm.).

ā-celma forma *stādaiga* lietota ar nozīmi ‘pīts egļu zaru stāvžogs’, piemēram, Bebros – *stādaiga* (LVDA).

Nosaukums ar galotni daudzskaitļa nominatīvā *stādaigas* sastopams Augšzemē ap Dvieti – *egļu zoru lobys stūadāigys* (LVDA), Dienvidlatgalē ap Naujeni, Skaistu un apzīmē pītu egļu zaru stāvžogu.

Žoga nosaukumi ar sakni *stād-* reģistrēti arī vārdnīcās: ME III 1049 *stādaigi* ‘der Zaun un Staketenzaun (ar atsauci uz Vidiņa vārdnīcu [? – I. K.]), ‘Sprickenzaun’ Augškurzemē; *stādaigas* ‘t.p.’ Latgalē un Augškurzemē; *stādags* ‘t.p.’ Matkulē; *stādags* Wid. [? – I. K.]; *stādagi* ‘Sprickenzaun’ T. Zeiferta darbos; ME III 1037 *stādaīni* ‘ein Zaun aus nicht allzu dicken Stangen’ Lubānā; EH II 572 *stādaigas* ‘Sprickenzaun’ Kapiņos (no tautasdziesmas) un Lašos.

Nosaukums un tā varianti ir pārnesumi no atsevišķas priekšmeta daļas uz pašu priekšmetu.

Vārda *stādaigs* cilme ir neskaidra. Tas, iespējams, radies no *stāvdaigs* vai saist. ar *stāds*, *stadiņi* (ME III 1049, EH II 572). LEV II 282 *stādags* atvasināts no *stāds* ar sākotnējo nozīmi ‘tāds, kas stāvus novietots’ + apv. *daigs* ‘gara, tieva nūja, kārts’. Tātad nosaukumi ar vārdu *stādaiga* var būt saistāmi ar šķirkli *stāt-* (skat. arī šķirkli *daiga*).

Latviešu valodas nosaukumam *stādaini* ‘ein Zaun aus nicht allzu dicken Stangen’ ir paralēles lietuviešu valodas izloksnēs. Lietuviešu *stódainis* (*stodainỹs*, *stódainiai*, *stódainių tvorà*, *stodainėliai*, *stodainiūkų tvorà*) ‘lentelių tvorà’ reģistrēts kompaktā areālā Lietuvas ziemeļrietumu izloksnēs ap Šauļiem, Salantiem, Žlibiniem, Veģeriem, bet kopīgu areālu ar latviešu valodas izloksnēm neveido (LKA I 60).

- *stādekļi*

Žoga nosaukums *stādekļi* ar iespējamo nozīmi ‘zedeņu žogs (?)’ reģistrēts Aizupē – *stādekļi: žuôgi bez kārtīm* (LVDA), ar nozīmi ‘stāvžogs’ tas minēts Etn. I 105 Rucavā un ME III 1049.

Nosaukuma cilme un semantika ir neskaidra. Iespējams, ka vārda *stādekļi* pamatā ir vārds *stāds*, bet varbūt *stādekļi* saistāmi ar *stadiņiem*, resp., *stādiņiem* ‘zedeņiem’?

- *stadiņi* skat. *stats*

- *stakļi* skat. *stats*

- *stankets*

Žoga nosaukums *stankets* zināms pagaidām tikai no J. Kurmina vārdnīcas vārda *parkan* skaidrojuma ‘statinsz sietinia, v. stankets’ (Kurmins 1858, 133).

Pēc cilmes vārds *stankets* aizgūts no poļu valodas; sal. *sztacheta* ‘ogrodzenie ze szczebli, z prętów połączonych listwami poprzecznymi, kraty drewniane, żelazne jako ogrodzenie’ (Słownik VI 666).

Vārda *štakiētai* (sal. p. *sztachety*, v. dial. *staket*, latv. *stakets*) variants *štankiētai* Lietuvā ir izplatīts, un ar to darināti žogu nosaukumi aukšstaišu izloksnēs un dažviet citur, piemēram, *štankiētu tvorà*, *štankiēto tvorà*, *štankiētine tvorà*, *štankiētas*, *štankietēļiai*, *štankietūkai* u.c. ar nozīmi ‘lenteliu tvorà’ (LKA I 60-61).

- *stāpiņi* skat. *stā(-v-)*-
- *stāpuļķu žuogs* skat. *stā(-v-)*-
- *stats*, *stakļi*, *stadiņi*, *statenis*, *statini*, *statinis*, *statins*, *statiņi*; *stadiņu sēta*, *stateru žuogs*, *statiņu sēta*, *statiņu sētina*, *statiņu sētmalis*, *statiņu žuogs*, *statiņu sēta*, *stediņu sēta*, *stateržuogs*, *statiņžuogs*

Nosaukumi, kas darināti ar sakni *stat-*, sastopami Latgalē izloksnēs ap Viļāniem, Nautrēniem un Bērzgali; ap Kalupi, Auleju, Zemgales sēliskajās izloksnēs ap Zasu, Ziemeļvidzemes izloksnēs ap Ērgēmi, Kurzemes lībiskajās izloksnēs ap Stendi un Pastendi, reģistrēti vietumis Vidzemes sēliskajās izloksnēs, piemēram, Bērzaunē un Lazdonā, kā arī Mežotnē, Baldonē, Mārkalnē, Jaungulbenē (skat. 2. pielik. 6. karti). Iespējams, ka agrāk nosaukumi ar sakni *stat-* veidojuši nepārtrauktu areālu.

1. *stats* (un var.) – ‘žoga detaļas’.

Vārdkopnosaukums *statiņu sēta* (vsk. n. *statiņš*) ‘stāvžogs’ reģistrēts Lazdonā (LVK), Virānē 407 (VMP Nr. 1932). Tas minēts arī senākos rakstu avotos, piemēram, *statiņu sēta* ‘Zaun von Pallisaten’ L I 592, St I 295 un II 717. Interesanti, ka vecākajos izdevumos nosaukums pierakstīts ar nozīmi – stāvkoku žogs (skat. 1. pielik. 1. zīm.).

Fonētiskais variants *stadiņu sēta* ar balsīgu un nebalsīgu troksneņu maiņu (par to sīkāk skat. Lgr. 119 – 120§) konstatēts Baldonē – *stadiņu sēta* – *stāvus piesista* (LVDA). Nosaukums apzīmē stāvžogu (skat. 1. pielik. 8. zīm.).

Izlokšņu forma *stediņu sēta* ar vokālisma *a* maiņu (par vokālisma kvalitātes maiņu vidus dialekta izlokšnēs sīkāk skat. Rudzīte 1964, 72) reģistrēts Valkā – *Valkā nav režēta stediņu sēta iepīta* (LVDA). Nosaukums lietots ar nozīmi ‘naglots zedeņu stāvžogs’ (skat. 1. pielik. 5.3. zīm.).

Vārdkopnosaukums *statiņu* (vsk. n. *statiņš*) *sētiņa* ‘stāvžogs’ sastopams Dignājā – *sta:tiņu sētiņa* (Apv.), kā arī rakstu avotos: J. Kurmina vārdnīcā šķirkļī *parkan* vsk. n. vai dsk. ģ. formā ‘statinsz sietinia’ un *plot* ‘setins statiniu’ (Kurmins 1858, 133, 142); ME III 1048 *statiņu sētiņa* dota no Biržiem.

EH II 571 minēts nosaukums *statiņu* (vsk. n. *statiņš*) *žuogs* ‘ein Palisadenzaun’ no Krustpils, bet Spārnē reģistrēts saliktenis *statiņžuogs* ar nozīmi ‘zedeņu žogs’ – *te jo tāis statiņžuōgs* (LVDA).

Nosaukums *statīnu sēta*, kas darināts ar deminutīvpiedēkli *-īn-*, lietots Ziemeļvidzemē ar nozīmi ‘pīts egļu zaru stāvžogs’. Tā variants *stadīnu sēta* ‘tas pats’ reģistrēts Ērgemē un Kārķos – *âbêļdârzim stadīnu sēta nūo egļu zarim, lāi netiek iekšā zaķi* (Apv.); Ērgemē – *stadīnu sēta – nūo rēsnim egles zarim. viēnc [zars] nūo viēnas puses kâtēi, ūotrs nūo uōtras puses* (ĒIV III 340)

Vārdkopnosaukums *stateņu* (vsk. n. *statenis*) *žuogs* ‘pīts egļu zaru stāvžogs’ pierakstīts Pastendē (LVDA) un Stendē – *statēņ žuōks* (‘ein geflochtener Zaun aus Zweigen’) *a stabim, a trīs cāūrumim* (Mund. St. II 75).

Saliktenis *stateņžuogs* ‘zedeņu žogs’ sastopams Vandzenē – *stateņžuōks* (LVDA).

Nosaukums *statiņu* (vsk. n. *statinis*) *sētmālis* ‘naglots zedeņu stāvžogs’ reģistrēts Aulejā (LVDA).

Minētie nosaukumi ir semantiski motivēti. To pirmā daļa norāda uz žoga daļām, no kurām ir veidots žogs: sal. *statiņi* (vsk. n.?) ‘dicht nebeneinander befindliche Zaunpfahle’ Biržos, Vārkavā. Zvirgzdenē ME III 1048; *stadiņš* ‘der

Spricker; der Sprickenzaun' Vidzemē ME III 1037. Zedeņa, egļu zara, mietiņa nosaukums *statiņi* lietots Mārkalnē – *statiņi – ār naglām pīsistas klišot listes* (LVDA), Mežotnē. Variants *stediņi* 'zedeņi' reģistrēts Valkā (LVDA); *stadiņi* 'zedeņi' sastopams Ēvelē (LVDA) un Omuļos (LVDA). Variants *stadiņi* reģistrēts rakstu avotos kopš 19. gs.: *stadiņi* 'Spricken' U I 277; *stadiņi* 'zedeņi' Bielenstein 1907, 177. Nosaukums, kas atvasināts ar piedēkli *-in-*, *statiņi* sastopams Aulejā, Bērzkalnē, Prodē, bet ticējumos un paražās tas minēts Andrupenē un Bērzpilī – tū pat vokor meitas aizmīgtom acim ker *statiņus*. Jo saker pa poram, tod tūgod izīs pī veira, bet jo na pa poram, tod tugod naizīs pī veira (226 309 Rz) (Straubergs 1944, 71).

Zedeņa, mieta, staba nosaukums *stats* reģistrēts izdevumos kopš 18. gs., piemēram, Zaunpfosten '*stats // stabs*' L I 593; *stats* 'Pallisade, Zaunpfosten' St I 295; *stats* 'ein Pfahl, Pfosten, Pallisade' U I 279; *stats* 't.p.' Bērzaunē, 'Zaunhölzer mit spitzen Enden' Biržos, 'die Hölzer am Staketenzaun' Jaungulbenē, 'die aufrechtstehenden Zaunspricken' Valkā ME III 1048; *stats* 'dickt nebeneinander befindliche Zaunpfähle' EH II 572.

2. *stats* (un var.) – 'žogs'.

Ar nozīmi 'žogs' nosaukums *stats* pierakstīts kopš 18. gs. beigām (skat. iepriekš, kā arī 'ein Zaun aus aufrecht stehenden Hölzern' no Dēbnera materiāliem U I 279) un radies semantiska pārnesuma rezultātā no žoga detaļām uz žogu. Žoga nozīmē izloksnēs var tikt lietots arī nosaukuma *stats* deminutīvforma *statiņi* (vsk. n. *statiņš*), piemēram, Kalupē – *ka stat'ēņč tāisa, to sadzàn stūlp'ēņč i p'i stūlp'eņu p'isyt kùorc', i p'i kùoršu d'iel'eišs ār nogtys dasyta* (KIV II 437). *C'imuškuôs pa sùoda molài b'ie staten'i, i ap puk'u dùorz'eņu tàis'ie stat'ēņč* 'stāvžogs' (Reķēna 1975, 191), bet Gaigalavā nosaukums lietots vienkārts žoga apzīmēšanai (skat. 1. pielik. 8.1. un 7.1. zīm.).

Ar piedēkli *-in-* atvasinātais *statinis* un tā daudzskaitļa forma *statiņi* visplašāk sastopami Latgalē izloksnēs ap Viļāniem, Nautrēniem un Bērzgali; ap Nīcgali, kā arī Augšzemē – Aknīstē un Zasā (skat. 2. pielik. 6. karti). Tas apzīmē četrus žogu veidus:

- 1) stāvkoku žogu, piemēram, Gaigalavā (VMP Nr. 2592)(skat. 1. pielik. 1. zīm.);
- 2) kāršu žogu, piemēram, Nautrēnos – *statiņus tās'ā ap dūorzu*(LVDA, LS 1923 Nr. 12, 113); Šķilbēnos (Reidzāne 1970, 32) (skat. 1. pielik. 7.1. zīm.);
- 3) pītu egļu zaru vai naglotu zedeņu stāvžogu, piemēram, Bērzpilī, Nīcgalē, Ružinā, Vārkavā, Viļakā – *par statiniņ sòuc sātu, kūr pi kāršu sit kluôt mītin'us* (LVDA) (skat. 1. pielik. 5.1., 5.3. zīm.);
- 4) dēļu vai latu stāvžogu, piemēram, Aknīstē, Kārsavā – *stat'in's' nu d'ieļu, nu m'itu – sas'āja ar v'ēju* (A.); Dienvidlatgalē (Reķēna 1975, 191) (skat. 1. pielik. 8. zīm.).

Rakstu avotos nosaukumi, kas atvasināti ar piedēkļiem *-in-* vai *-en-* rodami kopš 18. gs.: *statins* 'eine Palisate' L II 324; *statiņi* 'Palisaden' St I 295; *statiņi* 'Zaun aus aufrecht stehenden Hölzern' U I 279 pēc Dēbnera materiāliem; *statenis* 'ein Zaun aus afrecht stehender Hölzern' Latgalē ME III 1048 un tautasdziesmā EH II 571; *statinis* 'ein Zaun (mit vertikalen Zaunpfalen)' reģistrēts Nautrēnos ME III 1048, bet EH II 571 arī Aknīstē, Varakļānos, Zasā un ar nozīmi "dēļu sēta" Skaistā.

Latv. *stats* un ar to darinātie nosaukumi saist. ar liet. *stātas* 'Reihe', radniecīgi verbam *stāt* (liet. *stóti*) 'stellen, sich stellen' (ME III 1048; Bielenstein 1907, 177).

Pagaidām tikai no ME III 1041 zināms nosaukums *stakļi* 'senkrechte Zaunholzen', kas pārņemts no A. Bielenšteina (Bielenstein 1907, 177). Nosaukums ir tās pašas cilmes kā vārds *stats* (ME III 1041).

Lietuviešu valodas izloksnēs žogu nosaukumi, kas darināti ar sakni *stat-*, ir izplatīti visā Lietuvas teritorijā. Nosaukumi apzīmē četrus žogu veidus:

- 1) ar nozīmi 'statinių tvorà' lietoti nosaukumi *statinių tvorà* (// *statiniai* // *statinis*); *statinių tvorà* (// *statiniai*// *statinys*), kas izplatīti visā Lietuvas teritorijā, izņemot Ziemeļrietumlietuvu un Baltkrievijas pierobežas izloksnes; *stātīnė tvorà*, kas reģistrēts Ziemeļaustrumlietuvā

un šaurā joslā Lietuvas vidusdaļā, *statihinė tvorà*, *statinỹku tvorà* u.c. nosaukumi, kas sastopami vietumis Lietuvas teritorijā (LKA I ž. Nr. 19); 2) ar nozīmi 'lentelių tvorà' minētie nosaukumi *statinių tvorà*, *statiniai*, *statinė tvorà* u.c. sastopami atsevišķās Lietuvas izloksnēs (LKA I, 60); 3) ar nozīmi 'baslių tvorà' reģistrēts nosaukums *statinė tvorà* Ziemeļrietumlietuvā, bet *statinė tvorà*, *statinių tvorà* – atsevišķās Lietuvas izloksnēs (LKA I, 63); 4) ar nozīmi 'žagarų tvorà' zināms nosaukums *statinė tvorà* no Ziemeļrietumlietuvā; kā arī citi nosaukumi, kas pierakstīti atsevišķās Lietuvas izloksnēs (LKA I 64).

- *stā(-v)-*; *stāpinu sēta*, *stāpulku žuogs*, *stāvā sēta*, *stāvdēļu žuogs*, *stā(-v-)* *kuoču sēta*, *stāpeni*, *stāpini*, *stāvkuocis*, *stāvkuočeles*, *stāvkuoči*, *stāvžuogs*

Nosaukums *stāvžuogs* ir vispārināts nosaukums žogam, kas veidots no vertikāliem, parasti koka elementiem. Tas ir arī literārās valodas vārds LLVV VII, 202 un lietots visā Latvijas teritorijā. Kurzemes izloksnēs tas konstatēts arī ar nozīmi 'pīts zaru vai naglots zedeņu stāvžogs', piemēram, Basos – *stāviski nuô žagariêm – stāžuôks* (LVDA); Sakā – *stāžuôgi bij nuô kadēgiêm* (LVDA). EH II 575 *stāvžuogs* bez nozīmes skaidrojuma dots no A. Upīša darba.

Vārdkopnosaukums *stāvā sēta* reģistrēts Kauguros (LVK) un Jaunpiebalgā – *stāvās sētas cēla gar mājām, kas atradās lielu ceļu malās, lai neiekļūtu svešinieki* (A.) ar nozīmi 'stāvžogs' (skat 1. pielik. 8.1. zīm.). V.Rūķe-Draviņa to lietojusi par kopnosaukumu žogam, kas taisīts no dēļiem vai nomaļiem (Rūķe-Draviņa 1995, 51).

Nosaukums *stāvdēļu žuogs* zināms pagaidām tikai no Upesgrīvas ar nozīmi 'stāvžogs' (VMP Nr. 2945). Vārdu savienojuma atkarīgais komponents norāda uz žoga daļām, resp., dēļiem un to novietojumu.

1. *stāvkuoči* – ‘žoga detaļas’.

Vārdkopnosaukums *stāvkuoču sēta* konstatēts vidus dialekta zemgaliskajās izloksnēs ap Iecavu un Cerauksti ar nozīmi ‘pīts egļu zaru stāvžogs’, piemēram, Bruknā – *stāvkuoču sētas: kūoki, nūo egles zariem izcirta tādus un ta stabi un kārtes [trīs] tamuōs stabuōs. un tūos [egles zarus] pina iekšā. ne’kas netika cāuri* (LVDA). Nosaukums *stā[v]kuoču sēta* “= zedeņu žuogs” dots no Vecsaules EH II 574.

Variants ar *v* zudumu *stākuoču sēta* ‘pīts egļu zaru stāvžogs’ reģistrēts Vecsaulē, Iecavā un Skaistkalnē – *mēs sāucam pār stākūoču sētu, kūo pīn nūo egles zariem* (LVDA).

Minētā nosaukuma un tā varianta pirmajā daļā ietverta norāde uz žoga detaļām, no kurām žogs gatavots: sal. *stāvkuocis* ‘Zaunspricker’ ME III 1054 no Etn II 5; *stāvkuočeles* ‘t.p.’ no Etn I, 58. Zedeņu nosaukums *stāvkuoči* pierakstīts Skaistkalnē.

Nosaukums *stāvkuoči* ‘žoga mieti’ minēti arī vairākos Zemgalē pierakstītajos ticējumos un paražās, piemēram, Ceraukstē – Trijkungu sestdienas vakarā pēc saules noiešanas meitas skaita *stāvkočus*: “tēvs, dēls, tēvs, dēls” utt., ja uz pēdējā *stāvkoča* iznāk tēva vārds, tad viņu apprecēs atraiknis, ja dēla, tad – tautietis (89, 116 B) (Straubergs 1944, 69).

2. *stāvkuoči* – ‘žogs’.

Vārds *stāvkuoči* žoga nozīmē zināms pagaidām tikai no rakstu avotiem: *stāvkuocis* ‘die Stakete, Palisade’ St I 294; U I 278 un ME III 1054. Nosaukums uzlūkojams par metonīmisku pārnesešu ‘žoga detaļas’ → ‘žogs’.

Izlokšņu vākumos reģistrēti nosaukumi ar *v* skaņas zudumu. Tā Mērsragā konstatēts nosaukums *stāpuļķu žuogs* - *stāpuļķ žuōks* - *stāvi puļķi* (Apv.). Tas apzīmē pītu zaru vai naglotu zedeņu stāvžogu (skat. 1. pielik. 5.1. vai 5.3. zīm.).

Vārdkopnosaukums *stāpiņu sēta* ‘pīts egļu zaru stāvžogs’ reģistrēts Jaunsvirlaukā – *stāpiņu sēta* – *stāpiņi tiēk pīti iēkš triņ kārtim* (LVDA), Rundālē un Sesavā. Nosaukuma atkarīgais komponents norāda uz žoga daļām,

no kurām taisīts žogs: sal. *stāpiņi* ‘=zedeņi’ ME III 1051 minēts Ceraukstē, *stāpeņi* Kraukļos; *stāpiņi* ‘zedeņi’ EH II 573 Īslīcē un E.Virzas “Straumēnos”, kur *-āp-* iespējams no *-āvp-*. Zedeņa nosaukums *stāpiņi* mūsdienu izlokšņu vākumos konstatēts Īslīcē un Rundālē – *sētas pina nuo stāpiņiēm – egļu zariēm* (LVDA).

Nosaukumu *stāvā sēta*, *stāvžuogs*, *stāvkuoči*, *stāpeņi*, *stāpiņi* pamatā ir adjektīvs *stāvs* (liet. *stovus* ‘stāčias’) ‘stehend, aufrecht’ ME III 1055, kas norāda uz žoga vai žoga daļu novietojumu.

- *steķu-*; *steķu sēta*

Vārdkopnosaukums *steķu sēta* konstatēts Vaivē ar nozīmi ‘vienkārts žogs’ (VMP Nr. 1932) (skat. 1. pielik. 7.1. zīm.). Nosaukuma atkarīgais komponents radies metaforiska pārnese no priekšmeta *steķi* uz žogu uz to līdzības pamata rezultātā: sal. *steķi* ‘ierīce kā uzlikšanai – parasti divi pāri krusteniski sastiprinātu balstu, kas savienoti ar horizontālu koku’ (LLVV VII₂ 206).

Vārds *steķi* ir aizgūts no vlv. *stech* (*steck*) ‘Steg’ (ME III 1059); sal. skat. arī vav. *stecke* ‘Stab, Knüttel, Pfahl, Pfllock’ (EWD, 1349; H, 706).

- *stibriņš*

Nosaukums II *stibriņš* “*zedenis (sētas kuoks)*” reģistrēts Mazstraupē (EH II 578). Nosaukums fonētisku pārveidojumu rezultātā, iespējams, veidojies no vārda *stibriņš*, kurš savukārt darināts no vārda *stiba*.

Latv. *stiba* ‘ein Stab, eine Rute’ saist. ar liet. *stiebas* ‘Stock’, *staibus* ‘stark’, *stāibis* ‘Pfosten’ (sīkāk skat. ME III 1064; LEV II 294).

- *stikāļi, stikalis, stikaļi, stikālis, strikalči, strikaļi, strikāļi; stikalu sēta, stikaļu sēta, stikāļu sēta, strikaļu sēta, strikāļu sēta,*

Vārdkopnosaukums *stikāļu sēta* veido nelielu areālu ap Vecsauli, Kurmeni, Ogresgalu un Jumpravu un apzīmē pītu egļu zaru stāvzogu, piemēram, Birzgalē – *stikāļ^a sēt^a bij pīt^a nuo stikāļiēm; stikāļu sēta – pie mūms teic^a; ka tūr sivēns ne jērs neskrēj cāurⁱ* (LVDA); Kurmenē – *stikāļu sēta – nuō egļu zariēm* (LVDA) (skat. 1. pielik. 5.1. zīm.). Minētais nosaukums un tā varianti sastopami arī vārdnīcās kopš 18. gs., piemēram, *stikalu sēta* ‘Sprickern Zaun’ St II 717; *stikaļu sēta* ME III 1066 literatūrā; *strikāļu sēta*, Kurmenē; *strikaļu sēta* Purapuķes darbos; *stikāļu sēta* EH II 578 Vecumniekosun Taurkalnē.

Vārdkopnosaukuma un tā variantu atkarīgais komponents norāda uz žoga daļām, no kurām taisīts žogs: sal. *stikālis* ‘Zaunspricker’ Bārbelē, *stikālis* Liepkalnē un Wid. [? – I. K.] ME III 1066; *strikalči* ‘t.p.’ Mēmelē, *strikaļi, strikāļi* Jaunsaulē un Kurmenē ME III 1089. Zedeņu nosaukums *stikāļi* mūsdienu izlokšņu vākumos sastopams arī Birzgalē, Vecumniekos, Garozē – *stikāļⁱ – piēsistⁱ tādⁱ kuōciņⁱ piē kārtīm; zediņi tas pac viēn iř; pa stikāļiēm ar saūc* (LVDA).

Vārds rodams rakstu avotos kopš 18. gs., piemēram, *stikaļi* ‘Sprikker Holz’ L II 326; *stikalis* ‘Sprickel zum Zaun’ St I 297; *stikaļi* // *stikāļi* ‘Zaunspricker’ U I 281; *stikaļi* ‘t.p.’ Etn. I 58 un Bielenstein 1907, 177.

Substantīva *stikālis* ‘Zaunspricker’ cilme ir neskaidra. Vārds varētu būt saist. ar sav. *stīga* ‘Lattenverschlag für Kleinvieh’??, sal. ar *strikāļi*, kas darināts no vārda *stikāļi* + vlv. *stricket* ‘Stakett’ ?? (ME III 1066, 1089–1090).

- strepju-; strepju žuogs

Vārdkopnosaukums *strepju žuogs*⁴ 'šķeltu koku slīpžogs' reģistrēts etnogrāfiskajā apcerējumā no Ziemeļvidzemes (Kundziņš 1974, 173–174). Nosaukuma pirmajā daļā ietverta norāde uz galveno žoga daļu līdzību ar citu priekšmetu: sal. *strepes*, kas ir fonētiskais variants ar mobilā *s* piespraudumu no vārda *trepes* 'nelielas, kāpšanai paredzētas konstrukcijas, kas sastāv no nedaudziem savstarpēji saistītiem pakāpieniem vai šķērskokiem' LLVV VII₂ 614 (par mobilo *s* skat. Lgr. 113§; Rudzīte 1993, 237; Sarkanis 1989, 123). Vārds *strepes* veidojies semantiska pārnese rezultātā: 'kāpnes' → 'mieti vai šķelti koki'.

Latv. *trepe* 'die Treppe' līdz ar liet. *trēpai* un ig. *(t)repp* ir aizgūts no vlv. *treppe* (ME IV 231; Sehwers 1936, 124; LEV II 425; sal. skat. arī EWD, 1456; H, 756).

- strikālči; strikāļi skat. stikāļi

- stulpeņi; stulpeņu žuogs (?)

Vārdkopnosaukums *stulpeņu žuogs* (?) reģistrēts Kārsavā un Gaigalavā ar nozīmi 'pāļu, lāču žogs', t.i., 'guļbaļķu žogs' (Strods 1991, 49) (skat. 1. pielik. 2. zīm.). Nosaukuma atkarīgais komponents norāda uz žoga detaļām, no kurām veidots žogs: sal.: I *stūlps*² 'der Pfoster' ME III 1104. Staba nosaukums *stulps* reģistrēts Latgalē, piemēram, Kalupē, Līksnā, Nīcgalē, Vārkavā – *ka stat'ēņč tàisa, to sadzàn stūlp'ēņč i p'i stūlp'eņu p'isyt kùorc'* (Reķēna 1975, 191).

Vārda I *stūlps*² 'der Pfosten' sal. ar latv. *stulbs*, liet. *stūlpas*, kr. *смо́ль*. Vārda sakne *stulp-*, iespējams, atvasināta no saknēm *stelp-* un *stup-* (sīkāk skat. ME III 1104; LEV II 313).

⁴ Domājams, ka šeit un citos etnogrāfu pierakstītajos nosaukumos no Vidzemes neatkarīgā komponenta *žuogs* vietā ticis lietots Vidzemē plaši izplatītais žoga vispārinātais apzīmējums *sēta* (sīkāk par to skat. Kurzemniece 1998, 65).

- *šāļu-*; *šāļu žuogs*

Vārdkopnosaukums *šāļu žuogs* ir zināms pagaidām tikai no Puzes un lietots no nomaļiem veidota žoga apzīmēšanai (Apv.). Nosaukuma atkarīgais komponents norāda uz žoga detaļām: sal. *šālis* sarunvalodas vārds, lietots ar nozīmi ‘nomalis’ LLVV VII₂ 332.

Latv. *šāļi* aizgūts no v. *Schale* ‘miza’ (LEV II 342).

- *šķedēns* skat. *skadiņi*

- *šķēp-*; *šķēpu sēta*, *šķēpu žuogs*, *šķēpsēta*

Vārdkopnosaukums *šķēpu sēta* ‘*nuo plēstiem vai apaļiem kuokiem, kas iepildīti slīpi starp 2 mietu rindām*’ minēts Kūdumā EH II 483, Lielstraupē un Rozulā ‘t. p.’ (VMP Nr. 2415) (skat. 1. pielik. 4.1. zīm.).

Salikteņnosaukums *šķēpsēta* reģistrēts Kūdumā ar nozīmi ‘šķeltu koku slīpžogs’ – *šķēpsētas bi tālāk nuō mājas. tās bi tā kā priekš vilkiēm. tās bi visām mājām apkār. dažreiz uz apužu nāce tas plēstais, dažreiz uz sāniēm* (Apv.).

Vārdkopnosaukums *šķēpu žuogs* minēts etnogrāfiskajos aprakstos Ziemeļvidzemē ar nozīmi ‘šķeltu koku slīpžogs’ (Kundziņš 1974, 173–174; Krastiņa 1963, 163). Izlokšņu materiālos tas nav konstatēts.

Minētie nosaukumi ir semantiski motivējami. To atkarīgajā jeb pirmajā komponentā ietverta norāde uz materiāla asumu, smailumu un novietojuma veidu.

Nosaukums *šķēps* ir uzlūkojams par semantisku pārnesumu, kas balstīts uz formas un pazīmes līdzību: ‘samērā garš stienis ar uzasinātu galu vai smailu uzgali’ LLVV VII₂ 361 → ‘zedenis, miets’.

Latv. *šķēps* ‘der Speiss, Speer, das Bajonett’ saist. ar liet. *skāplis* ‘Hohlaxt’ (sīkāk skat. ME IV 33; LEV II 348).

- škībā- ; škībā sēta

Vārdkopnosaukums *škībā sēta* reģistrēts izlokšņu vākumos Ērgemē, Rozēnos – *nuó maļķ saples šķiļs. maļķ šķiļs slīpeniski iēt cit pie cit, tapec i šķībā sēt* (Apv.). Tas apzīmē šķeltu koku slīpžogu (skat. 1. pielik. 4.1. zīm.). Nosaukuma pirmajā daļā ietverta norāde uz pazīmi vai stāvokli, kādā novietotas žoga detaļas: sal. *šķībs* ‘tāds, kas ir uz vienu pusi, vieniem sāniem nosvēries, sagriezies; tāds, kas nav taisns, ir nepareizi novietots attiecībā pret ko’ LLVV VII₂ 368.

Adjektīvs *šķībs* ‘schief’ saist. ar latv. *šķiebt*, liet. *skybas* (sīkāk skat. ME IV 47).

- šķil(-l)-; šķilu sēta, šķilu sētiņa, šķiļu sēta

Vārdkopnosaukums *šķilu sēta* lietots Ziemeļvidzemē līdz Cēsīm un Dzērbenei. Tas apzīmē plēstu koku slīpžogu, piemēram, Mazsalacā – *šķil^a sēt^a – miētⁱ tād^a gabalin^a viēnc nuó uotr^a, iēpin rīkstītⁱ. plēt^a maļķ^a šķībⁱ tad lik^a iēkšā, galⁱ gāūžⁱ neviēnādⁱ palik^a āūkšā*(LVDA); Svētcimā – *agrak cirt tāds šķiļs un taisū sēts, šķili nāc diu as gari, tuōs miēts liēk biēzak pretiski un a vicim sagriēž ciēt* (Apv.) (skat. 1. pielik. 4.1. zīm.). Šo nosaukumu Ziemeļvidzemē Valmieras apkārtnē reģistrējusi arī V. Rūķe-Draviņa (Rūķe-Draviņa 1995, 44), bet etnogrāfu materiālos tas sastopams Lielstraupē un Rozulā (VMP Nr. 2415).

Kopš 20. gs. Sākuma nosaukums minēts arī rakstu avotos, piemēram, *šķilu // žurbuļu sēta* ‘žogs no sašķeltiem kokiem’ Cēsīs, Dzērbenē, Raunā, Valmierā Bielenstein 1907, 172; *šķilu sēta* ar nozīmi ‘ein Zaun aus schräg liegenden Hölzern’ vēl arī Mazsalacā, Naukšēnos ME IV 39; *šķiļu sēta* “žurbuļu sēta” Vidzemē EH II 635; *šķilu sēta* Rietumvidzemē Kurcalts 1934, 38.

Sēļos reģistrēts nosaukums *šķilu sētiņa* ‘šķeltu koku slīpžogs’ (LVK). Piedēklīm *-iņ-* šinī gadījumā pamazinājuma nozīme izbālējusi.

Minētie nosaukumi ir semantiski motivēti. To atkarīgais komponents norāda uz žoga daļām: sal. *šķila* ‘samērā liels (no kā) nošķelts gabals’ LLVV VII₂ 372.

Vārds *šķila* ‘was abgespaltet ist; eine Scheibe; ein Splitter; ein Holzscheid’ saist. ar latv. verbu *šķēlt*, liet. *skēlti* ‘spalten’ (ME IV 39).

- *tāriņi; tariņu sēta*

Tomes izlokšņu materiālos reģistrēts vārdkopnosaukums *tariņu sēta* ar nozīmi ‘zedeņu žogs’ (skat. 1. pielik. 5. zīm.). Nosaukuma pirmajā daļā ietverta norāde uz žoga detaļām, no kurām gatavots žogs: sal. EH II 671 šķirkli *tāriņi* minēts piemērs “*upes gultnē .. ierīkuo sētu nuo atsevišķiem gabaliem, tāriņiem, kas pagatavoti nuo 3–5cm rēsniem egles kuociņiem*”. No šī piemēra var secināt, ka *tāriņi* varētu būt ‘egļu zari, zedeņi’.

Vārds *tāriņi* ‘eine Art Gatterwerk an einer Fischwehr’, iespējams, aizgūts no lībiešiem, sal. ig. *tār* ‘Hürde’; *tāru aze* – *pal’gid* ‘die zum Wehr eingeramnten Balken’ (ME IV 149). Līb. *tara* ‘Zaun; einzäunter acker; Garten’ (Kettunen 1938, 409). K. Abens to uzskata par aizguvumu no ig. *taare*, ģen. *taaru* (sīkāk skat. Raģe 1986, 99).

- *tēvu- ; tēvu sēta*

Žoga nosaukums *tēvu sēta* reģistrēts apvidvārdu vākumos Valmierā – *zēna gaduos režēju arī guļkuoku sētu, kuo sauca par tēvu sētu. tādai vajaga dauž un labi rēsnu kuoku bluķus*. Tas apzīmē guļbaļķu žogu (skat. 1. pielik. 2. zīm.). Vārdkopnosaukums ir semantiski motivēts. Tā atkarīgais komponents apzīmē žogu, kas raksturīgs seniems, veciem laikiem.

Vārds *tēvs* ‘der vater’ saist. ar liet. *tėvas* (sīkāk skat. ME IV 177; LEV II 395).

- *treliņi, traijiņš, trelīni, trellīni; treliņu sēta, treliņu žuogs, trellīnu žuogs*

1. *treliņi* – ‘žoga detaļas’.

Vārdkopnosaukums *treliņu sēta* sastopams vietumis Zemgalē. Tas apzīmē divus žogu veidus:

- 1) naglotu zedeņu stāvžogu, piemēram, Bērzē, Ciecērē, Džūkstē, Jaunsvirlaukā – *treliņu sēta – laktiņas ar naglām piēsistas..* (LVDA), Rundālē – *divas kārtis un laktiņas ir treliņu sēta* (LVDA) (skat. 1. pielik. 5.3. zīm.);
- 2) stāvžogu, piemēram, Džūkstē (LVDA, VMP Nr. 1918), Naudītē – *treliņu sēta nuô dēlišiēm* (LVDA) (skat. 1. pielik. 8. zīm).

Nosaukums *treliņu sēta* ‘der Zaun’ minēta EH II 483 Džūkstē.

Vārdkopnosaukums *treliņu žuogs* lietots Puzē un Milzkalnē, Zvārdē. Tas apzīmē divus žogu veidus:

- 1) naglotu zedeņu stāvžogu, piemēram, Milzkalnē – *laktu žuogs, kuo taīsa nuo laktiņām: saūc dažkārt arī par treliņu žuogu* (LVDA), Zvārdē (VMP Nr. 1918);
- 2) dzelzs kaluma žogu, piemēram, Puzē – *par treliņu žuogu sauca dzelzs žuogu. un tāds ir apkārt muižnieka kapiem pie Puzes baznīcas* (Apv.) (skat. 1. pielik. 10. zīm.).

Variants *trellīnu žuogs* ‘stāvžogs’ konstatēts Lestenē (VMP Nr. 2904).

Nosaukumu pirmajā daļā ietverta norāde uz žoga detaļām: sal. *trelliņš* ‘der Questab im Geländer, im Gitter’; *treliņi* ‘t.p.’ ME IV 230; *traijiņš* “*treiliņš*” (in welcher Bed.?) EH II 689.

Ar nozīmi ‘žoga miets’ tas sastopams vairākos ticējumos un paražās, piemēram, Mēmelē – sētas *treliņus* skaitot Jaungada naktī, ir jāsaka tā: “tēvs, māte, tēvs, māte”, ja vīrietim iznāk beidzamais *treliņš* “māte”, tad viņš dabū precēties, bet ja “tēvs”, tad nedabū, bet sievietei, ja tas pēdējais *treliņš* “māte”, tad nedabū precēties, bet ja “tēvs”. tad dabū precēties (69, 825 J K) (Straubergs 1944, 70).

2. treliņi – ‘žogs’.

Vārds *treliņi* (resp., *treliņi*) izloksnēs lietots arī stāvžoga apzīmēšanai, piemēram, Vecpiebalgā – *treliņus tāisa dārziem riņķē. treliņus tāisa nūo lātām vāi nūo vienādiēm kuōcīniēm, eglītēm. bet nūo lātām iznāk švītāk, lēpnāk* (LVK) (skat. 1. pielik. 8.2. zīm.).

Žoga nosaukums *treliņi* veidojies semantiska pārnese rezultātā: ‘žoga daļa’ → ‘žogs’.

Vārds *treliņš* ‘der Querstab im Geländer, im Gitter’ līdz ar ig. *treliņ* ‘Gitter’ ir aizgūvums no lv. *tralligen* ‘Gitter’ (ME IV 230; Schwers 1936, 144), respektīvi, vlv. *tral(l)ie* ‘t.p.’ (skat. šķirkli *traliņi* ME IV 220).

• trenze

Nosaukums *trenze* minēts ME IV 231 ‘die Trense, ein Zaun’ pēc U I 310 un EH II 693 *trenze* ‘Zaun’. Mūsdienu izlokšņu vākumos nosaukums nav reģistrēts. Nav īsti zināms, kādu žogu veidu nosaukumsapzīmējis.

Nosaukums *trenze* ‘iemaukti’, iespējams, pārņemts uz priekšmetu ‘žogs’, balstoties uz abu priekšmetu funkcijas līdzību – ierobežot, norobežot (no kā).

Vārds *trenze* līdz ar ig. *trens* ‘Trense’ ir aizgūts no lv. *trense* ‘Trense’ (ME IV 231; Schwers 1936, 144; sal.skat. arī Kluge 1975, 628; EWD, 1456; H, 756).

- trīnītis skat. nītis
- trīskāršu sēta skat. kārtis

• tūna, tūne; tūnu žuogs1. tūna – ‘žogs’.

Nosaukums *tūna* ‘ein Zaun aus schräg liegenden Holzscheiten’ pierakstīts Jaunrozē, *tūna* Lejasciemā, Jaunlaicē; *tūne* ‘t.p.’ Cirgaļos ME IV 282; *tūna* ‘t.p.’ Karvā, Lejasciemā, Liepnā EH II 708. Pēdējo gadu desmitu izlokšņu vākumos *tūna, tūne* ‘šķeltu koku slīpžogs’ nav konstatēts.

2. tūnas – ‘žoga detaļas’.

Nosaukums *tūnu žuogs* ‘šķeltu koku slīpžogs’ reģistrēts etnogrāfiskajos apcerējumos Vidzemē (Jaunzems 1943, 21; Kundziņš, 173–174). Izlokšņu materiālu vākumos nosaukums nav rodams.

Vārds *tūna*, iespējams, ir pārņests no veseluma ‘žogs’ uz ‘žoga daļu’ (*tūna* ‘slīpi guļoša šķila’).

Substantīvs *tūna* ‘ein Zaun aus schräg liegenden Holzscheiten’ ir aizgūts no vlv. *tún* ‘Zaun’ (ME IV 282; Sehwers 1936, 147).

• tvāra, tvāre, tvora

Žoga nosaukums *tvāra* ‘ein Zaun aus horizontal liegenden Stangen’ reģistrēts Mēmelē un *tvāre* ‘= *tvāra*, ein Zaun’ Mēmelē un Neretā pēc U I 314 (ME IV 289).

Mūsdienu izlokšņu vākumos Kurcumā pierakstīts variants *tvora* ‘žogs mājas priekšā’. Nav īsti skaidrs, kādu žogu nosaukums apzīmējis. Tas varētu būt guļbaļķu žogs vai kāršu žogs (skat. 1. pielik. 2. un 7. zīm.).

Vārds *tvāra* ‘ein Zaun aus horizontal liegenden Stangen’ saist. ar latv. *tvert*, liet. *tvėrti* (sīkāk skat. ME IV 289, 290 – 291; Fraenkel 1962, 1155).

Lietuviešu valodas izloksnēs vārds *tvora* ‘žogs, sēta’ (LLV, 540) ir plaši lietots vairākās nozīmēs:

- 1) ‘kāršu žogs’;
- 2) vispārināts žoga apzīmējums, kas, diferencējot dažādus žogu veidus, lietots kā vārdkopnosaukumu un salikteņu komponents (LKA I ž. Nr. 19, 60–64).

• uolnīcas-; uolnīcas sēta

Vārdkopnosaukums *uolnīcas sēta* sastopams Vecpiebalgā (VMP Nr. 2503). Tas apzīmē kāršu žogu no vienas, divām vai trim kārtīm, pie kam kārtis var būt arī nenodarīnātas (skat. 1. pielik. 7. zīm.).

Nosaukuma pirmajā daļā ietverta norāde uz vietu, ko ierobežo žogs: sal. *uōlnīca* ‘ganu ceļš’ (LLVV VI 148).

Vārds *uōlnīca* ‘eine Gasse zwischen zwei Zäunen, wo das Vieh zur Weide getrieben wird’ saist. ar *uōla* ‘der Kiesel, ein kleiner, runder Stein’ (sīkāk skat. ME IV 418, 416; LEV I 635, 634).

- *vabas, vaba, vabdas, vabiņa, vabinas, vabiņi, vabiņš; dabīnu sēta, vabiņu sēta, vabiņu žuogs, vabu sēta, vabu žuodziņš, vabu žuogs, vabinsēts, vabīnsēta, vabīnsēta*

1. *vabas* – ‘žoga detaļas’.

Žogu nosaukumi ar vārdu *vabas* izplatīti kompaktā areālā Zemgalē līdz Iecavai un Bauskai un vietumis Kurzemē un Vidzemē (skat. 2. pielik. 7. karti).

Vārdkopnosaukums *vabu sēta* reģistrēts Zemgalē līdz Iecavai un Bauskai un apzīmē pītu egļu zaru stāvžogu, piemēram, Džūkstē – *vis vairāk bi vabu sētas: divi kārtas kārtis, vabas iēluōcītas iēkšā* (LVDA); Sņiķerē – *vabu sēta nuō egļu zariēm; egļu zari ilgi stāvēja; kādreiz gan staps nuōpuva, tuō atjaūnuōja* (LVDA). Nosaukums *vabu sēta* ‘ein aus Fichtenzweigen geflochtener Zaun’ ME IV 428 minēts Iecavā; *vabu sēta* ‘der Zaun’ EH II 483 Džūkstē.

Tas sastopams arī vairākās Zemgalē pierakstītajās tautasdziesmās, piemēram, Līvberzē –

Puiši lēca manis dēļ

Pa augsto *vabu sētu*;

Es nelēktu puišu dēļ

Ne pa skalu šķēpelīti (LD 10557, 4.var.).

Vārdkopnosaukums *vabiņu sēta* lietots Zemgalē izloksnēs ap Bērzi, Garozi, Zālīti, ap Vilci; Vidzemē ap Kārķiem un Terneju, kā arī Pabažos un Lielvārdē. Tas apzīmē divus žogu veidus:

1) pītu egļu zaru vai naglotu zedeņu stāvžogu, piemēram, Bērzē – *te bi vabu jeb vabiņu sētas: stabus iēraka, pa caūrumiēm iebāza kārtiņas, vabiņas lika pamīšus – egļu zarus, tad viens kuōciņš iēpic nuō vienas puses, nuō uōtras puses, liķa zaļus, iēliēcās uņ nuōkalta* (LVDA); Jaunsvirlaukā – *vabiņu sēta – stāvus pīta; vabiņu sēta – apaļi kuōki piēsisti stāvu piē laktas, kas iēsmēta iēķš stabiem* (LVDA); Pabažos – *vabiņ sēt^u tuō saūc, kur tā pīn iēķša. nuo egļ^u zariēm taišij* (LVDA); etnogrāfu vākumos Rūjienā (Strazdiņš 1931 Nr.1, 9) (skat. 1. pielik. 5.1., 5.3. zīm.);

2) stāvžogu, piemēram, Vilcē – *vabiņu sēta nuō dēlišiēm. pītu nezīnu* (LVDA) (skat. 1. pielik. 8.1. zīm.).

Vārdkopa *vabiņu sēta* ‘ein aus Fichtenzweigen geflochtener Zaun’ reģistrēta Iecavā, Lielvārdē, Rūjienā, Zālītē; ar nozīmi ‘eine Art Zaun’ Naukšēnos un Wid. [? – I. K.] (ME IV 427).

Mūsdienu Kārķu izloksnes materiālu vākumos pierakstīts *vabiņu sētas* variants ***dabiņu sēta***, kas, iespējams, radies kontaminācijas rezultātā no vārdiem *dalbs* ‘miets’ un *vaba* ‘miets, zedenis’ – *visām večām mājām bija dabiņu sēta, tā bija viēna nuō galvēnām. nuō zarīm pīc, pāri galvā, kas tas bija pa darbu!* (Apv.). *dabiņu sēta* lietota ar nozīmi ‘pīts zaru stāvžogs’.

Saliktenis ***vabiņšēta*** ‘pīts plēstu zaru stāvžogs’ reģistrēts Vidzemē ap Ipiķiem, kā arī Bīriņos, Ikšķilē – *vabiņšēta pīta (no) plēstām paīglēm* (LVDA). Nosaukums ar deminutīvpiedēkli *-in-* konstatēts Kārķos, bet ar piedēkli *-in-* – Naukšēnos un Jeros – *vabinsēts visvaīrak taīsi ābeļ dārziņ* (LVDA).

Vārdkopnosaukums ***vabu žuogs*** reģistrēts Zemgalē ap Vecmokām un Milzkalni; Kurzemē – Turlavā un Usmā, bet Vidzemē – Katlakalnā. Nosaukums lietots pīta egļu zaru vai naglota zedeņu stāvžoga apzīmēšanai, piemēram, Turlavā – *nuō egļ^u zariēm (taisa) vab^u žuôg^u* (LVDA).

Vārdu savienojums *vabu žuogs* ‘eine Art Zaun’ dots ME IV 427 no J. Janševska darba “Mežvidus ļaudis”.

Nosaukums *vabu žuodziņš* ‘pīts egļu zaru vai naglots zedeņu stāvžuogs’ konstatēts Milzkalnē (// *vabu žuogs*) – *vabu žuôziņš nuô egļu zariêm taīšic* (LVDA).

Dolē sastopams vārdkopnosaukums *vabiņu žuogs* ar nozīmi ‘pīts egļu zaru stāvžogs’ – *vabiņu žuôks iêkš kârtêm iêkšâ pîc.* (LVDA). ME IV 427 tas dots arī no Druvienas ar nozīmi ‘ein Steckenzaun’.

Minētie nosaukumi ir semantiski motivēti. To pirmajā daļā ietverta norāde uz žoga detaļām un to lielumu: sal. *vabas* ‘Zaunstaken, Zaunspricker’ Bauskā, Bikstos, Kursišos, Meirānos, Strutelē, Vilzēnos, Zālītē; *vaba* ‘t.p.’ Džūkstē, Penkulē; *vabiņa* ‘t.p.’ Bauskā, Bērzē, Bukaišos, Lielvārdē, Mēmelē, Tērvetē, Ukros; *vabiņš* V. [? – I. K.]; *vabiņas* ‘t.p.’ Bikstos, Wid. [? – I. K.]; *vabiņi* ‘t.p.’ Bauskā, Garozē, Iecavā, Liepupē, Meirānos, Mežotnē, Naukšēnos, Pļaviņās, Salgalē, Ternejā, Vecaucē, Zālītē ME IV 427. Zedeņu, egļu zaru nosaukumi *vabas*, *vabiņas* vairāk vai mazāk kompakti reģistrēti Kurzemē, Zemgalē un Vidzemē, piemēram, Jaunpilī – *senâk tûos [zedeņus] sâuca pa vabâm* (LVDA); Dobelē – *ņēma egles zarus – vabas, pina vabu sētu, tã prastâka* (LVDA); Cesvainē – *ku:ř spâks rãed'ies: i:zrãeús' vâ:bu tûr pot niô ze:diņiem ûn li:cîe's sãm vÿrsûo – s'y:št* (LVDA); Lubānā – *dev'e t'â pã mu:gur^u, ka uot, p^oârlúz^e tys vabiņč* (LVDA); Sesavā – *mañs tēs pina vabiņas iêkšâ – viênâdas klūgas, nuôgriéztas vabiņas* (LVDA); Turaidā – *nuô vabiņâm iř sētas* (LVDA).

Vārds *vabas* un tā varianti rakstu avotos minēti kopš 18. gs., piemēram, *vabdas* ‘Holzstecken darauf die Fischer ihre Netze aushangen zum trocken’ L II 368 un St I 336; *vaba* ‘Zaunstaken’ Vecaucē, *vabdas* ‘warscheinlich Druckfehler für *vabas*’, *vabiņi* // *vibiņi* ‘Zaunspricker’ U I 324; 277; *vabas* Dobelē, *vabas* // *vabiņi* ‘zediņi’ Aucē, *vōbiņi* ‘t.p.’ Ikšķilē Bielenstein 1907, 63, 177; *vabiņa* // *zediņš* ‘Spricke’ D 1020.

Ar nozīmi ‘zedeņi, egļu zari’ vārds *vabas* un deminutīvforma *vabiņas* sastopams ticējumos un paražās Zemgalē un Vidzemē, piemēram, Gaujienā – Vakaros meitām jāiet vabiņas skaitīt: “māte, meita, māte, meita”, utt. Ja pēdējo vabiņu skaitot iekrīt “meita”, tad skaitītāja ātri apprecas, ja “māte”, tad ilgi jāgaida (464, 5161 Vlk) (Straubergs 1944, 70).

2. *vabas* – ‘žogs’.

Vārds *vabas* un tā varianti izloksnēs tiek lietoti arī žoga apzīmēšanai, piemēram, Blīdienē *vabas* ‘zedeņu žogs’ (LVDA); Svētciemā ‘vienkārts žogs’ (Apv.).

Nosaukums *vaba* ‘ein aus Fichtenzweigen geflochtener Zaun’ minēts Cērē; *vabas* ‘ein aus horizontal gelegtem Reisig geflochtener Zaun’ Lutriņos un literatūrā; *vabiņas* ‘ein aus Fichtenzweigen geflochtener Zaun’ Babītē (ME IV 427).

Žoga nosaukums *vabas* radies semantiska pārnesuma rezultātā: ‘žoga detaļas’ → ‘žogs’.

Vārds *vaba* ‘die Zaunstaken, Zaunspricker; ein Steckerzaun; eine Art Zaun’, iespējams, aizgūts no līb. *vaba* ‘Trockenstange (am Strande) für die Netze’ (ME IV 427–428; Kettunen 1938, 463; LEV II 462).

- *valnis, vale, valis, valle, vaļņi*

Literārajā valodā vārds *valnis* lietots ar nozīmi ‘garš, parasti arī samērā augsts zemes uzbērums’ LVV, 849. Izloksnēs šis vārds sastopams arī nožogojuma nozīmē.

Vārds *valnis* un tā varianti reģistrēti vietumis latviešu valodas izloksnēs: *vaļņi*, piemēram, Kurzemē – “Apvidos, kur dabā daudz laukakmeņu, lieto arī no akmeņiem sakrautus žogus, tā saucamos “mūrīšus” jeb “vaļņus”” (Jaunzems 1943, 21); *valle*, piemēram, Džūkstē – Džūkstes pagastā, kur zeme vietām samērā akmeņaina, dažkārt var redzēt sakrautas akmeņu sētas – *valles* (LVK); *vale*, piemēram, Cesvainē – *bāz'nicēi riņķie bij vā'eļē, nūo á:kmeņiem tì vāelā tādā* (LVDA); Nautrēnos – *ap s'm'il'kt'er'i* [‘iežogota teritorija ap baznīcu’]

val'ä, àiz val'is' zyġgus s'ä (LVDA), *valis*, piemēram, Galēnos – *gār ùl'n'eicys mòl vys jòu b'eja vâl's'* (LU). Tas apzīmē krautu akmeņu žogu (skat. 1. pielik. 3.1. zīm.).

Nosaukumi uzlūkojami par semantiskiem pārnesumiem, kas balstīti uz reāliju formas līdzību.

Vārds *valnis* 'der Wall, die Schanze' kontaminēts no aizgūtā *vāllis* + *vālnis* 'der obere, andern gestricke Rand an Strümpfen und Handschuhen; der Rand, die Kante' (ME IV 458–459; LEV II 478). Sehwers 1936, 150 *vāllis*, *vālnis* 'Wall' aizgūts no vlv. *val(-ll-)* 'Erddamm', kurš savukārt no lat. *vallum* (Kluge 1975, 668).

- *vārstalas*, *vārstulis*; *vārstuļu žuogs*

1. *vārstalas* – 'žoga detaļas'.

Vārdu savienojums *vārstuļu žuogs* Engurē konstatēts ar nozīmi 'kāršu žogs' (VMP Nr. 2904). Nosaukuma atkarīgais komponents norāda uz žoga daļām, no kurām taisīts žogs, sal.: *vārstala*, *vārstulis* 'auszunehmende liegende Stangen statt einer Pforte' ME IV 509.

2. *vārstalas* – 'žogs'.

Nosaukums *vārstalas* Cēsu un Palsmanes izlokšņu vākumos reģistrēts ar nozīmi 'kāršu žogs, kas ierīkots atvēršanai', piemēram, Palsmanē – *parasta kāršu sēta jeb vārstalas, kuo lietuoja ... ap laidaru, divu kāršu sētu – ap apluokiem* (A.).

Nosaukums *vārstulis* "=*gulsēta*" ME IV 509 dots no Gudeniekiem.

Nosaukumi *vārstalas* un *vārstulis* radušies semantiska pārnesuma rezultātā no žoga daļas uz pašu žogu.

Vārds *vārstala*, *vārstulis* saist. ar verbu *vārstīt*, *vērt* (sīkāk skat. ME IV 509 – 510, 567) un norāda uz priekšmeta funkciju, lietojumu vai mērķi, kādam priekšmets paredzēts.

- velēnas

Nosaukums *velēnas* minēts ME IV 34 ar nozīmi ‘dzīvi žuogi’, literatūrā – *velēnas (dzīvi žuogi) .. kārtīgi šķērēti* (ME IV 34 *šķērēt* II). Citos literatūras avotos un izlokšņu vākumos *velēnas* ‘no velēnām, zemes kukuržņiem, kas griezti ar lāpstu, krauts žogs (?)’ nav reģistrēts (skat. 1. pielik. 3. zīm.). Nosaukums, iespējams, veidots ar semantisku pārnēsumu: ‘žoga daļas’ → ‘žogs’.

Vārds *velēna* saist. ar vārdu *velt* (ME IV 529, 533; LEV II 502).

- viba, vieba, vibiņa, vibiņas, vibiņi; vibiņu sēta, vibiņsēta, vibiņsēts

Vidzemes lībiskajās izloksnēs un vietumis Kurzemes lībiskajās izloksnēs – Dundagā un Mērsragā, kā arī Krimuldā un Sējā pīta egļu zaru stāvžoga vai guļžoga apzīmēšanai lietoti salikti nosaukumi, kur viens no komponentiem ir *vibiņ-*.

Vārdkopnosaukums *vibiņu sēta* sastopams Vidzemes lībiskajās izloksnēs, piemēram, Nabē – *vibiņ sēt – nuó egļ zariēm vai eglitem* (LVDA); Vainižos – *dārzam aptaīsij vibiņ sēt apa(r)t, lai cūks netiék iékša* (LVDA); *Bluōmkaīnam̄ bi vibiņ sęc, netik nekāc kusteñc coūr. nuó e:gl̄ zariēm* (VIV II 514). Nosaukums minēts arī rakstu avotos kopš 19.gs., piemēram, *vibiņi* mit Zusaß von *sēta* ‘Sprickenzaun’ U I 277; *vibiņu sēta* literatūrā, kur *vibiņas* ‘= *riķi, zedeņi, Zaunspricker*’ ME IV 575.

Saliktenis *vibiņsēta*, arī *o*-celma forma *vibiņsēts* reģistrēts Vidzemes lībiskajās izloksnēs, piemēram, Katvaros – *vibiņsēt nuó sikiñm̄ kuóciñim̄ biéz savíc, lai ne cāls netiék coūr* (LVDA); Limbažos – *vibiņsēt ap dārz taīsij, tā bi nuó vibiņam̄* (LVDA), Liepupē – *vibiņsēts*.

Minēto nosaukumu pirmajā daļā ietverta norāde uz žoga detaļām, no kurām veidots žogs: sal. *vibiņa* ‘=riķi, zedeņi, Zaunspricker’ Sējā; dsk. *vibiņas* Sējā un literatūrā; *vibiņi* Dundagā, Mērsragā, Salacā, Umurgā, Vidrižos un

Vitrupē ME IV 575. Egļu zaru nosaukumi *viba*, *vibiņi* izplatīti Vidzemes lībiskajās izloksnēs, piemēram, Svēciemā – *pašs tuōs zars soūc pa vibiņim vai pidiņim* (LVK); *viba* ‘rīkste, klūga; zedenis’ (VIV II 514).

Rakstu avotos vārds *vibiņi* sastopams kopš 19. gs., piemēram, *vabiņi // vibiņi* ‘Zaunspricker’ U I 324; ‘zedēni’ Bielenstein 1907, 177.

ME IV 652 reģistrēts nosaukums *vieba* Meirānos kā neskaidra etnogrāfiskā reālija ‘der Zaunpfahl?’. Citos literatūras avotos un izlokšņu materiālos tas nav reģistrēts.

Vārda *vibiņa* cilme ir neskaidra. Tas varētu būt kontaminēta forma no vārdiem *vabiņa* + *stibiņa* (tādā gadījumā iekļaujams vienā šķirklī ar vārdu *vaba*) vai, ticamāk, aizgūts no Baltijas jūras somu valodām un sal. ar līb. *vib* ‘Wiegenstange’ un ig. *wibu* ‘elastische Stange’ (ME IV 575; Raģe 1986, 116). Tā kā vārds *viba*, *vibiņa* reģistrēts lībiskajās izloksnēs, tad tas varētu būt aizgūts no līb. *vi'B* pl. *vibùD* ‘biegsame Stange’; sal. arī ar ig. *vibu*, s. *vipu* (Kettunen 1938, 485).

- *vija*, *vijas*, *vīja*, *vijaine*, *vijale*; *vijas sēta*

1. *vija* – ‘žogs’.

Nosaukums *vija* dsk. *vijas* ‘pīts žagaru stāvžogs vai guļžogs’ izplatīts galvenokārt Zemgalē no Bauskas un Rundāles līdz Bebrenei, kā arī reģistrēts Sausnējā, Vietalvā un Varakļānos, piem; Ceraukstē – *vijas – sasita miētus, žagarus pina, – alkšņa, kārklā, egļu te nau* (LVDA), Codē – *sēta ir pīta, kas izpīta – paŕ viju saūc* (LVDA) (skat. 1. pielik. 5.1. un 5.2. zīm.).

Vārds *vija* ‘žogs’ sastopams rakstu avotos kopš 17. gs., piemēram, Zaun ‘*sēta*’ Taurkalnē ‘*vija*’ Lettus 202; Zaun ‘*sēta // žogs // vija*’ El 296; *vija* ‘ein von Strauch geflochtener Zaun’ L II 391; *vija* ‘Zaun geflochter’ St I 358 un II 717; *vija* ‘ein von Strauch geflochtener Zaun’ U I 340; *vija* ‘žogi, kas pīti dažādos veidos’ Bielenstein 1907, 172; I *vija* ‘ein von Strauch geflochtener Zaun’ pierakstīts Bebreņē, Mēmelē, Neretā, Sēlpilī, Sunākstē un literatūrā ME IV 582.

Vārds *vija* ‘žogs’ sastopams vairākās tautasdziesmās, piemēram, Bauskā –

Vai, Dieviņi, ko darišu,
Pate roze mērķi rāda:
Iet pa viju ziededama
Viņas sētas dārziņā (LD 6427, 1.var.);

Varakļānos -

Sudrabeņa v'ēju v'ēju
Ap tú mīžu l'eidum'eņu,
Lai ít muna l'aùdav'eņa,
V'ejeņā vārdamós (LD 2850, 2.var.).

2. *vija* – ‘žoga daļa’.

Vārdkopnosaukums *vijas sēta* ‘pīts žagaru stāvžogs vai guļžogs’ reģistrēts Īslīcē – *vijas sēta. nuôcērt žagaru uñ tā iéviĵ* (LVDA) un Taurkalnē.

Nosaukuma pirmā daļa uzskatāma par semantisku pārnesumu ‘žogs’ → ‘žoga daļa’ (sal. *vija*).

Vārds I *vija* ‘ein von Strauch geflochtener Zaun’ saist. ar latv. verbu *vīt*, liet. *výti* un semantiski norāda uz darbību, kuras rezultātā tapis priekšmets (ME IV 582, 645).

Pagaidām tikai no vārdnīcām zināmi žogu nosaukumi, kas atvasināti ar piedēkli no vārda *vija*. Tā ME IV 525 reģistrēts ar piedēkli *-ain-* atvasināts nosaukums *vijaine*, resp., *vejaine* ‘žuoġs’ Neretā ar fonētisku *-ij-* > *-ĭj-* > *-eij-* > *-ej-* (Lgr 63§). Ar piedēkli *-al-* atvasināts nosaukums I *vijale* reģistrēts U I 340 un ME IV 582 Koknesē ar nozīmi ‘ein kleiner aus Strauchwerk geflochtener Zaun’. Šajos nosaukumos ievērtā norāde uz darbību, kuras rezultātā žogs tapis.

- *vik-*; *vikžuogs* (?)

Zedeņu žoga nosaukums *vikžuogs* (?) mūsdienu izlokšņu vākumos sastopams Ugālē paralēli nosaukumam *riķžuogs* (LVDA). Nosaukuma cilme un semantika ir neskaidra. Pēc autore domām, nosaukums *vikžuogs* varētu būt

saistāms ar ME IV 584 Lazdonā un Sērmūkšos reģistrēto *viķe* I = *klūga* II, tomēr jāņem vērā, ka atšķirīgi ir šo vārdu reģistrācijas areāli.

- *vilku-*; *vilku žuogs*

Nosaukums *vilku žuogs* ‘stāvkoku vai slīpkoku žogs’ zināms etnogrāfu aprakstos no Kurzemes (Kundziņš 1974, 254; Cimermanis 1990, 196) un Vidzemē no Rozulas – slīpais šķēpu jeb vilku žogs taisīts, starp diviem tuvu blakus iedzītiem mietiem slīpi nostiprinot kokus ar asiem galiem. Asos galus taisīja tāpēc, lai vilki nevarētu tik viegli pārlēkt un aiznest lopus (Krastiņa 1963, 163).

Nosaukuma pirmā daļa acīmredzot norāda uz žoga funkciju – aizsargāt no vilkiem mājlopus.

Vārds *I vilks* ‘der Wolf’ saist. ar liet. *vilkas* (sīkāk skat. ME IV 588; LEV II 530).

- *virb-*; *virbiņu žuogs*, *virbu sēta*

Nosaukums *virbu sēta* reģistrēts mūsdienās Zentenē bez norādes, kādu žogu tas apzīmējis (LVDA), bet ar norādi ‘naglots zedeņu stāvžogs’ – VMP Nr. 2945.

Vārdkopnosaukums *virbiņu žuogs* arī sastopams Kurzemē: “Jaunāki ir dēļu kārtiņu un beidzot “*ribiņu*” vai “*virbiņu*” un latu žogi. Zediņus, dēļus un latas mēdz pie kārtīm pienaglot” (Jaunzems 1943, 21); “*virbiņu*” žogs ‘naglots zedeņu stāvžogs’ pierakstīts Upesgrīvā (BDM ZM Nr. 4351). Nav zināms, kādu žogu īsti apzīmējis *virbiņu žuogs*. Tas varētu būt naglots zedeņu stāvžogs vai stāvžogs (skat. 1. pielik. 5.3. un 8. zīm.). Ar nozīmi ‘naglots zedeņu stāvžogs’ nosaukums reģistrēts Zentenē un Upesgrīvā (VMP Nr. 2945).

Minēto nosaukumu atkarīgais komponents norāda uz žoga detaļām, no kurām žogs ir taisīts: sal. *virbs*² ‘ein dünner Stab, Stöckchen; eine Stange’ (ME IV 603); *virba* ‘eine Stange aus Eisen od. Holz’ saist. ar *virbs*² (ME IV 602).

Latv. *vir̂bs*² ‘ein dünner Stab, Stöckchen; eine Stange’ minētajā nozīmē sal. ar liet. *vir̂bas* ‘Gerte’ un saist. ar kr. *воробы* ‘Garnwinde’, lat. *verbera* ‘Ruten’ (sīkāk skat. ME IV 603)

- *zabors*

Nosaukums *zabors* ir reģistrēts pēdējo gadu desmitu izlokšņu materiālu vākumos Dienvidlatgalē, piemēram, Aulejā – *dūorzām ir zabòrs* (LVDA). Tas fiksēts arī Aulejā un Izvaltā (Лаумане1977, 92). Nav skaidrs, kāda žoga apzīmēšanai nosaukums lietots.

Žoga nosaukums *zabors* ir aizgūts no kr. *забор* (Лаумане1977, 92; sal. skat., piemēram, Фасмер 1986 II 70).

Žoga nosaukumi ar vārdu *забор* ir izplatīti Baltkrievijā (ДАБМ, карта Нр. 246) un Krievijā, piemēram, bij. Vladimiras Suzdaļas kņazistes teritorijā, kurā to lieto gan kriviču, gan novgorodiešu pēcteči. Vārds lietots arī ārpus tās robežām, piemēram, Arhangeļskas, Gorkijas, Kaļiņinas, Kirovas, Kostromas apgabalos (Мельниченко 1974, 118, 120).

- *zādrakls*; *zādraukla sētmalis*

1. *zādrakls* – ‘laidars’.

Vārdkopnosaukums *zādraukla sētmalis* reģistrēts mūsdienās austrumu pierobežas izloksnēs, piemēram, Ciblā – *zādraukla sātmaļs* un lietots kā apzīmējums guļbaļķu žogam (A.) (skat. 1. pielik. 2. zīm.). Nosaukuma pirmajā daļā ir norāde uz vietu, ko ierobežo žogs: sal. *zàdariga*² ‘die Wand eines *laidars*’ no Liepnas, *zàdar̀kls*² “*laidars*” no Liepnas (EH II 802); variants *zādraukls* ‘laidars’ Austrumlatgalē (Leksika, karte Nr. 52), kas radies metatēzes *ar > ra* u.c. fonētisko pārveidojumu rezultātā.

2. *zādarkls* – ‘žogs’.

Fonētiskais variants *zādrakls*, kas radies metatēzes *ar > ra* rezultātā (par to sīkāk skat. Lgr. 109§), izloksnēs lietots arī guļbaļķu žoga apzīmēšanai,

piemēram, Kārsavā – *zàdroklys. ap làidaru tàis'a. làidaru kùpâ ar zàdroklu sauc ari par zàdroklu* (A.).

Žoga nosaukums *zàdrakls* (līdzīgi kā vairāki citi nosaukumi šajā leksikas tematiskajā grupā) varētu būt semantisks pāresums ‘laukums ar žogu’ → ‘žogs’.

Vārds *zàdarkls* ‘laidars’ saist. ar kr. dial. *задорога, задогза* ‘miets, sēta’ (Даль 1989 I 574), kas savukārt salīdzināts ar *за-* un *держать* Фасмер 1986 II 74 (skat. Leksika, 123.-124. lpp.).

- zagona

Nosaukums *zagona* reģistrēts pierobežas izloksnēs ar Krieviju un lietots kā apzīmējums kāršu žogam gar ganību ceļu un aploka vārtiem, piemēram, Ciblā – *progona // zagona // sātmaļs* (A.).

Vārds *zagona* aizgūts no krievu valodas; sal. *кр.загонъ* ‘загонъ, огорожка для скота’ (Даль 1989 I 566).

Žoga nozīmē vārds *загон* sastopams Krievijā bij. Vladimiras Suzdaļas kņazistes teritorijas ziemeļrietumos (Мельниченко 1974, 110).

- zāmati skat. sāmati

- zaru- ; zaru sēta; zaru žuogs

Vārds *zars* ‘sānu dzinums’ ir literārās valodas vārds LVV 870. Ar to izloksnēs darināti zedeņu žoga nosaukumi – *zaru sēta*, piemēram, Inčukalnā – *zaru sēta* (LVDA); un *zaru žuogs*, piemēram, Rāvā – *zaru žuóks* (LVDA). Atkarīgais komponents šeit norāda uz žoga daļām – zariem, no kuriem žogs taisīts.

Vārds *zars* ir formāli identisks liet. *žāras* (sīkāk skat. ME IV 691; LEV II 550).

- zedeni, sedini, sedīni, zedenis, zedeniši, zedieni, zedini, zediņš, zedīni, ziedīni, žedīni; zedenu (arī sedīnu, zedīnu, zedīnu, zedīmu) sēta, zedenu žuogs, zedīnu sētiņa, zedīnu sētmalis, zedīnsēta

1. zedeni – ‘žoga detaļas’.

Vārdkopnosaukums zedenu žuogs (vsk. n. *zedenis*) reģistrēts Vidzemē Pļaviņās un Valmierā. Tas apzīmē divus zedenu žogu paveidus:

1) zedenu stāvžogu Valmierā (A.);

2) pītu egļu zaru guļžogu Pļaviņās (A.) un Valmierā – *guļus pīts zedenu žuogs ap dārzu un mājām nuo egļu zariem, klūgām* (A.) (skat. 1. pielik. 5.1. vai 5.3., 5.2. zīm.).

Nosaukums ir arī literārās valodas vārds LVV 871 un darbā lietots kā kopnosaukums no egļu zariem pītam un no zedeņiem naglotam žogam.

Vārdkopnosaukums zedenu (vsk. n. *zedenis*) sēta izplatīts Vidzemē, piemēram, Rozēnos – *zedeņ sēt nuô tiêvim egļ zarim taīs. iêlociņ stībs iêkša* (Apv.); Vecpiebalgā – *ie žina divus miētus zemê. rīkstes sēgriez riņķê miētiēm, lòi vār ielikti kērti vidâ miētu stârþâ. ùn tâ tik i jēpīn zedeņi: viņus pinâ citu pie citâ klât, kâ i žvirbuīls netik cāūri* (LVK). ME IV 702 zedenu sēta ‘ein aus zedeni resp. zediņi hergestelter Zaun’ pierakstīts Lubānā, Meirānos, Taurenē.

Dažviet Latgalē zedenu žoga apzīmēšanai konstatēts nosaukums zedīnu (vsk. n. *zedinis*) sētmalis, piemēram, Mērdzenē – *apkūort' p'uču dūorz'am z'ed'iņu sātmal's* (LVDA); Rēznā – *z'ed'iņu sātmaļs: stōrp kūort'im pyna kūorklus vò i ägļu zorus, pâr tū, ka jì tik drēži nasapyva. tàiseja ap puču dūorz'enim, ap sakņu dūorz'im* (A.).

Vārdkopnosaukums zedīnu (vsk. n. *zediņš*) (arī sedīnu, zedīnu, zedīnu) sēta reģistrēts Vidzemē un vietumis Zemgalē. Tas apzīmē pītu egļu zaru stāvžogu, piemēram, Skaņkalnē – *zedīnu sēta – nuô zediniēm taīsīta sēta* (LVDA); Nītaurē – *zedīnu sēta i tã patī pītã* (LVDA); Rencēnos – *zedīnu sēta tūo sàuca, ielūocīti tiē egļu zari [starp kārtīm]* (LVDA); Ropažos – *zedīnu sēta nuô egļu zariēm pīta* (LVDA); Sīpelē – *zedīnu sēta nuô egļ^u zariēm, bet te egļu*

naŭ (LVDA); *Birzuļos – zediņu sēta ir pīta* (LVDA); *Valgundē – nuô tâdiēm spruņģuļiēm, tâ bi sediņu sēta* (LVDA) (skat. 1. pielik. 5.1. zīm.). Nosaukums *zediņu sēta* ‘der Zaun’ minēts ME IV 701 – 702 Ābeļos, Barkavā, Bērzaunē, Ērgļos, Galgauskā, Gaujienā, Kalsnavā, Koknesē, Mālpupē, Mazsalacā, Varakļānos, Vecatē, Vecaucē, Vecgulbenē un Vidrižos, bet EH II 483 – arī no Kūduma.

Salikteņnosaukums *zedīnsēta* ‘zedeņu žogs’ minēts Kūdumā – *zedīnsēt’s bi puķu dārzīniēm, ābeļdārzīniēm.. nuô egļiēm un nuô paēgļiēm* (Apv.).

Vārdkopnosaukums *zediņu* (vsk. n. *zediņš*) *sētiņa* reģistrēts Sinolē – *zediņu sētiņa bij gar ūolnīcu* (LVDA).

Vārdkopnosaukums *zedeņu* (vsk. n. *zedeņš*) *žuogs* sastopams Aizkalnē ar nozīmi ‘zedeņu stāvžogs’, bet Bērzgalē (*zedeņu žuogs* no plāniem dēlīšiem ap augļu dārzu (A.)) – ar nozīmi ‘stāvžogs’.

Minēto nosaukumu pirmajā daļā ietverta norāde uz žoga detaļām, no kurām gatavots žogs: sal. vārds *zedenis*, *zediņš* ir arī literārās valodas vārds un lietots žogu pinamā materiāla vai tieva egles (paegļa) koka apzīmēšanai (LLVV VIII 588). Tam izloksnēs reģistrēti daudzi fonētiskie un morfoloģiskie varianti, daļa no tiem ir saistīti ar tām regulārām fonētiskām un morfoloģiskām īpatnībām, kas raksturīgas vārda reģistrācijas areālam (izloksnei, dialektam) – piemēram, *zedīni* (izloksnēs, kur notiek piedēkļu patskaņu saīsināšanās), *zedīni* (izloksnēs, kur deminutīvformas darina ar *-in-*), *zedeņi* (izloksnēs, kur deminutīvformas darina ar *-eņ-*), *zediņi* (izloksnēs, kur substantīvi atvasināti ar piedēkli *-in-*) (skat. 2. pielik. 8. karti). Sporādiski latviešu valodas izloksnēs sastopama *z* un *s* mija, piemēram, *sedīni* – Ērgemē (LVDA); *sedinis*=*zedenis* ME III 811 Biržos (par balsīgo un nebalsīgo troksneņu maiņu vārda sākumā skat. Lgr. 119§).

Vārds *zedenis* un tā varianti sastopami rakstu avotos kopš 19.gs., piemēram, *zediņi* ‘Spricker’ šķirklī *stādeijes* U I 277; *ziediņi* [? Ar *-ie-* acīmredzot kļūda – I. K.] ‘der Spricke’ Lielvārdē Bielensten 1907, 177; *Spricke* ‘zediņš’ D 1020; *zedenis* ‘= *vab(in)a, riķis* ein Zaunspricken (gen. ein

Fichtenast)' daudzās, galvenokārt, Latvijas austrumdaļas izloksnēs; *zedinis* Alūksnē un Aulejā; *zediņš*, lielākoties, Vidzemes izloksnēs, *zedieņi* 'der Spricker' daudzās, galvenokārt, Latvijas austrumdaļas izloksnēs; *zedinis* Alūksnē un Aulejā; *zediņš* biežāk Vidzemes izloksnēs, *zedieņi* 'der Spricker' Lielvārdē ME IV 701-702; *zediņš* '=vab(in)a, riķis ein Zaunstecken' Kosā, Kūdumā, Sērmūkšos un Skujenē EH II 803. Tas pierakstīts arī ticējumos un paražās, piemēram, Bērzaunē – kūķu vakarā jāiet zedeņus ķert, ja saķer pa pāram, tad apprecēsies (435, 1088 Md); Aulejā – kūču vakarā jāiet ārā jāķer zediņus izplēstām rokām; kad saķersi zediņus, tad jāskaita rokā atrodošos zediņus, ja būs pa pāram, tad to gadu apprecēsies, bet ja nebūs pa pāram, tad ne (248, 25D) (Straubergs 1944, 71).

2. *zedeņi* – 'žogs'.

Izloksnēs bez primārās nozīmes 'tievs egles vai paegļa koks' vārds *zedeņi* un tā fonētiskie un morfoloģiskie varianti tiek lietoti arī ar sekundāru nozīmi 'žogs' (tas reģistrēts arī ME IV 701–702 un EH II 803 'ein aus *zedeņi* resp. *zediņi* hergestelter Zaun'), kas veidojusies, pārnesot nozīmi no daļas uz veselo. *zedeņi* un tā varianti žoga nozīmē var apzīmēt dažādu paveidu zedeņu žogus:

- 1) pītu egļu zaru stāvžogu, piemēram, Kalsnavā – *zedeņi tās po:c pic žuo:ks viēn ir* (LVDA); Kusā – *agrēki nūo eglēs zār'iēm pina zedeņus* (LVDA); Mārcienā – *zedeņus pyn nūo egļu zār'iēm* (LVDA); Sarkaņos – *tā'd'i zedeņi sā:piē šyt'à bij. nūo e:gļu zār'iēm tie bij tāi'sit* (LVDA); Lubānā – *zediņ's py:nā, jā. iežena stobus, ierākā, piesyta trīs ķerc'. ti videjā sā:tūr tūs eglis' zor:'s* (LVDA); Launkalnē – *nūo tādīm kūocīnīm savīta, agrāk's laik's tā pa zedīnīm viē sāuca* (LVDA) (skat. 1. pielik. 5.1. zīm.);
- 2) naglotu zedeņu stāvžogu, piemēram, Tilzā – *z'ed'eņus sāk s'is't' ar noglòm* (LVDA) (skat. 1. pielik. 5.3. zīm.); Šķilbēnos – *z'ed'in'i* (Reidzāne 1970, 32);

3) stāvžogu (kas var būt darināts no dažāda materiāla – dēlīšiem, nomaļiem u.c.), piemēram, Nautrēnos – *z'ed'inc'* – ar naglām pie šķērskokiem pienagloti dēlīši (Apv.); Liepā – *zedēni* – sēta, gatavota no dēļu malām (A.) (skat. 1. pielik. 8.1. zīm.).

Ar nozīmi 'žogs' vārds *zedēni* resp. *zediņi* sastopams vairākās tautasdziesmās, piemēram, Krustpilī –

Ediņai māsiņai
 Drauga rota mugurā,
 Es redzeju aizvakar
 No ciemiņa atnesot
 Palīku, palīku
 Gar zediņiem,
 Lai ļaud's neredz,
 Lai suņi nerej (LD 20577, 2. var.).

Latv. *zedenis* '= *vab(iņ)a, riķis ein Zaunstecken*', iespējams, atvasināts no vārda **zēda* (vai **zēds*) "Tor" un saist. ar liet. *pryžeda* 'Backofenloch' (ME IV 701–702; LEV II 551).

- *zēmera-*; *zēmera žuogs*

Vārdu savienojums *zēmera žuogs* ir no planku apzāģēšanas atlikumiem gatavota stāvžoga nosaukums, piemēram, Puzē – *zēmera žuogs*: *zēmerus – kuociņus pienagluoja stāvus pie kārtīm. tādu žuogu sāka taisīt, kad radās kuoku zāģētavas un atkritumus varēja nopirkt žuogiem* (Apv.) (skat. 1. pielik. 8. zīm.). Nosaukuma atkarīgais komponents norāda uz materiāla apstrādes veidu.

Vārds *zēmerēt* aizgūts no vācu valodas; sal.*säumen*: Bretter säumen 'die Kanten roher Bretter beschneiden' (Wahrig 1980, 3183).

- *žag-*; *žagaru sēta*, *žagaru žuogs*, *žagstu sēta*, *žagarsēta*, *žagaržuogs*

Vārdkopnosaukums *žagaru sēta* izplatīts Zemgalē. Tas apzīmē pītu žagaru stāvžogu vai gulžogu, piemēram, Džūkstē – *senāg bi žagar" sēf's, vai bi*

alkšņ^a vai lęzdz^as, lai kâdⁱ bi žagarⁱ, vis^{is} luôcîj^a sētâs, pécâk ak^a sâk^a nuô vabâm sēt^as taîsît (Apv.); Jaunsvirlaukā – žagaru sēt^a: žagarus luôka viēnâmiēġta^m pa viēnu un uôtra^m pa uôtru pusi. tâdi kâ pupu maîdiņas nuôluôcîti, ka vistas ni va^r iēlîst (LVDA); Vecaucē – žagaru sēt^a: apmēram 1 m attâlumâ zemē sadzîti mieti. starp šiem mietiem izpîti žagari, bet allaž te izlietuoti mazvērtîgi lapu kuoki. žagari pîti vienkârši gulu virzienâ, bet esuot bijušas arî rakstâ izpîtas sēt^as (LVK) (skat. 1. pielik. 5.1.; 5.2. zîm.). Tas reģistrēts arî Vidzemē, piemēram, Valmierâ.

Nosaukums *žagaru sēt^a* ‘der Zaun’ EH II 483 dots no Džūkstes.

Vietumis izloksnēs sastopams saliktenis *žagarsēt^a* ar nozîmi ‘pîts žagaru guļžogs’, piemēram, Vecsaulē – *žagarsēt^a: zemē iesit mietus ar apmēram 80 cm atstarpi. starp mietiem izluoca žagarus (bērza, elkšņa) (LVK).*

Vârdkopnosaukums *žagaru žuogs* izplatîts Kurzemē, bet Zemgalē tas minēts Vircavâ (LVDA). Nosaukums apzîmē vairâkus žogu veidus:

- 1) pîtu žagaru stâvžogu vai guļžogu, piemēram, Planîcâ – *ža:gar^â žuôks – tiē i ža:gar^â sapît iēkš (LVDA); Rucavâ – žagaru žuôgs pîts, ka neislîdîs ne putnis (LVDA); Priekulē – žagaru žuôgs ir pagatavuots nuo zemē stâvus iedzîtiem mietiem, kuri horizontâli piepîti ar žagariem (Apv.). Tos kâdreiz ierîkoja cûku aplokiem (skat. 1. pielik. 5.1. un 5.2. zîm.);*
- 2) krautu žagaru guļžogu, piemēram, Puzē – *žagâr žuôks bi apkârt. saciērt skuġikuôks: ēčš ùn ēgl:s a vis'ēm zar'ēm ne-nuôžen:c sakrâ maz'ēs ġupiņēs garnisk pa tuô viēt, kur taîs žuôg, tiēms katr'ē pus'ē e-mēġ miēfs zem'ē iēkš ùn tad miētôukš gâls salik pārpremisk kuôp. ùn tûr tad krâ viens žagars, tâ:ds paš tig garâks žuôgkuôks (Apv.) (skat. 1. pielik. 6.1. zîm.).*

Vârdu savienojums *žagaru žuogs* ‘ein Zaun aus Strauchwerk ebenda’ no Saldus minēts ME IV 786.

Vietumis Kurzemē reģistrēts saliktenis *žagaržuogs*. Tas apzîmē guļžogu no sakrautiem žagariem, piemēram, Zûrâs – *žagaržuôg* laukos senatnē tika ļoti

plaši izmantoti. Tos veidoja tā: iedzina divus mietus, ko sasēja ar klūgu, pēc gabaliņa atkal. Tad starpu piekrāva pilnu ar nocirstām eglītēm, priedītēm. Virsū uzsvieda žagarus, visus nocirstos kociņus, tīrot lauku vai pļavu (A.) (skat. 1. pielik. 6.2. zīm.).

Minēto vārdkopnosaukumu un salikteņu pirmajā daļā ietverta norāde uz žoga daļām – *žagariem* ‘no koka vai krūma atdalītiem tieviem (koka, krūma) stumbriem, parasti ar zariem’ LVV 880.

Autore pievienojas J. Endzelīna viedoklim, ka pēc cilmes vārds *žagars* skaņas *ž* dēļ, šķiet, aizgūts no liet. *žāgaras* ‘ein dürrer Ast’ (ME IV 786). LEV II 574 pieļauta doma, ka formas ar *ž* latviešu valodas izlokšnēs var būt darinātas patstāvīgi ar lietuviešu valodai līdzīgu fonētisko attīstību.

Arī lietuviešu valodā sastopami līdzīgi darināti žogu nosaukumi, piemēram, *žagarų tvorà* ‘žagarų tvorà’, *žagarinē tvorà* ‘t.p.’, kuri sastopami visā Lietuvas teritorijā. Nosaukums *žagarų tvorà* lietuviešu valodā ir lietots arī kā kopnosaukums no žagariem darinātiem žogiem (LKA I 63–64).

No vārda *žagars* saknes darinātais žoga nosaukums *žagstu sēta* reģistrēts Sunākstē ME IV 787. Mūsdienu vākumos tas nav konstatēts. Nosaukuma pirmais komponents norāda uz žoga daļām, no kurām veidots žogs: sal. *žagsti* ‘Tannenreiser, daraus Zäune gemacht werden’ (ME IV 787).

- *žagsti* skat. *žag-*

- *žauts*

Līdzīgi kā *kārtis*, *mieti*, *zedēni* un citi vārdi ietilpst žogu nosaukumos, tā iespējami ar vārdu *žauts* darināti žogu nosaukumi. Pēdējo gadu desmitu izlokšņu vākumos vārds *žauts* reģistrēts ar nozīmi ‘žoga kārts, miets’ no Dienvidrietumkurzemes, piemēram, Nīcā – *tiē žuōgi* [jūras mēslu aizturēšanai] *bi specāli – redel(e)s a žaūtiēm. ta bi kadeģi – tuōs iēpina starp žaūtiēm* (Bušmane 1989, 306); ticējumos un paražās Bārtā – Jauna gada vakarā vajagot skaitīt žoga *žautus*: tēvs, dēls, tēvs, dēls; ja pēdējais *žauts* iznāk dēls, tad dabūs to gadu precēties (353, 13 Lp) (Straubergs 1944, 69).

Pēc cilmes vārds *žauts* ‘die Sprosse einer Leiter, die Sprosse am Wagen, “*redeļu šķērskuoks*”; quer über Räuchergrube gelegte Stangen, worauf Fludern zum Räuchern aufgehängt werden’ sal. ar *šauts* I un *šautrs* I; bet tā 2. nozīme saist. ar *žaūt* ‘trocken’ (ME IV 794, 792 – 793).

- *žēbi*, *žebīni*; *žeberīnu sēta*, *žebīnu sēta*, *žeberīnsēta*, *žebīnsēta*

1. *žēbi* – ‘žoga detaļas’.

Pīta egļu zaru stāvžoga nosaukumi *žebīnu sēta* // *žeberīnu sēta* zināmi pagaidām tikai no Rencēniem – *žebīnu sēta*; *žeberīnu sēta* nuo egļu kuokim pīta (LVDA).

Saliktenis *žebīnsēta* sastopams Jērcēnos – *žebīnsēta*, *ku bi ar naglām sisc klāt* (LVDA), bet *žeberīnsēta* reģistrēts Cēsīs – *žeberīnsēta cūkapluokam nuo žeberīnim* (egļu zariem) (A). Abi nosaukumi lietoti zedeņu žoga apzīmēšanai (skat. 1. pielik. 5. zīm.).

Vārdkopu un salikteņu pirmā daļa norāda uz žoga detaļām, no kurām taisīts žogs: sal. *žēbi*, *žēbi* ‘ästige Pfähle, die als Gerüst für Heu- od. Getreidehaufen benutzt werden und auf denen Erbsen- und Bohnenstroh getrocknet wird’; *žēbers* ‘ein ästiger Pfahl, darauf Getreide getrocknet wird’; *žēbs* ‘=žeperis’; *žēburs* ‘=žuburs’, ein ästiger Pfahl, ein verzweigter Ast’; *žēburāins* ‘=žuburāins’ ME IV 800; I *žeperis* ‘ästige Pfähle, aus denen Gerüste zum Trocknen von Getreide, Klee usw. aufgerichtet werden’ ME IV 803; I *žeberis* “*mieturis*” EH II 818.

2. *žēbi* – ‘žogs’.

Ar nozīmi ‘žogs’ nosaukums *žēbi*, *žebīni* ‘ein aus Tannenreisn geflochtener Zaun’ minēts Liepkalnē ME IV 800. Tas uzlūkojams par semantisku pārnesumu: ‘žoga daļas’ → ‘žogs’.

Latv. *žēbi* ‘ein aus Tannenreisern geflochtener Zaun’, iespējams, aizgūts no liet. *žābas* (ME IV 800).

Arī lietuviešu valodā sastopami līdzīgi darināti žogu nosaukumi, piemēram, *žābu tvorà* ‘žagaru tvorà’; *žabinė tvorà* ‘t.p.’ u.c. (LKA I 63). Ar latviešu vārdu *žēbi* un ar to darinātiem žogu nosaukumiem tie neveido kopīgu areālu.

- *žeberkl-*; *žebērklīšu sēta*, *žebērklā sēta*

Nosaukumi *žebērklā sēta* un *žebērklīša sēta* reģistrēti Raiskumā – *žebērklā sēta // žebērklīšu sēta var būt arī cita veida, ne pīta* (LVDA). Kādu žogu veidu šie nosaukumi īsti apzīmējuši, nav skaidrs. Vārdkopnosaukumu pirmajā daļā ietverta norāde uz žoga detaļām, no kurām taisīts žogs: sal. *žebērklis*, *žebērklis*, *žebērklis* ‘ein ästiger Pfahl (worauf Erbsenstroh usw. getrocknet wird)’ ME IV 800.

Vārds *žebērklis* ir aizgūts no liet. *žebērklas* ‘ein Fischeisen’ (ME IV 800). Pēc LEV II 578 vārds saist. ar *žuburs*.

- *žebursēta* skat. *žubur-*

- *žēikste*, *žēiksts*, *žēiksteņa*

Zedeņa nosaukums *žēiksteņa* zināms pagaidām tikaino Višķiem (VMP Nr. 2822). ME IV 801 atrodams vārds *žēikste* ar nozīmi ‘eine Hopfenstange’, kas pārņemts no U, un II *žēiksts* ‘t.p.’ Lubānā. Žogu nosaukumi ar minēto vārdu LVDA un citos materiālos nav sastapti.

Nosaukums *žēikste* ir mantots, fonētisku pārmaiņu rezultātā radies no *šēikste* <**šēikste*, kas savukārt, iespējams, sal. ar *šēiksta*, *šēikste*, kam pamatā varētu būt sakne *skei-d-* vārdā *šēikst* (ME IV 801, 14, 24 –25, 53).

- *žērgī* (?)

Dvietē konstatēts žoga guļbaļķu nosaukums *žērgī* (?) (VMP Nr. 2822). Vākumos no izloksnēm, kā arī rakstu avotos žogu nosaukumi ar minēto vārdu nav rodami.

Vārds *žerģi* ir aizgūvums no kr. *жердь* ‘срубленное цыликомъ и очищенное деревцо’ (Даль 1989 I 534).

Žoga nozīmē nosaukums *жерди* sastopams Krievijā Jaroslavļas apgabala izloksnēs (Мельниченко 1974, 110), *жерди* Baltkrievijas pierobežas izloksnēs ar Poliju un dažviet citur (ДАБМ, карта Нр. 246).

- žubur-; žebursēta, žubursēta

Pīta egļu zaru žoga nosaukums *žubursēta* reģistrēts Priekuļu izlokšņu materiālu vākumos, bet variants *žebursēta* Vaivē – *žubursēta*; *žebursēta*: *nuo egļu zarim sapina tādu sētu, žuogu* (LVDA) (skat. 1. pielik. 5.1. vai 5.2. zīm.).

Salikteņa pirmajā daļā ietverta norāde uz žoga detaļām un to pazīmēm: sal. I *žuburis*, *žuburs* ‘der vom Baum abstehende Ast’; ‘ein Zweig’ ME IV 828; *žuburis* ‘ein dürrer Ast’; ‘ästige Stange’ EH II 821.

Latv. *žuburs*, apv. *žuburis* u.c. ‘koka sazarojums, zaru kopa, zarains koks vai kārkls; kāda priekšmeta gala sazarojums’ saist. ar liet. *žiuburys* ‘etwas Leuchtendes’ (sīkāk skat. LEV VII 580; ME IV 828). (Nosaukums *žebursēta* saist. arī ar šķirkli *žēbi*, resp., nosaukumu *žeberīnsēta*).

- žuogs, žuoga, žuogus, aizžuogojums, aizžuogs, žuodziņš; žuoga sēta

1. žuogs – ‘žogs’.

Vārds *žuogs* ir latviešu valodā lietots apzīmējums šķērslim, kas atdala, norobežo kādu platību LVV 882. Tas ir vispārināts nosaukums (piemērus skat. nodaļas sākumā).

Nosaukums *žuogs* un tā varianti vietumis var apzīmēt arī konkrētu žoga veidu:

1) pītu zaru stāvžogu vai guļžogu Bērzē, Blīdienē, Ciecērē – *žuogu saūca tuo, kas bij pīc nuo žagariem* (LVDA), Ērgļos, Gaiķos, Nītaurē – *tiē pītiē, tuōs saūca par žuogiēm* (LVDA), Remtē – *žuōks i tāt pīc, tāt kā nuō riķiēm pīc* (LVDA), Smārdē – *žuōks arī pīc nuo žagariēm*

(LVDA), Vecaucē, Bikstos, Aizkalnē, Mārupē un Ritē (skat. 1. pielik. 5.1. un 5.2. zīm.);

2) sietu žagaru guļžogu, piemēram, Nautrēnos (LS 1923, Nr. 12, 113) (skat. 1. pielik. 6.2. zīm.);

3) kāršu žogu (skat. šķirkli *sēta* vārdu *žuogs* un *sēta* nozīmes) (skat. 1. pielik. 7.1. un 7.2. zīm.).

u-celma forma *žuogus* minēts no Bikstiem (LVDA) un ME IV 39 kā nedrošs no M. Siliņa darbiem.

Vārds *žuogs* un tā varianti sastopami vārdnīcās u.c. izdevumos kopš 18. gs., piemēram, El 296 Zaun ‘*žuogs*’; St I 252 un II 717 *žuogs* ‘geflochtener Zaun’; L I 592 Zaun, geflochtener von Strauch ‘*žuoga*’; U I 241 un II 777 *žuogs* ‘Zaun’ no Kurzemes; Bielenstein 1907, 172 *žuogs* ‘Strauchzaun’ Kurzemē; D 1296 Zaun ‘*žogs // sēta*’; ME IV 839 I *žuogs* ‘ein Zaun überhaupt’ Ārlavā, Asītē, Matkulē, Nīgrandā, Salacā, (ar *uó²*) Alsungā, Dundagā, Dunikā, Dzirciemā, Kuldīgā, Pampāļos, Rucavā, Rūjienā, Salacā, Saldū, Snēpelē, Stendē, Ugālē, Vandzenē, (ar *ùo*) Raunā, Smiltēnē, (ar *ùo²*) Krustpilī un Varakļānos; ar nozīmi ‘ein aus Strauch geflochtener Zaun’ Vidzemē, Latgalē, (ar *uó²*) Irlavā un Gudeniekos; ar nozīmi ‘=*gulkuoku sēta*’ (ar *ùo²*) Zvirgzdenē; EH II 823 Bārtā, Grobiņā, Īvandē, Nīcā, Popē, Puzē, Ventā un Vērgalē; *žuogs* ‘?’ Īvandē (Paulu L. 1926, 62), *zūks* ‘?’ Neretā (Saraksts, 95).

Vārds *žuogs* kā vispārināts priekšmeta apzīmējums minēts daudzās tautasdziesmās, piemēram, Dundagā –

Tautu meita velejās

Es caur žogu raudzijos

Ošu vāle, liepu beņķis

Velē baltas villainites (LD 7535 [2]).

Latviešu valodas izloksnēs vietumis sastopama deminutīvforma *žuodziņš*, piemēram, Grobiņā – *kādreiz te bi žuóziņi* (LVDA), kur tā lietota kā vispārīgs žoga apzīmējums. Ar nozīmi ‘zaru guļžogs’ tā reģistrēta Atašienē – *žūziņš* – taisīja nelielu ap puķu dobi. Materiāls – egles zari, kārkli vai *bleigna*

(A.) (skat. 1. pielik. 6. zīm.). Deminutīvforma *žuodziņš*, kur piedēklim *-iņ-* ir ritma veidošanas funkcija, plašāk minēts tautasdziesmās, piemēram, Aizputē un Kuldīgā –

Puķit' mana magonite
Caur žodziņu iztecejsi,
Tà es pate iztecešu
Cita kunga novadâ (LD 6427, 13. var.);

Alsungā –

Tautu meita spicdegune
Caur žodziņu raudzijās;
Kad man būtu adatiņa,
Es iedurtu degunâ (LD 23229, 8. var.).

Atvasinājums *aizžuogojums* ir literārs vispārināts žoga apzīmējums (LLVV I 140). Tas pierakstīts Raunā, Vārkavā ar nozīmi ‘pīts egļu zaru guļžogs’ (LVDA). Nosaukums minēts arī ME I 62 šķirklī *àizžuogût* ar nozīmi ‘die Schranke’.

Nosaukums *àizžuogs* ‘ein Zaun in einem Durchgang’ EH I 65 reģistrēts Vestienā un Zasā. Tas ir literārās valodas vārds (LLVV I 140).

Vārda I *žuogs* (liet. *džiúogas*) cilme ir neskaidra. K. Būga norāda, ka *žuogs* ir kuršu un sēļu vārds. K. Karulis šo vārdu saista ar *žūt* (liet. *džiūti*), un *žuogs* tātad sākotnēji ‘sauss (zarains) koks’ (LEV II 580). Pēc autores domām, šis pieņēmums ir pretrunā latviešu valodas mantotās patskaņu mijas likumam, pēc kura *uo* zudumpakāpē > *ū* (Rudzīte 1993, 210). Tā kā latviešu valodā mantotās patskaņu mijas *u*-rindā pilnā pakāpe ir *au* < **ou*, bet stiepuma pakāpe ir *uo*, kas radies no ide. gardiftonga **ōu*, zūdot otrajam komponentam (pēc Rudzīte 1993, 210), tad, iespējams, substantīvs *žuogs* saistāms ar verbu *žaut*.

2. *žuogs* – ‘žogu pinamais materiāls’.

Pagaidām tikai Raunā zināms pīta egļu zaru stāvžoga nosaukums *žuogu sēta* – *agrāk vija žuôgus nìo skuju kaūliēm; tā bi žuôgu sēta vai nīšu sēta* (LVDA). Nosaukuma atkarīgais komponents, iespējams, norāda uz materiālu, no kura veidots žogs: sal. *žuogi* ‘Strauchwerk (namentlich dürres, auf dem

Boden umherliegendes). Reisig und Späne als Abfälle an einem Ort' (ME IV 838).

- *žurbuļi, žurbini, žurbuli; žurbulu(-lu) sēta, žurbuļu žuogs*

Nosaukums *žurbuļu sēta* un tā varianti zināmi literatūras avotos kopš 18. gs., piemēram, L I 592 ein liegender Rükker Zaun '*žurbulu sēta*'; St I 253 *žurbulu sēta* 'ein liegender Rickerzaun; ein liegender Zaun von langem gespaltenen Holz' Vidzemē un St II 717 'liegender Zaun'; U I 242 *žurbuļu sēta* 'Zaun von liegenden Hölzscheiten' Dzērbenē un Smiltēnē; Bielenstein 1907, 172 *žurbuļu sēta* 'žogs no sašķeltiem kokiem' Cēsīs, Raunā un Valmierā, bet *žurbuļu sēta* 't.p.' Dzērbenē; ME IV 832 *žurbuļu sēta* Drabešos, Smiltēnē un literatūrā, bet ar nozīmi 'ein Zaun von liegenden Hölzscheiten' – Dzērbenē. Nosaukums lietots šķeltu koku slīpžoga apzīmēšanai (skat. 1. pielik. 5.3. zīm.).

Nosaukums *žurbuļu žuogs* reģistrēts P. Kundziņa etnogrāfiskajā apcerējumā par Ziemeļvidzemi. Tas lietots slīpkoku žoga nosaukšanai (Kundziņš 1974, 173–174) (skat. 1. pielik. 4. zīm.).

Minēto vārdkopnosaukumu un to variantu atkarīgais komponents norāda uz žoga detaļām, no kurām taisīts žogs: sal. I *žurbulis* 'ein langes, gespaltenes Holzscheit; eine astige Stange, zum Aufsichten und Trocknen von Klee, Getreide usw. gebraucht'; *žurbuļi* 'Zaunholz' V. [? – I. K.], 'schmale Holzscheite, Stangen, woraus Zäune angefertigt werden, Tannenreiser zum Zäuneflechten' (ar *ūr*) Drustos; *žurbini* '=žurbuļi' literatūrā ME IV 832.

Vārds rodams rakstu avotos kopš 18. gs., piemēram, Zaunholz, lange gespaltene Holzscheite '*žurbuli*' L I 593; *žurbuls* 'ein lang gespaltener Holzscheit' un *žurbuli* 'Rickerholz' St I 253 un II 717; *žurbulis* 'ein langes gespaltenes Holzscheit' U I 242.

Vārds I *žurbulis* 'schmale Holzscheite, Stangen, woraus Zäune angefertigt werden. Tannenreiser zum Zäuneflechten', pēc autores domām, varētu būt aizgūts no liet. *žurbūs* 'žvarbus' (LKŽ XX 988) un semantiski norādīt uz žoga detaļu asumu.

- *žurdi, žurds, žurdiņi; žurda sēta, žurdiņu sēta, žurdīnu sēta, žurdu sēta, žurdiņšēta*

1. *žurdi* – ‘žoga detaļas’.

Nosaukums *žurdu sēta* ‘pīts egļu zaru stāvžogs’ sastopams Vidzemē izlokšnēs ap Allažiem (*žuŗdu sētas dārziēm taīsija nuó gariēm zariēm, smaļkuóš nuóšķibī nuóst, zarus iēpin viēnu uz viēnu pusi, uótru uz uótru*) un Ķēčiem (*žuŗd^u sēť^a – trīs kāŗt’s, tagat egļ^a zari, tiē ispītⁱ; tiē liēliē zarⁱ bij ispīti* (Apv.). Tas rodams arī etnogrāfu vākumos no Mālpils (BDM ZM Nr. 2557).

Variants *žurda sēta* reģistrēts Allažos – *žuŗda sēta* (stāvus pīta) (LVDA).

Vārdkopnosaukums *žurdiņu sēta* un tā variants *žurdīnu sēta* ar nozīmi ‘pīts egļu zaru stāvžogs’ zināms Vidzemes izlokšnēs ap Līgatni, Blomi – *žuŗdīnu sētu taīsa nuó egļu zariem* (LVDA). Tas reģistrēts arī izdevumos kopš 19. gs., piemēram, U I 242 *žurdiņu sēta* ‘ein Sprickenzaun’, bet Smiltēnē ‘=*žurbuļu sēta*’; ME IV 833 *žurdiņu sēta* ‘t.p.’ Vidzemē, bet ar nozīmi ‘ein Zaun aus liegenden Holzscheiten’ Smiltēnē pēc U I 242.

Siguldas izlokšnes vākumos reģistrēts saliktenis *žurdiņšēta* ar nozīmi ‘zedeņu žogs’.

Minēto vārdkopnosaukumu un to variantu pirmā daļa norāda uz žoga detaļām, no kurām gatavots žogs: sal. *žurdi* ‘überhaupt für Zaun’ U I 242 Zaubē, *žurdi* // *žurdiņi* ‘Spricker’ U I 242; *žurdi* ‘t.p.’ Vestienā, (ar *ur*) Kosā un Taurenē ME IV 833; *žurds* ‘?’ ar piemēru: “*uzstiepis ādu uz žurdiņa*” Cirgaļos EH II 822; *žurdi* ‘zedeņi’ Kārļos (VMP Nr. 2415).

2. *žurdi* – ‘žuogs’.

Vārds *žurdi* izlokšnēs tiek lietots arī zedeņu žoga apzīmēšanai, piemēram, Nītaurē – *žuŗdi* [‘žogs no stāvus saliktiem kociņiem’]. *viņč aukšā iznāca krustā un apukšā krustā* (LVDA).

Nosaukums *žuŗdi* ‘ein Zaun’ ME IV 833 Zaubē pārņemts no U I 242 un minēts literatūrā.

Žoga nosaukums *žurdi* radies semantiska pārnesuma rezultātā: ‘žoga detaļas’ → ‘žogs’.

Vārda *žurds* cilme ir neskaidra. Nosaukuma pamatā, pēc autores domām, varētu būt liet. *žurdyti* ‘(zu Tode) quälen’, *žuŗdoti* = *zurdoti* ‘zugrunde gehen’ (Fraenkel 1962, 1323, 1281; LKŽ XX 988), semantiski norādot uz darbību, kuras rezultātā tapis žogs (respektīvi, zaļi jeb “dzīvi” žoga koki pēc to iepīšanas izžuva jeb “nomira”).

Nodaļā apkopoti apmēram 340 žogu nosaukumi, tai skaitā fonētiskie un morfoloģiskie varianti. Tie izkārtoti 114 šķirķļos, ievērojot ligzdu principu.

Visvairāk nosaukumu reģistrēti zedeņu žogam. Tā Kurzemē plaši izplatīti zedeņu žogu nosaukumi ar sakni *riķ-*, Ziemeļkurzemē lietoti nosaukumi ar *ribiņ-* un *sprīķ-*, bet vietumis reģistrēti žogu nosaukumi ar verba *pīt* ciešamās kārtas divdabja formu.

Zemgalē izplatīti zedeņu žogu nosaukumi ar sakni *stā(-v-)*-, bet vietumis sastopami nosaukumi ar *pīt-*, *st(-r-)ikāļ-*, *vab-*, *vij-*, *žag-*. Zemgales dienviddaļā lietots nosaukums *stādaigi*.

Vidzemē izplatīti zedeņu žogu nosaukumi ar celmu *zediņ-*, *skadiņ-*, sakni *nīt-*, vietumis reģistrēti nosaukumi ar *kribiņ-*, *žēb-*, *žurd-*. Ziemeļrietumvidzemē lietoti nosaukumi, kuros viens no komponentiem ir *pidiņ-*, *ribiņ-*, *vibiņ-*.

Latgalē izplatīts zedeņu žogu apzīmējums ir *zedeņi* (*zediņi*). Vietumis konstatēts nosaukums ar *stat-*, bet Dienvidlatgalē reģistrēts zedeņu žoga apzīmējums *daigas*. Zedeņu žogu nosaukumi ar komponentu *egl-*, *pīķu-*, *sprunģuļ-*, *tariņu-*, *treliņ-*, *viķ-*, *zaru-*, kā arī zedeņu žogu nosaukumi *režģis*, *sēta*, *sētiņa*, *sētmalis*, *slits*, *žuogs* sastopami tikai dažās latviešu valodas izloksnēs.

Daudz nosaukumu latviešu valodas izloksnēs ir stāvžogam. Visā Latvijas teritorijā izplatīti stāvžogu nosaukumi ar komponentu *dēl-*, *lat-*. Atsevišķās izloksnēs konstatēti stāvžogu nosaukumi *pārķani*, *sētmalis*, *slits*,

statiņi, trelīni, zedeņi un stāvžogu nosaukumi ar atkarīgo komponentu *nuomaļu-, riķ-, redelīnu-, ribiņ-, šķēdēņu-, stā(-v)-, šāļu-, trel(-l-)iņu-, vabiņu-, zēmera-*.

Daudz nosaukumu latviešu valodas izloksnēs ir reģistrēti arī kāršu žogam. Bez latviešu valodas izloksnēs plaši lietotajiem nosaukumiem ar komponentu *kārš-* Kurzemē izplatīti kāršu žogu nosaukumi ar komponentu *sklandas*. Vietumis sastopami nosaukumi ar sakni *stat-*. Vairākās Zemgales un Vidzemes izloksnēs kāršu žogu apzīmēšanai lietoti nosaukumi ar *slit-* un *stat-*. Latgalē izplatīts kāršu žogu apzīmējums ir *sētmalis*. Plaši lietoti arī nosaukumi ar sakni *stat-*. Kāršu žogu nosaukumi ar atkarīgo komponentu *gatvejas-, lubīnu-, uolnīcas-, riķ-, steķu-, vārstuļu-*, kā arī kāršu žogu nosaukumi *aplūoks, gatve, plots(?), progona, sēta, sētiņa, vabas, vārstalas, zagona* reģistrēti tikai dažās latviešu valodas izloksnēs.

Vairāki nosaukumi latviešu valodas izloksnēs lietoti guļbaļķu žogiem. Tā kā guļbaļķu žogi mūsdienās vairs reti kur saglabājušies, tad arī to nosaukumi izloksnēs sastopami tikai vietumis. Tā vairākās izloksnēs konstatēti guļbaļķu žogu apzīmējumi ar atkarīgo komponentu *baļķēnu-, blanku-, dēļ-, grupu-, gul(-), krit-, lāču-, tēvu-*, kā arī nosaukumi *dvors, kritenis vai kritinis, sāmats, sētmalis, slita, tvāre, zādarkls*. Iespējams, senāk minētais žogu veids un tā nosaukumi bija lietoti plašāk.

Mazāk nosaukumu latviešu valodas izloksnēs reģistrēti slīpkoku žogam. Tā kā slīpkoku žogi biežāk gatavoti Ziemeļkurzemē un Ziemeļvidzemē, tad arī nosaukumi konstatēti šajās izloksnēs. Tie ir nosaukumi ar atkarīgo komponentu *dēļ-, kārš-, sāmīešu-, slīp-, strepju-, šķēp-, vilku-* un nosaukums *tūna*.

Daži žogu nosaukumi reģistrēti krautam akmeņu (velēnu) žogam, piemēram, *mūrītis, veļēnas*; stāvkoku žogam, piemēram, *laidars*; krautam žagaru guļžogam, piemēram, *žagaru žuogs*; dzīvžogam, piemēram, *eglīšu sēta*; dzelzs kaluma žogam, piemēram, *trelīņu žuogs*.

Nodaļā skaidrota žogu nosaukumu cilme – mantotā un aizgūtā leksika. Reģistrēti 54 mantotas cilmes vārdi. Mantotas cilmes vārdi biežāk lietoti zedeņu žogu un slīpkoku žogu nosaukumos, retāk to ir stāvžogu apzīmējumos.

Konstatēti 53 aizgūtas cilmes vārdi, no tiem 25 ir ģermānismi, 12 slāvismi, 8 somugrismi, 6 iespējamie lituānismi, 2 iespējamie kursismi, bet 7 vārdi reģistrēti ar neskaidru cilmi. Lielāko aizgūto vārdu daļu žogu nosaukumos veido ģermānismi, piemēram, *bulverķis, trenze, tūna*. Tie izlokšņu leksikā radušies daudzu gadsimtu gaitā savstarpējo kontaktu rezultātā ar vācu valodu un izplatīti galvenokārt Kurzemē, Zemgalē un Vidzemē. Vāciskie aizgūvumi pārņemti arī literārajā valodā, piemēram, *dēlis, lata*. Slāvismi reģistrēti lielākoties Latgales pierobežas izloksnēs ar Krieviju, Baltkrieviju, kā arī Dienvidlatgalē, piemēram, *progona, zaborš, zagona*. Tie arī radušies vēsturisko apstākļu ietekmē vairāku gadsimtu gaitā, tomēr sastopami tikai atsevišķās izloksnēs. Aizgūvumi no Baltijas jūras somu valodām konstatēti galvenokārt lībiskā dialekta izloksnēs, kā arī pierobežas izloksnēs ar Igauniju, piemēram, *pid(-iņ)s, tariņš, vibiņš*. Iespējamie lituānismi reģistrēti Zemgalē un Vidzemes vidienē, piemēram, *kadēģis, sāmati, žebiņš*. Nedaudzie iespējamie kursismi kā , piemēram, *ērcesis, sklanda* konstatēti Rietumkurzemē.

Aplūkojamā tematiskajā vārdu grupā sastopami tādi žogu nosaukumi, kas reģistrēti arī lietuviešu valodā vai tās izloksnēs un veido vienotu izplatības areālu ar latviešu valodas izloksnēm, piemēram, *kāršu žuogs, sklandu žuogs* u.c.

Sastopami arī tādi apvidvārdi, kas reģistrēti Latvijas dienvidaustrumos un Lietuvas ziemeļrietumos, piemēram, *parkani, stadaiņi*. Tas liecina, ka Dienvidlatgales iedzīvotājiem dažādos vēstures posmos bijuši atšķirīgi kontakti ar kaimiņtautām nekā pārējiem Latvijas iedzīvotājiem.

2. Žogu nosaukumu darināšana

2.1. Sinhroniskais aspekts

Ar terminu “vārddarināšana” valodniecībā saprot:

- 1) atvasinātu un saliktu vārdu darināšanu (parasti) no viensaknes vārdiem pēc valodā eksistējošiem paraugiem un modeļiem ar afiksāciju un citu formālo līdzekļu palīdzību;
- 2) valodniecības nozari, kas pētī visus sekundāru un saliktu vārdu darināšanas, funkcionēšanas, uzbūves un klasifikācijas aspektus. Vārddarināšanas teorija var paredzēt jaunu vārdu rašanos un tās priekšnoteikumus, kā arī atklāt likumības, pēc kurām valodas lietotāji veido jaunus atvasinātus un saliktus vārdus pašreizējā valodas attīstības posmā (sīkāk skat. ЛЭС, 467).

No vārddarināšanas viedokļa sekundāri un salikti vārdi pētīti kā diahroniskā, tā sinhroniskā aspektā. “Mūsdienu modernās valodniecības pamatā likts sinhroniskais aspekts. Valoda tiek raksturota kā evolucionējoša sistēma, kas sastāv no vairākām savā starpā saistītām un pakārtotām apakšsistēmām” (Soida 1970, 76—77). Sinhroniskajā vārddarināšanā vārdi tiek uzlūkoti kā funkcionējošs mūsdienu valodas materiāls, un to analīzē galvenā uzmanība tiek pievērsta vārda uzbūvei un derivatīvām attiecībām, kas vārdus saista savā starpā un ar visu vārdu krājumu. Vārddarināšanas analīzē tiek noskaidroti arī vārddarināšanas līdzekļi, to produktivitāte un regulārums (Soida 1970, Земская 1973, 169).

Līdz ar jaunās sinhroniskās vārddarināšanas teorijas rašanos, par kuras pamatlicējiem un pilnveidotājiem minami tādi valodnieki kā, piemēram, M. Dokulils, N. Čomskis, R. Liza, V. Vinogradovs, G. Vinokurs, V. Ņemčenko, E. Zemska (sīkāk skat. literatūras sarakstu), 20. gs. sešdesmitajos gados vārddarināšana tika izveidota par patstāvīgu lingvistikas disciplīnu.

Vārddarināšanas apakšsistēmai un derivācijas procesiem šajos gados pievērsās arvien vairāk pētnieku, bet 20. gs. septiņdesmitajos gados tā kļuva par asu teorētisko diskusiju cēloni. Diskusijas turpinās arī nākamajās desmitgadēs, jo vārddarināšanas īpašais statuss valodas sistēmā, tās dažādie aspekti un ciešās saites ar citām valodas apakšsistēmām, tās loma leksikona veidošanā rada lielisku iespēju pārbaudīt dažādas teorētiskās koncepcijas un hipotēzes. Liels stimuls vārddarināšanas procesu izpētē ir arī fakts, ka, neskatoties uz panākumiem tās aprakstīšanā, vārddarināšana joprojām uzlūkojama par dziļāko un noslēpumaināko valodas daļu, jo līdzās savam funkcionēšanas mehānismam tā atspoguļo arī visas valodas sistēmas funkcionēšanu (sīkāk skat. Проблемы, 33.—34.).

Valodnieku koncepcijas vārddarināšanas noslēpumu izzināšanai ir dažādas: strukturālā, ģenētiskā, funkcionālā, datorlingvistikas un citas (sīkāk skat. Wills 1986, 323). Kopumā tās veido trīs galvenās pieejas vārddarināšanai:

- 1) morfoloģisko virzienu, kurā vārddarināšanas sistēma aplūkota lielākoties kā morfoloģisks process;
- 2) sintaktisko virzienu, kad derivācija pētīta no sintaktiskā aspekta;
- 3) leksisko virzienu, kurā derivācija analizēta galvenokārt subleksēmu līmenī kā semantiskas attiecības starp leksiskām vienībām leksikona struktūru ietvaros (sīkāk skat. Reichl 1982, 8; Stein 1977, 235; Проблемы 1992, 34.—35.).

Autorei tuvāka šķiet morfoloģiskā pieeja, kura orientēta uz strukturālo analīzi un vārddarināšanu aplūko kā morfoloģijas daļu. Šāda pieeja ar vārddarināšanu saistīto jautājumu risināšanā latviešu valodniecībā ir raksturīga. Tā, piemēram, vārddarināšanas sistēma kā morfoloģisks process tiek aplūkota "Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā" (Mllvg). Tajā latviešu literārās valodas derivatīvā sistēma aplūkota detalizēti, noskaidrojot vārdu morfoloģisko struktūru, darināšanas paņēmienus un līdzekļus, formālās morfoloģiskās attiecības starp motivētājpārdu un motivējamo vārdu u.c., tomēr gramatikai ir arī trūkumi,

piemēram, maz risināti ar vārddarināšanas teoriju saistītie jautājumi, it īpaši terminoloģijā, jaukta diahroniskā un sinhroniskā valodas aprakstīšanas pieeja. Faktiski “Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikā” rodami iedīgļi valodas faktu sinhroniskai analīzei.

Morfoloģisko pieeju vārddarināšanas sistēmas aprakstīšanā izmantojusi arī E. Soida, kas latviešu lingvistikā uzlūkojama par vienu no vārddarināšanas kā patstāvīgas valodniecības nozares teorijas iedibinātājām. Iepazinusies ar 20 gs. 60. gados pasaulē novatoro sinhroniskās vārddarināšanas teoriju, valodniece atzīst: “Izvēršot vārddarināšanas faktu analīzi sinhroniskajā aspektā, kļūva skaidrs, ka šis aspekts nav ietilpināms morfoloģijā tādēļ, ka vārddarināšana ir relatīvi patstāvīga valodas apakšsistēma jeb valodas līmenis. Kļūva skaidrs arī tas, ka sinhroniskajā vārddarināšanas analīzē nevar iztikt ar vēsturiskās jeb diahroniskās valodniecības izveidotajiem analīzes principiem un tradīcijām. Ir vajadzīga sava, sinhroniskajam aspektam piemērota teorija, savī analīzes principi un paņēmieni” (Soida 1970, 76). Par pamatu ņemot valodnieku M. Dokulila, N. Čomska u.c. teorētiskos darbus vārddarināšanā, E. Soida pievēršas latviešu valodas vārddarināšanas teorijas principu un terminoloģijas, vārddarināšanas analīzes principu, kā arī daudzu vārddarināšanas problēmu risināšanai (Soida 1970; 1992₁, 1992₂). Liela nozīme vārddarināšanas teorijas izstrādē ir B. Metuzāles-Kangeres “Latviešu valodas atvasinājumu vārdnīcai” (Metuzāle-Kangere). Atsevišķu vārddarināšanas problēmu risināšanai no sinhroniskās analīzes viedokļa veltīti daudzu valodnieku, piemēram, A. Ahero, M. Baltiņas, M. Beitiņas, A. Bergmanes, O. Buša, R. Kalnbērziņa, Ā. Kļaviņas, K. Pokrotnieces, V. Skujiņas, I. Šmideberga, R. Veidemanes, A. Vulānes, D. Zemzares, I. Zuicenas darbi, bet vārdu veidošanas īpatnībām latviešu valodas izloksnēs pievērsušies tikai nedaudzi no tiem, piemēram, B. Laumane, K. Ancītis, M. Putniņa, E. Putniņš, I. Indāne, A. Reķēna, M. Rudzīte, E. Kagaine, B. Bušmane, I. Jansone, I. Kurzemniece, A. Vulāne, M. Saule-Sleine u.c. (autore izmantojusi minēto valodnieku darbus, sīkāk skat. literatūras sarakstu).

Par jaunu posmu latviešu valodas vārddarināšanas jautājumu izpētē uzlūkojams V. Kalmes un G. Smiltnieces izdotais mācību līdzeklis “Latviešu literārās valodas vārddarināšana un morfoloģija. Lokāmās vārdšķiras” (Kalme & Smiltiece 2001). Tas sniedz detalizētu pārskatu par visām morfoloģijas nozarēm, sākot ar jēdzienu definīcijām un pašu pamatu skaidrojumiem un beidzot ar atsevišķu valodas parādību izpēti. Vārddarināšanas daļa veidota, balstoties uz latviešu valodnieku, it īpaši E. Soidas, A. Vulānes, V. Skujiņas teorētiskajiem atzinumiem. Pēc promocijas darba autores domām, tajā veiksmīgi šķirts semantiskais un gramatiskais princips jaunu vārdu veidošanā, semantiskā pārnese rezultātā radušos jaunus vārdus, respektīvi, homonīmus uzlūkojot par leksiskās semantikas daļu. Homonīmu rašanās kā vārddarināšanas paņēmiens daļā teorētiskās literatūras netiek atzīts jau kopš 20. gs. 60. gadu beigām (piemēram, Основы, 69; Шмелев 1968, 106; Fleischer 1969, 50. – 75., 214. – 216.; Soida 1970, 89; Земская 1973, 170; Heupel 1978, 154; Немченко 1979, 66; Апресян 1974, 189; Schippan 1992, 114. – 118.; Bussmann 1992, 852. – 853.; Richards & Platt & Platt 1992, 407; Trask 2000, 368).

Pozitīvi vērtējama grāmatu autoru pievēršanās detalizētai saliktu vārdu darināšanas izpētei, jo saliktu vārdu darināšana mūsdienās kļūst arvien prouktīvāka, un atsevišķi to paveidi, piemēram, abreviatūras ir salīdzinoši jauna, tāpēc pētāma un normējama parādība latviešu valodā.

Neskaidra, pēc promocijas darba autores domām, ir konversijas kā atsevišķa vārddarināšanas paņēmiena aplūkošana V. Kalmes un G. Smiltnieces darbā, jo vārddarināšanas daļas sākumā trūkst precīzas vārddarināšanas definīcijas. Ja vārddarināšana ir process, kura rezultātā rodas jauns vārds kā atsevišķa zīme, kā no grāmatas autoru sniegtajiem piemēriem noprotams (skat. 37. lpp.), tad diez vai var runāt par konversiju kā vārddarināšanas paņēmienu. Tādā gadījumā konversija var tikt uzlūkota par sintaktisku parādību un aplūkota sintakses ietvaros (sal. skat. arī Никитевич 1982, 63; Schippan 1992, 116). Tomēr lielākajā daļā teorētiskās literatūras vārddarināšana definēta plašāk, un konversija aplūkota kā atsevišķs

vārddarināšanas paņēmiens (piemēram, Matthews 1991, 61. – 69; Bussmann 1992, 852. – 853; Richards & Platt & Platt 1992, 407; Task 2000, 368).

Atbilstoši latviešu valodas tradīcijām grāmatas autores aplūko derivatīvās galotnes kā sufiksācijas līdzekli. Tam iebilst, piemēram, krievu valodnieks A. Andronovs, uzsverot, ka vārddarināšanā mainās nevis viena galotne, bet visa paradigma, tāpēc par konversiju uzlūkojami visi vārddarināšanas gadījumi, kad netiek izmantots speciāls afikss. Promocijas darba autore piekrīt A. Andronova argumentiem, tomēr uzskata, ka minētais ierosinājums vēl teorētiski diskutējams.

Neraugoties uz nepilnībām un trūkumiem V. Kalmes un G. Smiltnieces darbā “Latviešu literārās valodas vārddarināšana un morfoloģija. Lokāmās vārdšķiras” (par neprecizitātēm skat. arī Andronovs 2002., 121. – 138.), tas ir nozīmīgs veikums latviešu valodniecībā, jo apkopo jaunākos latviešu valodnieku teorētiskos atzinumus vārddarināšanā, un ir labs pamats tālākiem pētījumiem.

Promocijas darba autore žogu nosaukumu darināšanu latviešu valodas izloksnēs ir pētījusi un aprakstījusi, balstoties uz V. Kalmes un G. Smiltnieces darbā sniegtajiem atzinumiem un terminiem. Nodaļā žogu nosaukumi tiks pētīti lielākoties sinhroniskā aspektā, raksturojot to darināšanas paņēmienus, līdzekļus, tipus, izplatību no strukturālā viedokļa. Lai izbēgtu no atkārtotības, derivātu semantika tiks aplūkota tikai pašā vispārīgākajā veidā, detalizēti derivatīvo nozīmi skaidrojot nodaļā “Žogu nosaukumi areālajā, semantiskajā un cilmes aspektā” un “Žogu nominācija” (nepieciešamība vārddarināšanu aprakstīt divos līmeņos – strukturālajā un semantiskajā ieteikta arī teorētiskajā literatūrā, skat., piemēram, Beard 1981, 104.—113.).

Latviešu valodas izloksnēs žogu nosaukumu darināšanā ir izmantoti vairāki **vārddarināšanas paņēmieni**.

Afiksācija žogu nosaukumu darināšanā ir lietota visbiežāk. Ar to darināti žogu nosaukumi, primāram vai atvasinātam vārda celmam vai tā formas celmam pievienojot afiksus (derivatīvās galotnes, piemēram, *vijain-s* > *vijain* + *e*, vai sufiksus, piemēram, *slit-a//s* > *slit* + *iņ-a*, *krit-a* > *krit* + *en-is*).

Saliktu vārdu darināšana žogu nosaukumu veidošanā izmantota galvenokārt lībiskā dialekta izloksnēs. Tā lietota kā neatvasinātu salikteņu veidošanā no vārdu savienojumiem, piemēram, *kāršu žuogs* > *kārš* + *žuogs*, *vabiņu sēta* > *vabiņ* + *sēta*, tā atvasinātu salikteņu darināšanā, piemēram, *sētas mala* + *eņ-š* > *sēt* + *mal* + *eņš*.

Skaņu pārmaiņas kuru rezultātā rodas jauni vārdi, žogu nosaukumu darināšanā ir izmantotas visretāk. Tas lietots tikai kopā ar afiksāciju, piemēram, *žuog-s* > *žuodz* + *iņ-š*.

Žogu nosaukumu darināšanā izloksnēs izmantoti dažādi **vārddarināšanas līdzekļi**:

- 1) vairāki žogu nosaukumi ir darināti ar derivatīvo galotni no primāriem vai atvasinātiem verbiem vai to celmiem, no adjektīvu celmiem, piemēram, *vij* > *vij* + *a*; *apluok-a* > *apluok* + *s*;
- 2) daudzi žogu nosaukumi ir darināti ar izskaņām, piemēram, *stat-s* > *stat* + *en-is*, *kārst-a* > *kārst* + *ekl-is*, *aizžuoguoj-a* > *aizžuoguoj* + *um-s*;
- 3) žogu nosaukšanai latviešu valodas izloksnēs plaši izmantotas vārdkopas, piemēram, *gruopu žuogs*, *slīpā sēta*, *gulu žuogs*;
- 4) daļa žogu nosaukumu ir salikteņi, piemēram, *pidiņu sēts* > *pidiņ* + *sēts*, *trīs nītis* > *trī* + *nīts*, *gulu zedeņi* > *gul* + *zedeņi*.

Katram žogu nosaukumu darināšanas līdzeklim ir savs izplatības areāls un savas īpatnības, kas tālāk aplūkotas detalizētāk.

Ar derivatīvām galotnēm darināti nosaukumi

Ar derivatīvām galotnēm (par derivatīvo galotņu semantiku un funkcijām sīkāk skat. Soida 1992, 4. – 45.) latviešu valodas izloksnēs ir darināti žogu nosaukumi, kurus motivē:

- 1) primāru verbu formas;
- 2) sekundāru verbu celmi;
- 3) adjektīva celms.

Nosaukumi ir reģistrēti vietumis Kurzemē, Zemgalē un Vidzemē. Tie semantiski norāda uz darbību, kuras rezultātā tapis žogs (piemēram, *vīt*, *režģīt*).

1. Ar derivatīvām galotnēm no primāriem verbiem darināts tikai viens žogu nosaukums, izmantojot šādu darināšanas tipu:

- verba tagadnes vai pagātnes celms + galotne *-a*:

vij > *vij* + *a* Zemgalē izloksnēs ap Bausku, Rundāli un Bebreni, kā arī Sausnējā (LVDA), Vietalvā (LVDA) un Varakļānos (LVDA).

2. Ar derivatīvām galotnēm no atvasinātiem verbiem ir darināti atsevišķi vārdi ar nozīmi 'žogs'. To veidošanā izmantoti trīs vārddarināšanas tipi:

- verba tagadnes celms + galotne *-s*:

apluk-a > *apluk* + *s* Ēdolē, Ērgemē, Gaujienā (LVDA);

- verba nenoteiksmes celma daļa bez piedēkļa + galotne *-s*:

aizžuoguo-t > *aizžuog* + *s* Vestienā, Zasā (EH I 65);

- verba sakne + galotne *-is*:

režģ-ī-t > *režģ* + *is* Auros, Rankā (LVDA).

3. Ar derivatīvo galotni no adjektīva celma darināts viens žogu nosaukums. Tas uzlūkojams par adjektīva substantivējumu (sīkāk skat. Lgr 158§; Soida 1992, 29). Nosaukuma veidošanā izmantots šāds vārddarināšanas tips:

- adjektīva celms + galotne *-e*;

vijain-s > *vijain* + *e* Neretā (ME IV 525).

Ar izskaņām atvasināti nosaukumi

Produktīva ir žogu nosaukumu darināšana ar izskaņām. Ar izskaņām darinātie vārdi ar nozīmi 'žogs' izplatīti galvenokārt Vidzemē un augšzemnieku dialekta izloksnēs. Tos motivē:

- 1) primāru substantīvu celmi, piemēram, *slit-a//s* > *slit* + *iņ-a*, *mūr-is* > *mūr* + *iš-i*;
- 2) primāru verbu celmi, piemēram, *vel-t* > *vel* + *ēn-as*;
- 3) sekundāru verbu celmi, piemēram, *vārst-a* > *vārst* + *ul-is*.

Ar izskaņām atvasinātie žogu nosaukumi lielākoties izloksnēs lietoti daudzskaitļa formā, tāpēc arī vārddarināšanas analīzē paturēta daudzskaitļa forma.

Sufiksu produktivitāte žogu nosaukumu darināšanā ir atšķirīga: ir bieži lietoti sufiksi, piemēram, *-iņ-*, *-in-*, *-en-*, *-eņ-* retāk lietoti sufiksi, piemēram, *-al-*, *-eņ-*, *-īn-*, *-ekl-*, *-īt-*, *-um-* un sufiksi, ar kuriem darinātie žogu nosaukumi reģistrēti tikai rakstu avotos, piemēram, *-ēn-*, *-ul-*.

Latviešu valodā vārddarināšanas sufiksi ir ģenētiski saistīti ar galotni un kopā ar to veido izskaņu. "Izskaņa spēj būt par vārddarināšanas formantu, darīnot tās pašas vārdšķiras vārdu, pie kuras pieder pamatvārds, kā arī citas vārdšķiras vārdu" (Soida 1992₂, 42). Tāpēc ir lietderīgi žogu nosaukumus grupēt pēc to izskaņām un produktivitātes.

Izskaņas *-iņš*, *-iņa*

Deminutīvus ar *-iņš* parasti darina no (arī adjektīvu) *o*-celmiem un tiem *jo*-celmiem, kas vienskaitļa nōminatīvā nebeidzas ar *-is*, un formas ar *-iņa* – no *ā-*, *iā-* un pa daļai arī no *i*-celmiem (Lgr 152§). Visus ar minētajām izskaņām darinātos žogu nosaukumus motivē substantīvu celmi. Nosaukumu darināšanā izmantoti divi vārddarināšanas tipi:

- substantīva celms + izskaņa *-iņ-š/-a*:

dārz-s > *dārz* + *iņ-š* Dundagā (LVDA);

miet-i > *miet* + *iņ-i* Lazdonā (LVDA);

rib-as > *rib* + *iņ-i* // *-as* Vitrupē (LVDA);

slit-s//a > *slit* + *iņ-a* Neretā (LVDA);

vab-as > *vab* + *iņ-as* Babītē (ME IV 427);

- substantīva celms + skaņu mija + izskaņa *-iņ-š/-a*:

sēt-a > *sēt* + *iņ-i* Sērenē (LVDA);

sēt + *iņ-a* sēliskajās izloksnēs un dažviet citur;

**žed-a//s* > *zed* + *iņ-i* Lubānā (LVDA);

žēb-i > *žeb* + *iņ-i* Liepkalnē (ME IV 800);

žuog-s > *žuodz* + *iņ-š* vietumis Kurzemē un Zemgalē.

Daļai no tiem deminutīva nozīme ir izbālējusi, piemēram, žogu nosaukumu *sētiņa* ar nozīmi 'kāršu žogs' lieto daļā sēlisko izlokšņu; *slitiņš* ar nozīmi 'zedeņu žogs' – Neretā (LVDA). Sākotnēji deminutīva nozīme šiem nosaukumiem ir pastāvējusi, jo pretstatā senāk taisītajiem masīvajiem stāvkoku un guļkoku žogiem, vēlāk gatavotie kāršu un zedeņu žogi likās mazi. Senākām žogu formām no tautas sadzīves pamazām izzūdot, izzuda, acīmredzot, arī žogu lieluma pretstatījums.

Žogu nosaukumos, kas aizgūti no vācu valodas, ar minēto izskaņu tiek atdarināts lejasvācu *-ing*, piemēram, *treliņi* (lv. *trallingen* 'Gitter' ME IV 230; Sehwers 1936,144) Vecpiebalgā (LVK).

Izskāņas *-inis, -ine*

Ar izskaņām *-inis, -ine* latviešu valodā darina priekšmetu, augu, dzīvnieku un vietu nosaukumus (Lgr 144-145§). Žogu nosaukumi ar *-inis, -ine* reģistrēti Latgalē un Dienvidkurzemē, respektīvi, areālā, kur seniskās izskāņas ir saglabājušās un nav aizstātas ar jaunākām *-enis, -ene* (skat. Lgr

144§; Rūķe-Draviņa 1959, 204.—205.; Rudzīte 1964, 317., 105.; Reķēna 1996, 63.—64.).

Žogu nosaukumus ar izskaņām *-inis*, *-ine* motivē:

- 1) substantīvu celmi;
- 2) verba formas celms.

1. No substantīvu celmiem ar minētām izskaņām darināti žogu nosaukumi, izmantojot šādus vārddarināšanas tipus:

- substantīva celms + izskaņa *-in-is/-e*:

stat-s > *stat* + *in-e* Latgalē un vietumis Augšzemē;

- substantīva celms + skaņu mija + izskaņa *-in-is/-e*:

sēt-a > *sēt* + *in-is* Atašienē (LVDA);

**zēd-a//s* > *zed* + *iņ-i* daļā augšzemnieku dialekta izlokšņu.

3. No verba formas celma ar izskaņu *-inis* darināts žogu nosaukums, izmantojot vienu vārddarināšanas tipu:

- verba pagātnes celms + izskaņa *-in-is*:

krit-a > *krit* + *in-is* Dunikā (EH I 656).

Iespējams, ka minētie nosaukumi ir adjektīvu ar *-inis* substantivējumi (sal. lietuviešu valodas izloksnēs izplatīto *statinė tvorà*, *statinỹs* u. c. (LKA I 60. – 64.; LKŽ XIII 683. – 684.; latviešu valodas izloksnēs Latgalē un Dienvidkurzemē sastopamos adjektīvu ar *-inis* substantivējumus (Bušmane 1989, 126; Reķēna 1996, 63. – 64.; par to arī Saule –Sleine 1955 un Vulāne 1997)), tomēr atbilstošās vārdkopas ar šo adjektīvu izlokšņu materiālos par žogu nosaukumiem nav konstatētas.

Izskañas *-enis*, *-ene*

Ar izskaņām *-enis*, *-ene* latviešu valodā darina priekšmetu, vietu, augu un dzīvnieku nosaukumus (Lgr 144§). Žogu nosaukumi ar minētām izskaņām izplatīti galvenokārt Vidzemē un augšzemnieku dialekta izloksnēs.

Ar minētām izskaņām darinātos žogu nosaukumus motivē:

- 1) substantīvu celmi;
- 2) verbu formu celmi.

1. No substantīvu celmiem ar izskaņām *-enis*, *-ene* darināti žogu nosaukumi, izmantojot šādus vārddarināšanas tipus:

- substantīva celms + izskaņa *-en-is/-e*:

stat-s > *stat* + *en-is* Latgalē (iespējams, ka *-inis* te pārcelts par *-enis*) (ME III 1048), tautasdziesmā (EH II 571);

- substantīva celms + skaņu mija + izskaņa *-enis/-e*:

sēt-a > *sēt* + *en-e* Mazzalvē (LVDA);

**zēd-a//s* > *zed* + *eņ-i* vietumis Vidzemē un Ziemeļlatgalē.

2. No verba formu celma ar izskaņu *-enis* darināti žogu nosaukumi, lietojot šādus derivatīvos tipus:

- verba pagātnes celms + izskaņa *-en-is*:

krit-a > *krit* + *en-is* literatūrā (ME II 28);

- verba tagadnes celms + izskaņa *-en-is*:

krīt > *krīt* + *en-is* (LLVV IV 439).

Izskañas *-als*, *-ala*, *-ale*

Ar izskaņām *-als*, *-ala* latviešu valodā darināti dažādas nozīmes substantīvi no lietvārdiem, darbības vārdiem un īpašības vārdiem; daļa no tiem ir pirmatnēji deminutīvi (Lgr 173§). Žogu nosaukumi ar minētām izskaņām lietoti Vidzemē un tos motivē:

- 1) substantīva celms;
- 2) sekundāra verba celms.

1. No substantīva celma ar izskaņu *-ale* darināts žogu nosaukums pēc viena vārddarināšanas tipa:

- substantīva celms + izskaņa *-al-e*:

vij-a > *vij* + *al-e* U I 340; Koknesē (ME IV 582). Nosaukums varētu būt darināts arī tieši no verba saknes: *vij* > *vij* + *al-e*. Nosaukumā, iespējams, saglabāta pamazinājuma nozīme, sal. ‘ein kleiner von Strauch geflochtener Zaun’ (ME IV 582), kas mūsdienās paglābusies tikai atsevišķās izolētās formās (sīkāk skat. Rūķe-Draviņa 1959, 276).

2. No sekundāra verba celma darināts žogu nosaukums, izmantojot šādu derivatīvo tipu:

- verba tagadnes celms + izskaņa *-al-a*:

vārst-a > *vārst* + *al-as* Cēsīs (LVDA), Palsmanē (A.).

Izskañas *-eņš*, *-eņa*

Deminutīvus ar *-eņš* darina no *o*-celmiem un ar *-eņa* no *ā*-celmiem (Lgr 146§). Tie izplatīti augšzemnieku un īpaši latgaliskajās izloksnēs.

Ar izskañām *-eņš*, *-eņa* darinātos nosaukumus motivē substantīvu celmi. Nosaukumi veidoti pēc šāda vārddarināšanas tipa:

- substantīva celms + skaņu mija + izskaņa *-eņš/-a*:

sēt + *eņ-a* daļā augšzemnieku dialekta izlokšņu.

Līdzīgi kā žogu nosaukumiem ar *-iņš*, *-iņa* arī nosaukumiem ar *-eņš*, *-eņa* deminutīvu nozīme ir izbālējusi.

Izskañas *-īns*, *-īna*

Deminutīvus ar *-īns* (Ziemeļvidzemē ar *-ins*) un *-īna* (Ziemeļvidzemē ar *-ina*) lieto Kurzemes dienvidrietumu un Vidzemes vidienes izloksnēs, tos darina no tiem pašiem celmiem kā rakstu valodas deminutīvformas (Lgr 153§).

Ar izskañām *-īns*, *-īna* darinātos ūgu nosaukumus motivē substantīvu celmi, un tie veidoti pēc viena vārddarināšanas tipa:

- substantīva celms + skaņu mija + izskaņa *-īn-s/-a*:

sēt-a > *sēt* + *īn-a* Vidzemes vidus izloksnēs;

*zed-a//s > zed + īn-i Launkalnē (LVDA);

Izskaņas -eklis, -ekle

Ar izskaņām -eklis, -ekle parasti atvasina substantīvus no verbiem, un tie apzīmē rīkus, vietas un darītājus (Lgr 178§). Ar izskaņu -eklis darināts arī viens žogu nosaukums, kuru motivē atvasināta verba celms. Nosaukuma darināšanā lietots šāds vārddarināšanas tips:

- verba tagadnes celms + izskaņa -ekl-is:

kārst-a > kārst + ekl-is Lubejā, Vestienā (EH I 604).

Izskaņas -ītis, -īte

Ar izskaņām -ītis, -īte latviešu valodā darina deminutīvus no substantīviem, kas beidzas ar -is, -e (tdz. un izlokšnēs arī no citiem celmiem) (Lgr 210§). Žogu nosaukumu darināšanā minētās izskaņas ir neproduktīvas. Ar tām izlokšnēs darināts tikai viens žogu nosaukums, kuru motivē substantīva celms un kura darināšanā izmantots viens derivatīvais tips:

- substantīva celms + izskaņas -īt-is daudzskaitļa forma -īs-i;

mūr-is > mūr + īš-i literatūrā no Kurzemes (Jaunzems 1943, 21).

Izskaņas -ums, -uma

Ar izskaņām -ums, -uma darina abstraktas, retāk konkrētas nozīmes vārdus (Lgr 163§). Žogu nosaukumu darināšanā minētās izskaņas uzlūkojamas par neproduktīvām. Ar izskaņu -ums darināts tikai viens žogu nosaukums, kuru motivē atvasināta verba formas celms. Nosaukums darināts pēc šāda vārddarināšanas tipa:

- verba pagātnes celms + izskaņa -um-s:

aizžuoguoj-a > *aizžuoguoj* + *um-s* vietumis latviešu valodas izloksnēs.

Izskaņas *-ēns, -ēna*

Ar izskaņām *-ēns, -ēna* darina deminutīvus, kas apzīmē kaut ko ne tik mazu kā formas ar *-iņš* un *-ītis*, kā arī substantīvus, kas apzīmē izcelšanos un dažus citus vārdus (Lgr 147§). Žogu nosaukumu veidošanā minētās izskaņas ir neproduktīvas, jo ar tām darināts tikai viens žoga apzīmējums. To motivē primāra verba celms un tā darināšanā izmantots viens vārddarināšanas tips:

- verba nenoteiksmes celms + skaņu mija + izskaņa *-ēn-a*:

vel-t > *vel* + *ēn-as* literatūrā (ME IV 34). Nosaukums zināms pagaidām tikai no rakstu avotiem.

Izskaņas *-ulis, -ule*

Ar izskaņām *-ulis, -ule* latviešu valodā darināti dzīvnieku nosaukumi, īpašību apzīmējumi, deminutīvi un citi vārdi (Lgr 163§). Žogu nosaukumu darināšanā minētās izskaņas tikpat kā netiek izmantotas. Vienīgais žogu nosaukums ar izskaņu *-ulis* zināms no rakstu avotiem. Tas darināts no atvasināta verba celma, lietojot vienu vārddarināšanas tipu:

- verba tagadnes celms + izskaņa *-ul-is*:

vārst-a > *vārst* + *ul-is* Gudeniekos (ME IV 509).

Vārdkopu izmantojums žogu nosaukšanā

Žogu nosaukšanai latviešu valodā plaši izmantotas vārdkopas, kuras biežāk lietotas leļzemnieku izloksnēs, retāk – augšzemnieku dialekta izloksnēs, iespējams, tāpēc, ka lielākajā daļā Latgales izlokšņu vispārinātie žogu apzīmējumi nav pazīstami. Vairums no tām ir vārdkopas, kur viens

komponents ir vispārināts žogu nosaukums (*sēta, sētiņa, sētmalis, žuogs*), bet otrs – diferencējošs. Dažkārt par neatkarīgo komponentu lietots cits noteikts žogu nosaukums (*vija, sklandas*). Visbiežāk sastopamas divkomponentu vārdkopas, taču atsevišķos gadījumos reģistrētas arī trīskomponentu vārdkopas (piemēram, *slīpuo sklandu žuogs (?) Ziemeļkurzemē* (Jaunzems 1943, 21).

Atkarā no pirmā komponenta piederības noteiktai vārdšķīrai vārdkopnosaukumi iedalāmi četrās grupās:

- 1) nosaukumi ar substantīva vienskaitļa vai daudzskaitļa ģenitīvu pirmajā daļā;
- 2) nosaukumi ar adjektīvu pirmajā daļā;
- 3) nosaukumi ar participu pirmajā daļā;
- 4) nosaukumi ar adverbu pirmajā daļā.

1. Visbiežāk latviešu valodas izloksnēs žogu nosaukumi ir lietoti kā vārdkopas ar substantīva ģenitīvu pirmajā daļā.

- Daļa no tiem veidoti ar substantīva vienskaitļa ģenitīvu pirmajā daļā: *akmeņa sētiņa* Sāvienā (VMP); *bulverķa žuogs* Laidzē, Lībagos, Lubezerē, Spārē, Strazdē (VMP); *dārza sēta, dārza žuogs* vietumis latviešu valodas izloksnēs; *dzelzs sēta* Valmierā (LVDA); *gatvejas žuogs* Sēmē (VMP Nr. 2904); *kriteņa žuogs* literatūrā (EH I 656); *kuoka sēta* Misā (LVDA); *kuoka sētiņa* Sunākstē (LVDA); *kuoka žuogs* Saldū (LD); *mūra sēta* dažviet Zemgalē, Vidzemē; *mūra žuogs* vietumis Kurzemē, Zemgalē; *slitāja sēta* Zalvē (LVDA); *uolnīcas sēta* Vecpiebalgā (VMP Nr. 2503); *vijas sēta* Īslīcē, Taurkalnē (LVDA); *zādraukla sētmalis* Ciblā (A); *zēmera žuogs* vietumis Kurzemē; *žeberklīša // žeberķļa sēta* Raiskumā (LVDA); *žurda sēta* Allažos (LVDA).

- Lielākā daļa žogu nosaukumu lietoti kā vārdkopas ar substantīva daudzskaitļa ģenitīvu pirmajā daļā:

akmeņu krāvums Priekulē (LVK); *akmeņu sēta* Skultē (LVDA), Braslavā (Kurcalts 1934, 43); *akmiņu žuogs* Puzē (Apv.); *alkšņu žuogs* vietumis Kurzemē, Zemgalē; *aplūoku žuogs* Raņķos (VMP Nr. 3061); *ārķu žuogs* Rendā (LU); *baļķēnu sēta* Kauguros (LVK), Kūdumā (LVDA); *blanku sēts* Svētcimā (Apv.); *bulverķu žuogs* literatūrā no Kurzemes (Kundziņš 1974, 254); *daigu sētmalis* Ciblā (A), Prodē (LVDA); *dēlīšu sēta* vietumis Vidzemē; *dēlīšu sētmalis* vietumis Latgalē; *dēlīšu žuogs* dažviet Kurzemē, Zemgalē; *dēļu sēta* vietumis Zemgalē, Vidzemē; *dēļu sētmalis* dažviet Latgalē; *dēļu žuogs* Kurzemē, Zemgalē; *divkāršu sēta* vietumis Vidzemē; *dzelžu sēta* Valmierā (LVDA); *eglišu sēta* Valmierā (Apv.); *egļu žuogs* Launkalnē (LVDA); *ērcešu žuogs* Rietumkurzemē; *grupu žuogs* Kursišos (VMP Nr. 3061); *gulkuoku žuogs* vietumis visā Latvijas teritorijā; *guldēļu sēta* Jaunpiebalgā (A); *kadeģu žuogs* Ziemupē (LVDA); *kārķļu sēta* vietumis Kurzemē, Vidzemē; *kārķļu vija* Mārcienā, Vietalvā (LD); *kārķļu žuogs* vietumis Kurzemē; *kāršu sēta* Vidzemē, vietumis Zemgalē; *kāršu sētiņa* Dignājā, Lazdonā (LVDA); *kāršu sētmalis* dažviet Latgalē; *kāršu žuogs* Kurzemē; *kārtiņu sētmalis* vietumis Latgalē; *kārtiņu žuogs* Zūrās (A); *kārtu žuodziņš* Vircaivā (LVDA); *kriteņu žuogs* Grobiņā (Apv.); *kritiņu žuogs* Nīcā (ME II 281); *latiņu sēta* Biržos (A), Sēļos (LVK), Stelpē (LVDA); *latiņu žuogs* Embūtē (LVDA); *latu sēta* vietumis Vidzemē; *latu žuogs* Kurzemē; *lakšu žuogs* Puzē (Apv.); *laktiņu žuogs* dažviet Kurzemē; *laktu sēta* Elejā, Vilcē (LVDA); *laktu žuogs* vietumis Kurzemē; *lāču žuogs* literatūrā no Kurzemes (Kundziņš 1974, 173—174); *leišu žuogs* Bukaišos (VMP Nr. 1918); *lubīnu sēta* Brenguļos (LVDA); *maiglišu sēta* Burtniekos (LVDA); *maigļu sēta* Ziemeļvidzemē; *mietu žuogs* vietumis Kurzemē, Zemgalē; *nīšu sēta* Vidzemes vidienē; *nīšu žuogs* literatūrā no Kurzemes (Kundziņš 1974, 254); *nuomaļu sēta* Asūnē (VMP Nr. 2822); *nuomaļu žuogs* Puzē (Apv.); *pidiņu sēta* Mazsalacā (EH II 230); *pīķu žuogs* Engurē

(VMP Nr. 2904); *puosmu žuogs* Milzkalnē (VMP Nr. 2904); *redelīnu sēta* Jaunpiebalgā (A); *ribiņu sēta* Vitrupē (LVDA), Skultē (ME III 52); *ribiņu žuogs* Kurzemē; *rīcagu žuogs* bez vietas norādes (ME III 535); *riķu sēta* vietumis Kurzemē, Rietumzemgalē; *riķu žuogs* Kurzemē, Rietumzemgalē; *sāmiešu žuogs* literatūrā no Ziemeļkurzemes (Cimermanis 1990, 196); *skadīnu // skadiņu sēta* Ērgemē, Kārķos (LVDA); *skadiņu žuogs* Druvienā (ME III 863); *šķēdēnu sēta* Kauguros (Rūķe-Draviņa 1995, 51); *sklandu žuogs* Kurzemē; *slitu sētiņa* Zasā (ME III 934); *spriķu sēta* Popē (EH II 560); *spriķu žuogs* Ziemeļkurzemē; *stabiņu sēta* Olainē (LVDA); *statiņu sēta* Lazdonā (LVK); *statiņu sētiņa* Dignājā (LVDA); *statiņu sētmalis* Aulejā (LVDA); *statiņu žuogs* Krustpilī (EH II 571); *statīnu sēta* Ziemeļvidzemē; *statiņu žuogs* Pastendē (LVDA), Stendē (Mund. St.II 75); *stādaigu sēta* Gārsenē (Apv.); *stādaigu sētiņa* Zemgales sēliskajās izloksnēs; *stādaigu sētmalis* Bebreņē, Rubeņos (LVDA); *stādaugu sēta* Dignājā (ME III 1049); *stā(v)kūoču sēta* Zemgalē izloksnēs ap Iecavu, Cerauksti; *stāpiņu sēta* Rundālē, Sesavā (LVDA); *stāpuļķu sēta* Mērsragā (Apv.); *stāvdēļu žuogs* Upesgrīvā (VMP Nr. 2945); *steķu sēta* Vaivē (VMP Nr. 2415); *stikāļu sēta* Vidzemes vidienes izloksnēs; *strepju žuogs* literatūrā no Ziemeļvidzemes (Kundziņš 1974 1974, 173-4); *stulpeņu žuogs* Kārsavā, Gaigalavā (Strods 1991, 49); *šāļu žuogs* vietumis latviešu valodas izloksnēs; *šķēpu sēta* Kūdumā (EH II 483); *šķēpu žuogs* literatūrā no Ziemeļvidzemes (Kundziņš 1974, 173-174) un Rozulas (Krastiņa 1963, 163); *šķīlu sēta* Ziemeļvidzemē; *šķīlu sēta* Vidzemē (EH II 635); *šķīlu sētiņa* Sēļos (LVK); *tariņu sēta* Tomē (LVDA); *tēvu sēta* Valmierā (Apv.); *treliņu sēta* vietumis Zemgalē; *treliņu žuogs* Puzē, Milzkalnē (LVDA), Zvārdē (VMP); *treliņu žuogs* Lestenē (VMP Nr. 2904); *trīskāršu sēta* vietumis Vidzemē; *tūnu žuogs* literatūrā no Vidzemes (Jaunzems 1943, 21); *vabiņu sēta* Zemgalē;

vabiņu žuogs Dolē (LVDA), Druvienā (ME IV 427); *vabu sēta* Zemgalē; *vabu žuogs* Turlavā, Usmā, Katlakalnā (LVDA); *vabu žuodziņš* Milzkalnē (LVDA); *vibiņu sēta* Zemgalē; *vilku žuogs* literatūrā no Kurzemes (Kundziņš 1974, 173-174), Rozulā (Krastiņa 1963, 163); *virbiņu žuogs* literatūrā no Kurzemes (Jaunzems 1943, 21); *virbu sēta* Zentenē (LVDA); *zaru sēta* vietumis Zemgalē, Vidzemē; *zaru žuogs* dažviet Kurzemē, Zemgalē; *zedēņu sēta* Vidzemē, vietumis Zemgalē; *zedēņu žuogs* Aizkalnē, Bērzgalē, Pļaviņās, Valmierā (LVDA); *zedīnu sēta* Ziemeļvidzemē; *zedīņu sēta* Vidzemē, dažviet Zemgalē; *zedīņu sētiņa* Vidzemē; *zedīņu sētmalis* Sinolē (LVDA); *zedīnu sēta* Vidzemē; *žagaru sēta* Zemgalē; *žagaru žuogs* Kurzemē, Vircavā (LVDA); *žagstu sēta* Sunākstē (ME IV 787); *žeberiņu // žebīnu sēta* Rencēnos (LVDA); *žuogu sēta* Raunā (LVDA); *žurbuļu sēta* Vidzemē (ME IV 832), Dzērbenē, Smiltēnē (U I 242), L II 592, St I 717; *žurbuļu žuogs* literatūrā no Ziemeļvidzemes (Kundziņš 1974, 173-174); *žurdiņu sēta* Vidzemē; *žurdīnu sēta* Ziemeļvidzemē; *žurdu sēta* Vidzemes vidienes izloksnēs.

2. Ar adjektīvu pirmajā daļā darinātu žogu nosaukumu ir krietni mazāk:

dzīvā sēta Džūkstē (Apv.); *dzīvais žuogs* Dienvidlatgalē (Reķēna 1975 1975); *dzīvs žuogs* D 1296; *gulā sēta* Kauguros (LVK); *slīpā sēta* vietumis Ziemeļvidzemē; *slīpās sklandas // slīpuo sklandu žuogs* literatūrā no Kurzemes (Jaunzems 1943, 21); *stāvā sēta* Kauguros (LVK), Jaunpiebalgā (A); *šķībā sēta* Ērgemē (LVDA), Rozēnos (Apv.).

3. Ar ciešamās kārtas pagātnes participu pirmajā daļā darinātu žogu nosaukumu ir maz:

pītā sēta vietumis Zemgalē, Vidzemē, Varakļānos (LVDA); *pītais sētmalis* Aulejā, Istrā (LVDA); *pītais žuogs* dažviet Kurzemē, Launkalnē, Ozolniekos, Pļaviņās (LVDA); *pīts žagaru žuogs* Puzē (Apv.).

4. Ar adverbu pirmajā daļā darināti tikai atsevišķi žogu nosaukumi: *gulu sēta* Vecaucē (LVDA), tautasdziesmā (ME I 679), Kabilē (EH I 483); *gulu žuogs* Basos (LVDA).

Salikteņu darināšana

Izplatīts žogu nosaukumu tapšanas veids ir salikteņu darināšana, kas bieži vērojama lībiskajās izloksnēs, kur, zūdot vārdu gala zilbes patskanim, vārdkopas pirmais komponents piekļaujas otrajam un vārdkopnosaukums pāraug saliktenī, piemēram, *riķžuogs* Kurzemes lībiskajās izloksnēs, *zedīnsēta* Kūdumā (LVDA), *maigļsēta* Ziemeļvidzemē (sal. skat. salikteņu izplatību citās leksikas tematiskajās grupās), piemēram, Jansone 1993, 147; Laumane 1973, 50).

No semantiskā viedokļa žogu nosaukumi veidoti tāpat kā vārdkopnosaukumi ar substantīva ģenitīvu vai adjektīvu pirmajā komponentā. To pirmajā daļā ietverta norāde uz žoga daļām, to novietojuma veidu un īpašībām, uz žoga materiālu un novietojuma vietu.

Par pirmo salikteņu komponentu var būt substantīvs, adjektīvs, adverbs vai pamata numerālis.

1. Salikteņa pirmais komponents ir substantīvs ar zudušu vienskaitļa vai daudzskaitļa ģenitīva galotni:

kāršu žuogs > *kārš* + *žuogs* vietumis Kurzemē; *knuopu žuogs* > *knuop* + *žuogs* Lubezerē (VMP Nr. 2945); *kribiņu sēta* > *kribiņ* + *sēta*, *kribiņu sēts* > *kribiņ* + *sēts* Tūjā (LVDA); *maigļu sēta* > *maigļ* + *sēta* dažviet Ziemeļvidzemē; *mietu žuogs* > *miet* + *žuogs* vietumis Kurzemē, Zemgalē; *nīšu žuogs* > *nīš* + *žuogs* Spārnē (LVDA); *pidiņu sēts* > *pidiņ* + *sēts* Salacā, Svētciemā (LVDA); *ribiņu sēta* > *ribiņ* + *sēta* Limbažos (LVDA); *riķu žuogs* > *riķ* + *žuogs* Kurzemes lībiskajās izloksnēs; *sētas mala* > *sēt* + *mala* vairākās Latgales, Zemgales sēliskajās izloksnēs; *sklandu žuogs* > *skland* + *žuogs* vietumis Kurzemes lībiskajās izloksnēs; *skuju riķis* > *skuj* + *riķis*

Dundagā (LVDA); *spriķu gulžuogs* > *spriķ* + *gulžuogs* Puzē (Apv.); *spriķu žuogs* > *spriķ* + *žuogs* Zirās, Zūrās (LVDA); *sprunguļu sēta* > *sprunguļ* + *sēta* Vecumniekos (LVDA); *stateņu žuogs* > *stateņ* + *žuogs* Vandzenē (LVDA); *statiņu žuogs* > *statiņ* + *žuogs* Spārnē (LVDA); *šķēpu sēta* > *šķēp* + *sēta* Kūdumā (Apv.); *vabiņu sēta* > *vabiņ* + *sēta* Vidzemes lībiskajās izloksnēs; *vabīnu sēta* > *vabīn* + *sēta* Kārķos (LVDA); *vabīnu sēts* > *vabīn* + *sēts* Naukšēnos, Ģeros (LVDA); *vibiņu sēta* > *vibiņ* + *sēta*, *vibiņu sēts* > *vibiņ* + *sēts* Vidzemes lībiskajās izloksnēs; *viķu žuogs* > *viķ* + *žuogs* Ugālē (LVDA); *zedīnu sēta* > *zedīn* + *sēta* Kūdumā (Apv.); *žagaru sēta* > *žagar* + *sēta* dažviet Vidzemē; *žagaru žuogs* > *žagar* + *žuogs* vietumis Kurzemē; *žeberīnu sēta* > *žeberīn* + *sēta* Cēsīs (A); *žebīnu sēta* > *žebīn* + *sēta* Jērcēnos (LVDA); *žuburu sēta* > *žubur* + *sēta* Priekuļos, Vaivē (LVDA); *žurdiņu sēta* > *žurdiņ* + *sēta* Siguldā (LVDA).

2. Salikteņa pirmais komponents ir adjektīva celms:

dzīvs žuogs > *dzīv* + *žuogs* visā Latvijas teritorijā; *stāvs žuogs* > *stāv* + *žuogs* visā Latvijas teritorijā.

3. Salikteņa pirmais komponents ir adverba celms:

gulu sēta > *gul* + *sēta* Vidzemē, vietumis Kurzemē; *gulu zedeņi* > *gul* + *zedeņi* Jaunpiebalgā (A); *gulu žuogs* > *gul* + *žuogs* visā Latvijas teritorijā.

4. Salikteņa pirmais komponents ir pamata numerāļa celms: *trīs nītis* > *trī* + *nītis*. Nosaukums zināms pagaidām tikai no Sēļiem (LVK).

Daži žogu nosaukumi uzlūkojami par atvasinātiem salikteņiem, kas radušies, vienā vārdā savienojot divus sintaktiski saistītus vārdus un pievienojot derivatīvo galotni vai izskaņu:

sētas mal-a > *sēt* + *mal* + *e* dažās Latgales, Zemgales sēliskajās izloksnēs; *sētas mal-a* > *sēt* + *mal* + *eņ-š* Zemgales sēliskajās izloksnēs (LD); *sētas mal-a* > *sēt* + *mal* + *(i)s* Latgalē, Zemgales sēliskajās izloksnēs; *sētas mal-a* > *sēt* + *mal* + *īt-is* Zemgales sēliskajās izloksnēs (LD).

2.2. Diahroniskais aspekts

Lai gan mūsdienu valodniecībā vairāk akcentēta sinhroniska valodas parādību izpēte, tomēr ir skaidrs, ka pilnīga valodas elementu analīze var būt tikai tad, ja noskaidrota to vēsturiskā attīstība, jo sinhronisks ir tikai aprakstīšanas paņēmiens, bet ne pati valoda. Pievēršoties valodas izpētei diahronijā, rodas iespēja precīzāk paredzēt turpmāko tās attīstību un paplašināt valodas pētīšanas lauku. Turklāt svarīgi ir jautājumi – *k a d, k u r un k ā*, uz kuru pamata atklājas tie lingvistiskie un ekstralingvistiskie nosacījumi un dzinējspēki, kuri mūsdienu valodas sistēmā ir tik iedarbīgi (skat. Erben 1975, 117).

Arī žogu nosaukumu darināšanā ir lietderīgi nosaukumus aplūkot diahroniskā aspektā, jo tad atklājas to veidošanās vēsturiskā attīstība. Turpmāk tiks analizēti seni žogu apzīmējumi ar mantoto patskaņu miju, kuri no mūsdienu runātāju viedokļa uzlūkojami par primāriem, kuru vārddarināšanu rāda vārda etimoloģija un kuri lielākoties ir sinhroniskā aspektā aplūkoto žogu nosaukumu pamatā. Tiks noskaidroti arī vārddarināšanas paņēmieni un līdzekļi, ar kuriem ir darināti šie nosaukumi (par diahroniskās analīzes mērķiem un uzdevumiem skat. Soida 1970, 76; Земская 1973, 169).

Valodniecībā vēsturiskās vārddarināšanas principus latviešu valodas vārdu krājuma izpētē izmantojuši tādi zinātnieki kā, piemēram, J. Endzelīns, P. Skardžus, S. Ambrāzs, V. Rūķe-Draviņa (skat. izmantoto literatūru). To žogu nosaukumu veidošanā, kuru uzbūve atklājas tikai diahroniskā skatījumā, izmantoti vairāki **vārddarināšanas paņēmieni**.

Afiksācija žogu nosaukumu darināšanā izmantota visbiežāk. Ar to darināti žogu nosaukumi, primāro verbu saknēm pievienojot afiksus (derivatīvās galotnes, piemēram, *tver-t > tvār-e*; sufiksus, piemēram, *slie-t > sli + t-a, stā-t > sta + t-s*).

Skaņu pārmaiņas arī to žogu nosaukumu darināšanā, kuru uzbūve atklājas tikai diahroniskā skatījumā, lietotas kopā ar afiksāciju, piemēram, *sie-t > sē + t-a*, *tver-t > tvār + a*.

Analizējamo žogu nosaukumu veidošanā vēsturiski izmantoti šādi **vārddarināšanas līdzekļi** :

- 1) daži žogu apzīmējumi izloksnēs darināti ar derivatīvām galotnēm no primāru verbu saknēm, piemēram, *dieg-t > daig + as*;
- 2) vairāki žogu nosaukumi ir darināti ar izskaņām, piemēram, *slie-t > sli + t-s*.

Ar derivatīvo galotni darināti nosaukumi

Latviešu valodas izloksnēs vairāki žogu nosaukumi ir darināti ar derivatīvo galotni no primāru verbu saknēm. Šie nosaukumi reģistrēti Augšzemē, Dienvidlatgalē un uzlūkojami par seniem žogu apzīmējumiem ar mantoto patskaņu miju. Tie semantiski norāda uz darbību (piemēram, *diegt*, *tvert*), kuras rezultātā tapis žogs. Nosaukumu veidošanā izmantoti šādi vārddarināšanas tipi:

- verba sakne + skaņu mija + galotne *-a*:

dieg-t > daig + as (etimoloģiju skat. šķirklī *daigas*) Dienvidlatgalē (LVDA);
tver-t > tvār + a (skat. šķirkli *tvāra*; vārds, iespējams, aizgūts no liet. *tvorà* Fraenkel 1962, 1155) Mēmelē (ME IV 289);

- verba sakne + skaņu mija + galotne *-s*:

dieg-t > daig + s (etimoloģiju skat. šķirklī *daigas*) Dagdā (LVDA);

- verba sakne + skaņu mija + galotne *-e*:

tver-t > tvār + e Mēmelē, Neretā (skat. šķirkli *tvāra*).

Ar izskaņām atvasināti nosaukumi

Vairāki vēsturiski analizējamie žogu nosaukumi ir darināti ar sufiksiem no primāru verbu saknēm. Daži no tiem izplatīti visā Latvijas teritorijā, bet daži – augšzemnieku dialekta izloksnēs. Nosaukumu darināšanā izmantotie sufiksi mūsdienu valodā ir neproduktīvi.

Izskaņas *-ts*, *-ta*, *-te*

Ar izskaņām *-ts*, *-ta* darināti kārtas skaitleņi, pagātnes pasīvie divdabji, adjektīvi un substantīvi (pa daļai substantivēti verbāladjektīvi) (Lgr 199§, 201§; Skardžius 1943, 181-183§). Žogu nosaukumi ar minētām izskaņām ir izplatīti lielā daļā Latvijas izlokšņu un darināti pēc šādiem vārddarināšanas tipiem:

- verba sakne + skaņu mija + izskaņa *-t-s*:

sie-t > *sē* + *t-s* (etimoloģiju skat. šķirklī *sēta*) Vidzemes lībiskajās izloksnēs, Dzirciemā, Popē (LVDA);

slie-t > *sli* + *t-s* (skat. šķirkli *slita*) Dienvidlatgalē (LVDA; Reķēna 1975, 192), vairākās sēliskās izloksnēs (LVDA);

stā-t > *sta* + *t-s* (skat. šķirkli *stats*) St I 295; Bērzaunē (ME IV 1048);

- verba sakne + skaņu mija + izskaņa *-t-a*:

sie-t > *sē* + *t-a* (etimoloģiju skat. šķirklī *sēta*) Zemgalē, Vidzemē un dažviet citur;

slie-t > *sli* + *t-a* (cilmi skat. šķirkli *slita*) Vidzemes sēliskajās izloksnēs, vietumis Latgalē;

- verba sakne + skaņu mija + izskaņa *-t-e*:

sie-t > *sē* + *t-e* (skat. šķirkli *sēta*) Skrīveros, Vandzenē (LVDA);

slie-t > *slī* + *t-e* (skat. šķirkli *slita*) Kalsnavā, Neretā (ME III 937);

- verba sakne + izskaņa *-t-s*:

kār-t > *kār* + *t-is* (etimoloģiju skat. šķirkli *kārtis*) Vecaucē (LVK).

Izskaņas *-gs, -gus, -ga*

Ar izskaņām *-gs, -ga* darināti darbības nosaukumi (Ambrazas 1993, 128§). Tās reti sastopamas (Lgr 191§; Skardžius 1943, 70§). Ar izskaņām *-gs, -gus, -ga* darināti žogu nosaukumi, izmantojot šādus derivatīvos tipus:

- verba sakne + skaņu mija + izskaņa *-g-s*:

žū-t, žau-t (?) > *žuo + g-s* (etimoloģiju skat. šķirkli *žuogs*) Kurzemē, Zemgalē, bet literārās valodas ietekmē sastopams vietumis Vidzemē, Latgalē;

- verba sakne + skaņu mija + izskaņa *-g-us*:

žū-t, žau-t (?) > *žuo + g-us* (cilmi skat. šķirkli *žuogs*) Bikstos (LVDA) un ME IV 839 kā nedrošs no M. Siliņa darbiem;

- verba sakne + skaņu mija + izskaņa *-g-a*:

žū-t, žau-t (?) > *žuo + g-a* (skat. šķirkli *žuogs*) L I 592.

Aplūkojot žogu nosaukumu darināšanu latviešu valodas izloksnēs, jāsecina, ka vairums žogu nosaukumu ir motivējami no mūsdienu runātāju viedokļa. To darināšanā izmantoti vairāki vārddarināšanas līdzekļi, un katram no tiem ir savas īpatnības un izplatības areāls.

Ar derivatīvām galotnēm darināti žogu nosaukumi no primāru, sekundāru verbu celmiem vai saknēm, kā arī no adjektīva celma, piemēram, *režģ-ī* > *režģ + is*; *vijain-s* > *vijain + e*. Nosaukumi sastopami vietumis latviešu valodas izloksnēs.

Ar izskaņām darināti nosaukumi no substantīvu un verbu celmiem, piemēram, *sēt-a* > *sēt + iņ-i*; *krit-a* > *krit + en-is*. Nosaukumi izplatīti biežāk Vidzemē un augšzemnieku dialekta izloksnēs. Sufiksu produktivitāte žogu nosaukumu darināšanā ir atšķirīga. Biežāk lietoti sufiksi *-iņ-*, *-in-* un *-en-*, retāk sastopami sufiksi *-al-*, *-eņ-*, *-īn-*, *-ekl-*, *-īt-* un *-um-*, bet žogu nosaukumi ar sufiksiem *-ēn-* un *-ul-* zināmi tikai no rakstu avotiem.

Visvairāk žogu nosaukumu darināšanā ir izmantotas vārdkopas, kur viens no vārdkopnosaukuma komponentiem ir vispārināts žogu nosaukums (*sēta, sētiņa, sētmalis, žuogs*), bet otrs – diferencējošs, piemēram, *kāršu sēta, lāču žuogs*. Vārdkopnosaukumi reģistrēti biežāk leļzemnieku izloksnēs, bet retāk augšzemnieku dialekta izloksnēs. Lielākā daļa no tiem ir vārdkopas ar substantīva vienskaitļa ģenitīvu, piemēram, *akmeņa sētiņa, vības sēta* vai daudzskaitļa ģenitīvu pirmajā daļā, piemēram, *ribiņu žuogs, šķēdēnu sēta*. Retāk latviešu valodā sastopami nosaukumi ar adjektīvu vārdkopu pirmajā komponentā, piemēram, *gulā sēta, dzīvais žuogs*. Ar ciešamās kārtas pagātnes participu pirmajā komponentā darinātu nosaukumu ir maz, piemēram, *pūtais sētmalis*. Ar adverbu pirmajā komponentā darināti tikai atsevišķi žogu nosaukumi, piemēram, *gulu sēta*.

Daļa žogu nosaukumu ir darināti kā salikteņi. Salikteņu darināšana biežāk vērojama lībiskās izloksnēs, retāk pārējā Latvijas teritorijā, piemēram, *zedīnu sēta > zedīn + sēta, pidiņu sēts > pidiņ + sēts*.

Vairāki žogu nosaukumi latviešu valodas izloksnēs no mūsdienu runātāju viedokļa nav motivējami un uzlūkojami par primāriem vārdiem. Tie ir diezgan seni nosaukumi ar mantoto patskaņu miju un semantiski norāda uz darbību, kuras rezultātā tapis žogs. Šo nosaukumu darināšana atklājas tikai vēsturiskā skatījumā. Nosaukumu tapšanā izmantoti vairāki vārddarināšanas līdzekļi.

Ar derivatīvo galotni darināti žogu nosaukumi no primāru verbu saknēm skaņu mijā, piemēram, *dieg-t > daig + as, tver-t > tvār + e*. Nosaukumi sastopami Dienvidlatgalē un Augšzemē.

Ar izskaņām atvasināti žogu nosaukumi no verbu saknēm skaņu mijā, piemēram, *sie-t > sē + t-a, žū-t, žau-t (?) > žuo + g-s*. Nosaukumi ir lietoti lielā daļā Latvijas izlokšņu.

Analizējot žogu nosaukumu darināšanu latviešu valodas izloksnēs, jāsecina, ka dalījums sinhronijā un diahronijā ir visai nosacīts, jo

vārddarināšanas sinhroniskā analīze nav iespējama bez ieskata vēsturē. Tā, piemēram, vārds *zedēni* ir darināts ar mūsdienās produktīvu izskaņu *-enis* no primāra vārda **zēds* vai **zēda*, kuru mūsdienu latviešu valodā nelieto un kurš rodams tikai vārda *zedenis* etimoloģijā.

Abi minētie aprakstīšanas aspekti acīmredzot uzlūkojami par valodas nepārtrauktas attīstības posmiem, un to robežas nav nosakāmas.

3. Žogu nominācija

Ar terminu “nominācija” (vārds cēlies no lat. *nominatio* – ‘nosaukšana’) mūsdienu valodniecībā saprot tādu valodas vienību veidošanu, kurām piemīt nominatīvā jeb nosaukšanas funkcija. Šādas valodas vienības ir vārdi, vārdu savienojumi, frazeoloģismi un teikumi. Ar šo terminu apzīmē arī nominācijas procesa rezultātu. Dažkārt terminu “nominācija” lieto valodniecības nozares, kas pētī nosaukšanas aktu struktūru, apzīmēšanai (minētais termins sevī ietver arī vairākus citus problēmu lokus, kuri doktora darbā netiks skarti (sīkāk skat. ЛЭС, 336)).

Nominācijas teorija valodniecībā izstrādāta un pilnīgota onomasioloģijas ietvaros (gr. *onomazō* ‘nosaucu vārdā + *logos* ‘jēdziens, mācība’), kura kā patstāvīga valodniecības nozare izveidojusies 20. gs. piecdesmitajos gados, pateicoties tādu valodnieku kā L. Veisbergera, V. Krauzes, F. Dornzeifa, B. Kvodri, B. von Kartburga darbībai (sīkāk skat. Номинация II 5). Krass pavērsiens onomasioloģijas attīstībā vērojams 20. gs. sešdesmito gadu beigās, kad tiek paplašinātas onomasioloģijas robežas un izstrādāta sarežģīta teorija: no īpašvārdu izpētes onomasioloģija pāriet uz sugas vārdu analīzi; no nominatīvo funkciju pētīšanas lietvārdos – uz citu pilnnozīmes runas vienību aplūkošanu; no atsevišķu pilnnozīmes zīmju savienošanas – uz to kombinatoriku un dažādas struktūras vienību (atvasinātu vārdu, salikteņu, vārdu savienojumu u.t.t.) saistīšanu; no jaunu nosaukumu rašanās procesa izpētes – uz situāciju analīzi un ne tikai nepredikatīvu, bet arī predikatīvu vienību aplūkošanu (pēc ЛЭС, 346).

Onomasioloģijas teoriju no 20. gs. sešdesmito gadu beigām līdz deviņdesmito gadu beigām pilnīgojuši tādi ievērojami valodnieki kā, piemēram, V. Gaks, V. Telija, A. Ufimceva, D. Šmeļevs, V. Ņemčenko, N. Goļevs, V. Pavels, A. Vežbicka; tiek izstrādāti arī daudzi teorētiski darbi (piemēram, Номинация, Способы, Nominationsforschung) (skat. literatūras sarakstu).

Latviešu valodnieki nominācijai pievērsušies kopš 60. gadu otrās puses, kad, pētot izlokšņu leksikas tematiskās grupas, nosaukumu daudzveidība analizēta leksiskās nominācijas aspektā. Tā laikposmā no 60. gadu vidus līdz

1980. gadam elementu nominācijas jautājumi risināti dažādu tematisko grupu un mikrogrupu ietvaros, analizējot vēju, pirkstu nosaukumus, govju vārdus, zivju, ēdienu apzīmējumus, zemkopības darbarīku un amatniecības leksiku, augu nosaukumus (šo darbu bibliogrāfiju sīkāk skat. Paegle 1980).

Savukārt teorētiski aprakstošā plāksnē veidots Dz. Paegles mācību līdzeklis "Motivācijas aspekts nominācijā" (Paegle 1980). Tas ir pirmais aprakstoša rakstura darbs latviešu valodniecībā, kas aptver nominācijas jēdziena un nominācijas pamatu skaidrojumu, motivācijas veidu aprakstu, ieskicē tās valodniecības problēmas, kas risinātas ar motivācijas paņēmiena izmantošanu. Mācību līdzeklis izstrādāts, balstoties galvenokārt uz 20. gs. 60. un 70. gadu teorētiķu, īpaši V. Gaka atzinumiem. Skaidrojumiem veiksmīgi lietoti latviešu valodas piemēri.

Līdztekus cittautu valodnieku veikumam autore sniedz pārskatu par latviešu lingvistu paveikto laikposmā no 60. gadu otrās puses, kad parādās pirmie leksikas pētījumi motivācijas aspektā, līdz 70. gadu beigām.

Pozitīvi vērtējams ir Dz. Paegles devums nominācijas terminoloģijas izstrādē latviešu valodā. Valodnieces lietotos terminus izmantojusi arī promocijas darba autore.

Mācību līdzekļa noslēgumā dots zemkopības darbarīku nosaukumu pētījums no motivācijas viedokļa. Tas veiksmīgi iekļaujas darba struktūrā, jo uzskatāmi parāda nominācijas teorijas pielietošanu praksē.

Tendence nomināciju skatīt noteiktu leksiski tematisko grupu ietvaros saglabājas arī vēlāk. Motivācijas aspekts nominācijā tiek aplūkots pētījumos par ēdienu, augu, apģērbu, zvejvietu, putnu nosaukumiem (skat., piemēram, Bušmane 1986; Ēdelmane 1994, 1997, 1998; Jansone 1987, 1993, 1998, 1999; Laumane 1996; Šnē 1998, 2000).

Arī nodaļā "Žogu nominācija" nominācijas jautājumi tiks aplūkoti tradicionāli šīs leksiski tematiskās grupas ietvaros. Par teorētisko pamatu ar žogu nosaukšanu saistīto jautājumu izpētē promocijas darba autore izvēlējusies krievu valodnieka V. Gaka darbu "Сопоставительная лексикология" (Гак

1977). Tajā nominācijas jautājumi izkārtoti ļoti pārdomāti un pārskatāmi. Vispirms aplūkoti nominācijas avoti:

- 1) attiecīgās valodas gatavu leksikas vienību izmantošana, žogu nosaukumos tāda ir, piemēram, *trīnītis* 'auduma pinums' > *trīnītis* 'pīts egļu zaru žogs', *sklandas* 'kārtis' > *sklandas* 'kāršu žogs';
- 2) jaunu leksikas vienību veidošana, piemēram, *krita* > *kritinis*, *vārsta* > *vārstulis*;
- 3) aizgūšana no citām valodām, piemēram, ģermānisms *tūna* 'šķeltu koku slīpžogs', slāvisms *progona* 'kāršu žogs'.

Tad sniegts leksikas vienību ārējās formas apraksts. Leksikas vienības var būt:

- 1) vienkāršas (primāras), žogu nosaukumos tāda ir, piemēram, *vija*;
- 2) atvasinātas, piemēram, *slitiņa*, *aizžuoguojums*;
- 3) saliktas, piemēram, *maigļsēta*, *riķžuogs*;
- 4) vārdkopas, piemēram, *lakšu žuogs*, *zediņu sētmalis*.

Tālāk seko vārdu dalījums pēc semantiskā tipa:

- 1) nosaukumi ar plašāku un šaurāku apjomu, piemēram, ar vārdu *statiņi* apzīmē dažādu veidu žogus, līdz ar to vārda *statiņi* 'statiņu jeb gubu rinda; statiņi jeb gubas; mieti' semantiskais lauks paplašinās, turpretim šaurs, specifisks lietojums ir žoga nosaukumam *režģis*;
- 2) nosaukumi, kas radušies tiešās vai pastarpinātās nominācijas rezultātā, piemēram, no egļu zariem pīta žoga apzīmējums *pīta(-ā) sēta* radies tiešās, bet kāršu žoga apzīmējums *apluoks* – pastarpinātās nominācijas rezultātā.

Detalizēti V. Gaks sniedz arī vārda iekšējās formas aprakstu. Pazīmes, kas ir nosaukuma pamatā, ir ļoti daudzveidīgas, tās var būt gan priekšmeta ārējās īpašības (forma, krāsa, izmērs u.c.), priekšmeta izmantojums, saistība ar vietu (atrašanās vieta, izplatība), gan priekšmeta materiāls, izgatavošanas veids un saikne ar dažādiem jau zināmiem priekšmetiem (jēdzieniem).

Minēto nominācijas teorijas aprakstu valodnieks sniedz salīdzinošā aspektā, sastatot krievu un franču valodu, tāpēc darbs visefektīvāk izmantojams gan to pazīmju noskaidrošanā, kas ir pamatā nosaukumam un atspoguļojas vārda iekšējā formā, gan šo pazīmju salīdzināšanā citās valodās.

Pamatojoties uz V. Gaka atzinumiem, promocijas darba autore ir izvēlējusies tos principus un modeļus, kas raksturīgi tieši žogu nominācijai, jo galvenie nominācijas modeļi ir universāli un atrodami katrā valodā, bet atsevišķu leksikas tematisko grupu nominācijas modeļi var būt atšķirīgi. Tā saskaņā ar teorētisko literatūru žogu nosaukumi tiks grupēti divās apakšnodaļās – pirmajā nodaļā iekļauti tiešās nominācijas rezultātā radušies nosaukumi, bet otro veido nosaukumi, kas radušies pastarinātajā nominācijā. Pazīmes, kas ir nosaukumu pamatā un atspoguļo to iekšējo formu, tiks izdalītas pēc iespējas sīkāk, jo tikai tādā veidā iespējams izsekot tautas materiālās kultūras un valodas saistībai. Nodaļu varēs izmantot, gan salīdzinot nosaukumu motivējošās pazīmes atšķirīgās leksiski tematiskajās grupās latviešu valodā (darbu bibliogrāfiju skat. iepriekš), gan elementu nominācijas teorijas pilnīgošanai un leksisko nozīmju attīstības tālākai izpētei semantikā. Žogu nominācija latviešu valodā tiks salīdzināta ar šīs leksikas tematiskās grupas nosaukšanas modeļiem lietuviešu valodā (pēc LKA I 60-64 nosaukumu nomināciju pētījusi pati autore), krievu valodā ar tām izloksnēm, kurās apkopoti materiāli par šo tēmu (izloksnēs ap Jaroslavju) (pēc Мельниченко 1974) un baltkrievu valodā (pēc ДАБМ Нр. 246), lai noskaidrotu līdzības un atšķirības žogu nosaukšanā un pētītu to cēloņus.

3.1. Tiešā nominācija

Lielākā daļa žogu nosaukumu ir radušies tiešās nominācijas rezultātā, kad priekšmets jeb denotāts apzīmēts ar vārdu, kura galvenā nozīme jau norāda uz attiecīgo pazīmi.

Žogu nosaukumiem latviešu valodas izloksnēs raksturīgi nominācijas principi, kas pamatojas, pirmkārt, uz žogu īpašībām, otrkārt, uz to saistību ar cilvēku, viņa praktisko darbību, treškārt, uz žogu izmantojumu.

Žogu nominācija, saistīta ar to īpašībām

1. Daļa žogu latviešu valodas izloksnēs ir guvuši apzīmējumu pēc materiāla. Norāde uz materiālu ietverta gan vārdkopnosaukumu atkarīgajā, gan salikteņu pirmajā komponentā:

- akmeņi – *akmeņa sētiņa, akmeņu krāvums, akmeņu sēta, akmeņu žuogs*;
- alkšņi – *alkšņu žuogs*;
- egles – *eglišu sēta, egļu žuogs*;
- paegļi – *ērcešu žuogs, kadeģu žuogs*;
- kārkli – *kārklu sēta, kārklu vija, kārklu žuogs*;
- koks – *kuoka sēta, kuoka sētiņa, kuoka žuogs*;
- krūmājs – *žuogu sēta* (sīkāk skat. šķirkli *žuogs* apakšnodaļā ‘Žogu nosaukumi areālā, semantiskajā un cilmes aspektā’);
- mūris – *mūra sēta, mūra žuogs*;
- skujkoki – *skujriķis (?)*.

Žogu nosaukšana pēc tajā izmantotā materiāla raksturīga arī radu valodām: lietuviešu valodai, piemēram, *egliaus tvorà, elksnìnė tvorà, glúosnių tvorà, karklinė tvorà, krūminė tvorà, medinė tvorà, lazdinė tvorà, žilvinė tvorà*; krievu valodai izloksnēs ap Jaroslav|u, piemēram, *сосник*.

2. Vairums žogu nosaukumu ir guvuši apzīmējumu pēc detaļām, kas lietotas, gatavojot žogu. Norāde uz žoga detaļām ietverta gan vārdkopnosaukumu atkarīgajā, gan salikteru pirmajā komponentā. Nosaukumi atspoguļo žogu veidu dažādību Latvijas novados un žogu vēsturisko attīstību no masīvu apaļkoku vai plēstu koku izmantojuma līdz rūpnieciski apstrādātu detaļu lietojuma tajos. Senākajām žogu formām pakāpeniski izzūdot no zemnieku saimniecībām, daļā izlokšņu to nosaukumi tika pārnesti uz jaunākām žoga konstrukcijām, piemēram, *vabiņu sēta* ‘pīts egļu zaru stāvžogs’ > ‘naglots zedeņu stāvžogs’ > ‘dēļu vai latu stāvžogs’; *statiņi* (vsk. n. *statinis*) ‘stāvkoku žogs’ > ‘kāršu žogs’ un ‘pīts egļu zaru stāvžogs’ > ‘naglots zedeņu stāvžogs’ > ‘dēļu vai latu stāvžogs’. Šādi nosaukumi nodaļā tiks apzīmēti ar * zīmi. (Ierasto nosaukumu pārņemšana uz jaunākām formām raksturīga arī citiem materiālās kultūras priekšmetiem, piemēram, skat. Alsupe 1982, 114; 1986).

Nosaukumos sastopami šādi žogu detaļu apzīmējumi::

- stabi – *stabiņu sēta, stulpeņu žuogs* (?);
- tievi balķi – *balķeņu sēta, dēļu žuogs**, *blanku sēts, kriteņa žuogs, kriteņu žuogs, kritiņu žuogs, statiņu sēta**, *statiņu žuogs**;
- šķelti koki – *dēļu žuogs**, *lubīnu sēta, šķedēņu sēta, šķīļu sēta, šķīļu sētiņa, šķīļu sēta, žurbuļu sēta, žurbuļu žuogs*;
- kārtis – *ārķu žuogs, kāršu sēta, kāršu sētiņa, kāršu sētmalis, kāršu žuogs, kāršžuogs, riķu žuogs**, *sklandu žuogs, sklandžuogs, vārstuļu žuogs*;
- nodarināti egļu zari vai zedeņi (lai gan nodarināti egļu zari un zedeņi apzīmē dažādas etnogrāfiskās reālijas, tomēr izloksnēs žogu nosaukumos tās netiek šķirtas, tāpēc apvienotas vienā apakšpunktā) – *daigu sētmalis, kribiņšēta, kribiņšēts, laktu sēta**, *laktu žuogs**, *latiņu žuogs**, *maigles sēta, maiglišu sēta, maigļu sēta, maigļšēta, maiļu sēta, mietu žuogs**, *mietžuogs**, *nīšu sēta, nīšžuogs, pidiņu sēta, pidiņšēts, ribiņu sēta, ribiņu žuogs, ribiņšēta, riču žuogs, riķu žuogs, riķžuogs, skadiņu sēta, skadiņu sēta, skadiņu žuogs, skribu žuogs, slitāja sēta, spriķu žuogs, spriķu sēta, spriķgulžuogs, spriķžuogs, stadiņu sēta**,

stadiņu sēta, stateņu žuogs, statiņu sēta, statiņu sētiņa*, statiņu sētmalis, statiņu žuogs*, statīnu sēta, stediņu sēta, stateņžuogs, statiņžuogs, stikalu sēta, stikaļu sēta, stikāļu sēta, strikaļu sēta, strikāļu sēta, tariņu sēta, treliņu sēta*, treliņu žuogs*, dabiņu sēta, vabiņu sēta, vabiņu žuogs, vabu sēta, vabu žuogs, vabu žuodziņš, vabiņšsēta, vabiņšsēts, vabīnsēta, vabīnsēta, vibiņu sēta, vības sēta, vibiņšsēta, vibiņšsēts, virbiņu žuogs, virbu sēta, sediņu sēta, zedeņu sēta, zedeņu žuogs, zedīnu sēta, zediņu sēta, zediņu sētiņa, zediņu sētmalis, zedīnu sēta, zedīnsēta, žagstu sēta, žurda sēta, žurdiņu sēta, žurdīnu sēta, žurdu sēta, žurdiņšsēta;*

- nodarināti lapu koku zari – *mietu žuogs*, mietžuogs, sprunguļsēta, zaru sēta, zaru žuogs;*

- žagari – *žagaru sēta, žagaru žuogs, žagarsēta, žagaržuogs, žeberīnu sēta, žebīnu sēta, žeberklīša sēta, žeberkļa sēta, žēbursēta, žubursēta;*

- nomaļi – *nuomaļu sēta, nuomaļu žuogs, šāļu žuogs;*

- dēļi – *dēlišu sēta, dēlišu sētmalis, dēlišu žuogs, dēļu sēta, dēļu sētmalis, dēļu žuogs*, ribiņu žuogs*, treliņu sēta*, vabiņu sēta*;*

- mieti – *ārķu žuogs*, mietu žuogs*, mietžuogs*;*

- latas – *kārtiņu sētmalis, kārtiņu žuogs, kārtu žuogs, kārtu žuodziņš, lakšu žuogs, laktiņu sēta, laktiņu žuogs, laktas žuogs, laktu sēta*, laktu žuogs*, latiņu sēta, latiņu žuogs*, latu sēta, latu žuogs, stadiņu sēta*, statiņu sēta*, statiņu sētiņa*, treliņu žuogs*, trelliņu žuogs;*

- virves – *rīcagu žuogs;*

- dzelzs kaluma daļas – *treliņu žuogs*.*

Norāde uz žogu detaļām raksturīga arī radu valodu žogu nosaukumiem: lietuviešu valodai, piemēram, *balkinē tvorà, alvytinē tvorà, balēsų tvorà, cvekinē tvorà, garādinē tvorà, kazilų tvorà, kārčių tvorà, kuolų tvorà, apvalių medūkų tvorà, pagalių tvorà, sklandių tvorà, stulpų tvorà, skilinē tvorà, šakų*

tvorà, žagarių tvorà; krievu valodas izloksnēm ap Jaroslavļu, piemēram, *баласник, голинник, жердяная изгородь, дощатый забор, тынник, загородка из слег, изгородь из кольев, хлубчинник*.

3. Atsevišķi žogu nosaukumi ir guvuši apzīmējumu pēc galveno detaļu skaita, žogā:

- divas – *divkāršu sēta*;
- trīs – *trīskāršu sēta*.

Nozīmīgo detaļu skaits žogu nosaukšanā lietuviešu un krievu valodas izloksnēs bijušās Vladimiras Suzdaļas kņazistes teritorijā nav konstatēts.

4. Dažos žogu nosaukumos ir ietverta norāde uz žogu detaļu apstrādes veidu:

- gropēt – *gruopu žuogs*;
- zēmerēt – *zēmera žuogs*.

Žogu detaļu apstrādes veids dažu žogu nosaukšanā lietots arī citu valodu izloksnēs: lietuviešu valodā, piemēram, *laidinys*; krievu valodā izloksnēs ap Jaroslavļu, piemēram, *выруб*.

5. Daļa žogu ir guvuši apzīmējumu pēc žogu detaļām un novietojuma:

- guļus liktas detaļas – *guldēļu sēta, gulkuoku žuogs*;
- stāvus liktas detaļas – *stādaigu sēta, stādaigu sētiņa, stādaigu sētmalis, stādaigu sēta, stādojsētiņa, stā(v)kuoču sēta, stāpiņu sēta, stāpuļķu sēta, stāvdēļu žuogs*.

Arī citu valodu izloksnēs atsevišķi žogu nosaukumi guvuši apzīmējumu pēc žogu detaļām un to novietojuma veida, piemēram, lietuviešu valodas izloksnēs konstatēti nosaukumi *gulsčių kārčių tvorà, gulsčių kartēlių tvorà*.

6. Vairākos žogu nosaukumos ietverta norāde uz žoga novietojumu:

- guļus – *gulā sēta, gulu sēta, gulu žuogs, gulsēta, gulzedēni, gulžuogs, guļsēta, guļžuogs*;
- slīpi – *slīpā sēta, slīpās sklandas // slīpuo sklandu žuogs, šķībā sēta*;
- stāvus – *stāvā sēta, stāvžuogs*.

Pēc žoga novietojuma nosaukti žogi arī radu valodās: lietuviešu valodā, piemēram, *pastrizà tvorà, pažvilì tvorà, pražulnì tvorà, gulsčìà tvorà, skerstvorè, skersinè tvorà, išilginè tvorà, ištisinè tvorà*; krievu valodas izloksnēs ap Jaroslavļu, piemēram, *косик, прямая изгородь, осяковый огород, огород из козлы, решетник*.

7. Vienā žogu nosaukumā ietverta norāde uz žogu dalījumu: *puosmu žuogs*.

Dalījums posmos atspoguļojas arī lietuviešu valodas žogu nosaukumos, piemēram, *preslinè tvorà, straipsnìnè tvorà*.

8. Daļa žogu ir guvuši apzīmējumu pēc žoga vai tā materiāla īpatnībām. Norāde uz izmantotā materiāla pazīmi atspoguļojas vārdkopnosaukumu atkarīgajā un salikteņu pirmajā komponentā:

- dzīvs – *dzīvā sēta, dzīvais žuogs, dzīvžuogs*;
- ass – *pīķu žuogs, šķēpu sēta, šķēpu žuogs, šķēpsēta*;
- sens – *tēvu sēta*.

Arī citu valodu izloksnēs vairāku žogu nosaukumos ietverta norāde uz žogam piemītošu īpašību, piemēram, lietuviešu valodā sastopami nosaukumi *senóviška tvorà, spraginè tvorà*.

Žogu nominācija. saistīta ar cilvēku, viņa praktisko darbību

1. Daļā žogu nosaukumu ietverta norāde uz darbību, kuras rezultātā tapis žogs. Norāde uz darbību atspoguļojas gan vārdkopnosaukumu atkarīgajā komponentā, gan ar sufiksiem atvasinātajos nosaukumos:

- aizžuogot – *aizžuogojums, aizžuogs*;
- pīt – *pīta(-ā) sēta, pīt(-ai-)s sētmalis, pīt(-ai-)s žuogs, pīts žagaru žuogs*;
- režģīt – *režģis*;
- vīt – *vijaine, vijale*;
- pogāt, resp., *knuopēt* – *knuopžuogs*.

Minētais nominācijas modelis ir produktīvs arī radu valodās: lietuviešu valodā, piemēram, *guldytinė tvorà, pintinė tvorà, raizgyta tvorà, rištinė tvorà, straigai, susukta tvorà, taškúota tvorà*; krievu valodas izloksnēs ap Jaroslavļu, piemēram, *городьба, горожа, завал, засека, огород, осек, плетень, прогонный огород*; baltkrievu valodā, piemēram, *згарóда, агарожа, ізгародзь*.

2. Atsevišķos žogu nosaukumos ietverta norāde uz etnosu, kas sekmējis pārņemt attiecīgo žogu veidu Latvijā vai kam raksturīgi šādi žogi:

- lietuvieši – *leišu žuogs*;
- igauņi jeb sāmieši – *sāmiešu žuogs*.

Minētais žogu nosaukšanas veids konstatēts arī lietuviešu valodas izloksnēs, piemēram, *žemaičių tvorà*.

3. Atšķirībā no latviešu valodas lietuviešu valodas izloksnēs sastopami tādi žogu nosaukumi, kas apzīmēti pēc piederības kādai sociālai grupai, piemēram, *bajorinė tvorà, ubaginė tvorà*.

Žogu nominācija, saistīta ar to izmantošanu

1. Vairāki žogu nosaukumi latviešu valodas izloksnēs ir guvuši apzīmējumu pēc vietas, ko ierobežo vai kur atrodas žogs. Norāde uz vietu, ko ierobežo žogs, atspoguļojas vārdkopnosaukumu atkarīgajā komponentā:

- dārzs – *dārza sēta, dārza žuogs*;
- ganu ceļš – *gatvejas žuogs, uolnīcas sēta*;
- laidars – *zādraukla sētmalis*.

Minētais nominācijas modelis izmantots arī radu valodās, piemēram, *ganỹklinė tvorà, piėvų tvorà*; krievu valodas izloksnēs ap Jaroslavļu, piemēram, *выгон, горожа, гон, околица, осырок, прогон, пролет, поскотина, усад, домашний забор*.

2. Vairāki žogu nosaukumi ir guvuši apzīmējumu pēc šo priekšmetu funkcijas:

- kārstīt – *kārsteklis*;
- aizsargāt mājlopus no meža zvēriem – *lāču žuogs, vilku žuogs*;
- lietot aplokiem – *apluoku žuogs*.

Žogu nosaukšana pēc to funkcijas sastopama arī lietuviešu valodas izloksnēs, piemēram, *sniēgtvorė, žārdinė tvorà, tvārto tvorà*.

3.2. Pastarpinātā nominācija

Daļa žogu nosaukumu ir radušies pastarpinātajā nominācijā, kad norāde uz izcelto pazīmi izteikta ar salīdzinājumu vai sastatījumu ar kādu citu priekšmetu, kam piemīt tā pati pazīme. Tas ir produktīvs žogu nosaukšanas veids un izplatīts biežāk augšzemnieku dialekta izloksnēs, retāk – lejjemnieku dialekta izloksnēs.

Žogu nosaukšanā latviešu valodas izloksnēs izmantoti šādi pastarpinātās nominācijas paņēmieni: metaforiskais pārnese un metonīmiskais pārnese.

Metaforiskie pārnese

Dažu žogu nosaukšanā izloksnēs izmantots metaforiskais pārnese, kas pamatojas uz dažādu, savā starpā nesaistītu reāliju līdzību vai arī uz atsevišķu pazīmju kopību.

1. Vairāki žogi ir guvuši apzīmējumu, pamatojoties uz žoga un citas reālijas formas līdzību:

- *redele* ‘priekšmets, kas veidots no vairākiem stieņiem, plāksnēm u.tml.’ (LLVV VI₂ 572) > *redelīnu sēta* ‘stāvžogs, naglots zedeņu stāvžogs’, *redeļsēta* ‘kāršu caurumos ievērtu zedeņu stāvžogs’;

- *strepes* ‘trepes’ > *strepju žuogs* ‘šķeltu koku slīpžogs’;

- *steķi* ‘ierīce kā uzlikšanai – parasti divi pāri krusteniski sastiprinātu balstu, kas savienoti ar horizontālu koku’ (LLVV VII₂ 206) > *steķu sēta* ‘vienkāršu žogs, taisīts no krusteniski sastiprinātiem mietiem, kas savienoti ar kārti’;

- *valnis* ‘zemes uzbērums’ (LLVV VIII 280) > *vale, valis, valle, valnis, vaļņi* ‘krauts akmeņu žogs’.

2. Atsevišķi žogi ir nosaukti, balstoties uz žoga un citas reālijas gatavošanas līdzību:

- *trīnītis* ‘auduma pinums’ (LLVV VII₂ 628) > *trīnītis* ‘pīts egļu zaru žogs’.

3. Viens žogu veids ir guvis apzīmējumu, pamatojoties uz žoga un citas reālijas funkcijas līdzību – ierobežot, norobežot no kā:

- *trenze* ‘iemaukti’ (ME IV 231) > *trenze* ‘žogs’.

Žogu nosaukumi ar metaforisko pārneseņu ne lietuviešu valodas atlantā (LKA I 60.—64.), ne pētījumā par žogu nosaukumu izplatību, darināšanu un nomināciju krievu valodas izloksnēs bijušās Vladimiras Suzdaļas kņazistes teritorijā nav pierakstīti.

Metonīmiskie pārneseņi

Daļa žogu nosaukumu biežāk augšzemnieku dialektā, bet retāk lejzemnieku dialekta izloksnēs ir radušies metonīmiska pārneseņa rezultātā, balstoties uz reāliju sakaru. Žogu nosaukumos ir izmantota sinekdoha – metonīmija, kuras pamatā kvantitatīva rakstura attiecības starp parādībām.

1. Daudzi žogu nosaukumi ir radušies metonīmiska pārneseņa ‘žoga detaļa’ (vsk. vai dsk. formā) > ‘žogs’ rezultātā:

- ‘baļķis (-i)’ > ‘stāvkoku, guļbaļķu žogs’ – *balkas* (?), *kritenis*, *kritinis*, *krītenis*, *stats*, *statinis**;

- ‘kārts (-is)’ > ‘kārtu žogs’ – *kārtis*, *sklandas*, *sklandes*, *stādags**, *stādagi**, *stadaiņi**, *statinis**, *vabas**, *vārstala*, *vārstulis*;

- ‘velēnas’ > ‘krauts velēnu žogs’ – *velēnas*;

- ‘nodarināts (-i) egļu zars (-i), zedenis (-i)’ > ‘zedeņu žogs’ – *daigas*, *daigi*, *daigs*, *mietiņi*, *ribiņas*, *ribiņi*, *riķi*, *stādaiga*, *stādaigas*, *stādaigi*, *stādags**, *stādagi**, *statiņi**, *stāvkuoči*, *vaba*, *vabas**, *vabiņas*, *zedenis*, *zedeņi**, *zedeņi*, *zedīni*, *žēbi*, *žēbiņi*, *žurdi*;

- ‘dēlis (-ļi)’ > ‘dēļu stāvžogs’ – *statiņi**, *statinis**, *statiņi**, *zedinis**;

- ‘nomalis (-ļi)’ > ‘nomaļu stāvžogs’ – *zedeņi**;

- ‘lata (-as)’ > ‘latu stāvžogs’ – *statinis**, *statiņi**, *treliņi*;

- ‘mūris’ > ‘mūra žogs’ – *mūrīši*.

Metonīmiskā pārnesuma ‘žoga detaļa (-as)’ > ‘žogs’ izmantojums žogu nosaukšanā ir produktīvs arī radu valodās: lietuviešu valodā, piemēram, *garādaī, lotēlēs, rikēs, sklaņdos, statinys, stódainis, šātros, variaī*; krievu valodas izloksnēs ap Jaroslavļu, piemēram, *заборы, жерди, жердняк, колики, тычье*: baltkrievu valodā, piemēram, *жэрджі*.

2. Vairāki žogi ir guvuši apzīmējumu metonīmiska pārnesuma ‘žogs’ > ‘žoga detaļa (-as)’ rezultātā:

- ‘guļbaļķu žogs’ > ‘baļķis (-i), resna (-as) kārts (-is)’ – *bulverķa žuogs, bulverķu žuogs, slitu sētiņa*;
- ‘šķilu slīpžogs’ > ‘šķila (-as)’ – *tūnu žuogs*;
- ‘pīts egļu zaru (žagaru) guļžogs’ > ‘iepītie egļu zari (žagari)’ – *vijas sēta*.

Minētais nosaukšanas modelis lietots arī lietuviešu valodas izloksnēs, piemēram, *parkaninė tvorà, parkānu tvorà, perỹļu tvorà*.

3. Latviešu valodas izloksnēs ir sastopami žogu nosaukumi, kas radušies metonīmiska pārnesuma ‘vieta ar žogu’ > ‘žogs’ rezultātā:

- ‘dārzs ar žogu’ > ‘žogs’ – *dārziņš, sads*;
- ‘aploks’ > ‘žogs’ – *apluoks, dārzs*;
- ‘laidars’ > ‘žogs’ – *zādarkls*;
- ‘iežogota olnīca’ > ‘žogs’ – *gatve, progona*;
- ‘iežogots ceļš, vieta starp diviem žogiem’ > ‘žogs’ – *sētstarpis*;
- ‘iežogots ēku komplekss’ > ‘žogs’ – *dvors*;
- ‘lauku māju mala ar žogu’ > ‘žogs’ – *sētmala, sētmale, sētmaleņš, sētmal(-i)s, sētmalītis, sētmaļi*.

Pārnesums ‘vieta ar žogu’ > ‘žogs’ žogu nosaukšanā izmantots arī radu valodās: lietuviešu valodā, piemēram, *žardà*; krievu valodas izloksnēs ap Jaroslavļu, piemēram, *выгон, загон, прогон, изгорода, огород, выгорода, поскотина*.

4. Atšķirībā no latviešu un lietuviešu valodas izloksnēm krievu valodas izloksnēs ap Jaroslavļu žogu apzīmēšanā izmantots metonīmiskais pārnese 'darbība' > 'žogs', piemēram, *зородьба, зорожба*.

Vairāki žogu nosaukumi latviešu valodas sinhronajā sistēmā nav motivējami. Daži no tiem ir nosaukumi, kuru pamatā ir senas mantotas saknes: *sēta, sēte, sēts, sētene, sēteņa, sētine, sētiņa, sētiņi, sētiņš, sētīna, slita, slits, slīte, slitiņa, slitiņš, tvāra, tvāre, tvora* (iespējams, lituānismi), *žuoga, žuogs, žuogs, žuodziņš*; daži – aizguvumi no citām valodām, respektīvi, aizguvumi no ģermāņu valodām: *buldriķis, bulverģis, bulverķis, bulverķi, bulvēģis, tūna, tūne*; aizguvumi no slāvu valodām: *katuks* (?), *plots* (?), *zabors, zagona, zamats*; aizguvums no lietuviešu valodas: *zāmati*; bet daži – neskaidras cilmes nosaukumi: *kreteņu sēta, sāts, stādekļi, viķžuogs*.

Tātad latviešu valodas izloksnēs žogu nosaukšanā būtiskas ir paša žoga īpašības, saistība ar cilvēku un viņa praktisko darbību, kā arī žogu izmantojums.

Visvairāk žogu latviešu valodas izloksnēs ir guvuši apzīmējumu pēc žoga detaļu nosaukuma, piemēram, *latu sēta, sklandu žuogs, zedeņu sētmalis*. Daļa žogu ir nosaukti pēc izmantotā materiāla, piemēram, *akmeņa sētiņa, koka žuogs, kārklu vija*. Produktīva latviešu valodas izloksnēs ir žogu apzīmēšana pēc darbības, kuras rezultātā tapis žogs, piemēram, *pūt(-ai-)s sētmalis, vijale, slitiņš*. Daudzi žogu nosaukumi ir radušies metonīmiska pārnese 'žoga detaļa (-as)' > 'žogs' rezultātā, piemēram, *kritenis, stādaigas*.

Retāk latviešu valodas izloksnēs lietoti šādi nominācijas modeļi: žogu nosaukšana pēc to detaļām un novietojuma veida, piemēram, *guldēļu sēta, stāpiņu sēta*; pēc to novietojuma, piemēram, *slīpā sēta, stāvžuogs*; pēc žoga vai tā materiāla īpašības, piemēram, *dzīvā sēta, piķu žuogs*; pēc vietas, ko ierobežo žogs, piemēram, *dārza sēta, uolnīcas sēta*. Vairāku žogu nosaukšanā izloksnēs izmantots metaforiskais pārnese, pamatojoties uz žoga un citas reālijas formas līdzību, piemēram, *strepju žuogs, steķu sēta*, un metonīmisko

pārnesumu 'žogs' > 'žoga detaļa (-as)', piemēram, *bulverķu žuogs*, *tūnu žuogs*, *vijas sēta*, 'iežogota vieta' > 'žogs', piemēram, *dārzs*, *sētstarpis*, *dvors*.

Neproduktīvi žogu nominācijas modeļi latviešu valodas izloksnēs ir žogu nosaukšana pēc detaļu apstrādes veida, piemēram, *zēmera žuogs*, pēc galveno detaļu skaita žogos, piemēram, *divkāršu sēta*, pēc žoga dalījuma – *puosmu žuogs*, pēc žogu funkcijas, piemēram, *lāču žuogs*, pēc etnosa, kurš sekmējis pārņemt attiecīgo žogu veidu Latvijā, piemēram, *leišu žuogs*. Maz žogu apzīmēšanā izmantots arī metaforiskais pārnesums, kas balstīts uz žoga un citas reālijas gatavošanas līdzību — *trīnītis*, uz žoga un citas reālijas funkcijas līdzību – *trenze*.

Tāpat tautas materiālā kultūra ir bijusi pamats žogu nosaukšanā latviešu valodas izloksnēs. Kā liecina daudzi ar * zīmi apzīmētie nosaukumi, jaunu etnogrāfisko reāliju apzīmēšanai izloksnēs bieži izmantoti jau zināmo žogu veidu nosaukumi, tie pārnesti arī uz jaunākām žogu konstrukcijām.

Nominācijas modeļu daudzveidība žogu nosaukšanā vērojama arī vairāku radu valodu izloksnēs. Latviešu valodas izlokšņu nominācijas modeļu salīdzinājums ar žogu nosaukšanas veidiem lietuviešu un krievu valodas izloksnēs ap Jaroslavļu dots šajā tabulā, norādot nominācijas modeļu produktivitāti (+++ produktīvs, ++ retāk lietots, + neproduktīvs jeb sporādisks, - trūkst ziņu). Žogu nomināciju un nosaukšanas modeļu produktivitāti latviešu valodas izloksnēs un lietuviešu valodas izloksnēs (pēc LKA I 60. – 64. dotumiem) pētījusi pati autore, bet krievu valodas izloksnēs ap Jaroslavļu – krievu valodnieks G. Meļņičenko:

N.p.k.	Nominācijas modelis	Latviešu valodas izloksnēs	Lietuviešu valodas izloksnēs	Krievu val. izl. ap Jaroslavļu
1.	Materiāls	+++	+++	+
2.	Daļas	+++	+++	+++
3.	Galveno detaļu skaits	+	-	-
4.	Daļu apstrādes veids	+	+	+
5.	Daļas un novietojums	++	+	-
6.	Novietojums	++	++	++
7.	Dalījums	+	+	-
8.	Īpašība	++	++	-
1.	Darbība	+++	+++	+++
2.	Etnoss	+	+	-
3.	Sociālā grupa	-	+	-
1.	Vieta	++	++	+++
2.	Funkcija	+	+	-
1.	'Cita reālija' > 'žogs' (formas līdzība)	++	-	-
2.	'Cita reālija' > 'žogs' (gatavošanas līdzība)	+	-	-
3.	'Cita reālija' > 'žogs' (funkcijas līdzība)	+	-	-
1.	'Žoga daļas' > 'žogs'	+++	+++	+++
2.	'Žogs' > 'žoga daļas'	++	++	-
3.	'Vieta ar žogu' > 'žogs'	++	+	+++
4.	'Darbība' > 'žogs'	-	-	+

(Žogu nominācijas modeļu produktivitāte tabulā ir relatīva, jo daļēji balstīta uz citu autoru pētījumiem un sniegtajām atziņām, nevis uz izloksņu materiāliem).

Salīdzinot žogu nominācijas modeļu lietojumu latviešu, lietuviešu un krievu valodas izloksnēs, jāsecina, ka šajās valodās žogu apzīmēšanai izvēlēti lielākoties vieni un tie paši nosaukšanas modeļi. To nosaka gan līdzīgo vai pat idento žogu konstrukciju lietojums (piemēram, skat. etnogrāfa S. Cimermaņa atzinumu par slīpkoku žogu izplatību dažādu tautu apdzīvotās teritorijās (Cimermanis 1996, VII-VIII, 15)), gan līdzības kaimiņu tautu apkārtnes uztverē un domāšanā. Atšķirības žogu nominācijas modeļu izvēlē latviešu, lietuviešu un krievu valodā, iespējams, vērojamas metaforisko pārneseņu izmantojumā, bet, tā kā tēlainie žogu nosaukumi bieži ir individuāli darinājumi un izloksnēs reģistrēti sporādiski, pētījumos par lietuviešu un krievu valodu žogu nosaukumiem tie nav ickļauti (nav konstatēti?).

Salīdzinot žogu nominācijas modeļu produktivitāti minēto valodu izloksnēs, jāsecina, ka vairāku modeļu regularitāte latviešu, lietuviešu un krievu valodu izloksnēs sakrīt. Tā minētajās valodās produktīvs žogu nosaukšanas veids ir to apzīmēšana pēc žogu detaļām, darbības, kuras rezultātā tapis žogs, kā arī metonīmiskā pārneseņa ‘žoga detaļas’ > ‘žogs’ izmantošana. Retāk lietota aplūkojamās radu valodās ir žogu nosaukšana pēc detaļu novietojuma, bet neproduktīva – žogu apzīmēšana pēc detaļu apstrādes veida.

Lielāka tuvība žogu nominācijas modeļu produktivitātē vērojama starp latviešu un lietuviešu valodu, jo, bez jau minētajiem nosaukšanas veidiem, abās valodās vienlīdz regulāri žogi tiek apzīmēti pēc tajos izmantotā materiāla, žogam raksturīgām īpašībām, vietas, pēc dalījuma, funkcijas, pēc etnosa, kam raksturīgs attiecīgais žogu veids vai kas sekmējis kāda žogu veida ieviešanos. Latviešu un lietuviešu valodas izloksnēs žogu nosaukšanā tiek izmantots metonīmiskais pārneseņa ‘žogs’ > ‘žoga detaļas’, bet netiek lietots pārneseņa ‘darbība’ > ‘žogs’.

Žogu nosaukšanas veidu un produktivitātes salīdzinājums rāda, ka žogu nosaukumu izveidē latviešiem ir tuvāki un ciešāki sakari ar lietuviešu nekā ar krievu valodu.

Kopsecinājumi

Latviešu valodas izloksnēs konstatēts ap 340 žogu nosaukumu, to fonētisko un morfoloģisko variantu, kas izkārtoti 114 šķirkļos, ievērojot ligzdu principu. Nosaukumu bagātība šajā leksikas tematiskajā grupā nav uzlūkojama par latviešu valodas īpatnību, jo līdzīgs nosaukumu skaits vērojams arī lietuviešu (skat. LKA I 60-64 pl., Nr. 19), krievu (izloksnēs ap Jaroslavļu vien sastopami 134 žogu apzīmējumi, neskaitot fonētiskos un morfoloģiskos variantus; pēc Мельниченко 1974, 109) un, iespējams, baltkrievu (ar nozīmi ‘guļbaļķu žogs’ reģistrēti 9 nosaukumi; skat. ДАБМ, к. Нр. 246) valodu izloksnēs.

Žogu nosaukumiem latviešu valodas izloksnēs raksturīga daudzveidība, kuras cēloņi var būt dažādi:

1. Žogu nosaukumu daudzveidību izloksnēs rada lielais žogu konstrukciju skaits. Senākus žogu veidus pakāpeniski nomaina jaunāki, ar citiem paņēmieniem un materiāliem gatavoti žogi. Izmaiņas žogu konstrukcijā sekmē žogu vai to detaļu izveides īpatnības kādā novadā vai lauku sētā.

2. Žogu nosaukumu daudzveidības cēlonis ir arī lielā žogus vai to detaļas raksturojošo pazīmju esamība un kādas būtiskas motivējošās pazīmes brīva izvēle minētās etnogrāfiskās reālijas apzīmēšanā. Tomēr nominācijas modeļu izmantojums žogu nosaukšanā ir ierobežots. To nosaka gan cilvēku apkārtnes uztvere un domāšana, gan etnogrāfiskās reālijas specifika, piemēram, žogu apzīmēšanā tikpat kā netiek izmantoti metaforiskie pārneseņi, jo žogu uzbūve un praktiskais izmantojums neveicina tēlaino domāšanu.

3. Nosaukumu daudzveidību rada arī dažādu mantotas cilmes vārdu lietojums vienas raksturojošās pazīmes apzīmēšanai. Šo vārdu izplatības areāli lielākoties neatbilst ne senāk Latvijā dzīvojušo cilšu, ne dialektu robežām. Nosaukumu daudzveidības ziņā par savdabīgām teritorijām uzlūkojamas Vidzeme un Bauskas apkārtnē, kur vairāku etnosu klātbūtne sekmējusi īpatnēju gan mantotas, gan aizgūtas cilmes nosaukumu rašanos.

4. Žogu nosaukumu daudzveidību izloksnēs veicina arī aizgūtas cilmes vārdu izmantojums žogu apzīmēšanā. Apmēram puse žogu nosaukumu ir pārņemti no citām valodām. Lielāko iespaidu uz aplūkojamās tematiskās grupas leksiku atstājusi vācu valoda. Ģermānismi izplatīti galvenokārt ležzemnieku izloksnēs: it īpaši tie iesakņojušies Kurzemē un Zemgalē, retāk lietoti Vidzemē, bet Latgalē ieviesušies ar literārās valodas vai kaimiņu izlokšņu starpniecību. Mazāka ietekme žogu nosaukumos ir slāvu valodām. Slāvismi konstatēti Dienvidlatgalē un Krievijas pierobežā. Lai gan slāvismu skaits šajā leksikas tematiskajā grupā nav tik mazs, tomēr tie izloksnēs reģistrēti lielākoties sporādiski un nav iesakņojušies. Vidzemes rietumos un ziemeļos, kā arī Kurzemē un Zemgalē jūtama Baltijas jūras somu valodu ietekme. Biežāk aizgūvumi no minētām valodām vērojami Vidzemes rietumos un ziemeļos, kur tie var būt substrāts, bet retāk sastopami Kurzemē un Zemgalē, kā arī vietumis pārējā Vidzemē, kur Baltijas jūras somu cilmes žogu nosaukumi varētu būt adstrāts. Lietuvas pierobežas izloksnēs, kā arī Vidzemē konstatēta lietuviešu valodas ietekme, kas liecina par lietuviešu klātbūtni šajos novados (skat. sal., piemēram, Ancītis 1963, 47-49). Kuršu etnosa ietekme žogu nosaukumos jūtama bijušās kuršu cilts teritorijā gan Latvijā, gan Lietuvā (skat., piemēram, 2. pielik. 5. karti).

Žogu nosaukumiem latviešu valodas izloksnēs raksturīgs viennozīmīguma trūkums. Ar vienu un to pašu nosaukumu dažādos novados, pat atsevišķā izloksnē apzīmē dažādas žogu konstrukcijas un vienam žogu veidam dažādās izloksnēs vai pat vienā izloksnē ir vairāki nosaukumi. Minētās parādības cēloņi var būt vairāki:

1. Viennozīmīguma trūkumu rada nevienmērīga veco nosaukumu saglabāšanās izloksnēs. Līdz ar seno žogu veidu zušanu un jaunu žogu konstrukciju ieviešanos, iedzīvotāju migrāciju un lielāku literārās valodas ietekmi, vecie nosaukumi tiek aizmirsti un aizstāti ar citiem, parasti vispārinātas nozīmes žogu apzīmējumiem vai aizgūvumiem.

2. Polisēmijas rašanos žogu nosaukumos veicina tendence jaunus žogu veidus apzīmēt ar jau esošiem nosaukumiem.

Žogu nosaukumu seniskumu un raššanās secību latviešu valodas izloksnēs daļēji atklāj to darināšanas un nominācijas analīze, kā arī reģistrējumi rakstu avotos:

1. Par seniem žogu apzīmējumiem izloksnēs uzlūkojami tie nosaukumi, kuru darināšana atklājas lielākoties diahroniskā aspektā. Tie ir ar derivatīvām galotnēm vai sufiksiem darināti nosaukumi no verbu celmiem un semantiski norāda uz darbību, kuras rezultātā tapis žogs; vairāki no tiem vārdnīcās reģistrēti kopš 17. gs., piemēram, *sēta*, *žuogs*, *vija*.

2. Par jaunākiem žogu nosaukumiem var uzskatīt vārdkopas (un salikteņus), kur viens no komponentiem ir vispārināts žoga apzīmējums, bet otrs – diferencējošs (žoga detaļu, materiāla u.c. apzīmējums). Šādus nosaukumus domājams sāka lietot pēc 17. gs., proti, laika, kad zemnieku saimniecībās sāka gatavot vairākas jaunas žogu konstrukcijas. Vārdkopas žogu nosaukumos rakstu avotos rodamas kopš 18. gs., piemēram, *žurbulu sēta*.

3. Par jaunākiem žogu apzīmējumiem var uzlūkot arī tos ar sufiksiem darinātos nosaukumus un vārdkopnosaukumus, kas radušies vārda nozīmes pārnese rezultātā, piemēram, *kārtis*, *zedēni*, *mietīni*, *riķi*, *vijas sēta*. Žogu nosaukšana ar vārda nozīmes pārnese sastopama rakstu avotos jau kopš 18. gs., piemēram, *sklanda*, *stats*, kā arī tautasdziesmās, piemēram, *zedēni*, *riķi*.

4. Lielo līdzību nosaukumu izveidē latviešu un lietuviešu valodā varētu būt sekmējusi arī senlatviešu un senleišu cilšu valodu kopība, jo pēc arheologu atzinumiem žogi Latvijas teritorijā būvēti jau vismaz ar 1. g.t. pirms Kristus.

Izmantotā literatūra un avoti

- A. - 1995.g. I.Kurzemnieces veiktā aptauja par žogu nosaukumiem izloksnēs.
- Alsupe 1982 - Alsupe A. Audēji Vidzemē 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. sākumā. – R.: Zinātne, 1982.
- Alsupe 1986 - Alsupe A. Valodas liecības par aušanas darbarīkiem Vidzemē 19. un 20. gs. // Dialektālās leksikas jautājumi. 1. – R.: Zinātne, 1986., 127. – 187. lpp.
- Ambrazas 1993 - Ambrazas S. Daiktavardziņu darybos raida. – Vilnius: Mokslo ir encikl. leid., 1993.
- Ancītis 1963 - Ancītis K., Jansons A. Vidzemes etniskās vēstures jautājumi. // Arheoloģija un etnogrāfija. V. – R.: Zinātne, 1963., 25. – 69. lpp.
- Ancītis 1977 - Ancītis K. Aknīstes izloksne. Izloksnes statistika un dinamika. Ievads, fonētika, morfoloģija. – R.: Zinātne, 1977.
- Andronovs 2002 - Andronovs A. Daina Nītiņa. Latviešu valodas morfoloģija (konspektīvs lokāmo vārdšķiru apraksts). Rīga, 2001; Vilma Kalme, Gunta Smiltiece. Latviešu literārās valodas vārddarināšana un morfoloģija. Lokāmās vārdšķiras. Liepāja, 2001; Vilma Kalme. Nelokāmās vārdšķiras latviešu literārajā valodā. Liepāja, 2001. // Baltu filoloģija XI (1). – R., 2002., 121. – 138. lpp.
- Aronoff & Rees-Miller 2001 - Aronoff M., Rees-Miller J. The Handbook of Linguistics. – Oxford: Blackwell Publishers, 2001.
- Apals 1993 - Apals J. Āraišu ezerpils. – Cēsis: Cēsu muzeja

- apvienība, 1993.
- Apv. - Latviešu apvienotā apvidvārdu kartotēka.
- BDM ZM - Latvijas Etnogrāfiskā brīvdabas muzeja zinātniskie materiāli.
- Beard 1981 - The Indo-European lexicon: A full synchronic theory. – Amsterdam, 1981.
- Bičole 1934 - Bičole L. Pūres izloksne. // Filologu biedrības raksti. XIV. – R., 1934., 37. – 43. lpp.
- Bielenstein 1892 - Bielenstein A. Die Grenzen des lettischen Volkstammes und der lettischen Sprache in der Gegenwart und im 13. Jahrhundert. – St. Petersburg, 1892.
- Bielenstein 1907 - Bielenstein A. Die Holzbauten und Holzgeräte der Letten. Ein Beitrag zur Ethnographie, Culturgeschichte und Archaeologie der Völker Russlands im Westgebiet. I. – St. Petersburg: Buchdruckerei der Keiserlichen Akademie der Wissenschaften, 1907.
- Breidaks 1996 - Breidaks A. Augšzemnieku dialekta latgalisko izlokšņu fonētiskais atlants. – Daugavpils: DPU izd. “Saule”, 1996.
- Broce 1992 – 1996 - Broce J. K. Zīmējumi un apraksti. 1. – 2. sēj. – R.: Zinātne, 1992.-1996.
- Brückner 1970 - Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. – Warszawa: Wiedza powszechna, 1970.
- Busmann 1992 - Busmann H. Lexikon der Sprachwissenschaft. – Stuttgart: A. Kröner Verlag, 1992.
- Bušmane 1986 - Bušmane B. Ēdienu nominācija latviešu valodas izlokšnēs. // LPSR ZA Vēstis. Nr. 8. – R., 1986.,

70. – 81. lpp.
- Bušmane 1989 - Bušmane B. Nīcas izloksne. – R.: Zinātne, 1989.
- Bušmane 1997 - Piena produktu nosaukumu darināšana latgaliskajās izloksnēs (deverbāli substantīvi). // *Linguistica Lettica*. – R., 1997., Nr. 1., 34. – 53.lpp.
- Bušmane 1999₁ - Bušmane B. Verbi ar nozīmi ‘gatavot (sviestu)’ latviešu valodas izloksnēs. // *Linguistica Lettica*. – R., 1999., Nr.4., 60. – 74. lpp.
- Bušmane 1999₂ - Bušmane B. Nokrejota piena nosaukumi latviešu valodas izloksnēs. // *Linguistica Lettica*. – R., 1999., Nr.5., 6. – 20. lpp.
- Bušmane 2000 - Bušmane B. Aizguvumi *bačiņas, batviņi, botva* un to leksikogrāfisks interpretējums. // *Linguistica Lettica*. – R., 2000., Nr.6., 64. – 87. lpp.
- Chomsky 1970 - Chomsky N. Remarks on nominalization. // *Readings in English transformatial grammar*. – Hrsg. Von Brekle H. E., Kastovsky D. – Bonn, 1977., S. 48. – 61.
- Cimermanis 1979 - Cimermanis S. Celtais Latvijā 17. gs. 60. gados: (Pēc J. R. Šturna ceļojuma albuma skicēm). // *Arheoloģija un etnogrāfija*. XIII. – R.: Zinātne, 1979., 30. – 44. lpp.
- Cimermanis 1990 - Cimermanis S. Latvijas sēta gadsimtu gaitā. // *Dabas un vēstures kalendārs*. 1991. – R.: Zinātne, 1990., 187. – 197. lpp.
- Cimermanis 1994 – - Cimermanis S. Būves un to izmantošana lībiešu 1998 ciemos. // *Līvli*. – R., 1994. Nr. 8., 10. – 12. lpp.; Nr. 9/10, 10. – 11. lpp.; Nr. 11., 8. – 9. lpp.; Nr.

- 12., 11. lpp.; 1995. Nr. ½., 8. – 9. lpp.; Nr. 3., 7. lpp.; Nr. 4., 12. – 13. lpp.; Nr. 5., 10. – 11. lpp.; Nr. 6/7., 10. – 11. lpp.; 1996. Nr. ½., 14. – 15. lpp.; Nr. ¾., 12. – 13. lpp.; Nr. 5/6., 11. lpp.; Nr. 7/8., 15. lpp.; Nr. 9/10., 14. – 15. lpp.; Nr. 11/12., 14. – 15. lpp.; 1997. Nr. 3., 20. – 21. lpp.; Nr. 4., 10. lpp.; 1998. Nr. 1., 18. – 19. lpp.; Nr. 2., 28. lpp.; Nr. 3., 11. lpp.
- D - Dravnieks J. Vācu – latviešu vārdnīca. – R.: Zichmanis, 1910.
- DI - Endzelīns J. Darbu izlase. 1.-4. – R.: Zinātne, 1971. – 1982.
- Dialectologia 1992 – - Dialectologia et Geolinguistica. Journal of the
2001 International Society for Dialectology and Geolinguistics. – Nr. 1 – 9. 1992. – 2001.
- Dokulil 1962 - Dokulil M. Tvoření slov v češtině. – Praha, 1962.
- EH - Endzelīns J., Hauzenberga E. Papildinājumi un labojumi K. Mīlenbaha “Latviešu valodas vārdnīcai”. 1. – 2. sēj. – R.: Kultūras fonda izdevums, 1934. – 1946.
- El - Elvers C. Liber memorialis lettion oder Lettisches Wörter-Buch. – R., 1748.
- Erben 1975 - Erben J. Einführung in die Deutsche Wortbildungslehre. – Berlin: Schmidt, 1975.
- Etn. - Etnogrāfiskas ziņas par latviešiem. // Laikraksta “Dienas Lapa” pielikums. 1. — 4. sēj. – R., 1891. – 1894.
- EWD - Etymologisches Wörterbuch des Deutschen. Erarbeitet unter der Leitung von W. Pfeifer. – Berlin: Deutscher Taschenbuch Verlag, 1993.

- Ēdelmane 1994 - Ēdelmane I. Ārstniecības augu nosaukumi latviešu valodas izloksnēs. // LZA Vēstis. A. – R., 1994., Nr. 3, 26. – 29. lpp.
- Ēdelmane 1997 - Ēdelmane I. Latviešu valodas augu nosaukumu leksiskā motivācija. // Linguistica Lettica. – R., 1997., Nr. 1., 53. – 76. lpp.
- Ēdelmane 1998 - Ēdelmane I. Asociācijas latviešu valodas augu nosaukumos. // Linguistica Lettica. – R., 1998., Nr. 3., 108. – 117. lpp.
- ĒIV - Kagaine E., Raģe S. Ērgemes izloksnes vārdnīca. 1. – 3. sēj. – R.: Zinātne, 1977. – 1983.
- Fleischer 1969 - Fleischer W. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. – Leipzig: VEB BI, 1969.
- Fraenkel 1962 - Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch. Bd. 1. – 2. – Heidelberg – Göttingen: Carl- Winter- Universitätsverlag Heidelberg, 1962.
- Grabis 1991 - Grabis R. Kūduma izloksnes teksti. – R.: Zinātne, 1991.
- Graudiņa 1964 - Graudiņa M. Laidzes un Kandavas izloksne. // LPSR ZA VLI Raksti. VIII. – R., 1964., 143.-293. lpp.
- Graudonis 1978 - Graudonis J. Apdzīvotība un celtniecība Mūkusalā. // Arheoloģija un etnogrāfija. XII. – R.: Zinātne, 1978., 24. – 52. lpp.
- Gunnemark 1991 - Gunnemark E. V. Countries, peoples and their languages. The Geolinguistic Handbook. – Gothenburg, Sweden, 1991.
- H - Das Herkunftswörterbuch. Etymologie der deutschen Sprache. Bearbeitet von G.

- Drosdowski. VII. – Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag, 1977.
- Heupel 1978 - Heupel C. Linguistisches Wörterbuch. – München: DT Verlag, 1978.
- Hirša 1987 - Hirša Dz. Ieskats bij. Sarkanmuižas (resp. Ventas) pagasta toponīmijā. // Onomastikas apcerējumi. – R.: Zinātne, 1987., 48. – 125. lpp.
- Indāne 1986 - Indāne I. Dignājas izloksne. – R.: Zinātne, 1986.
- Jakaitiene 1988 - Jakaitienė E. Leksinė semantika. – Vilnius, 1988.
- Jansone 1993 - Jansone I. I. Galvas un plecu segu nosaukumi latviešu valodas izloksnēs. Disertācija filoloģijas doktora grāda iegūšanai. – R., 1993.
- Jansone 1997 - Jansone I. Dvieļu nosaukumu semantika, cilme un areālā izplatība. // Baltistica XXXII(1). – Vilnius, 1997., 83. – 87. lpp.
- Jansone 1998 - Jansone I. Vārda cilme un tā semantiskā motivācija (latv. *pieðurkne*). // Lietuvių kalbotyros klausimai. XL. – Vilnius, 1998., 74. – 79. lpp.
- Jansone 1999 - Jansone I. Galvas un plecu segu nosaukumi latviešu valodā. Disertācija habilitētā filoloģijas doktora grāda iegūšanai. – R., 1999.
- Jaunzems 1943 - Jaunzems J. Kurzemes sēta. Etnogrāfisks apcerējums. – R.: V. Tēpfera izd., 1943.
- Kagaine 1993 - Kagaine E. Dialektālās un vispārlietojamās leksikas attieksmju raksturojums. // LZA Vēstis. A. – R., 1993. Nr. 7., 8. – 17. lpp.
- Kagaine 1994 - Kagaine E. Vārddarināšanas dialektismi. // LZA Vēstis. A. – R., 1994. Nr. 3., 30. – 35. lpp.
- Kalme & Smiltiece - Kalme V., Smiltiece G. Latviešu literārās

- 2001 valodas vārddarināšana un morfoloģija. Lokāmās vārdšķiras. – Liepāja, 2001.
- Kettunen 1938 - Kettunen L. Livisches Wörterbuch mit grammatischer Einleitung. – Helsinki: Suomalais – Ugrilainen seura, 1938.
- KIV - Reķēna A. Kalupes izloksnes vārdnīca. 1.-2. – R.: LVI, 1998.
- Kluge 1975 - Kluge F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. – Berlin – New York: Walter de Gruyter, 1975.
- Krastiņa 1963 - Krastiņa A. Zemnieku celtnes Vidzemē 19. un 20. gs. // Arheoloģija un etnogrāfija. V. – R.: Zinātne, 1963., 159. – 192. lpp.
- Kundziņš 1974 - Kundziņš P. Latvju sēta. – Stokholma: Daugava, 1974.
- Kurcalts 1934 - Kurcalts K. Sētu tipi Vidzemes rietumos. // Filologu biedrības raksti. XIV. – R.: Grāmatrūpnieks, 1934., 37. – 43. lpp.
- Kurmins 1858 - Kurmins J. Słownik polsko- łacinsko- łotewski . – Wilno, 1858.
- Kurzemniece 1998 - Kurzemniece I. Par vārda *sēta* nozīmēm latviešu valodas izloksnēs. // Linguistica Lettica. – R., 1998. Nr.3., 60. – 66. lpp.

- Kurzemniece 2000₁ - Kurzemniece I. Žogu nosaukumi Latgales izloksnēs. // Baltijas reģiona valstu integrācijas problēmas ceļā uz Eiropas Savienību. Starptautiskās zinātniskās konferences materiāli. 2000.g. 2. – 3. III. – Rēzekne, 2000., 225. – 228. lpp.
- Kurzemniece 2000₂ - Kurzemniece I. Slīpžogu nosaukumi latviešu valodā areālā aspektā. // Tarmēs: tekstų ir žodynų rengimo problemas. Tarptautinio mokslinio seminara, skirto Antanės Kučinskaitės 85 – mečiui, medžiaga. – Šiauliai, 48. – 55. p.
- Kurzemniece 2000₃ - Kurzemniece I. Žogu nosaukumu darināšana latviešu valodā. // Baltu filoloģija. IX. Raksti baltu valodniecībā. LU zinātniskie raksti, 625. sēj. – R., 2000., 51. – 68. lpp.
- Kurzemniece 2000₄ - Kurzemniece I. Aizgūtas cilmes zedeņu žogu nosaukumi areālā aspektā. // Linguistica Lettica. – R., 2000. Nr. 6., 87. – 110. lpp.
- L - Lange J. Vollständiges deutschlettisches und lettischdeutsches Lexicon. – Mitau, 1773. – 1777.
- Latkovskis 1956 - Latkovskis L. Žūga nūsaukumi Latgolā. // Dzeive., 1956. Nr. 25., 9. – 11. lpp.; 1957., Nr. 26., 9. lpp.
- Laumane 1973 - Laumane B. Zivju nosaukumu veidošanas paņēmieni. // Zivju nosaukumi latviešu valodā. – R.: Zinātne, 1973., 33. – 56. lpp.
- Laumane 1984 - Laumane B. Atlas linguarum Europae. // Latviešu valodas kultūras jautājumi. – R.: Avots, 1984., 37. – 48. lpp.

- Laumane 1987 - Laumane B. Dažas Lejaskurzemes toponīmu vārddarināšanas un semantikas īpatnības. // Onomastikas apcerējumi. – R.: Zinātne, 1987., 170. – 215. lpp.
- Laumane 1990 - Laumane B. Derivāti ar piedēkli *-ait-* augšzemnieku izloksnēs. // Onomastica Lettica. – R.: Zinātne, 1990., 92. – 102. lpp.
- Laumane 1996 - Semantika. // Zeme, jūra, zvejvietas. Zvejniecības leksika Latvijas piekrastē. – R.: Zinātne, 1996., 248. – 295.
- LD - Barons K., Visendorfs H. Latvju Dainas. 1.-6. sēj. – Jelgava-Petrograda, 1894. – 1915.
- Lees 1960 - Lees R. B. The grammar of English nominalizations. – Baltimore, 1960.
- Leksika - Latviešu valodas dialektu atlants. Leksika. – R.: Zinātne, 1995., 1999.
- Lettus - Mancelius G. Lettus, das ist Wortbuch. Teil 1. – R., 1638.
- LEV - Karulis K. Latviešu etimoloģijas vārdnīca. 1. – 2. sēj. – R.: Avots, 1992.
- Lewandowski 1990 - Lewandowski Th. Linguistisches Wörterbuch. – Heidelberg, Wiesbaden: Quelle u. Meyer Verlag. 1. – 3., 1990.
- LFK - Latviešu folkloras krātuves materiāli.
- Lg. - Nīcas un Bārtas mācītāja J. Langija 1685. gada latviski vāciskā vārdnīca ar īsu latviešu gramatiku. Pēc manuskripta fotokopijas izdevis E. Blese. – R., 1936.
- Lgr. - Endzelīns J. Latviešu valodas gramatika. – R.: Latvijas Valsts izd., 1951.

- LKA - Lietuvių kalbos atlasas. I. – III. – Vilnius: Mokslas, 1977. – 1991.
- LKV - Latviešu konversācijas vārdnīca. I. – XXI. – R.: A. Gulbja apgādībā, 1927. – 1940.
- LKŽ - Lietuvių kalbos žodynas. 1. – 20. – Vilnius, 1940. – 2002.
- LLV - Balkevičs J., Balode L., Bojāte A., Subatnieks V. Lietuviešu-latviešu vārdnīca. – R.: Zinātne, 1995.
- LLVV - Latviešu literārās valodas vārdnīca. 1. – 8. R.: Zinātne, 1972. – 1996.
- LS - Latvijas Saule. – R., 1923. Nr. 12., 113. lpp.; 1925. Nr. 28/30., 316. lpp.; 1927. Nr. 57/58., 645. lpp.
- LTT - Latviešu tautas ticējumi. Sakārtojies prof. P. Šmits. – R.: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1940.
- LU - Latvijas Universitātes Filoloģijas fakultātes studentu kursdarbi un diplomdarbi.
- LVDA - Latviešu valodas dialektu atlanta materiāli.
- LVK - Latviešu valodas krātuves materiāli.
- LVV - Latviešu valodas vārdnīca. – R.: Avots, 1987.
- Materiāli - Materiāli par Latvijas būvniecību. 3. kopojums. – R.: LU Arhitektūras fak. izdevums, 1923.
- Matthews 1991 - Matthews P.H. Morphology. – Cambridge, New York, Port Chester, Melbourne, Sydney: Cambridge university press, 1991.
- ME - Mīlenbahs K. Latviešu valodas vārdnīca. Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. Endzelīns. 1.-4. sēj. – R.: Izglītības ministrijas / Kultūras fonda izdevums, 1923. – 1932.
- Mllvg I - Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika. 1.

- d. – R.: LPSR ZA izd., 1959.
- Mugurēvičs 1994 - Mugurēvičs Ē. Arheoloģiskās liecības par Livonijas ordeņa piļu apbūves attīstību Latvijas teritorijā. // Arheoloģija un etnogrāfija. XVI. – R.: Zinātne, 1994., 93. – 110. lpp.
- Mund. St. - Draviņš K., Rūķe V. Laute und Nominalformen der Mundart von Stenden. 1. – 2. – Lund, 1955. – 1956.
- Nominationsforschung - Nominationsforschung im Deutsche. – Leipzig, 1999.
- Paegle 1974 - Paegle Dz. Zemkopības darbarīku nosaukumi Vidzemē. Filoloģijas zinātniskā kandidāta disertācija. – R., 1974.
- Paegle 1979 - Paegle Dz. Lauku ēkas. – R.: P. Stučkas LVU, 1979.
- Paegle 1980 - Paegle Dz. Motivācijas aspekts nominācijā. – R.: P. Stučkas LVU, 1980.
- Palīgs - Palīgs apvidvārdu vācējiem. 8. – R.: Zinātne, 1966.
- Paulu L. 1926 - Paulu Līzbete. Īvandes izloksne. // Filologu biedrības raksti. VI. – R., 1926., 48. – 63. lpp.
- Paulu L. 1927 - Paulu Līzbete. Zlēkas izloksne. // Filologu biedrības raksti. VII. – R., 1927., 31. – 55. lpp.
- Poiša 1985 – 1999 - Poiša M. Vidzemes sēliskās izloksnes. 1. – 2. sēj. – R.: LU LVI, 1985. – 1999.
- Putniņa 1983 - Putniņa M. Sinoles izloksnes apraksts. – R.: Zinātne, 1983.
- Putniņš 1985 - Putniņš E. Svētciena izloksnes apraksts. – R.: Zinātne, 1985.

- Raģe 1964 - Raģe S. Ērgemes, Lugažu un Valkas izloksnes fonētika un morfoloģija. // LPSR ZA VLI Raksti. 8. sēj. – R., 1964., 5. – 142. lpp.
- Raģe 1986 - Raģe S. Baltijas somu valodu aizguvumi latviešu valodā, ko pirmais etimoloģizējis J. Endzelīns. // Dialektālās leksikas jautājumi. 1. – R.: Zinātne, 1986., 18. – 127. lpp.
- Reichl 1982 - Reichl K. Categorical grammar and word-formation: The deadjectival abstract noun in English. – Tübingen, 1982.
- Reidzāne 1970 - Reidzāne B. Mantotā zemkopības un lopkopības leksika Šķilbēnos. – R.: P. Stučkas LVU Latviešu val. kat., 1970.
- Reķēna 1975 - Reķēna A. Amatniecības leksika dažās Latgales dienvidu izloksnēs un tās sakari ar atbilstošajiem nosaukumiem slāvu valodās. – R.: Zinātne, 1975.
- Reķēna 1996 - Reķēna A. Dienvidlatgales izlokšņu un lietuviešu valodas paralēles vārddarināšanā. // Baltistica XXXI (1). – Vilnius, 1996., 53. – 70. p.
- Richards & Platt & Platt 1992 - Richards J. C., Platt J., Platt H. Longman Dictionary of Language teaching and applied linguistics. – England: Longman Group UK Limited, 1992.
- Rudzīte 1964 - Rudzīte M. Latviešu dialektoloģija. – R.: Latvijas Valsts izd., 1964.
- Rudzīte 1993 - Rudzīte M. Latviešu valodas vēsturiskā fonētika. – R.: Zvaigzne, 1993.
- Rudzīte 1994 - Rudzīte M. Latviešu un lībiešu valodas savstarpējā ietekme. // Lībieši. – R.: Zinātne, 1994., 228. – 319.

- Rūķe 1939 - Rūķe V. Latgales izlokšņu grupējums. // Filologu biedrības raksti. 19.sēj. – R., 1939., 113. – 118. lpp.
- Rūķe 1940₁ - Rūķe V. Kurzemes un Vidzemes lībiskais apgabals. // Filologu biedrības raksti. 20.sēj. – R., 1940., 75. – 128. lpp.
- Rūķe 1940₂ - Rūķe V. Programma izlokšņu aprakstiem. – R., 1940.
- Rūķe-Draviņa 1959 - Rūķe-Draviņa V. Diminutive im Lettischen. – Lund, 1959.
- Rūķe 1992 - Rūķe V. The soft/-r-/ and some words common Lithuanian and Latvian. // *Linguistica Baltica*. – Krakow, 1992., 55. – 62.
- Rūķe- Draviņa 1995 - Rūķe-Draviņa V. Senie žogi Ziemeļvidzemē ap Valmieru. // *Baltu filoloģija. Rakstu krājums*. V. – R., 1995., 44. – 51. lpp.
- Sabaliauskas 1963 - Sabaliauskas A. Baltų ir Pabaltijo suomių kalbų santykiai. // *Lietuvių kalbotyros klausimai*. VI. – Vilnius, 1963., 109. – 136.p.
- Saraksts - Velme J., Hauzenberga E., Pētersons E., Saliņa Z., Turkupulis T., Pontevičs J. Vārdu saraksts ar intonāciju zīmēm pēc sveiciemiešu, rūjieniešu, aumeisteriešu, vecpiebaldzēnu, preiliešu, neretiešu izrunas. // Filologu biedrības raksti. III. – R., 1927., 57. – 69. lpp.
- Sarkanis 1989 - Sarkanis A. Mobilais *s* baltu valodās. // *LPSR ZA Vēstis*. – R.: Zinātne, 1989., 123. – 132. lpp.

- Saule-Sleine 1955 - Saule- Sleine M. Par substantīvu un adjektīvu atvasinājumiem ar *-īņš, -īņa* mūsdienu latviešu literārajā valodā. // LPSR ZA Valodas un literatūras institūta raksti. V. – R., 1955., 87. – 117. lpp.
- Schippan 1992 - Schippan T. Lexikologie der deutschen Gegenwartssprache. – Tübingen: M. Niemeyer Verlag, 1992.
- Sedovs 1992 - Sedovs V. Balti senatnē. – R.: Zinātne, 1992.
- Sehwers 1918 - Sehwers J. Die deutschen Lehnwörter im Lettischen. – Zürich: Buchdruckerei Berichthaus, 1918.
- Sehwers 1936 - Sehwers J. Sprachlich-kulturhistorische Untersuchungen vornehmlich über den deutschen Einfluss im Lettischen. – Leipzig: Harrassowitz, 1936.
- Skardžius 1943 - Skardžius P. Lietuvių kalbos žodžių daryba. – Vilnius: LMA LKI, 1943.
- SKES I - Toivonen Y. H. Suomen kielen etymologinen sanakirja. I. – Helsinki: Suomalais – Ugrilainen Seura, 1955.
- Skujiņa 1994 - Skujiņa V. Lietvārda vienskaitļa vai daudzskaitļa formas izvēle terminos. // LZA Vēstis. A. – R., 1994., 31. – 33. lpp.
- Słownik - Słownik Języka Polskiego. I. – VIII. – Warszawa, 1900. – 1927.
- Soida 1970 - Soida E. Vārddarināšanas analīzes principi mūsdienu valodniecībā un valodā. // Latviešu valodas un literatūras problēmas. – R.: Zvaigzne, 1970., 75. – 94. lpp.

- Soida 1992₁ - Soida E. Galotnes funkcijas latviešu valodas vārddarināšanas sistēmā. // Hrestomātija mūsdienu latviešu literārās valodas vārddarināšanā. – R.: LU, 1992., 4. – 21. lpp.
- Soida 1992₂ - Galotnes derivatīvās funkcijas latviešu valodā. // Hrestomātija mūsdienu latviešu literārās valodas vārddarināšanā. – R.: LU, 1992., 22. – 45. lpp.
- SSA I - Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. I. – Helsinki, 1992.
- St - Stender G.F. Lettisches Lexicon. Teil 1. – 2. – Mitau, 1789.
- Stafecka & Timuška 1997 - Stafecka A., Timuška A. II Starptautiskais Dialektologu un ģeolingvistu kongress. // LZA Vēstis. A daļa. Nr. 3/4. – R.: LZA, 1997.
- Stein 1977 - Stein G. The place of word – formation in linguistic description. // Perspektiven der Wortbildungsforschung. – Bonn, 1977., S. 219 – 235.
- Stafecka 2000 - Stafecka A. Latviešu areālā lingvistika citvalodu ģeolingvistiskajā kontekstā. // Valoda-2000. – Daugavpils, DPU izd. “Saule”, 2000., 41. – 44. lpp.
- Stafecka 2001 - Stafecka A. Sēļu novada leksika ģeolingvistiskajā skatījumā. // LZA Vēstis. A. daļa. Nr. 5/6. – R.: LZA., 2001., 1. – 8. lpp.
- Straubergs 1944 - Straubergs K. Latviešu tautas paražas. – R.: Latvju grāmata, 1944.
- Strazdiņš 1931 - Strazdiņš J., Paegle Ed. Žogi un vārti. // Zemkopju Saule. – R., 1931. Nr. 1., 7. – 9. lpp; Nr. 3., 8. – 10. lpp.

- Strods 1991 - Strods H. Latgales etnogrāfisko terminu skaidrojums. – R.: LU, 1991.
- Stubavs 1976 - Stubavs A. Ķentes pilskalns un apmetne. – R.: Zinātne, 1976.
- Šmits 1940 - Šmits P. Latviešu tautas ticējumi. IV. – R.: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1940.
- Šnē 1998 - Šnē M. Latviešu valodas putnu nosaukumi (leksiskās motivācijas analīze) // *Linguistica Lettica* Nr. 2. – R., 1998., 26. – 38. lpp.
- Šnē 2000 - Šnē M. Putnu nominācija pēc to balss skaņām. // *Linguistica Lettica*. Nr. 6. – R., 2000., 111. – 118. lpp.
- Trask 2000 - Trask R. L. *The Dictionary of Historical and Comparative Linguistics*. – Edinburgh: EUP, 2000.
- U I - Ulmann C. *Lettisch-deutsches Wörterbuch*. Teil 1. – R., 1872.
- U II - Ulmann C. *Deutsch-lettisches Wörterbuch*. Bearb. G. Brasche – Riga, Leipzig, 1880.
- Urtāns 1991 - Urtāns J. Ziemeļvidzemes pilskalni. – R.: Avots, 1991.
- Ūsele 1998 - Ūsele V. Tilžas izloksnes apraksts. – R.: LVI, 1998.
- Wahrig 1980 - Wahrig G. *Deutsches Wörterbuch*. – München: Mosaik Verlag, 1980.
- Vasks 1994 - Vasks A. Brikuļu nocietinātā apmetne. Lubāna zemiene vēlajā bronzas un dzelzs laikmetā (1000 g. pr. Kr. – 1000 g. pēc Kr.). – R.: Preses nams, 1994.

- Wills 1986 - Wills B. Wortbildungstendenzen in der deutschen Gegenwartssprache: Theoretischen Grundlagen – Beschreibung – Anwendung. – Tübingen, 1986.
- VIV - Ādamsons E., Kagaine E. Vainižu izloksnes vārdnīca I. – II. – R.: LU LVI, 2000.
- VMP - Latvijas Vēstures muzeja Etnogrāfijas nodaļas bij. Pieminekļu valdes dokumentu kolekcija; Nr. 2503, 2592, 2415, 2904, 2748, 2671, 1932, 2945, 2822, 3153, 1919.
- Vulāne 1997 - Vulāne A. Dažas derivatīvā formanta *-inis* funkcionālās iezīmes (kontrastīvais aspekts). // Acta Baltica '94. – Kaunas: “Aesti”, 1997., 51. – 54. p.
- Zeps 1962 - Zeps V. Latvian and finnic linguistic convergences. – Indiana: Uralic and Altaic Series, Rayl House, Indiana university, Bloomington, 1962.
- Zirnītis 1957 - Zirnītis E. Lubāniešu izloksne. // Filologu biedrības raksti. XVII. – R., 1957., 114. – 142. lpp.
- Апресян 1974 - Апресян Ю. Д. Лексическая семантика. – М.: Наука, 1974.
- Бородина 1966 - Бородина М. А. Проблемы лингвистической географии. – Москва, Ленинград: Наука, 1966.
- Вежбицкая 1997 - Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. – М.: Рус. словари, 1997.
- Виноградов 1975 - Виноградов В. В. Избранные труды. Исследования по русской грамматике. – М.: Наука, 1975.
- Винокур 1959 - Винокур Г. О. Заметки по русской

словообразованию. // Избранные работы по русскому языку. – М.: Учпедгиз, 1959.

- Гак 1977 - Гак В. Г. Сопоставительная лексикология. На материале французского и русского языка. – М.: Междунар. отношения, 1977.
- Голев 1989 - Голев Н. Д. Динамический аспект лексической мотивации. – Томск: Изд-во Том. Ун-та, 1989.
- ДАБМ - Дыялекталагічны атлас беларускай мовы. – Мінск: Выдавецтва Акадэміі навук БССР, 1963.
- Даль 1989 – 1991 - Даль В. Л. Толковый словарь живого великорусского языка. I-IV. – М.: Изд-во "Русский язык", 1989. – 1991.
- Земская 1973 - Земская Е. А. Современный русский язык. Словообразование. – М.: Просвещение, 1973.
- Исследования 1983 - Ареальные исследования в языкознании и этимологии. – Ленинград: Наука, 1983.
- Исследования 1985 - Ареальные исследования в языкознании и этимологии. – Уфа: Академия наук СССР, 1985.
- Лаумане 1977 - Лаумане Б. Э. Лексический материал Диалектологического атласа латышского языка, отражающий латышско-русско-белорусско-польские контакты. // Контакты латышского языка. – Р.: Зинатне, 1977., стр. 48. – 96.
- Лингвогеография - Лингвогеография, диалектология и история языка. – Кишинев: Изд-во "Штиинца", 1973.

- ЛЭС - Лингвистический энциклопедический словарь. – М., 1990.
- Мельниченко 1974 - Мельниченко Г. Г. Некоторые лексические группы в современных говорах на территории Владимиро-Суздальского княжества XII – нач. XIII в.. – Ярославль: Верх.-Волж. Кн. Изд-во, 1974.
- Немченко 1979 - Немченко В. Н. Способы русского словообразования. – Горький: ГГУ, 1979.
- Номинация - Языковая номинация. I.-II. – М.: Наука, 1977.
- Основы - Основы построения описательной грамматики современного русского литературного языка. – М.: Наука, 1966.
- Павел 1983 - Павел В. К. Лексическая номинация. – Кишинев: Штиинца, 1983.
- Проблемы 1974 - Проблемы картографирования в языкознании и этимологии. – Ленинград: Наука, 1974.
- Проблемы 1992 - Проблемы словообразования в современной зарубежной лингвистике. // Теория грамматики: Морфология и словообразование. – М. – Ин-т по наукам информации по общественным наукам, 1992.
- СБГ - Слоўнік беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча. 1.-3. т. – Минск: Навука і тэхніка, 1978.-1982.
- Способы - Способы номинации в современном русском языке. – М.: Наука, 1982.

- Телия 1986 - Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц. – М.: Наука, 1986.
- Фасмер 1964 – 1973 - Фасмер М. Этимологический словарь русского языка. I. – IV. – М.: Прогресс, 1964. – 1973.
- Шмелев 1968 - Шмелев Д. Н. Русский язык и советское общество. Лексика современного русского литературного языка. – М., 1968.
- Эдельман 1968 - Эдельман Д. И. Основные вопросы лингвистической географии. – Москва: Наука, 1968.
- Языкознание - Общее языкознание. Методы лингвистических исследований. – Москва: Наука, 1973.

Saīsinājumi

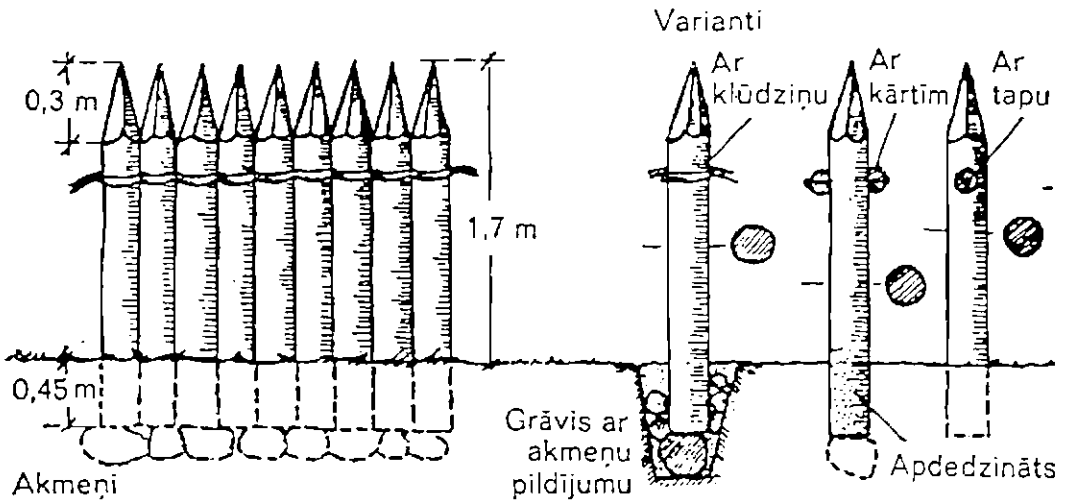
- a. - angļu
- arm. - armēņu
- b. - baltu
- bkr. - baltkrievu
- bsl. - baznīcslāvu
- fr. - franču
- go. - gotu
- gr. - grieķu
- hol. - holandiešu
- ide. - indoeiropiešu
- ig. - igauņu
- lat. - latīņu
- latv. - latviešu
- lv. - lejasvācu

līb.	- lībiešu
liet.	- lietuviešu
kr.	- krievu
p.	- poļu
pr.	- prūšu
s.	- somu
sav.	- senaugšvācu
sl.	- slāvu
srn.	- senrietumnorvēģu
ssl.	- senslāvu
ukr.	- ukraiņu
v.	- vācu
vav.	- vidusaugšvācu
vfr.	- vecfrīzu
vlv.	- viduslejasvācu
vnl.	- vidusnīderlandiešu

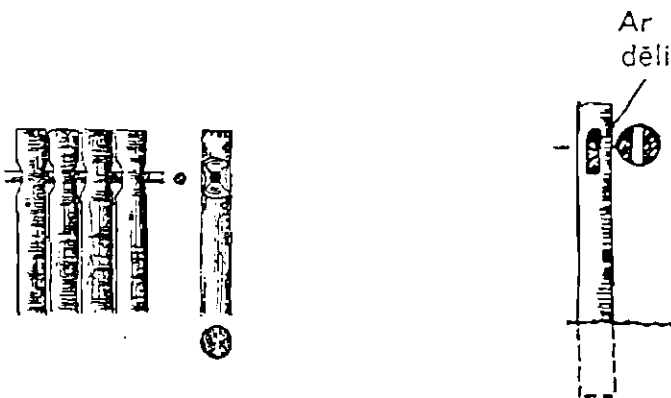
1. pielikums

1. zīm. Stāvkoku žogs*

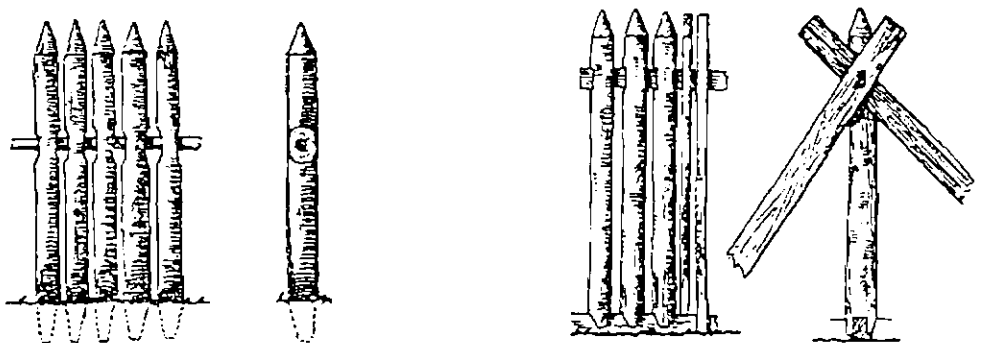
1)

2)

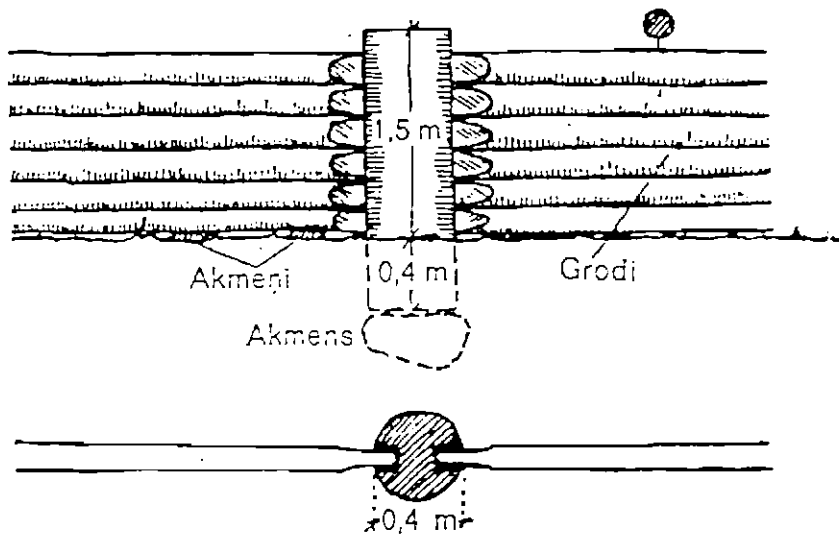
3)

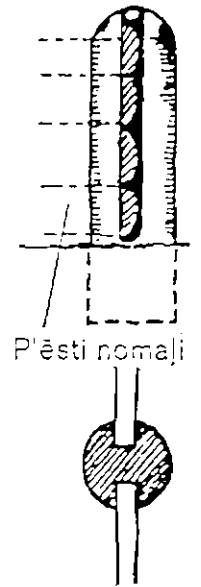
* Zīmējumiem izmantots A.Bīlensteina (Bielenstein), Kurcalta (Kurcalts), V.Rūķes-Draviņas (V.R.-Dr. 1995), P.Kundziņa (Kundziņš), J.Jaunzema (Jaunzems), S.Cimermaņa (Cimermanis 1990) publikācijas un grāmatas, "Materiāli par Latvijas būvniecību" III.kopojums un Latvijas vēstures muzeja Etnogrāfijas nod. bij. Pieņinekļu valdes dokumentu kolekcija Nr. 2503, 2592, 2415, 2904, 2748, 2671, 1932, 2945, 2822, 3153, 1918 (VMP).

2. zīm. Gulbalku žogs

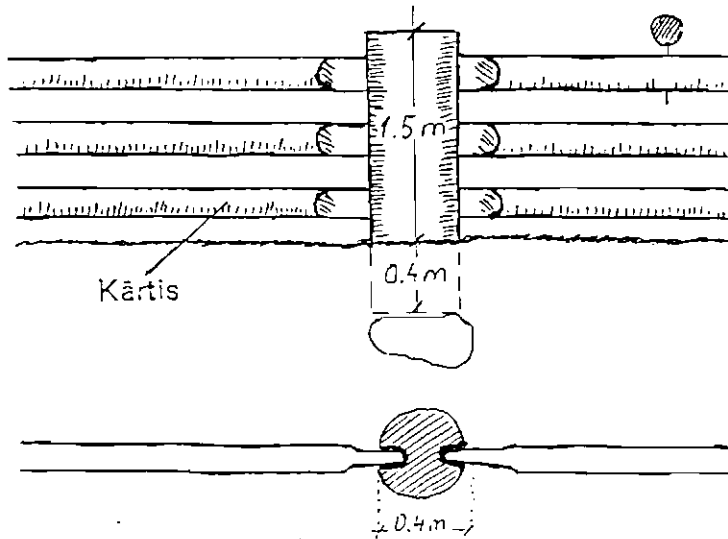
1)

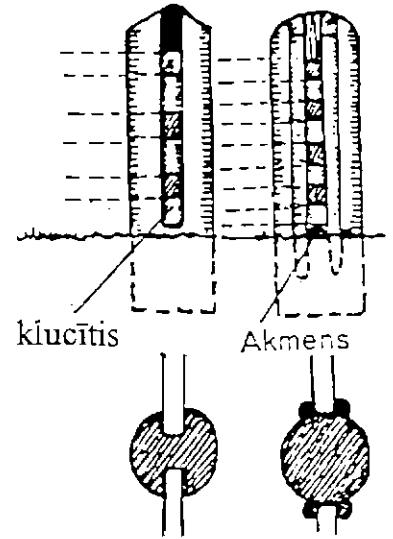
Variants

2)

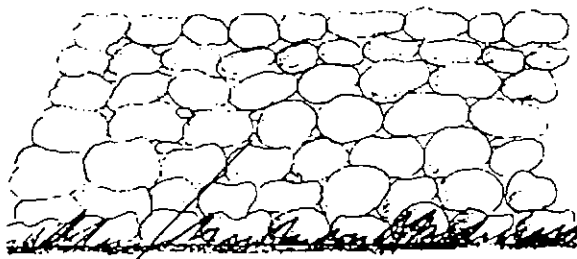
Varianti

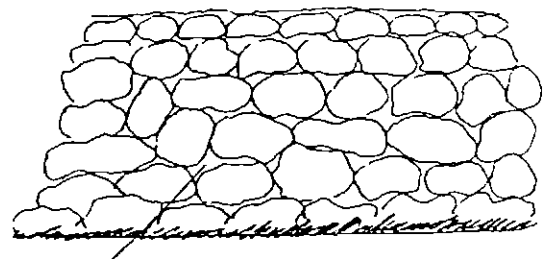
3. zīm. Mūra žogs

1) krauts akmeņu žogs

2) mūrēts akmeņu žogs

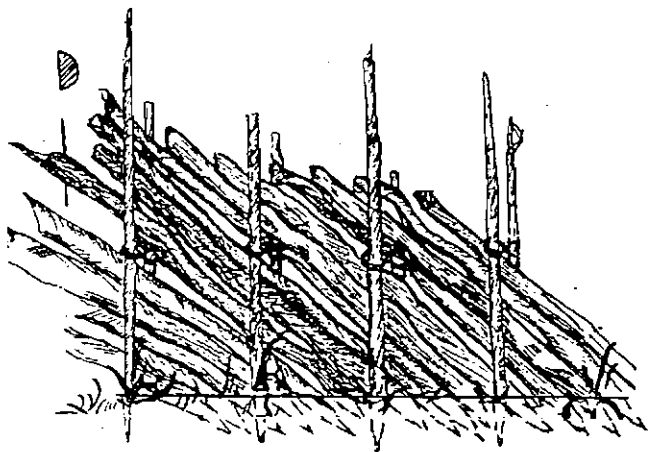
mazi akmeņiņi, velēnas

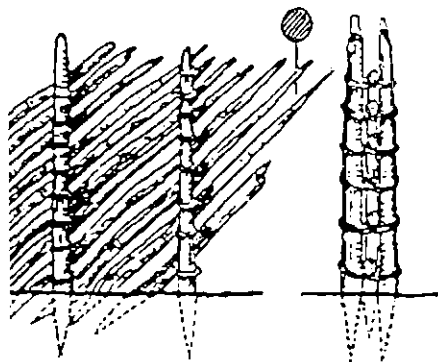
java

4. zīm. Slīpžogs

1) šķeltu koku slīpžogs

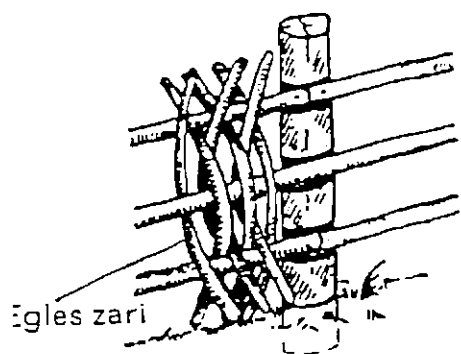
2) apaļkoku slīpžogs

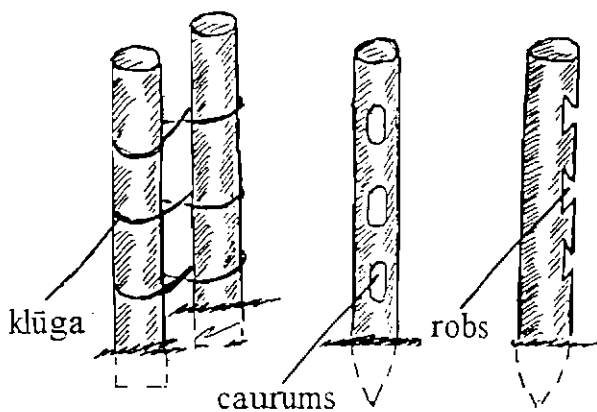
5. zīm. Zedenu žogs

Biežāk sastopamie paveidi:

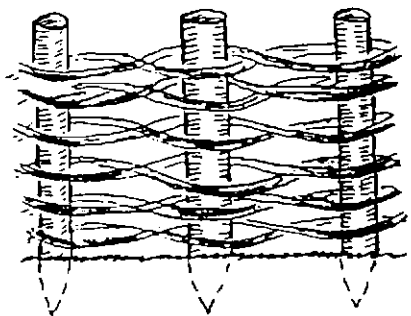
1) pīts egļu zaru stāvžogs

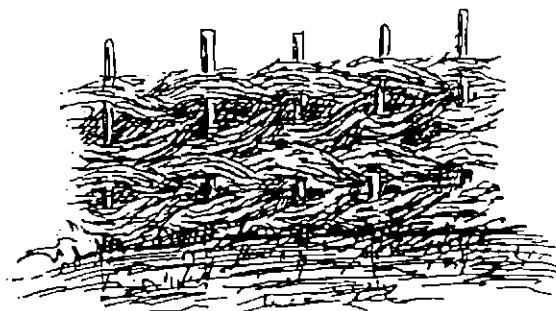
Varianti

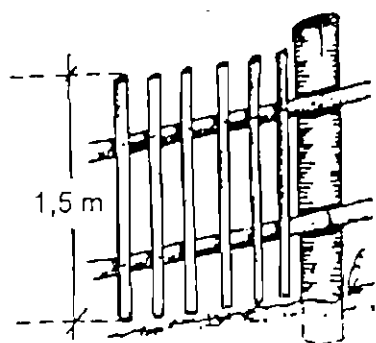
2) pīts egļu zaru (žagaru) guļžogs

Variants

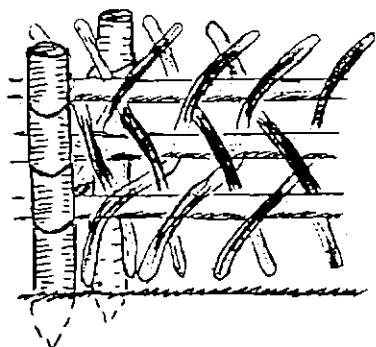

3) naglots zedeņu stāvžogs

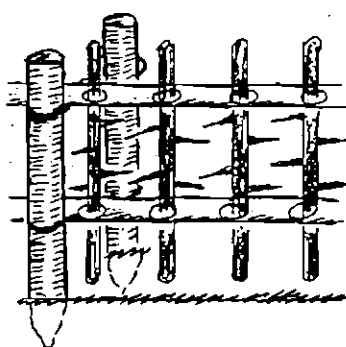

Retāk sastopamie paveidi:

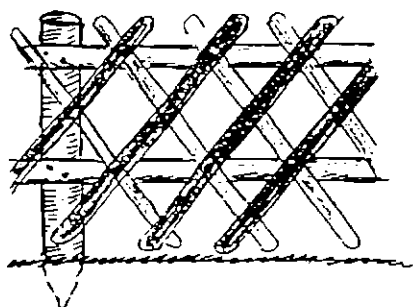
4) krusteniski pīts egļu zaru žogs

5) kāršu caurumos ievērtu zedeņu stāvžogs

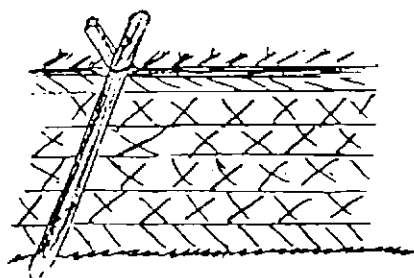

6) krusteniski naglots zedeņu stāvžogs

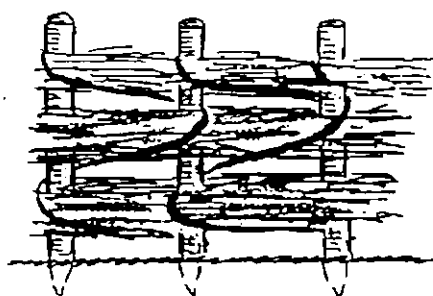

6. zīm. Žagaru guļžogs

1) krauts žagaru guļžogs

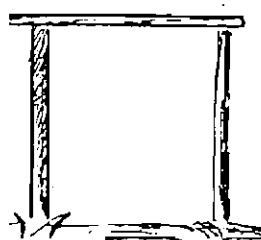
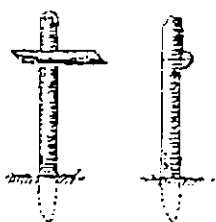
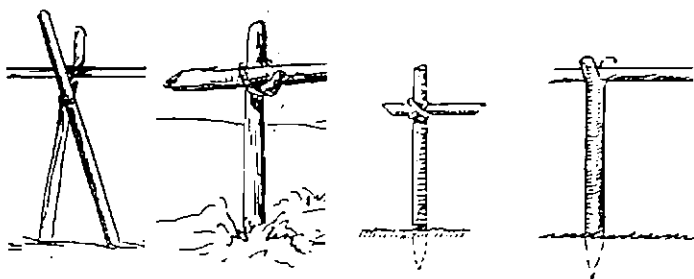
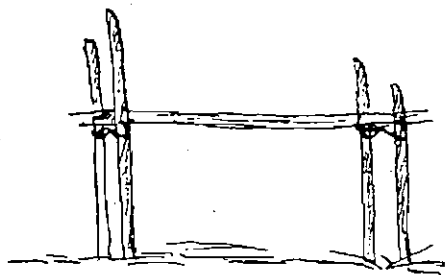
2) siets žagaru guļžogs

7. zīm. Kāršu žogs

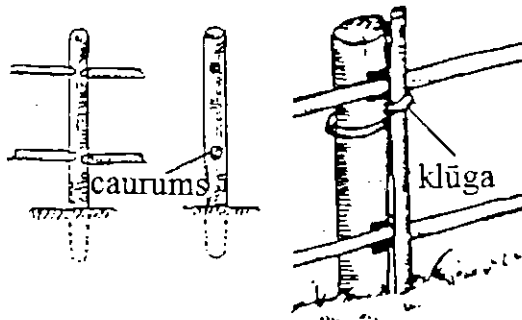
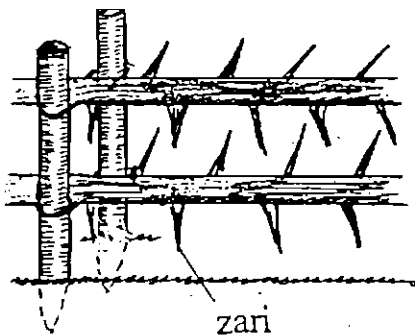
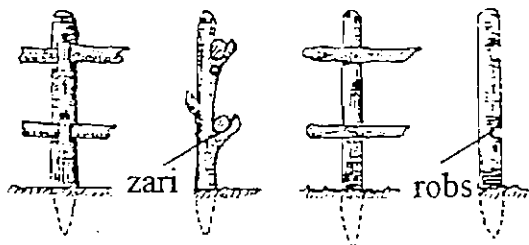
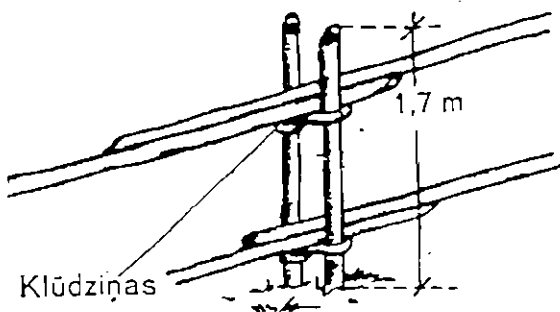
1) vienkārts žogs

Varianti

2) divkāršu (trīskāršu) žogs

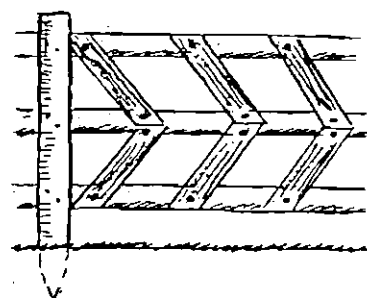
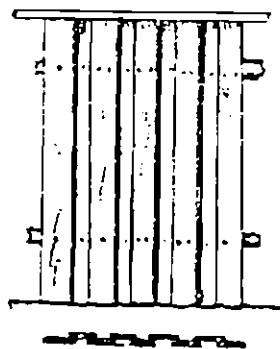
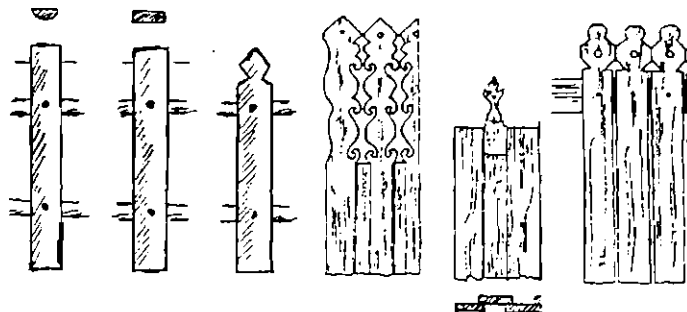
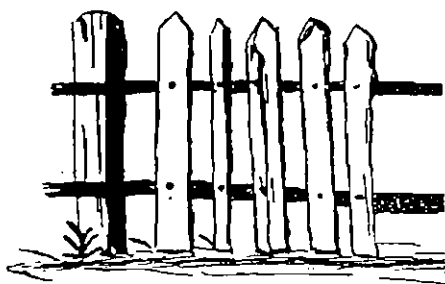
Varianti

8. zīm. Stāvžogs

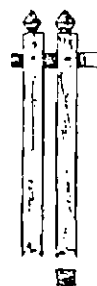
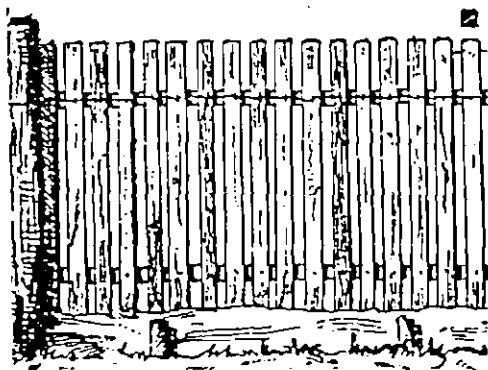
1) dēļu stāvžogs

Varianti

2) latu stāvžogs

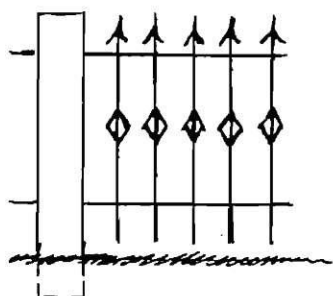
Variants

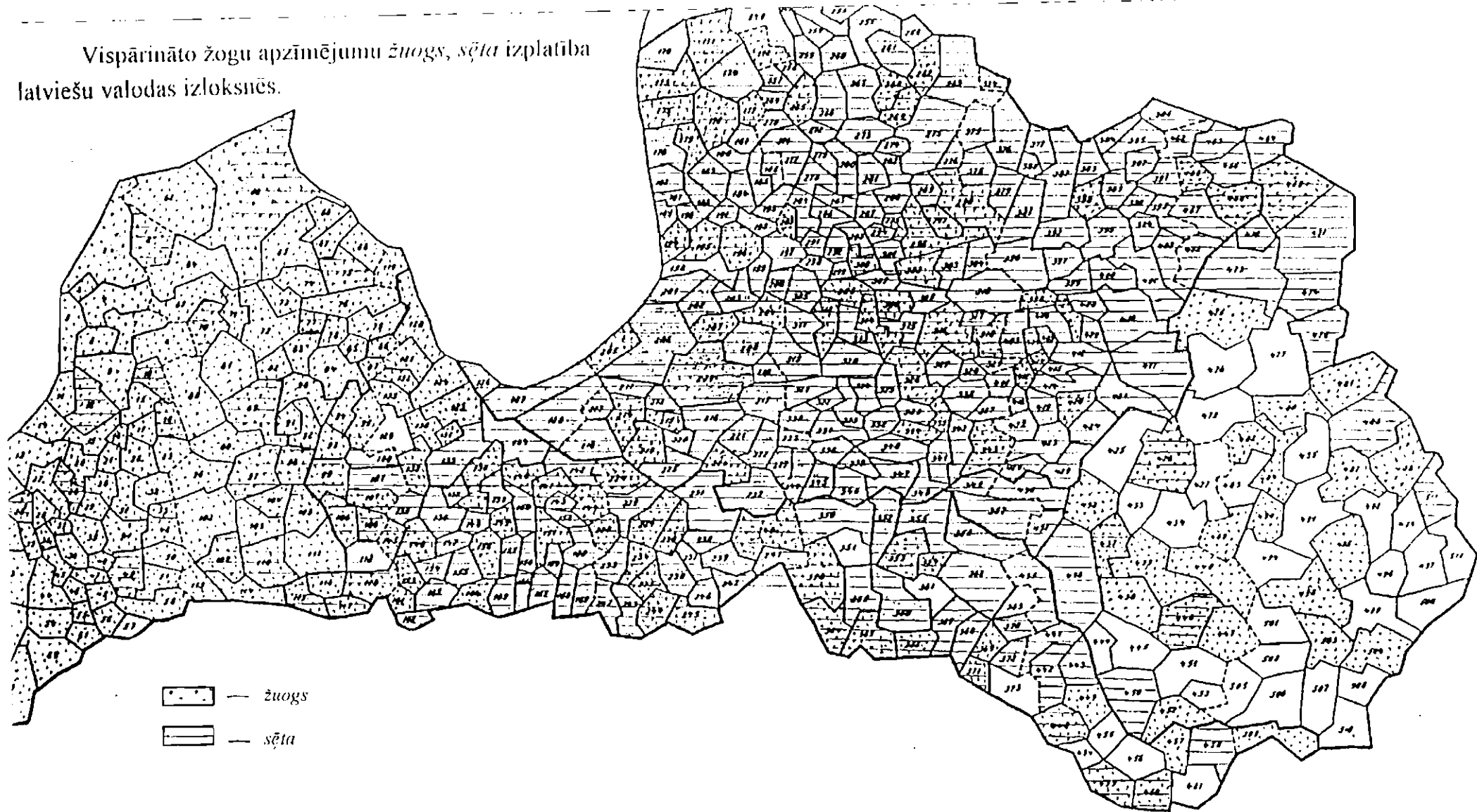
9. zīm. Dzīvžogs

10. zīm. Dzelzs kaluma žogs

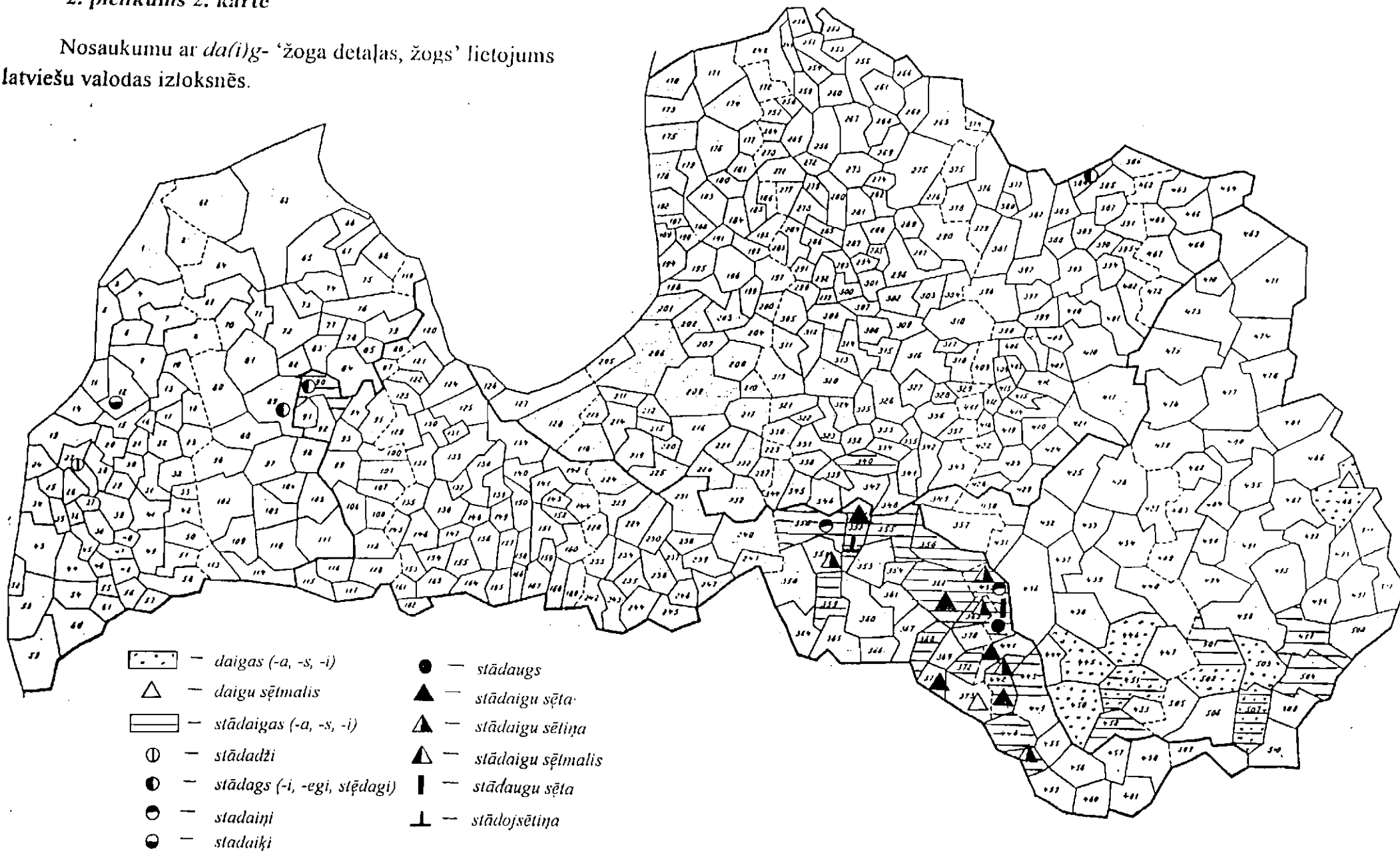

Vispārināto žogu apzīmējumu žuogs, sēta izplatība
latviešu valodas izloksnēs.

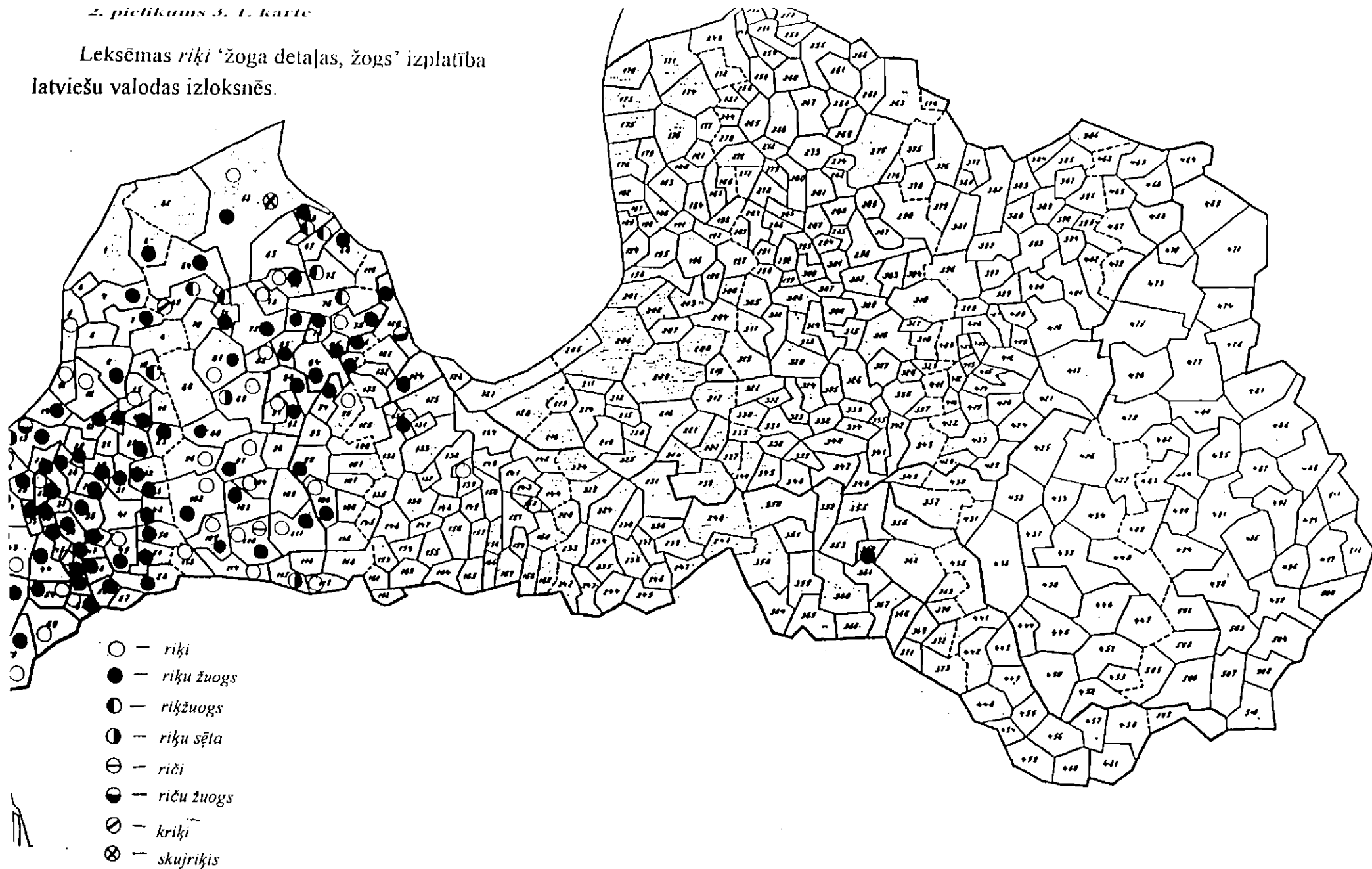

2. pielikums 2. karte

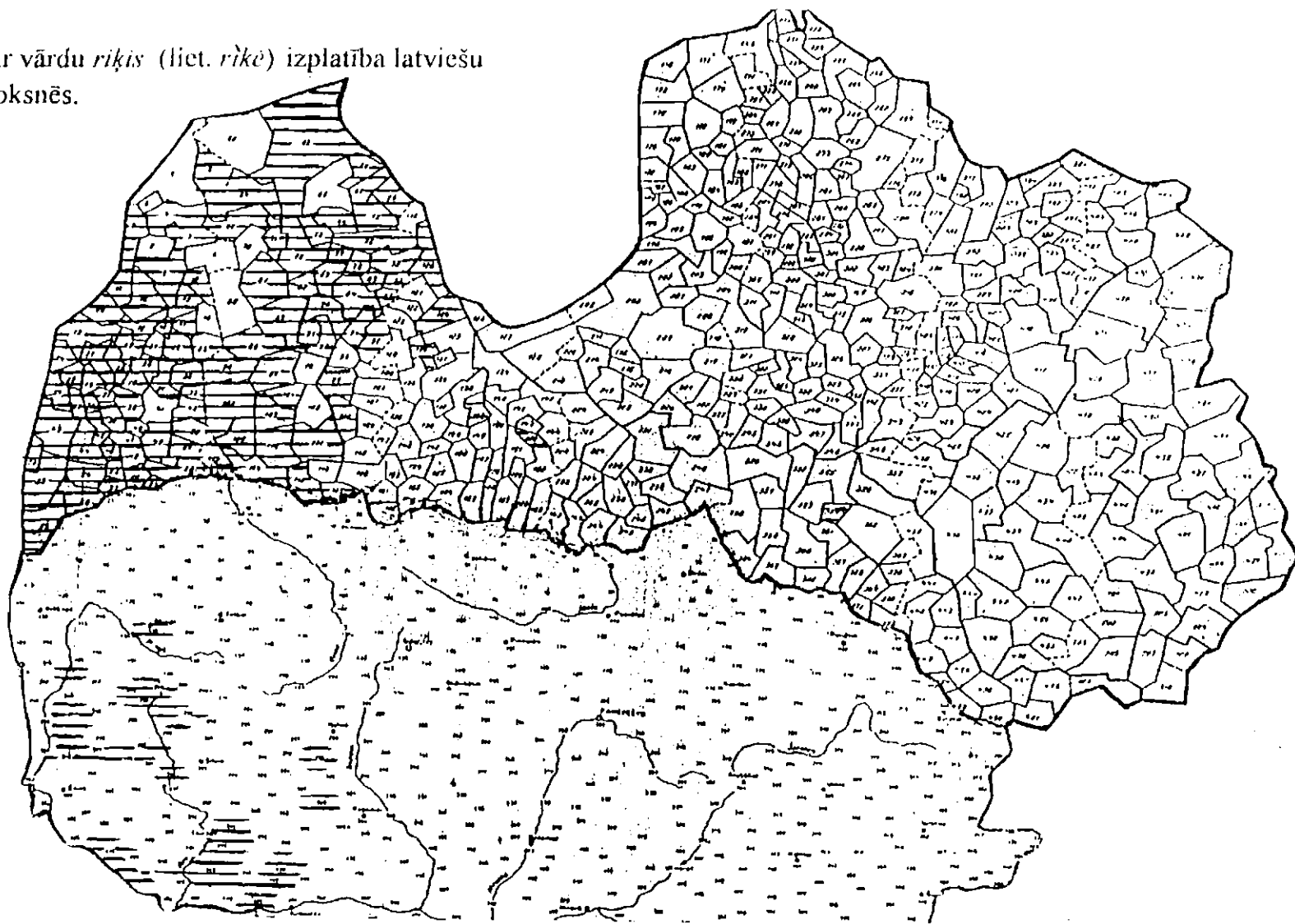
Nosaukumu ar *da(i)g-* 'žoga detaļas, žogs' lietojums latviešu valodas izloksnēs.

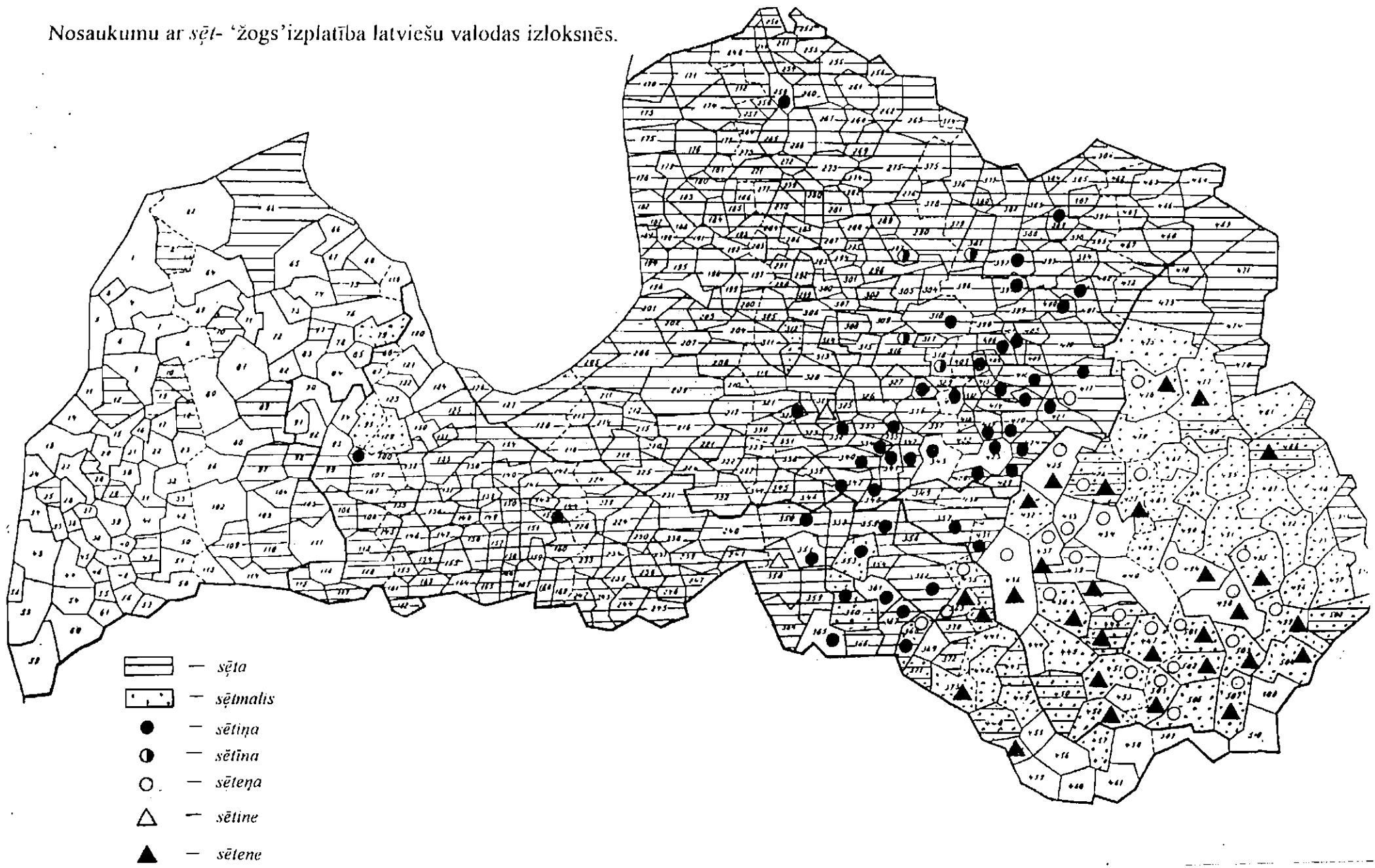
Leksēmas rīki 'žoga detaļas, žogs' izplatība
latviešu valodas izloksnēs.

Žogu nosaukumu ar vārdu *riķis* (liet. *riķe*) izplatība latviešu un lietuviešu valodas izloksnēs.

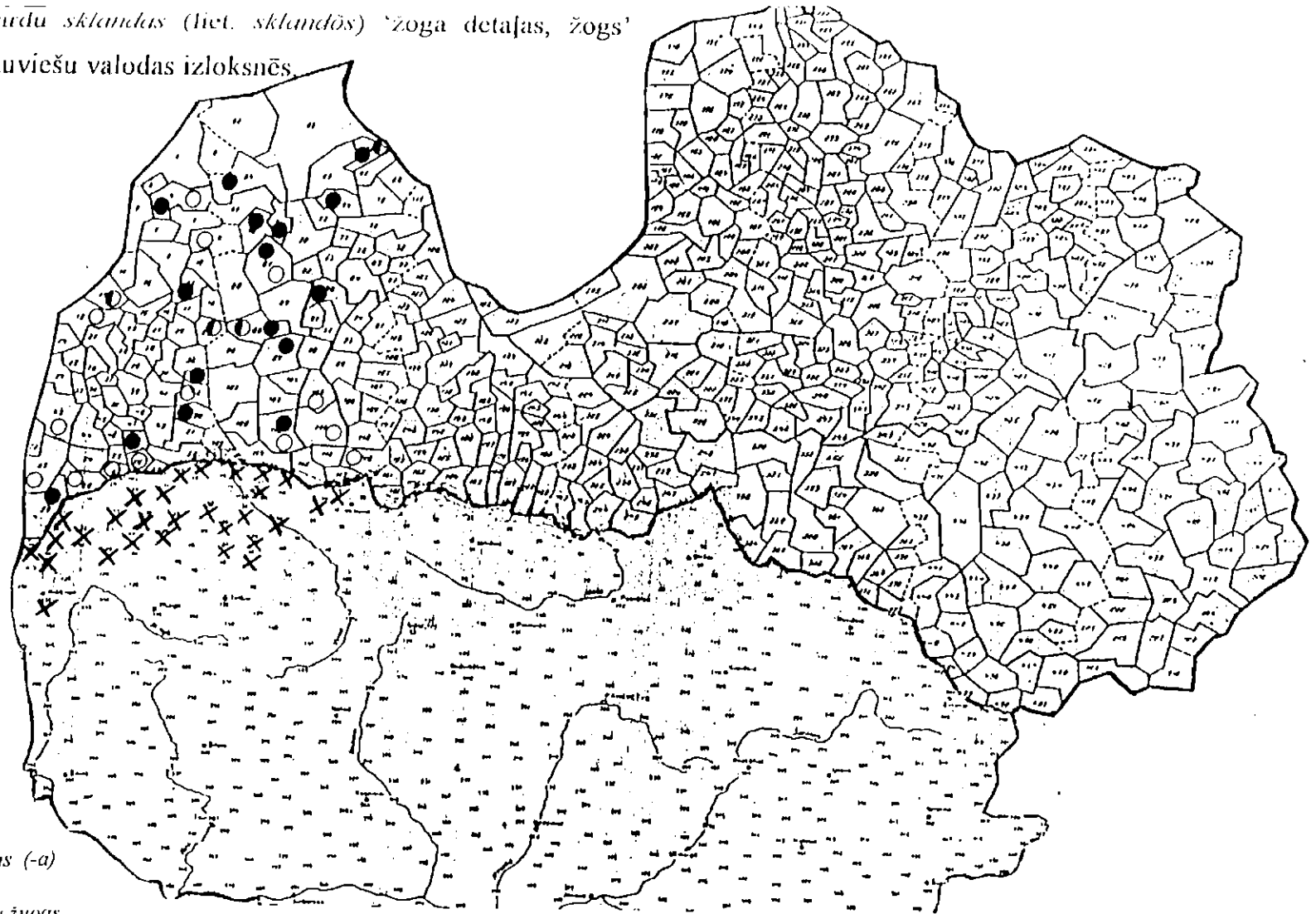

Nosaukumu ar sēt- 'žogs' izplatība latviešu valodas izloksnēs.

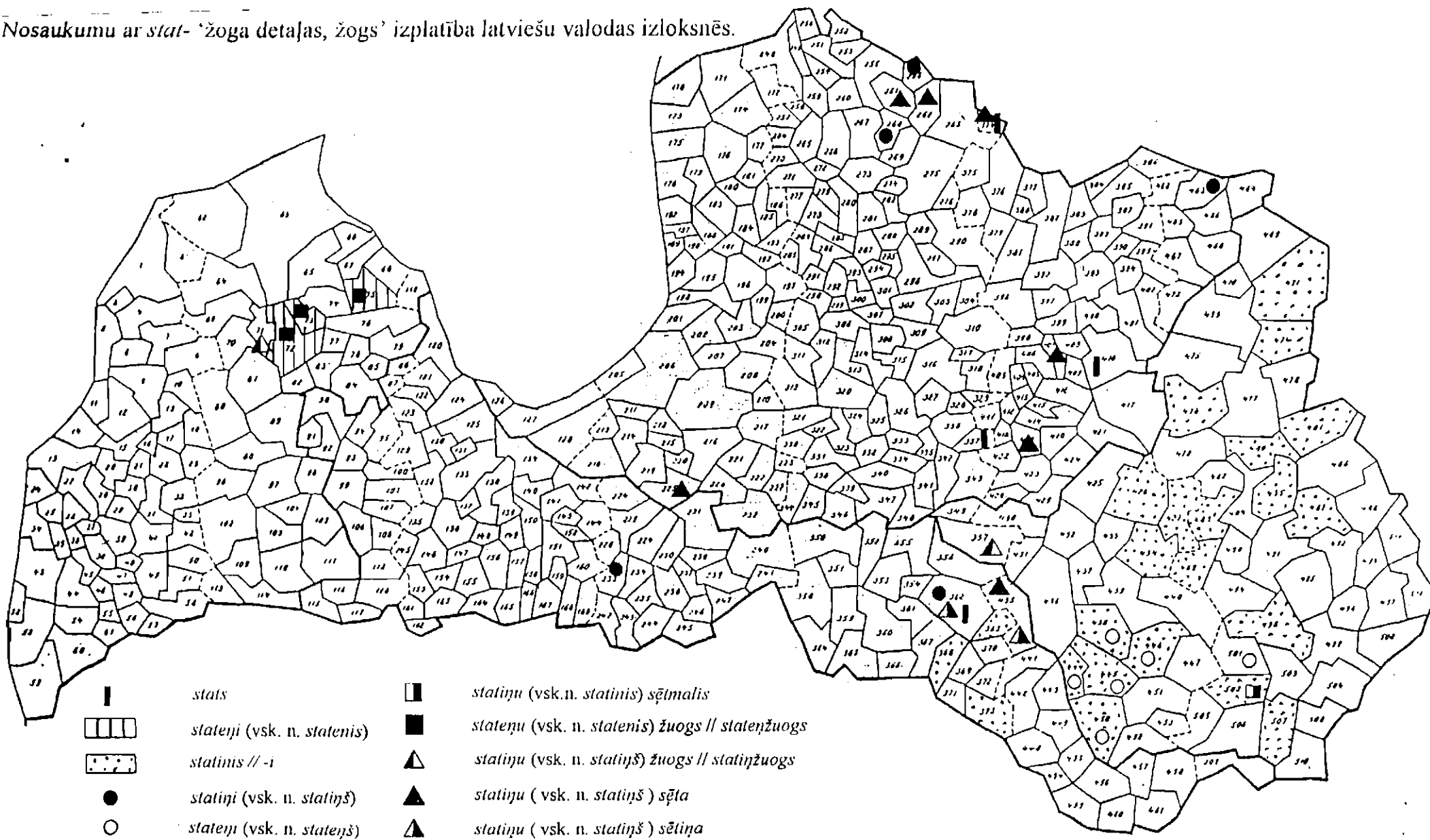
- — sēta
- — sētmalis
- — sētiņa
- — sētīna
- — sēleņa
- — sētīne
- — sēlene

Nosaukumu ar vārdu *sklandas* (liet. *sklandōs*) 'žoga detaļas, žogs'
lietojums latviešu un lietuviešu valodas izloksnēs.

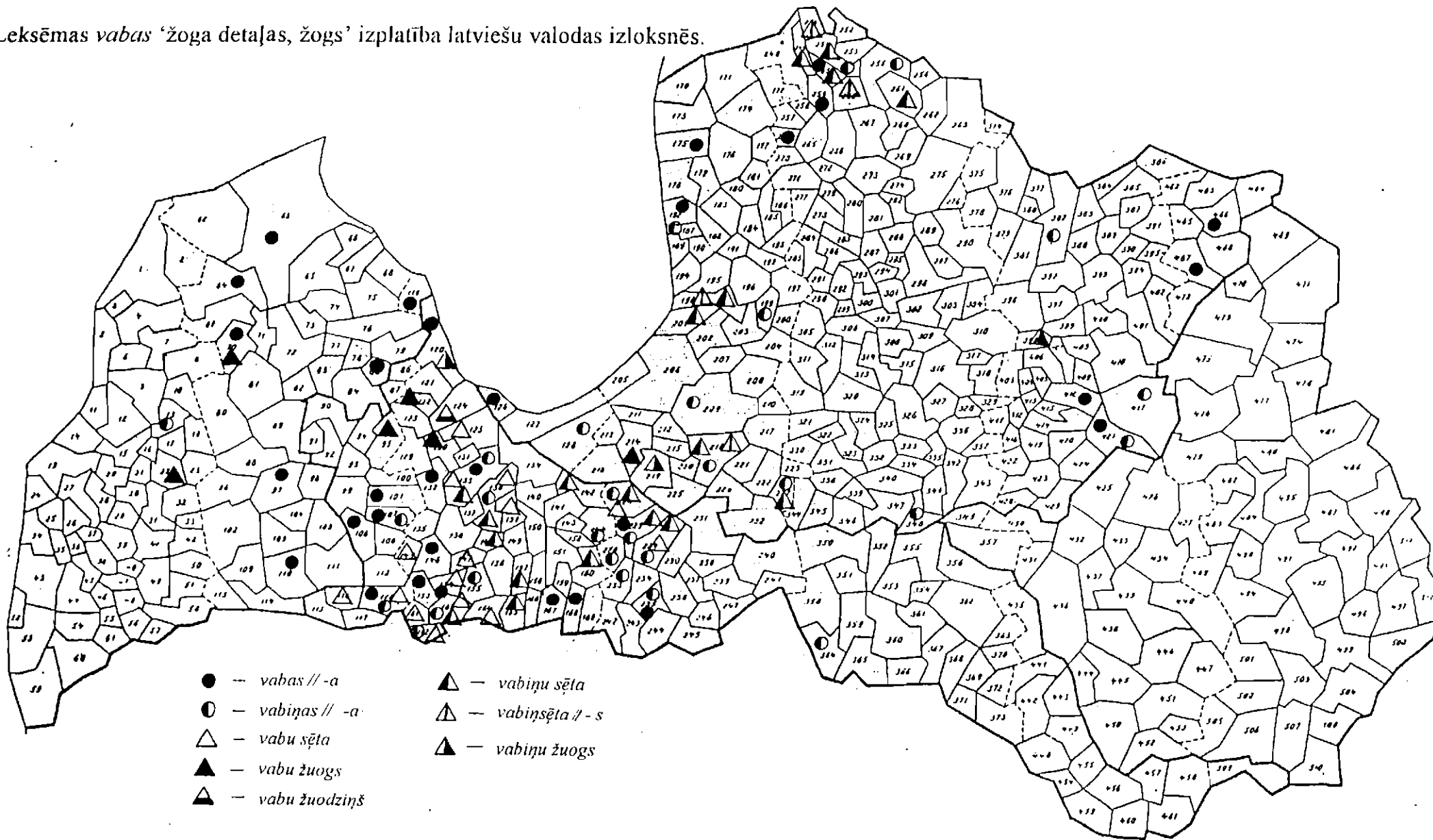

- — *sklandas* (-a)
- — *sklandu žuogs*
- ⊙ — *sklandžuogs*
- × — žogu nosaukumi ar vārdu *sklandōs* lietuviešu valodas izloksnēs

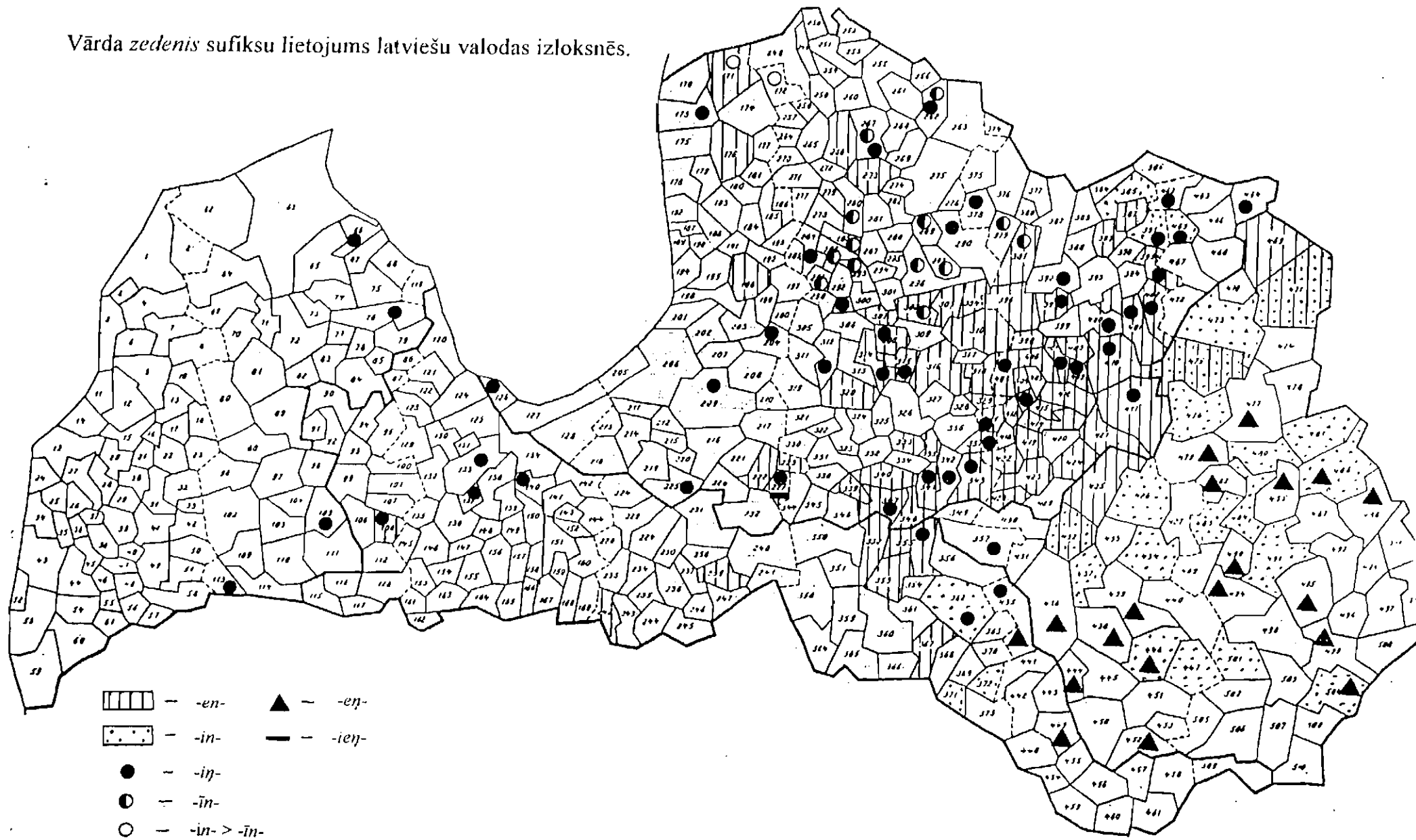
Nosaukumu ar *stat-* 'žoga detaļas, žogs' izplatība latviešu valodas izloksnēs.

Leksēmas vabas 'žoga detaļas, žogs' izplatība latviešu valodas izloksnēs.

Vārda zedenis sufiksu lietojums latviešu valodas izloksnēs.

**Latviešu valodas izloksnes ar numuriem ģeolingvistiskajā kartē
(izloksne – numurs kartē)**

Ābeļi	356	Asare	372	Bērzaune	337
Ādaži	206	Asīte	49	Bērze	138
Aduliena	408	Asūne	504	Bērzgale	485
Aglona	447	Atašiene	432	Bērzpils	476
Ainaži	170	Augstkalne	164	Biksti	107
Aistere	36	Augstroze	186	Biķernieki	453
Aiviekste	349	Auleja	502	Bilskā	378
Aizkalne	446	Auri	147	Bīriņi	198
Aizkraukle	346	Babīte	128	Birzgale	232
Aizpute	29	Baižkalns	295	Birzuļi	379
Aizupe	92	Baldone	225	Birži	362
Aizvīķi	57	Baltinava	478	Blīdiene	106
Aknīste	368	Balvi	473	Blome	289
Allaži	208	Bārbele	239	Braslava	257
Aloja	174	Barkava	425	Brenguļi	274
Alsunga	12	Bārta	54	Brigi	511
Alsviķis	391	Basi	16	Brukna	237
Alūksne	465	Bauņi	265	Bukaiši	163
Ance	62	Bauska	235	Bunka	47
Andrupene	498	Bebrene	442	Burtnieki	266
Anna	467	Bebri	340	Ceraukste	244
Annenieki	135	Beja	466	Cēre	85
Apriķi	20	Beļava	394	Cēsis	292
Ārlava	65	Bēne	153	Cesvaine	416

Cibla	488	Dzērbene	302	Grobiņa	43
Ciecere	105	Dzērve	28	Grostona	418
Cīrava	27	Dzirciems	86	Grundzāle	380
Cirgaļi	376	Džūkste	133	Gudenieki	15
Code	234	Ēdole	9	Idus	249
Dagda	503	Eleja	167	Iecava	224
Daudzese	351	Elkšņi	367	Ikšķile	216
Daugmale	220	Embūte	51	Īle	145
Dauguļi	277	Engure	120	Ilzene	389
Demene	460	Ērgļi	326	Inčukalns	207
Dignāja	435	Ērgeme	262	Indra	510
Dikļi	271	Ēvele	268	Ipiķi	250
Dobele	136	Ezere	114	Irlava	129
Dole	219	Ezernieki	499	Irši	334
Drabeši	306	Gaigalava	479	Īslīce	243
Dreiliņi	211	Gaiķi	98	Istra	497
Dricēni	482	Galēni	434	Īvande	13
Drusti	303	Galgauska	400	Izvalta	505
Druviena	398	Garoze	144	Jaunauce	116
Dunalka	26	Gārsene	371	Jaunburtnieki	272
Dundaga	63	Gatarta	304	Jaungulbene	410
Dunika	60	Gaujiena	382	Jaunlaicene	385
Dunte	189	Gavieze	44	Jaunpiebalga	310
Durbe	38	Glūda	149	Jaunpils	101
Dūre	388	Gramzda	56	Jaunrauna	294
Dviete	443	Graši	405	Jaunroze	384

Pope	2	Rozula	193	Sēlpils	355
Prauliena	420	Ruba	115	Sēļi	259
Praviņi	130	Rubeņi	441	Sēme	121
Preiļi	439	Rucava	59	Sērene	250
Priekule	48	Rudbārži	42	Sērmūkši	308
Priekuļi	293	Rudzēti	437	Sesava	168
Prode	373	Rugāji	475	Sidgunda	210
Puikule	177	Rūjiena	254	Sieksāte	33
Pūre	87	Rundāle	242	Sigulda	204
Purmsāti	55	Rundēni	496	Silajāņi	440
Puze	64	Ružina	489	Silene	461
Raiskums	291	Saikava	424	Sinole	392
Rāmuļi	307	Saka	19	Sīpele	137
Ranka	396	Sakstagals	483	Skaista	507
Raņķi	96	Sala	127	Skaistkalne	247
Rauda	454	Salaca	173	Skaņkalne	172
Rauna	296	Salaspils	215	Skrīveri	325
Rāva	37	Saldus	104	Skrudaliena	457
Rembate	222	Salgale	228	Skrunda	102
Remte	99	Saliena	458	Skujene	315
Rencēni	267	Sarkaņi	414	Skulte	194
Renda	81	Sātiņi	103	Slampe	131
Rēzna	491	Sauka	360	Slate	370
Rite	366	Sausnēja	335	Sloka	126
Robežnieki	508	Sāviena	428	Smārde	125
Ropaži	209	Sece	352	Smiltene	290
Rozēni	171	Sēja	202	Snēpele	23

Sniķere	161	Tērvete	155	Valtaiķi	32
Spārne	71	Tetele	143	Vandzene	75
Stalbe	283	Tilža	477	Vāne	91
Stāmeriene	402	Tirza	399	Varakļāni	426
Stelpe	238	Tome	226	Vārkava	438
Stende	72	Trapene	383	Vārma	88
Stiene	190	Trikāta	275	Vārnavā	354
Stirniene	433	Tūja	182	Vārve	3
Stopiņi	212	Tume	123	Vecate	258
Strazde	78	Turaida	199	Vecauce	118
Strutele	100	Turlava	22	Vecgulbene	401
Sunākste	353	Ugāle	69	Veclaicene	386
Suntaži	217	Ukri	162	Vecmokas	122
Susēja	369	Umale	14	Vecpiebalga	316
Svente	455	Umurga	184	Vecpils	39
Svētciems	175	Upesgrīva	68	Vecsaule	236
Svēte	150	Usma	70	Vecsvirlauka	152
Svitene	169	Užava	5	Vecumnieki	231
Šķaune	500	Vadakste	117	Vējava	328
Šķibe	148	Vaidava	285	Veļķi	317
Šķilbēni	474	Vainiži	185	Venta	1
Tadaiķi	45	Vaiņode	58	Vērgale	25
Tāši	35	Vaive	300	Veselava	301
Taurene	309	Valgāle	82	Vestiēna	336
Taurkalne	240	Valgunde	140	Vidriži	195
Taurupe	324	Valka	374	Viesiena	411
Terēja	251	Valmiera	273	Viesīte	361

Vietalva	241	Virbi	83	Zebrene	108
Vijciems	375	Vircava	151	Zeltiņi	390
Vīksna	470	Virga	46	Zemīte	94
Vilce	165	Viskāļi	338	Zentene	79
Vildoga	200	Višķi	451	Ziemeris	462
Vilzēni	264	Vitrupe	178	Ziemupe	24
Viļaka	471	Zālīte	229	Ziras	6
Viļāni	427	Zalve	359	Zlēkas	8
Viļķene	179	Zaļenieki	156	Zūras	4
Vīpe	431	Zante	93	Zvārde	111
Virāne	407	Zasa	363	Zvārtava	377
		Zaube	320	Zvirgzdene	487

(numurs kartē – izloksne)

1	Venta	12	Alsunga	23	Snēpele
2	Pope	13	Īvande	24	Ziemupe
3	Vārve	14	Ulmale	25	Vērgale
4	Zūras	15	Gudenieki	26	Dunalka
5	Užava	16	Basi	27	Cīrava
6	Ziras	17	Planīca	28	Dzērve
7	Piltene	18	Kurmāle	29	Aizpute
8	Zlēkas	19	Saka	30	Laža
9	Ēdole	20	Apriķi	31	Kazdanga
10	Padure	21	Klostere	32	Valtaiķi
11	Jūrkalne	22	Turlava	33	Sieksāte

Jaunsvirlauka	160	Kaunata	495	Laucesa	456
Jaunvāle	282	Kazdanga	31	Lauciene	76
Jēkabnieki	157	Klostere	21	Launkalne	297
Jērcēni	269	Kocēni	280	Lazdona	419
Jeri	260	Koknese	347	Laža	30
Jumprava	344	Kosa	314	Lēdmane	223
Jumurda	327	Krape	338	Lēdurga	196
Jūrkalne	11	Krāslava	506	Lejasciems	393
Kabile	89	Kraukļi	406	Lenči	286
Kalēti	61	Krimulda	203	Lestene	132
Kalcempji	395	Krote	40	Lībagi	77
Kalnciems	134	Krustpils	357	Lielauce	112
Kalsnava	343	Kūdums	284	Lielplatone	166
Kalupe	445	Kuldīga	80	Lielstraupe	197
Kalvene	41	Kurcums	459	Lielvārde	227
Kandava	84	Kurmāle	18	Lielvircava	159
Kapiņi	501	Kurmene	24	Liepa	287
Kaplava	509	Kursīši	110	Liepkalne	333
Kārķi	261	Kusa	412	Liepna	469
Kārļi	298	Ķēči	313	Liepupe	187
Kārsava	481	Ķeipene	322	Liezēre	403
Karva	387	Ķieģeļi	278	Līgatne	305
Kārdaba	404	Ķoņi	253	Līksna	450
Kastrāne	321	Lāde	188	Limbaži	183
Katlakalns	214	Laidze	74	Litene	472
Katvari	180	Laši	448	Līvāni	436
Kauguri	281	Laubere	330	Līvbērce	139

Līvi	299	Mēmele	364	Oļi	413
Lizums	397	Meņģele	332	Omuļi	256
Lode	252	Mērdzene	486	Ozolaine	490
Lubāna	417	Mērsrags	119	Ozoli	270
Lubeja	329	Mētriena	429	Ozolnieki	141
Lubezere	66	Mežotne	233	Pabaži	201
Lugaži	263	Milzkalne	124	Padure	10
Lutriņi	97	Misa	230	Pāle	176
Ļaudona	423	More	311	Palsmane	381
Madliena	331	Mujēni	279	Pampāji	109
Makašēni	484	Nabe	191	Panemune	245
Mālpils	319	Naudīte	146	Pasiene	512
Malta	494	Naujene	452	Pastende	73
Mālupe	468	Naukšēni	255	Patkule	415
Mangaļi	205	Nautrēni	480	Pededze	464
Mārciena	422	Nereta	365	Penkule	154
Mārkalne	463	Nīca	53	Pērkone	52
Mārsnēni	288	Nīcgale	444	Pēternieki	142
Mārupe	213	Nīgranda	113	Pilda	492
Matkule	90	Nīkrāce	50	Pilskalne	449
Mazsalaca	248	Nirza	493	Piltene	7
Mazstraupe	192	Nītaure	312	Planīca	17
Mazzalve	358	Nogale	67	Plāņi	276
Medņi	430	Odziena	341	Plātere	323
Medze	34	Ogre	325	Platone	158
Mēdzūla	318	Ogresgals	221	Pļaviņas	348
Meirāni	421	Olaine	218	Pociems	181

Sņķere	161	Tērvete	155	Valtaiķi	32
Spārne	71	Tetele	143	Vandzene	75
Stalbe	283	Tilža	477	Vāne	91
Stāmeriene	402	Tirza	399	Varakļāni	426
Stelpe	238	Tome	226	Vārkava	438
Stende	72	Trapene	383	Vārma	88
Stiene	190	Trikāta	275	Vārnavā	354
Stirniene	433	Tūja	182	Vārve	3
Stopiņi	212	Tume	123	Vecate	258
Strazde	78	Turaida	199	Vecauce	118
Strutele	100	Turlava	22	Vecgulbene	401
Sunākste	353	Ugāle	69	Veclaicene	386
Suntaži	217	Ukri	162	Vecmokas	122
Susēja	369	Umale	14	Vecpiebalga	316
Svente	455	Umurga	184	Vecpils	39
Svētciems	175	Upesgrīva	68	Vecsaule	236
Svēte	150	Usma	70	Vecsvirlauka	152
Svitene	169	Užava	5	Vecumnieki	231
Šķaune	500	Vadakste	117	Vēja	328
Šķibe	148	Vaidava	285	Veļķi	317
Šķilbēni	474	Vainiži	185	Venta	1
Tadaiķi	45	Vainode	58	Vērgale	25
Tāši	35	Vaive	300	Veselava	301
Taurene	309	Valgāle	82	Vestiēna	336
Taurkalne	240	Valgunde	140	Vidriži	195
Taurupe	324	Valka	374	Viesiēna	411
Terēja	251	Valmiera	273	Viesīte	361

Vietalva	241	Virbi	83	Zebrene	108
Vijciems	375	Vircava	151	Zeltiņi	390
Vīksna	470	Virga	46	Zemīte	94
Vilce	165	Viskāļi	338	Zentene	79
Vildoga	200	Višķi	451	Ziemeris	462
Vilzēni	264	Vitrupe	178	Ziemupe	24
Viļaka	471	Zālīte	229	Ziras	6
Viļāni	427	Zalve	359	Zlēkas	8
Viļķene	179	Zaļenieki	156	Zūras	4
Vīpe	431	Zante	93	Zvārde	111
Virāne	407	Zasa	363	Zvārtava	377
		Zaube	320	Zvirgzdene	487

(numurs kartē – izloksne)

1	Venta	12	Alsunga	23	Snēpele
2	Pope	13	Īvande	24	Ziemupe
3	Vārve	14	Ulmale	25	Vērgale
4	Zūras	15	Gudenieki	26	Dunalka
5	Užava	16	Basi	27	Cīrava
6	Ziras	17	Planīca	28	Dzērve
7	Piltene	18	Kurmāle	29	Aizpute
8	Zlēkas	19	Saka	30	Laža
9	Ēdole	20	Apriķi	31	Kazdanga
10	Padure	21	Klostere	32	Valtaiķi
11	Jūrkalne	22	Turlava	33	Sieksāte

34	Medze	61	Kalēti	88	Vārma
35	Tāši	62	Ance	89	Kabile
36	Aistere	63	Dundaga	90	Matkule
37	Rāva	64	Puze	91	Vāne
38	Durbe	65	Ārlava	92	Aizupe
39	Vecpils	66	Lubezere	93	Zante
40	Krote	67	Nogale	94	Zemīte
41	Kalvene	68	Upesgrīva	95	Grenči
42	Rudbārži	69	Ugāle	96	Raņķi
43	Grobiņa	70	Usma	97	Lutriņi
44	Gavieze	71	Spāre	98	Gaiķi
45	Tadaiķi	72	Stende	99	Remte
46	Virga	73	Pastende	100	Strutele
47	Bunka	74	Laidze	101	Jaunpils
48	Priekule	75	Vandzene	102	Skrunda
49	Asīte	76	Lauciene	103	Sātiņi
50	Nīkrāce	77	Lībagi	104	Saldus
51	Embūte	78	Strazde	105	Ciecere
52	Pērkone	79	Zentene	106	Blīdiene
53	Nīca	80	Kuldīga	107	Biksti
54	Bārta	81	Renda	108	Zebrene
55	Purmsāti	82	Valgāle	109	Pampāji
56	Gramzda	83	Virbi	110	Kursīši
57	Aizvīķi	84	Kandava	111	Zvārde
58	Vaiņode	85	Cēre	112	Lielauce
59	Rucava	86	Dzirciems	113	Nīgranda
60	Dunika	67	Pūre	114	Ezere

115	Ruba	142	Pēternieki	169	Svitene
116	Jaunauce	143	Tetele	170	Ainaži
117	Vadakste	144	Garoze	171	Rozēni
118	Vecauce	145	Īle	172	Skauņkalne
119	Mērsrags	146	Naudīte	173	Salaca
120	Engure	147	Auri	174	Aloja
121	Sēme	148	Šķibe	175	Svētciems
122	Vecmokas	149	Glūda	176	Pāle
123	Tume	150	Svēte	177	Puikule
124	Milzkalne	151	Vircava	178	Vitrupe
125	Smārde	152	Vecsvirlauka	179	Viļķene
126	Sloka	153	Bēne	180	Katvari
127	Sala	154	Penkule	181	Pociems
128	Babīte	155	Tērvete	182	Tūja
129	Irlava	156	Zaļenieki	183	Limbaži
130	Praviņi	157	Jēkabnieki	184	Umurga
131	Slampe	158	Platone	185	Vainiži
132	Lestene	159	Lielvircava	186	Augstroze
133	Džūkste	160	Jaunsvirlauka	187	Liepupe
134	Kalnciems	161	Sņķere	188	Lāde
135	Annenieki	162	Ukri	189	Dunte
136	Dobele	163	Bukaiši	190	Stiene
137	Sīpele	164	Augstkalne	191	Nabe
138	Bērze	165	Vilce	192	Mazstraupe
139	Līvberze	166	Lielplatone	193	Rozula
140	Valgunde	167	Eleja	194	Skulte
141	Ozolnieki	168	Sesava	195	Vidriži

196	Lēdurga	223	Lēdmane	250	Ipiķi
197	Lielstraupe	224	Iecava	251	Termeja
198	Bīriņi	225	Baldone	252	Lode
199	Turaida	226	Tome	253	Ķoņi
200	Vildoga	227	Lielvārde	254	Rūjiena
201	Pabaži	228	Salgale	255	Naukšēni
202	Sēja	229	Zālīte	256	Omuļi
203	Krimulda	230	Mīsa	257	Braslava
204	Sigulda	231	Vecumnieki	258	Vecate
205	Mangaļi	232	Bērzgale	259	Sēļi
206	Ādaži	233	Mežotne	260	Jeri
207	Inčukalns	234	Code	261	Kārķi
208	Allaži	235	Bauska	262	Ērgeme
209	Ropaži	236	Vecsaule	263	Lugaži
210	Sidgunda	237	Brukna	264	Vilzēni
211	Dreiliņi	238	Stelpe	265	Bauņi
212	Stopiņi	239	Bārbele	266	Burtnieki
213	Mārupe	240	Taurkalne	267	Rencēni
214	Katlakalns	241	Kurmene	268	Ēvele
215	Salaspils	242	Rundāle	269	Jērcēni
216	Ikšķile	243	Īslīce	270	Ozoli
217	Suntaži	244	Ceraukste	271	Dikļi
218	Olaine	245	Panemune	272	Jaunburtnieki
219	Dole	246	Jaunsaule	273	Valmiera
220	Daugmale	247	Skaistkalne	274	Brenguļi
221	Ogresgals	248	Mazsalaca	275	Trikāta
222	Rembate	249	Idus	276	Plāņi

277	Dauguļi	304	Gatarta	331	Madliena
278	Ķieģeļi	305	Līgatne	332	Meņģele
279	Mujāni	306	Drabeši	353	Liepkalne
280	Kocēni	307	Rāmuļi	334	Irši
281	Kauguri	308	Sērmūkši	335	Sausnēja
282	Jaunvāle	309	Taurene	336	Vestiņa
283	Stalbe	310	Jaunpiebalga	337	Bērzaune
284	Kūdums	311	More	338	Krape
285	Vaidava	312	Nītaure	339	Viskāļi
286	Lenči	313	Ķēči	340	Bebri
287	Liepa	314	Kosa	341	Odziņa
288	Mārsnēni	315	Skujene	342	Vietalva
289	Blome	316	Vecpiebalga	343	Kalsnava
290	Smiltene	317	Veļķi	344	Jumprava
291	Raiskums	318	Mēdzūla	345	Skrīveri
292	Cēsis	319	Mālpils	346	Aizkraukle
293	Priekuļi	320	Zaube	347	Koknese
294	Jaunrauna	321	Kastrāne	348	Pļaviņas
295	Baižkalns	322	Ķeipene	349	Aiviekste
296	Rauna	323	Plātere	350	Sērene
297	Launkalne	324	Taurupe	351	Daudzese
298	Kārļi	325	Ogre	352	Sece
299	Līvi	326	Ērgļi	353	Sunākste
300	Vaive	327	Jumurda	354	Vārnava
301	Veselava	328	Vējaļa	355	Sēlpils
302	Dzērbene	339	Lubeja	356	Ābeļi
303	Drusti	330	Laubere	357	Krustpils

358	Mazzalve	385	Jaunlaicene	412	Kusa
359	Zalve	386	Veclaicene	413	Oļi
360	Sauka	387	Karva	414	Sarkaņi
361	Viesīte	388	Dūre	415	Patkule
362	Birži	389	Ilzene	416	Cesvaine
363	Zasa	390	Zeltiņi	417	Lubāna
364	Mēmele	391	Alsviķis	418	Grostona
365	Nereta	392	Sinole	419	Lazdona
366	Rite	393	Lejasciems	420	Prauliena
367	Elkšņi	394	Beļava	421	Meirāni
368	Aknīste	395	Kalnecmpji	422	Mārciena
369	Susēja	396	Ranka	423	Ļaudona
370	Slate	397	Lizums	424	Saikava
371	Gārsene	398	Druviena	425	Barkava
372	Asare	399	Tirza	426	Varakļāni
373	Prode	400	Galgauska	427	Viļāni
374	Valka	401	Vecgulbene	428	Sāviens
375	Vijciems	402	Stāmeriene	429	Mētriens
376	Cirgaļi	403	Liezēre	430	Medņi
377	Zvārtava	404	Kārdzaba	431	Vīpe
378	Bilska	405	Graši	432	Atašiens
379	Birzuļi	406	Kraukļi	433	Stirniens
380	Grundzāle	407	Virāne	434	Galēni
381	Palsmane	408	Aduliena	435	Dignāja
382	Gaujiena	409	Dzelzava	436	Līvāni
383	Trapene	410	Jaungulbene	437	Rudzēti
384	Jaunroze	411	Viesiens	438	Vārkava

430	Preiļi	463	Mārkalne	488	Cibla
440	Silajāņi	464	Pededze	489	Ružina
441	Rubeņi	465	Alūksne	490	Ozolaine
442	Bebrene	466	Beja	491	Rēzna
443	Dviete	467	Anna	492	Pilda
444	Nīcgale	468	Mālupe	493	Nirza
445	Kalupe	469	Liepna	494	Malta
446	Aizkalne	470	Vīksna	495	Kaunata
447	Aglona	471	Viļaka	496	Rundēni
448	Laši	472	Litene	497	Istra
449	Pilskalne	473	Balvi	498	Andrupene
450	Līksna	474	Šķilbēni	499	Ezernieki
451	Višķi	475	Rugāji	500	Šķaune
452	Naujene	476	Bērzpils	501	Kapiņi
453	Biķernieki	477	Tilža	502	Auleja
454	Rauda	478	Baltinava	503	Dagda
455	Svente	479	Gaigalava	504	Asūne
456	Laucesa	480	Nautrēni	505	Izvalta
457	Skrudaliēna	481	Kārsava	506	Krāslava
458	Saliēna	482	Dricēni	507	Skaista
459	Kurcums	483	Sakstagals	508	Robežnieki
460	Demene	484	Makašēni	509	Kaplava
461	Silene	485	Bērzgale	510	Indra
462	Ziemeis	486	Mērdzene	511	Brigi
		487	Zvirgzdene	512	Pasiene